

ΤΑ ΕΝΑΕΤΙΑ ΓΛΥΠΤΑ ΤΟΥ ΝΑΟΥ
ΤΟΥ ΑΠΟΛΛΩΝΟΣ ΔΑΦΝΗΦΟΡΟΥ
ΣΤΗΝ ΕΡΕΤΡΙΑ

© Ἡ ἐν Ἀθήναις Ἀρχαιολογικὴ Ἑταιρεία,
Πανεπιστημίου 22, Ἀθῆναι 106 72

ISSN 1105-7785

ISBN 960-8145-31-7

Ἐκδοτικὴ καὶ καλλιτεχνικὴ ἐπιμέλεια: Λούση Μπρατζιώτη

Τυπογραφικὲς διορθώσεις: Μαρία Καζάκου

Εἰκόνα ἐξωφύλλου: Κορμὸς ἀγάλματος τῆς Ἀθηνᾶς (Κατ. Ι. 2)

ΒΙΒΛΙΟΘΗΚΗ ΤΗΣ ΕΝ ΑΘΗΝΑΙΣ ΑΡΧΑΙΟΛΟΓΙΚΗΣ ΕΤΑΙΡΕΙΑΣ ΑΡ. 220

ΕΒΗΣ ΤΟΥΛΟΥΠΑ

ΤΑ ΕΝΑΕΤΙΑ ΓΛΥΠΤΑ ΤΟΥ ΝΑΟΥ
ΤΟΥ ΑΠΟΛΛΩΝΟΣ ΔΑΦΝΗΦΟΡΟΥ
ΣΤΗΝ ΕΡΕΤΡΙΑ

ΑΘΗΝΑ 2002

ΠΕΡΙΕΧΟΜΕΝΑ

ΠΡΟΛΟΓΟΣ	1
1. ΕΙΣΑΓΩΓΗ	3
2. ΤΑ ΘΡΑΥΣΜΑΤΑ	10
ΚΑΤΑΛΟΓΟΣ Ι. ΘΡΑΥΣΜΑΤΑ ΑΠΟ ΤΑ ΕΝΑΕΤΙΑ ΓΛΥΠΤΑ	12
ΚΑΤΑΛΟΓΟΣ ΙΙ. ΘΡΑΥΣΜΑΤΑ ΠΟΥ ΠΙΘΑΝΩΣ ΑΝΗΚΟΥΝ ΣΤΑ ΕΝΑΕΤΙΑ ΓΛΥΠΤΑ	35
ΚΑΤΑΛΟΓΟΣ ΙΙΙ. ΘΡΑΥΣΜΑΤΑ ΠΟΥ ΔΕΝ ΑΝΗΚΟΥΝ ΣΤΑ ΕΝΑΕΤΙΑ ΓΛΥΠΤΑ	38
ΤΕΧΝΙΚΑ ΧΑΡΑΚΤΗΡΙΣΤΙΚΑ ΤΩΝ ΓΛΥΠΤΩΝ	40
ΤΑ ΧΡΩΜΑΤΑ	43
3. ΤΟ ΔΥΤΙΚΟ ΑΕΤΩΜΑ	
ΟΙ ΕΝΔΕΙΞΕΙΣ ΑΠΟ ΤΑ ΘΡΑΥΣΜΑΤΑ	45
ΕΙΚΟΝΟΓΡΑΦΙΚΑ ΠΑΡΑΛΛΗΛΑ	48
Η ΣΥΝΘΕΣΗ ΤΟΥ ΑΕΤΩΜΑΤΟΣ	55
ΤΟ ΘΕΜΑ	62
4. ΤΟ ΠΡΟΒΛΗΜΑ ΤΟΥ ΑΝΑΤΟΛΙΚΟΥ ΑΕΤΩΜΑΤΟΣ	66
5. ΤΥΠΟΛΟΓΙΚΑ, ΕΙΚΟΝΟΓΡΑΦΙΚΑ ΚΑΙ ΤΕΧΝΟΤΡΟΠΙΚΑ ΧΑΡΑΚΤΗΡΙΣΤΙΚΑ ΤΩΝ ΓΛΥΠΤΩΝ	
ΤΟ ΕΡΓΑΣΤΗΡΙΟ ΚΑΙ Η ΧΡΟΝΟΛΟΓΗΣΗ	68
6. ΤΕΧΝΗ ΚΑΙ ΙΣΤΟΡΙΑ ΤΗΣ ΕΡΕΤΡΙΑΣ ΣΤΑ ΥΣΤΕΡΟΑΡΧΑΪΚΑ ΧΡΟΝΙΑ	
ΚΑΤΑΛΟΓΟΣ ΙV	77
ΣΥΝΤΟΜΟΓΡΑΦΙΕΣ	93
SUMMARY	95
ΠΙΝΑΚΕΣ	1-79

ΠΡΟΛΟΓΟΣ

Ἡ σημερινὴ Ἐρέτρια εἶναι κτισμένη στὴ θέση τῆς ἀρχαίας Ἐρέτριας, τῆς ὁποίας ἐρείπια προβάλλουν ἀνάμεσα στὰ σπίτια ἢ εἶναι καταχωσμένα κάτω ἀπὸ αὐτά. Καταφύγιο προσφύγων τῆς Ἐπαναστάσεως, κυρίως Ψαριανῶν, δέχθηκε τὸ 1838 τὸ πολεοδομικὸ σχέδιο τῶν Κλεάνθη καὶ Schaubert, τὸ ὁποῖο προέβλεπε φαρδεῖς καὶ μεγάλους δρόμους. Καὶ ἐνῶ γιὰ τὴν Ἀθήνα οἱ δύο ἀρχιτέκτονες εἶχαν προσπαθήσει, ὅσο ἦταν δυνατό, νὰ μείνουν ἐλεύθεροι οἱ ἀρχαιολογικοὶ χώροι, στὴ νέα Ἐρέτρια δὲν φαίνεται νὰ γνώριζαν παρὰ τμήματα τοῦ ἀρχαίου τείχους.

Ἀκολουθώντας ἕναν κεντρικὸ δρόμο ποῦ ξεκινᾶ ἀπὸ τὸ λιμάνι τῆς Ἐρέτριας μὲ κατεύθυνση τὴν ἀρχαία ἀκρόπολη καὶ ἀφοῦ διασχίζει κανεὶς τὸ χῶρο, ὅπου τοποθετεῖται ἡ ἀρχαία Ἀγορά, σὲ ἀπόσταση περίπου 1 χλμ. ἀπὸ τὴν παραλία, συναντᾶ ἀριστερά, σὲ κοντινὴ γειτονιὰ μὲ μικρὲς κατοικίες, τὰ μεγαλοπρεπῆ θεμέλια τοῦ ναοῦ τοῦ Ἀπόλλωνος Δαφνηφόρου. Ὁ προσανατολισμὸς του εἶναι ἀπὸ ΝΑ. πρὸς ΒΔ., ἔτσι ποῦ νὰ βρίσκεται λοξὰ ὡς πρὸς τὸ δρόμο, ὅπως συμβαίνει καὶ μὲ ἄλλα μνημεῖα τῆς Ἐρέτριας. Ἡ περιοχὴ φαίνεται ὅτι ἦταν ἐλώδης καὶ ὁ θεὸς, ποῦ εἶχε καὶ ἰατρικὴ ιδιότητα, προστάτευσε τοὺς κατοίκους ἀπὸ τοὺς πυρετούς.

Ὁ ναός, μετὰ ἀπὸ τὶς ἀνασκαφὲς τῆς Ἀρχαιολογικῆς Ἐταιρείας (1899-1910), τὶς ἔρευνες τῆς ἀρμόδιας Ἐφορείας Ἀρχαιοτήτων (1952-1955) καὶ τῆς Ἑλβετικῆς Ἀρχαιολογικῆς Σχολῆς (1964-1969), μοιάζει ξεχασμένος πίσω ἀπὸ τὴν περίφραξή του (πίν. 1). Λίγοι πιά τὸν ἐπισκέπτονται, ἀφοῦ ἀκόμη δὲν μπόρεσε νὰ διαμορφωθεῖ ὡς ἕνας ἔλκυστικὸς χώρος. Ὅμως ὁ γλυπτός του διάκοσμος, ἰδιαίτερα τὸ σύμπλεγμα, τὸ γνωστὸ ὡς ἡ ἀρπαγὴ τῆς Ἀντιόπης ἀπὸ τὸν Θησέα, γοήτευσε ἀμέσως τοὺς ἀρχαιολόγους καὶ ἐξάκολουθεῖ νὰ γοπεύει ὅλους ὅσοι τὸ ἀντικρίζουν στὸ Μουσεῖο ἢ σὲ δημοσιεύσεις.

Υπηρετοῦσα ὡς ἔφορος Ἀρχαιοτήτων στὴν Εὐβοία καὶ πολλὲς φορές ἄφωνα τὴ δουλειά μου στὸ γραφεῖο τῆς Χαλκίδος γιὰ νὰ ξαναδῶ στὸ διπλανὸ Μουσεῖο τὰ ἐκτεθειμένα γλυπτά: τὸ σύμπλεγμα ποῦ ἀνέφερα, ἕναν κορμὸ Ἀθηνᾶς, ἕναν κορμὸ πολεμιστῆ, μία ξαπλωμένη ἀμαζόνα, ἕνα σύμπλεγμα ἀλόγων. Τὸ 1979 ξεκίνησα τὴ μελέτη τῶν θραυσμάτων ἀπὸ τὸ ναὸ τοῦ Δαφνηφόρου Ἀπόλλωνος, τὰ ὁποῖα συγκέντρωσα ἀπὸ τὶς ἀποθῆκες τῶν Μουσείων Χαλκίδος καὶ Ἐρέτριας, τὰ περισσότερα ἀδημοσίευτα. Ἡ μελέτη μου ἐγκρίθηκε ὡς διδακτορικὴ διατριβὴ ἀπὸ τὴ Φιλοσοφικὴ Σχολὴ τοῦ Πανεπιστημίου Ἰωαννίνων μὲ εἰσηγήτρια τὴν καθηγήτρια Λίλα Μαραγκοῦ. Οἱ συμβουλὲς καὶ οἱ ὑποδείξεις τῆς ὑπῆρξαν γιὰ τὴν ἐργασία μου πολὺτιμες.

Μετὰ ἀπὸ ἕνα εἰσαγωγικὸ κεφάλαιο, στὸ ὁποῖο γίνεται λόγος γιὰ τὶς ἀνασκαφὲς, καθὼς καὶ γιὰ τὴν ἔρευνα τοῦ ναοῦ καὶ τῶν λιγιστῶν δημοσιευμένων ἀετωματικῶν γλυπτῶν, παρουσιάζονται ἀναλυτικὰ τὰ θραύσματα. Μὲ ἀφετηρία τὰ γλυπτά ποῦ μὲ

βεβαιότητα αποδίδονται στην ίδια αετωματική σύνθεση, εξετάζονται στη συνέχεια τα προβλήματα της αναπαράστασης, της τεχνοτροπίας, της χρονολόγησης και του έργαστηρίου, με βάση κυρίως τα τεχνικά χαρακτηριστικά, καθώς και τα εικονογραφικά και τεχνοτροπικά παράλληλά τους. Το τελευταίο κεφάλαιο αποτελεί προσπάθεια προσέγγισης της τέχνης και ειδικότερα της αρχαϊκής πλαστικής της Έρετριας μέσα από την ιστορία της πόλης, η οποία στα αρχαϊκά χρόνια διαδραμάτισε πλάι στην Αθήνα ιδιαίτερα σημαντικό ρόλο στις συγκρούσεις των Ελλήνων με τους Πέρσες.

Είναι λογικό, μετά από δεκαεπτά χρόνια, να υπάρχουν μικρές αλλαγές στο κείμενο, στη βιβλιογραφία και γενικά στον τρόπο παρουσίασης, που είχαν ως αποτέλεσμα να προστεθούν νέα σχέδια και μερικές νέες φωτογραφίες. Προσπάθησα γενικά να διατηρήσω την ίδια διάρθρωση που είχε το βιβλίο, το οποίο πρόχειρα δημοσίευσα για την υποβολή της διατριβής, και τούτο γιατί πολλοί αρχαιολόγοι παραπέμπουν στη μελέτη αυτή. Περιληπτικά δημοσιεύθηκε η εργασία μου στα Πρακτικά του Διεθνούς Συνεδρίου, με θέμα την αρχαϊκή και την κλασική πλαστική, το οποίο οργανώθηκε το 1985 στην Αθήνα από τον τότε διευθυντή του Γερμανικού Αρχαιολογικού Ίνστιτούτου, καθηγητή Η. Kyrieleis.

Ο καθηγητής Η. Kyrieleis είχε φροντίσει να μου χορηγηθεί υποτροφία από το Κεντρικό Ίνστιτούτο του Βερολίνου, η οποία μου έδωσε τη δυνατότητα να εργασθώ έννέα μήνες στην πλούσια βιβλιοθήκη του. Ακόμη, το Γερμανικό Ίνστιτούτο μου παραχώρησε από το αρχείο του όσες φωτογραφίες χρειάστηκα για την εργασία μου. Ο συνάδελφος Η. R. Götte προθυμοποιήθηκε να φωτογραφήσει ο ίδιος για την εργασία μου τα πιο σημαντικά γλυπτά. Πολλές φωτογραφίες βρήκα στο Μουσείο της Χαλκίδας και άλλες μου παραχωρήθηκαν από την Έλβετική Αρχαιολογική Σχολή. Ο διευθυντής της Σχολής καθηγητής Ρ. Ducrey ανέθεσε στον Ανδρέα Σκιαδαρέση να φωτογραφήσει τα γλυπτά πριν από την έκθεσή τους στο Μουσείο της Έρετριας. Του είμαι ευγνώμων που έθεσε τις πολύτιμες αυτές φωτογραφίες στη διάθεσή μου. Τέλος, στον καθηγητή Ε. La Rocca χρωστώ τις φωτογραφίες της «Αμαζόνας του Καπιτωλίου». Σε όλους εκφράζω τις θερμές μου ευχαριστίες. Το σχέδιο για την αναπαράσταση του δυτικού αετώματος (αναδιπλούμενο σχέδιο 1) έγινε, με την οικονομική ενίσχυση της Αρχαιολογικής Έταιρείας, από το ζωγράφο Κ. Ηλιάκη, ενώ τα νέα σχέδια (αναδιπλούμενα σχέδια 2-3) φιλοτεχνήθηκαν από τον αρχιτέκτονα Sandro Tufano (βλ. σελ. 55). Η αναπαράσταση του κεντρικού άκρωτηρίου (είκ. 194) οφείλεται στον άξεχαστο Στ. Τριάντη, του οποίου οι παρατηρήσεις υπήρξαν γενικά πολύτιμες για την όλη μελέτη. Στον καθηγητή Γ. Δεσπίνη η εργασία αυτή οφείλει πολλά. Με παρακίνησε να την αρχίσω και βοήθησε να την ολοκληρώσω.

Χάρη στις παραινέσεις του Ακαδημαϊκού Βασ. Πετράκου, Γενικού Γραμματέα της Αρχαιολογικής Έταιρείας, έγινε πλέον δυνατή και η δημοσίευση της διατριβής μου και είμαι ευγνώμων στο Δ.Σ. της Αρχαιολογικής Έταιρείας που δέχθηκε να τη συμπεριλάβει στα δημοσιεύματά της. Του είμαι επί πλέον ευγνώμων που ανέθεσε την επιμέλεια του βιβλίου μου στη Λούση Μπρατζιώτη, η οποία εργάστηκε όχι μόνο με τη γνώση της επαγγελματική ικανότητα, αλλά και με περίσσιο φιλικό ενδιαφέρον, καθώς και στη Λούλα Κυπραίου που διάβασε το χειρόγραφο.

1. ΕΙΣΑΓΩΓΗ

Ἡ ἀνασκαφὴ τοῦ ναοῦ τοῦ Ἀπόλλωνος Δαφνηφόρου στὴν Ἐρέτρια ἄρχισε τὸ 1899¹. Ἐκείνη τὴ χρονιά ὁ Κ. Κουρουنيώτης, ποὺ διενεργοῦσε τότε τὶς ἀνασκαφές τῆς Ἀρχαιολογικῆς Ἐταιρείας στὴν Ἐρέτρια, σταμάτησε «σκάπτων ἐν ἰδιωτικοῖς κτήμασι» καὶ ἐπιχείρησε «ἀνασκαφὴν ἐντὸς τῆς περιοχῆς τῆς πόλεως τῆς παλαιᾶς Ἐρετρίας», ἐντοπίζοντας θεμέλια ἐνὸς οἰκοδομήματος, γιὰ τὸ ὁποῖο τὴν ἐπόμενη χρονιά βεβαιώθηκε ὅτι ἦταν ὁ ναὸς τοῦ Δαφνηφόρου Ἀπόλλωνος: «Ἡ ἀνακάλυψις τοῦ ναοῦ τοῦ Δαφνηφόρου Ἀπόλλωνος ἀποτελεῖ τὸ σπουδαιότερον ἔργον τῶν ἐν Ἐρετρία ἀνασκαφῶν»². Μετὰ ἀπὸ σύντομη περιγραφή καὶ ἀπαρίθμηση τῶν ἐνδείξεων ποὺ τὸν ὀδήγησαν στὴν ταύτιση τοῦ ναοῦ³, ὁ Κουρουنيώτης παραθέτει τὸν πρῶτο κατάλογο ἀπὸ «τὰ σπουδαιότερα κατὰ τὴν ἀνασκαφὴν ταύτην εὐρεθέντα γλυπτὰ», τὰ ὁποῖα «ὡς φαίνεται ἐκ τῆς κατασκευῆς τοῦ ὀπισθίου αὐτῶν μέρους καὶ τοῦ τόπου εὐρέσεως» προέρχονται «ἐκ τοῦ δυτικοῦ ἀετώματος τοῦ ναοῦ». Τὰ γλυπτὰ χρονολογεῖ στὴν ὑστεροαρχαϊκὴ περίοδο καὶ ὑποθέτει ὅτι προέρχονται ἀπὸ τὸν προπερσικὸ ναὸ τοῦ Δαφνηφόρου, ἃν καὶ πιστεύει ὅτι τὰ θεμέλια τοῦ ναοῦ ποὺ ἀνακάλυψε ἀνήκουν στὰ μέσα τοῦ 5ου αἰ. π.Χ.

Στὸ σύντομο κατάλογο ποὺ παραθέτει ὁ Κουρουنيώτης ἀναφέρονται ὡς προερχόμενα ἀπὸ τὴ δυτικὴ πλευρὰ τοῦ ναοῦ τὸ σύμπλεγμα τῆς ἀρπαγῆς (Κατ. I. 1), ὁ κορμὸς τῆς Ἀθηνᾶς (Κατ. I. 2), τὸ σύμπλεγμα τῶν κορμῶν δύο ἀλόγων (Κατ. I. 37), τρία τμήματα ἀνδρικῶν κορμῶν –τὰ δύο ἀπὸ αὐτὰ ταυτίζονται μὲ τὸ θραῦσμα Κατ. I. 4 καὶ πιθανότατα τὸν κορμὸ τοῦ Κούρου τοῦ Μουσείου τῆς Χαλκίδος ἀρ. 3 (Κατ. IV. 14)– καί, τέλος, «πολλὰ μικρὰ τεμάχια γλυπτῶν, προσαρμόζοντα ἴσως εἰς τὰ ἀνωτέρω ἔργα». Ἐκτὸς ἀπὸ τὰ γλυπτὰ αὐτά, ποὺ προέρχονται ἀπὸ τὴ δυτικὴ πλευρὰ τοῦ ναοῦ, ὁ Κουρουنيώτης σημειώνει καὶ τὰ γλυπτὰ εὐρήματά του ἀπὸ τὴν ἀνατολικὴ πλευρὰ «...δύο ἀρχαϊκαὶ ἀνδρικαὶ κεφαλαὶ καὶ ἐν ἀνάγλυφον τοῦ Δ' αἰῶνος ἐκ κορυφῆς ἐπιγραφῆς...». Πρόκειται γιὰ τὸ ἀνάγλυφο τοῦ Μουσείου τῆς Ἐρετρίας ἀρ. 27 ποὺ εἰκονίζει τὸν Ἀπόλλωνα καὶ τὴν Ἄρτεμι ἐκατέρωθεν ὀμφαλοῦ⁴. Οἱ δύο ἀνδρικὲς ἀρχαϊκὲς κεφαλὲς μποροῦν, κατὰ τὴ γνώμη μου, νὰ ταυτισθοῦν μὲ τὶς κεφαλὲς τοῦ

1. ΠΑΕ 1899, 34 κέ.

2. ΠΑΕ 1900, 53 κέ.

3. Ὁ.π., 54 κέ.

4. ΑΕ 1911, 33 εἰκ. 21, ἐπιγραφὴ ἀρ. 19 (1-38 ἐρετριακὲς ἐπιγραφές).

Μουσείου τῆς Χαλκίδος ἀρ. 44 καὶ 45 (Κατ. IV. 4 καὶ 5), τῶν ὁποίων ἡ προέλευση δὲν σημειώνεται στὸ εὐρετήριο τοῦ Μουσείου.

Μετὰ ἀπὸ μία περίοδο διαπραγματεύσεων γιὰ ἀπαλλοτριώσεις οἰκοπέδων στὸ χῶρο τοῦ ναοῦ, τὸ Συμβούλιο τῆς Ἀρχαιολογικῆς Ἐταιρείας ἀποφάσισε νὰ ἐπαναλάβει τὶς ἀνασκαφές στὴν Ἑρέτρια, ὅπως φαίνεται ἀπὸ σχετικὸ ἐγγραφοῦ τοῦ πρὸς τὸ Ὑπουργεῖο Παιδείας μὲ ἡμερομηνία 13.2.1908. Ὁ Κουρουγιώτης συνέχισε ἔτσι τὴν ἐρευνά του: «... κατηδαφίσθη ὁ ἀνατολικῶς παρὰ τὸν ναὸν κείμενος οἰκίσκος καὶ ἀνεσκάφη ὁ ὑπ' αὐτὸν χῶρος. Καὶ ὁ χῶρος οὗτος, ὅπως καὶ ὅλη ἡ βορειοανατολικὴ πλευρὰ τοῦ ναοῦ, ἦτο πλήρης ἐρειπίων οἰκημάτων χριστιανικῶν χρόνων...»⁵. Σὲ αὐτὸ τὸ χῶρο βρέθηκαν, ὅπως σημειώνει στὴ συνέχεια, «πλὴν ἐλαχίστων ἀρχιτεκτονικῶν πωρίνων μελῶν» καὶ «μέρος μιᾶς ἀνδρικῆς ἀρχαϊκῆς μαρμαρίνης κεφαλῆς προερχομένης πιθανότατα ἐκ τῶν ἀετωμάτων...». Πρόκειται πιστεύω γιὰ τὸ θραῦσμα Κατ. I. 3.

Τρεῖς μῆνες ἀργότερα ἡ Ἐταιρεία ἔδωσε ἐντολὴ στὸν Κουρουγιώτη νὰ διακόψει τὴν ἀνασκαφὴ καὶ νὰ συντάξει τὸν κατάλογο τῶν εὐρημάτων τοῦ ποῦ εἶχε μεταφέρει στὸ Μουσεῖο Χαλκίδος. Ἡ διακοπὴ πιθανῶς νὰ ὀφείλεται καὶ σὲ λόγους ὑγείας τοῦ Κουρουγιώτη⁶.

Ἡ ἀνασκαφὴ συνεχίζεται τὸ 1910. Αναφέρονται ὀρισμένα γλυπτὰ εὐρήματα, «ὧν ἀξιολογώτερα εἶναι ἓν μικρὸν πώρινον ἀγαλμάτιον ἀνδρὸς ἔχοντος ὄξυν πώγωνα καὶ ἡ κεφαλὴ δευτέρου ὁμοίου...», ἀλλὰ «δυστυχῶς ἡ ἐρευνά μου βορείως τοῦ ναοῦ πρὸς εὐρεσιν καὶ ἄλλων τεμαχίων τῶν ἀγαλμάτων τῶν ἀετωμάτων ἀπέβη ἀνωφελής, διότι μόνον ὀλίγα μικρὰ καὶ τελείως ἀσήμαντα τεμάχια τούτων κατωρθώθη νὰ εὐρεθῶσι»⁷. Οἱ ἐργασίες φαίνεται ὅτι σταμάτησαν ἐντελῶς μετὰ τὸ 1910. Ὁ Χρ. Τσουντας ἀναφέρει στὴν ἔκθεση πεπραγμένων τῆς Ἐταιρείας τὸ 1911 ὅτι ὁ Κουρουγιώτης ἀποπεράτωσε τὴν ἀνασκαφὴ καὶ ὅτι τὰ εὐρήματα ἐκτίθενται στὸ Μουσεῖο Χαλκίδος.

Καμιά ἀνασκαφὴ στὸ ναὸ καὶ στὸ χῶρο δὲν ἐγίνε γιὰ πολλὰ χρόνια, ὅπως βεβαιώνει ἡ Ἰωάννα Κωνσταντίνου, ἡ ὁποία τὸ 1952 ἄρχισε τὸν καθαρισμὸ τοῦ χώρου καὶ μιὰ ἐρευνα σὲ βάθος στὸ ἐσωτερικὸ τοῦ σπκοῦ καὶ ἔξω ἀπὸ τὸ ναὸ⁸. Στὴν ἐπίχωση ΒΔ. τοῦ κτηρίου βρέθηκε τὸ ἄκρο ἀριστερὸ χέρι μιᾶς ἀμαζῶνας (Κατ. I. 17) καὶ τμημα ἐνὸς ἄκρου ἀριστεροῦ ποδιοῦ πάνω σὲ πλίνθο (Κατ. II. 17)⁹, γιὰ τὸ ὁποῖο ἐκφράζει ἀμφιβολίες ἂν πράγματι ἀνήκει στὸ σύνολο τῶν ἀετωματικῶν γλυπτῶν τοῦ ναοῦ. Ἡ ἐρευνα στὸ χῶρο συνεχίσθηκε καὶ τὸ 1955, ἀλλὰ χωρὶς γλυπτὰ εὐρήματα¹⁰. Ἡ Κωνσταντίνου, ἡ ὁποία θεωρεῖ ὅτι ὁ ναὸς ποῦ ἀνασκάπεται εἶναι ὁ ἀρχαϊκός

5. ΠΑΕ 1908, 227.

6. Στὸ Ἀρχεῖο τῆς Ἐταιρείας ὑπάρχει ἐπιστολὴ τοῦ Κουρουγιώτη μὲ ἡμερομηνία 14.8.1908 ἀπὸ τὸ Σανατόριο τοῦ Dr. Deckers στὸ Μόναχο.

7. ΠΑΕ 1910, 61-62, 267-269. ΑΑ 1911, 122-130. Ὁ Καρο, ποῦ κάνει ἀπολογισμὸ τῶν ἀνασκαφῶν στὴν Ἑλλάδα, ἀναφέρει ὅτι τὰ γλυπτὰ εἶναι πολὺ μικρὰ γιὰ νὰ ἀνήκουν στὸ μεγάλο ναὸ.

8. ΠΑΕ 1952, 153-158 σημ. 1, ὅπου δημοσιεύεται καὶ πρόχειρο σχέδιο κατόψεως.

9. Ὁ.π., 157 εἰκ. 2, 158 εἰκ. 3. Πρβ. JHS 73 (1953) 126.

10. ΠΑΕ 1955, 125 κέ. Σχεδιαγράφημα χώρου ἀνασκαφῆς I. Τραυλοῦ.

πού πυρπολήθηκε από τους Πέρσες, αποκάλυψε τρία μαρμάρινα τμήματα από το θριγκό, αλλά δὲν μπόρεσε νὰ ἀνεύρει τὰ ἀρχιτεκτονικὰ μέλη πού ἀναφέρει ὁ Κουρουνιώτης (βλ. ὑπόσημ. 7). Μὲ τὰ ἀετωματικά γλυπτὰ ἡ Κωνσταντίνου εἶχε ἀρχίσει νὰ ἀσχολεῖται ἀπὸ τὸ 1951, ὅποτε πραγματοποιοῖσε μὲ τὴ βοήθεια τοῦ J. Marcadé ὀρισμένες συγκολλήσεις θραυσμάτων¹¹, ἐνῶ παράλληλα βελτίωνε καὶ τὴν ἐκθεσὶ τους στὸ Μουσεῖο Χαλκίδος.

Τὸ 1961 ὁ Β. Πετράκος δημοσίευσε μιὰ κατατοπιστικὴ ἐκθεση τῶν ἐργασιῶν πού εἶχαν γίνει ἕως τότε στὸ ἱερὸ τοῦ Ἀπόλλωνος καὶ φρόντισε γιὰ τὴν περισυλλογὴ γλυπτῶν πού ἀνῆκαν πιθανότατα στὸ ἀέτωμα, ὅπως τὸ πόδι ἀλόγου (Κατ. Ι. 48) ἀπὸ τὸ διατεῖχισμα κοντὰ στὸ Ἰοεῖον, καὶ τὴν ταύτιση ἄλλων στὴν ἀποθήκη¹². Σὲ μιὰ νέα ἐπιφανειακὴ ἔρευνα στὸ χῶρο τοῦ ναοῦ ἀποκαλύφθηκαν νέα ἀρχιτεκτονικὰ μέλη καὶ σὲ συνεργασία μὲ τὸν Χ. Μπούρα ἀποκαταστάθηκαν καὶ σχεδιάσθηκαν¹³. Ἔτσι διαπιστώθηκε ὅτι ὁ ναὸς εἶναι ὑστεροαρχαϊκός, τὸ ὁποῖο ἐπιβεβαιώθηκε καὶ ἀπὸ τὶς νεότερες ἔρευνες τῆς Ἑλβετικῆς Ἀρχαιολογικῆς Σχολῆς¹⁴. Ὁ ἀρχιτέκτων P. Auberson χρονολόγησε τὸ ναὸ στὸ 530-520 π.Χ., πού ὅμως ἀμφισβητήθηκε ἀπὸ τὴν Η. Herdejürgen¹⁵, ἡ ὁποία διαφωνεῖ γιὰ τὴ μεγάλη χρονικὴ ἀπόσταση ἀνάμεσα στὸ ναὸ καὶ στὸ γλυπτό του διάκοσμο, πού τοποθετεῖ στὴν πρώτη δεκαετία τοῦ 5ου αἰ. π.Χ.

Τὸ οἰκοδόμημα εἶναι κατασκευασμένο ἀπὸ πωρόλιθο, ἐκτὸς ἀπὸ τὰ θεμέλια πού εἶναι ἀπὸ ἀσβεστόλιθο (πίν. 2, Α-Β). Οἱ ἐξωτερικὲς διαστάσεις τοῦ ναοῦ στὴν εὐθυνηρία εἶναι 47,80×20,55 μ. Ἡ περίσταση εἶχε ἀπὸ ἕξι δωρικοὺς κίονες στὶς στενὲς πλευρὲς καὶ δεκατέσσερις στὶς μακρὲς. Στὴν ἴδια θέση ὑπῆρχε ἕνας παλαιότερος, λίγο μικρότερος, ἐκατόμπεδος ἰωνικὸς ναὸς, λαμπρὸ δείγμα τῆς ἀκμῆς τῆς Ἐρέτριας στὰ πρῶτα ἀρχαϊκὰ χρόνια (ἀρχὲς 7ου αἰ. π.Χ.). Ὁ πρῶτος αὐτὸς ναὸς δὲν καταστράφηκε ἀλλὰ ἀχρηστεύθηκε καὶ καλύφθηκε, γιὰ νὰ κτισθεῖ ὁ περίπτερος ὑστεροαρχαϊκὸς δωρικὸς ναὸς, ὁ ὁποῖος ἴσως νὰ μὴν εἶχε ἀποπερατωθεῖ ὅταν καταστράφηκε ἀπὸ τοὺς Πέρσες τὸ 490 π.Χ. Γιὰ τὴν καταστροφὴ δὲν γίνεται ἰδιαίτερα λόγος στὶς γραπτὲς πηγὲς καὶ ἡ ἀναφορὰ τοῦ Ἡροδότου εἶναι σύντομη: *τὰ ἰρὰ συλίσαντες ἐνέπρσαν*¹⁶. Τὴν ἴδια πληροφορία δίνει καὶ ὁ Στράβων: *τὴν μὲν οὖν ἀρχαίαν πόλιν κατέσκαψαν Πέρσαι*¹⁷. Προφανῶς ὁ γλυπτὸς διάκοσμος τοῦ ναοῦ θάφτηκε εὐλαβικὰ στὴ γῆ, ὅπως ἔγινε ἀργότερα καὶ στὴν Ἀκρόπολη μετὰ τὸ 480 π.Χ.

Ὁ ναὸς πρέπει νὰ ἐπισκευάσθηκε, ἀφοῦ ἡ πόλη ἐξακολούθησε νὰ ζεῖ καὶ νὰ ἀκμάζει, κυρίως τὸν 4ο αἰ. π.Χ., ὅπως μαρτυροῦν οἱ ἀναθηματικὲς ἐπιγραφὲς καὶ τὰ

11. BCH 76 (1952) 223.

12. AD 17 (1961-62) Χρονικά, 144 κέ.

13. AD 18 (1963) Χρονικά, 127 κέ. σχέδ. 2-5 (κίων, κιονόκρανο, τρίγλυφο).

14. AUBERSON, *Eretria*, 15 κέ., 24. AUBERSON - SCHEFOLD, *Führer*, 113 κέ., 198 σημ. 84. K. SCHEFOLD, *AntK* 9 (1966) 115-116 (κυρίως γιὰ ἀρχαιότερα οἰκοδομικὰ λείψανα).

15. *ZSchwArch* 26 (1969) 162. βλ. καὶ H. JUCKER, *Neue Zürcher Zeitung* 21.3.1969, ἀρ. 178, 25.

16. Ἡρόδ. VI 101.

17. Στράβ. 10, 10.

τιμητικά και άλλα ψηφίσματα που βρέθηκαν στον περίβολό του¹⁸. Παραμένει βέβαια αναπάντητο το ερώτημα τί απέγιναν όλα τα αρχιτεκτονικά μέλη του κτηρίου. Πολύ λίγα τμήματα βρέθηκαν έντοιχισμένα σε νεότερες οικοδομές, όπως η όπλη αλόγου που αποτείχισε ο Πετράκος σε σημείο που πιθανότατα είχε γίνει έπισκευή του τείχους μετά τη ρωμαϊκή κατάκτηση το 198 π.Χ.¹⁹. Δείγματα από τον έπισκευασμένο ναό δεν έχουμε, αν και οι Auberson - Schefold μιλούν για ένα μικρό θραύσμα από γείσωμα παραθύρου²⁰. Πιθανότατα να έμεινε σε χρήση έως την τελική καταστροφή της πόλης το 87 π.Χ., όποτε λεηλατήθηκε συστηματικά από τους Ρωμαίους.

Οί στρωματογραφικές έρευνες στην Έρέτρια δείχνουν ότι η πόλη ίσοπεδώθηκε δύο φορές για να ξανακτισθεί, τη μία μετά το 490 π.Χ. και την άλλη μετά το 198 π.Χ. Κάποια καταστροφή στο δυτικό τείχος και η διακοπή της κεραμικής παραγωγής στα μέσα του 3ου αι. π.Χ.²¹ καθιστούν πολύ πιθανή την έμμεση πληροφορία του Διογένη του Λαέρτιου για μία ακόμη καταστροφή της πόλης, και ένδεχομένως και του ναού, ίσως κατά τον Χερμωνίδειο πόλεμο (267-261 π.Χ.)²². Ένδεικτικό είναι ότι ο Ήρακλείδης ο Κρητικός²³, που έζησε στα χρόνια 275-200 π.Χ. (σύγχρονος του Αντίγονου του Καρύστιου), περιγράφει τα μνημεία της Χαλκίδος και δεν αναφέρει καθόλου την Έρέτρια, αν και έπισκέφθηκε τον Όρωπό.

Τόν 1ο αι. π.Χ. το ιερό του Απόλλωνος είναι έρειπωμένο. Αρχιτεκτονικά μέλη και έπιγραφές από το ναό χρησίμευσαν ως οικοδομικό υλικό σε διάφορες κατασκευές στην πόλη²⁴. Από το ναό απέμειναν τελικά μόνο τα θεμέλια έως την εύθυνηρία. «Τμήματα από κιονόκρανα, τρίγλυφα, σφόνδυλοι κίονος και τμήματα από γείσο και τύμπανο», που αναφέρει η Ί. Κωνσταντίνου²⁵, δεν βρέθηκαν. Και ενώ η μεταφορά στη Ρώμη των γλυπτών, που ίσως φιλοτεχνήθηκαν για να κοσμήσουν το νεότερο ναό της Έρέτριας, είναι άληθοφανής (βλ. άποψη του La Rocca στις σελ. 46-47), δεν δικαιολογείται η μεγάλη διαρπαγή του αρχιτεκτονικού υλικού που παρατηρείται και στο ναό του Διονύσου.

Από τα γλυπτά εύρηματα του ναού του Απόλλωνος ο Κουρουνηώτης δημοσίευσε μόνο το σύμπλεγμα της άρπαγής (Κατ. Ι. 1) και τον κορμό της Αθηνάς (Κατ. Ι. 2)

18. IG XII 9, 191 A, 10-11, 202, 208, 210, 212, 215, 216, 220, 229, 230. Index VI,1 και Suppl. 551.

19. Βλ. ύποσημ. 12.

20. AUBERSON - SCHEFOLD, *Führer*, 121. Ο Auberson ύποστήριξε ότι είχε δει ένα κιονόκρανο στην αύλη του Μουσείου της Έρέτριας, που του είχε φανεί νεότερο και το όποιο μπορεί να άνηκε σε έπισκευή του ναού μετά το 490 π.Χ., και ότι δεν το άνέφερε στο *Eretria I* γιατί το άνακάλυψε μετά τη δημοσίευση.

21. AUBERSON - SCHEFOLD, *Führer*, 34.

22. ΔιογΑ ΙΙ 140 κέ. Βλ. και Στράβ. 10, 11 (Σχολή των περι Μενέδημον).

23. FR. PFISTER, *Ήρακλείδου του Κρητικού, Περι των έν Έλλάδι πόλεων, Österreichische Akademie der Wissenschaften, Sitzungsberichte* 227, 2, 1951, I, 26-30.

24. Πληροφορίες του καθ. D. Knoepfler. Βλ. και ύποσημ. 21.

25. ΠΑΕ 1955, 126.

μέ περιγραφές και καλές άπεικονίσεις στα *Antike Denkmäler*²⁶. Πριν από τον Κουρουνιώτη, ο Α. Furtwängler άπεικόνισε, στο βιβλίο του για την Αίγινα, τον κορμό της Άθηνάς και το σύμπλεγμα της άρπαγής έρμνεύοντας τις μορφές ως Θησέα και Άντιόπη²⁷. Έπιπλέον, περιέγραψε σύντομα τα σπουδαιότερα από τα υπόλοιπα γλυπτά του αιώματος, τα όποια μπόρεσε να μελετήσει στο Μουσείο της Χαλκίδος το 1905.

Μετά το 1910 το σύμπλεγμα του ήρωα με την άμαζόνα άρχισε να άναδημοσιεύεται σε διάφορες μονογραφίες και έγχειρίδια της άρχαίας έλληνικής τέχνης. Έδωσε έτσι έναυσμα για συζητήσεις σχετικά με προβλήματα έρμνεύας και χρονολόγησης. Άμφιβολίες για την ταύτιση των μορφών δημιουργήθηκαν με άρθρο του Ch. Picard²⁸ με θέμα την άπαγωγή στην έλληνική τέχνη. Η γυναικεία μορφή του συμπλέγματος πού, κατά την άποψη του, δέν έχει τα γνωρίσματα μιας άμαζόνας, πρέπει να είναι η Θέτις, η όποία λατρευόταν ιδιαίτερα στην Εύβοια, και παραπέμπει στο χρυσό κόσμημα με το σύμπλεγμα της άπαγωγής της Θέτιδος από τον Πηλέα, δημοσιευμένο από τον Casson (είκ. 152), άποψη πού άμφισβητήθηκε από τον Ch. Dugas²⁹.

Τό ότι εικονίζεται άμαζονομαχία άποδεικνύεται από τα χαρακτηριστικά ένδύματα των άμαζόνων πού φορούν και οι άλλες γυναικείες μορφές του αιώματος, καθώς και από τα θραύσματα των τόξων τους πού έχουν βρεθεί.

Τα γλυπτά έχουν χρονολογηθεί από τους περισσότερους μελετητές στην τελευταία είκοσαετία του βου αι. π.Χ. Για μι άψηλότερη χρονολόγηση (γύρω στο 530 π.Χ.) έχουν ταχθεί οι Deonna³⁰, Lippold³¹, Langlotz³², Niemeyer³³, Payne³⁴ και για μι χαμηλότερη (520-510 π.Χ.) ο von Bothmer³⁵. Οι Lullies³⁶, Picard³⁷, Buschor³⁸, Richter³⁹, Καρούζος⁴⁰ χρονολογούν τα γλυπτά λίγο πριν από το 500 π.Χ. Οι Sche-

26. *AntDenk*, 29 κέ. πίν. 27-29.

27. *Aegina*, 321 κέ. είκ. 259-261.

28. *Genava* XIII (1935) 70 κέ. πίν. PICARD, *Manuel* II, 41, είκ. 20. Πρβ. S. CASSON, An Eretrian Goldsmith and an Archaic Eretrian Sculpture, *ΔΕΝΑ* XX (1920-21) 89 πίν. II.

29. *Retgr* XLIX (1936) 610.

30. W. DEONNA, *Dédale* II, 1931, 109-110 πίν. XXII.

31. LIPPOLD, 72-73 πίν. 20, 3-4. Υποστηρίζει ότι ο ναός είναι νεότερος από το ναό της Άθηνάς στην Άκρόπολη και άρχαιότερος από των Άλκμεωνιδών στους Δελφούς.

32. LANGLOTZ, *BSch*, 157 κέ. 190 πίν. 94e.

33. H.G. NIEMEYER, *Promachos*, 1960, 67-68 σημ. 258.

34. PAYNE, *AMSA*, 55-56 σημ. 3.

35. *Amazons*, 515, 126.

36. LULLIES - HIRMER, 48 πίν. 66-68.

37. PICARD, *Manuel* II, 42-43 (βλ. *Manuel* I, 319, 346 όπου τα χρονολογεί στις άρχές του 5ου αι. π.Χ. και στη σελ. 647 περί το 500).

38. BUSCHOR, *FtJ*, 136 είκ. 154. BUSCHOR, *Pl*, 49-50, είκ. στη σελ. 45.

39. RICHTER, *ScSc*, 96 σημ. 38, 42.

40. ΚΑΡΟΥΖΟΣ, 22 και 94 σημ. 34.

fold⁴¹, Lawrence⁴² και Rolley⁴³ τὰ τοποθετοῦν στὸ 500 π.Χ. Μόνο ὁ Lechat⁴⁴ καὶ ἡ Herdejürgen⁴⁵ πιστεύουν ὅτι εἶναι ἔργα τῶν ἀρχῶν τοῦ 5ου αἰ. π.Χ.

Διχασμένοι εἶναι οἱ ἀρχαιολόγοι καὶ στὸ θέμα τοῦ ἐργαστηρίου. Ὁ Furtwängler⁴⁶ συγκρίνει τὰ γλυπτὰ μὲ ἄλλα ἀττικά καὶ ὑποστηρίζει ὅτι εἶναι ἔργα ἀττικού ἐργαστηρίου. Τὴν ἴδια γνώμη ἐκφράζουν οἱ Picard⁴⁷, Deonna⁴⁸, Homann-Wedeking⁴⁹, Buttler⁵⁰, Lippold⁵¹, von Bothmer⁵², Niemeyer⁵³, Schefold⁵⁴, Deyhle⁵⁵, Robertson⁵⁶, Rolley⁵⁷. Ἀντίθετα, ὁ Buschor⁵⁸ διακρίνει ἐπιδράσεις ἀπὸ παριανὰ ἔργα καὶ μάλιστα ὅσες συγκροτοῦν τὴ δυτικοκυκλαδικὴ ὁμάδα, ἐνῶ ὁ Lullies⁵⁹ ἐκφράζει τὴν ἀποψη ὅτι τὰ γλυπτὰ τῆς Ἑρέτριας ἀνήκουν στὸ παριανὸ ἐργαστήριον τοῦ ΒΑ. Αἰγαίου. Ὁ Langlotz⁶⁰ στὴν ἀρχὴ ὑποστήριξε ὅτι εἶναι ἀττικά καὶ ἀργότερα τόνισε τὴ σχέση μὲ παριανὰ καὶ χιώτικα⁶¹ ἔργα, ὅπως εἶχε παλαιότερα προτείνει ὁ Pfuhl⁶². Ὁ Payne⁶³ τόνισε τὰ ἰωνικὰ στοιχεῖα, ἐνῶ ὁ Καροῦζος⁶⁴ γράφει ὅτι τὰ γλυπτὰ ἀνήκουν στὸν κύκλο τοῦ πάρου γλύπτη Ἀριστίωνα. Τὸ ἴδιο ὑποστηρίζει καὶ ὁ Α. Stewart⁶⁵ ἀλλὰ προσθέτει ὅτι εἶναι αἰσθητὴ ἡ ἐπίδραση τῶν ἔργων τοῦ Ἀντήνορος. Ὁ Homann-Wedeking⁶⁶ εἶναι βέβαιος ὅτι τὰ κεφάλια τοῦ Θησέα καὶ τῆς Ἀντιόπης εἶναι πιὸ κοντὰ στὰ ἀττικά ἔργα.

Σταθμὸς στὴν ἱστορία τῆς ἔρευνας ὑπῆρξε ἡ ἀπόδοση στὴ σύνθεση τοῦ δυτικοῦ αετώματος τοῦ ναοῦ ἀπὸ τὴν Ἰ. Κωνσταντίνου τῆς ἀμαζόνας τοῦ Museo dei Con-

41. SCHEFOLD, *Götter-Heldensagen*, 159-160 (βλέπει στὸν Θησέα στοιχεῖα πρῶτου κλασικά).

42. A.W. LAWRENCE, *Classical Sculpture*, 1929, 146.

43. ROLLEY, 202, εἰκ. 185.

44. H. LECHAT, *Sculptures grecques antiques*, 1925, 28 πίν. XI.

45. Βλ. ὑπόσημ. 15.

46. *Aegina*, 325.

47. *Manuel I*, 588, 647.

48. W. DEONNA, *Les Apollons archaïques*, 1909, 344 σημ. 3.

49. *AM* 60-61 (1935-36) 216.

50. H. v. BUTTLAR, *Griechische Köpfe*, 1948, 109.

51. FLOREN, 318. LIPPOLD, 73.

52. Βλ. ὑπόσημ. 35.

53. Βλ. ὑπόσημ. 33.

54. Βλ. ὑπόσημ. 41.

55. DEYHLE, 44.

56. ROBERTSON, 146.

57. Βλ. ὑπόσημ. 43.

58. Βλ. ὑπόσημ. 38.

59. Βλ. ὑπόσημ. 36.

60. LANGLOTZ, *BSch*, 154.

61. LANGLOTZ, *NOgrK*, 168 ὅπου διατύπωσε τὴν ἀποψη ὅτι ἔχουν δεχθεῖ ἐπίδραση ἀπὸ ἔργα τοῦ Ἀντήνορος.

62. *AM* 48 (1923) 24.

63. PAYNE, *AMSA*, 56 σημ. 3.

64. Βλ. ὑπόσημ. 40.

65. *AAA IX* (1976) 257 κέ.

66. *AM* 60-61 (1935-36) 216 σημ. 6 πίν. 80.

servatori⁶⁷. Εὔρημα τοῦ 1888 στὴ Villa Ludovisi, εἶναι ἄγνωστο πῶς βρέθηκε ἡ ἀμαζόνα στὴ Ρώμη. Πιθανότατα τὸ γλυπτό μεταφέρθηκε ἀπὸ τὴν Ἑρέτρια στὰ αὐτοκρατορικά χρόνια γιὰ νὰ κοσμήσει κάποιον ναὸ τῆς Ρώμης⁶⁸. Τὸ γεγονός ἐδῶσε τὴν ἐλπίδα ὅτι καὶ ἄλλα γλυπτὰ πού λείπουν ἀπὸ τὸ ἀέτωμα θὰ μπορούσαν νὰ βρεθοῦν σὲ Μουσεῖα τῆς Ἑλλάδος καὶ τοῦ ἐξωτερικοῦ⁶⁹.

Σχεδιαστικὴ ἀναπαράσταση τοῦ ἀετώματος δὲν ἐπιχειρήθηκε ἕως τώρα, ἐκτὸς ἀπὸ μιὰ περιορισμένη προσπάθεια τοῦ Thomas⁷⁰. Ὡστόσο, διάφοροι μελετητὲς ἔχουν ἐκφράσει τὶς ἀπόψεις τους γιὰ τὴ θέση ὀρισμένων γλυπτῶν στὸ δυτικὸ ἀέτωμα, ὅπως ὁ Furtwängler⁷¹, ὁ Reinach⁷², ὁ Schefold⁷³, ἡ Κωνσταντίνου⁷⁴, ὁ von Bothmer⁷⁵, ὁ Robertson⁷⁶. Ὅλοι συμφωνοῦν γιὰ τὴ θέση τῆς Ἀθηνᾶς στὸ κέντρο τῆς σύνθεσης καὶ γιὰ τὴ θέση τοῦ ἄρματος μὲ τὸ σύμπλεγμα Θησέα-Ἀντιόπης στὴν ἀριστερὴ κερκίδα, ἀμέσως μετὰ τὴν Ἀθηνᾶ. Οἱ ἀπόψεις πού διατυπώθηκαν γιὰ τὴ συμπλήρωση τῆς παράστασης στηρίζονται περισσότερο στὰ εἰκονογραφικὰ παράλληλα τῆς ἀγγειογραφίας καὶ λιγότερο στὰ σωζόμενα θραύσματα. Εἰδικὰ γιὰ τὴ θέση πού κατεῖχε ἡ ἀμαζόνα τοῦ Καπιτωλίου θὰ γίνεῖ λόγος στὸ κεφάλαιο γιὰ τὴν ἀναπαράσταση τῆς σύνθεσης⁷⁷.

Ἐνα πρόβλημα γιὰ τὴν ἀναπαράσταση τῆς ἀετωματικῆς σύνθεσης εἶναι τὸ τέθριππο ἄρμα τοῦ Θησέα. Μέρος αὐτοῦ εἶναι τὰ σώματα δύο ἀλόγων πού διασώθηκαν. Ἐνα τρίτο, δουλεμένο ἀπὸ τὸ ἴδιο μάρμαρο, βρισκόταν πολὺ πεπεσμένο στὸ βάθος τοῦ τυμπάνου. Ἐνα τέταρτο ἐξωτερικὸ, ἀπὸ χωριστὸ μάρμαρο, μὲ ἀπολάξευση τῆς μὴ ὀρατῆς του πλευρᾶς, ἴσως νὰ ἐξεῖχε λίγο ἀπὸ τὸ πλαίσιο τοῦ ἀετώματος. Χρωστῶ τὴν παρατήρηση αὐτὴ στὸν ἀρχιτέκτονα Μ. Κορρέ, ὁ ὁποῖος διαπίστωσε καὶ ἀπὸ πρόσφατη μελέτη κάποιων ἀρχιτεκτονικῶν μελῶν τοῦ ναοῦ, ὅτι τὸ βάθος τοῦ τυμπάνου δὲν θὰ ἦταν, μαζὶ μὲ τὴν προεξοχὴ τῆς σίμης, μεγαλύτερο ἀπὸ 80 ἐκ.

67. AM 69-70 (1954-55) 41 κέ. πίν. III-VI Beil. 22-23. *Amazons*, 124 ἀρ. 2 πίν. 67, 2. SCHEFOLD, *Meisterwerke*, 31 ἀρ. 169 εἰκ. στὴ σελ. 173. HELBIG⁴ II, ἀρ. 1508 (W. FUCHS). Ὁ D. von Bothmer μὲ διαβεβαίωσε ὅτι πρῶτος ἐκεῖνος ἀνακοίνωσε σὲ διάλεξή του τὴν ταύτιση.

68. Πρβ. Plinius, *NH* XXXVI. 6. Πιθανῶς συμπεριελήφθη, χωρὶς νὰ ἀνήκει, στὰ γλυπτὰ τοῦ νεότερου ναοῦ πού προορίζονταν νὰ κοσμήσουν ἕνα ναὸ στὴ Ρώμη, βλ. σελ. 46-47.

69. Εἶναι πιθανὸ νὰ εἶχαν κάποτε μεταφερθεῖ στὸ Ἐθνικὸ Ἀρχαιολογικὸ Μουσεῖο θραύσματα ἀπὸ τὴν Ἑρέτρια, ἴσως γιὰ ἐξέταση τοῦ μαρμάρου. Ὑπάρχει σημεῖωση στὸ εὐρετήριο τοῦ Μουσείου Χαλκίδος καὶ σχετικὴ παρατήρηση τοῦ Β. ΠΕΤΡΑΚΟΥ στὸ *ΑΔ* 17 (1961-62) Χρονικά, 145. Στὸ Ἐθνικὸ Μουσεῖο δὲν ὑπάρχει ἀντίστοιχη μνεία καὶ ἡ Ἰ. Κωνσταντίνου δὲν θυμόταν τίποτα σχετικὸ. Στὴ Ρώμη, χάρι στὴ βοήθεια τῶν συναδέλφων E. La Rocca, B.C. Conticello, G. Daltrop, ἐρευνήθηκαν οἱ ἀποθῆκες τῶν Μουσείων χωρὶς ἀποτέλεσμα.

70. E. THOMAS, *Mythos und Geschichte*, 1976, 35 κέ. σχέδ. 5.

71. βλ. ὑπόσημ. 27.

72. R. REINACH, *GazBA* I (1914) 336 κέ. *Monuments nouveaux de l'art antique* I, 1924, 96.

73. SCHEFOLD, *Meisterwerke*, 31-32. SCHEFOLD, *Götter-Heldensagen*, 159-160.

74. AM 69-70 (1954-55) 43.

75. *Amazons*, 126.

76. ROBERTSON, 164 σημ. 126.

77. Βιβλιογραφία γιὰ τὸ ἀέτωμα τῆς Ἑρέτριας βλ. *Festschrift K. Schefold*, 1967, 105 (J. DÖRIG).

2. ΤΑ ΘΡΑΥΣΜΑΤΑ

Κύριο βοήθημα για τη σύνταξη του καταλόγου που περιλαμβάνει τα βέβαια θραύσματα τῶν ἐναέτιων γλυπτῶν (Κατ. I) ἦταν τὸ εὐρετήριο τοῦ Μουσείου Χαλκίδος, στὸ ὁποῖο τὸ 1915 ὁ Ν. Παππαδάκης κατέγραψε τὰ εὐρήματα τῶν ἀνασκαφῶν τοῦ Κουρουניώτη. Στὸ ἴδιο εὐρετήριο κατέγραψαν ἀργότερα τὰ εὐρήματά τους ἡ Ἰ. Κωνσταντίνου καὶ ὁ Β. Πετράκος. Ἀπὸ τὰ θραύσματα που περιέγραψε ὁ Παππαδάκης δὲν βρέθηκαν δύο (ἀρ. 124 θ' καὶ 124 ι'). Ὅρισμένα ἄλλα, που περιέλαβε ὁ Παππαδάκης στὸν κατάλόγο του, πρέπει νὰ ἀποσχετισθοῦν, εἴτε γιατί εἶναι ἀπὸ διαφορετικὸ μάρμαρο εἴτε γιατί ἀνήκουν σὲ ἄλλη κλίμακα εἴτε εἶναι ἄλλης τεχντροπίας. Τὰ θραύσματα αὐτὰ περιλαμβάνονται σὲ ἰδιαίτερη ἐνότητα (Κατ. III). Στὸ σύνολο τῶν βέβαιων γλυπτῶν ἀνήκουν καὶ ὀρισμένα μικρὰ θραύσματα που ἐντοπίσθηκαν στὶς ἀποθῆκες τῶν Μουσείων Χαλκίδος καὶ Ἐρέτριας. Ὡς βέβαιο μέλος τῆς σύνθεσης τοῦ δυτικοῦ ἀετώματος πρέπει νὰ θεωρηθεῖ καὶ ὁ κορμὸς τῆς ἀμαζῶνας τοῦ Museo dei Conservatori. Τέλος, στὸν κατάλογο τῶν πιθανῶν θραυσμάτων (Κατ. II) καταγράφονται καὶ ὀρισμένα, γνωστὰ μόνον ἀπὸ φωτογραφίες τοῦ Γερμανικοῦ Ἀρχαιολογικοῦ Ἰνστιτούτου τῆς Ἀθήνας, που φέρουν τὴν ἐνδειξη Chalkis. Τὰ θραύσματα αὐτὰ δὲν μπόρεσα νὰ ἐντοπίσω στὶς ἀποθῆκες τῶν Μουσείων Χαλκίδος καὶ Ἐρέτριας. Ἀξιοσημείωτο πάντως εἶναι ὅτι δὲν περιγράφονται στὰ εὐρετήρια. Οἱ ἐνδείξεις γιατὸ μέγεθος καὶ τὴν τεχντροπία τους καὶ τὸ γεγονός ὅτι ἀπεικονίζονται μαζί μὲ ἄλλα βέβαια θραύσματα τῶν ἐναέτιων γλυπτῶν, μὲ ἐπεισαν ὅτι ἀνήκουν καὶ αὐτὰ στὸ ἴδιο σύνολο. Οἱ σχετικὲς φωτογραφίες τοῦ Ἰνστιτούτου ἔγιναν τὸ 1913. Τότε εἶχε ἰδιαίτερα ἐνδιαφερθεῖ γιατὸ εὐρήματα τοῦ Κουρουניώτη ὁ E. Mercklin καὶ ἴσως εἶχε ἀποσπάσει τὴν ἐγκρισή του γιατὸ νὰ τὰ δημοσιεύσει⁷⁸. Δύο ἀκόμη θραύσματα, γνωστὰ μόνον ἀπὸ φωτογραφίες τοῦ Ἰνστιτούτου, που ἔγιναν τὸ 1970, πιθανὸν νὰ προέρχονται ἐπίσης ἀπὸ τὰ ἐναέτια ἀγάλματα τοῦ ναοῦ.

Ἐξωριστὴ θέση ἀνάμεσα στὰ εὐρήματα ἀπὸ τὴν Ἐρέτρια ἔχει ἡ πλίνθος τοῦ Μουσείου μὲ τὰ ἄκρα πόδια δύο μορφῶν (Κατ. IV. 15). Ἡ πλίνθος βρέθηκε στὴν περριοχὴ τοῦ ναοῦ καὶ θεωρήθηκε ἀπὸ πολλοὺς ὅτι ἀνήκει σὲ γωνιακὸ ἀκρωτήριο. Στὸ εἰδικὸ κεφάλαιο ἐκτίθεται ὁ λόγος γιατὸν ὁποῖο πιστεύω ὅτι ἀνήκει στὸ κεντρικὸ ἀκρωτήριο τοῦ δυτικοῦ ἀετώματος.

78. Πληροφορία Στέφνης Καρούζου. E. MERCKLIN, *Archaische Plastik der Griechen*, 1947, 5 πίν. 10.

Τὰ γλυπτά πού περιλαμβάνονται στὸν Κατάλογο I καὶ II μεταφέρθηκαν τὸ 1990 στὸ Μουσεῖο τῆς Ἐρέτριας, ἀλλὰ δὲν καταγράφηκαν στὸ εὔρετήριό αὐτοῦ τοῦ Μουσείου μὲ νέους ἀριθμοὺς παρὰ μόνο, πολὺ συνοπτικά, τὸ σύμπλεγμα Θησέα-Ἀντιόπης καὶ τὸ ἄγαλμα τῆς Ἀθηνᾶς. Ἐπομένως στοὺς παλαιοὺς ἀριθμοὺς προτάσσεται τὸ Μ.Χ., παρόλο πού τὰ ἀντικείμενα βρίσκονται στὸ Μουσεῖο τῆς Ἐρέτριας. Ἐὰν ἓνα ἀντικείμενο βρίσκεται πράγματι στὸ Μουσεῖο τῆς Χαλκίδος ἀναφέρεται ὀλογράφως. Ἡ ἔκθεση τῶν σημαντικότερων γλυπτῶν ἔγινε ἀπὸ τὸ γλύπτη Στ. Τριάντη, σὲ ἰδιαίτερη νέα αἴθουσα τοῦ Μουσείου Ἐρέτριας, μὲ βάση τὴν ἀναπαράσταση τοῦ ἀναδιπλούμενου σχεδίου 1. Στὰ χρόνια πού μελετοῦσα τὰ γλυπτά τοῦ ναοῦ τοῦ Δαφνηφόρου Ἀπόλλωνος (1976-1978) ὁ Στ. Τριάντης μὲ εἶχε βοηθήσει οὐσιαστικά καὶ θὰ τὸν θυμᾶμαι πάντα μὲ εὐγνωμοσύνη.

Εἶναι λυπηρὸ ὅτι δὲν ἔγινε ἐγκαίρως ἀπὸ τὸ Ὑπουργεῖο Πολιτισμοῦ σύσταση στὴν Ἑλβετικὴ Ἀρχαιολογικὴ Σχολή, πού μὲ ἐξοδᾶ της ἀνέλαβε τὴν ἐπέκταση τοῦ Μουσείου τῆς Ἐρέτριας, νὰ λάβει ὑπόψη της ὅτι γιὰ τὴν ἔκθεση τῆς ἀετωματικῆς σύνθεσης ἀπαιτεῖτο ἓνας τοῖχος κατὰ 1 μ. πλατύτερος καὶ ἄλλο τόσο ὑψηλότερος. Εἶναι ἐπίσης κρίμα πού δὲν ἔχουν ἔως τώρα ἐκτεθεῖ, ἔστω καὶ σὲ προθήκη, τὰ ἐξαιρετικῆς ποιότητος μέλη τῶν ἀετωματικῶν μορφῶν καὶ ἄλλα συνανήκοντα ἀντικείμενα. Χρήσιμο γιὰ τὴν ἀναπαράσταση θὰ ἦταν καὶ ἓνα ἀντίγραφο τῆς ἀμαζόνας τοῦ Καπιτωλίου.

Τὸ μάρμαρο ὅλων τῶν γλυπτῶν εἶναι παριανό. Σὲ ἀντίθετη περίπτωση γίνεται ἰδιαίτερη μνεία.

ΚΑΤΑΛΟΓΟΣ Ι.
ΘΡΑΥΣΜΑΤΑ ΑΠΟ ΤΑ ΕΝΑΕΤΙΑ ΓΛΥΠΤΑ

1. Σύμπλεγμα ανδρικής μορφῆς πού ἀγκαλιάζει, σπκώνοντάς την ψηλά, μιὰ γυναικεία μορφή (εἰκ. 1-9)

Μ.Ε. 18053. Ὑψ. 1,12 μ.

Ἀπὸ τῆ γυναικεία μορφῆ λείπουν τὰ χέρια –τὸ δεξιὸ ἀπὸ τὸ μέσον περίπου τοῦ πήχεως, τὸ ἀριστερὸ ἀπὸ τὸ μέσον περίπου τοῦ βραχίονα–, καθὼς καὶ τὰ σκέλη, τὸ δεξιὸ ἀπὸ τὸ μέσον τοῦ μηροῦ, τὸ ἀριστερὸ κάτω ἀπὸ τὸ γόνατο. Ἡ κεφαλὴ εἶναι συγκολλημένη. Στὸ σπάσιμο τοῦ λαιμοῦ ὑπάρχει συμπλήρωση μὲ γύψο. Λείπουν ἡ μύτη καὶ τὸ ἄκρο ἀπὸ τὸ πηγούνι. Ἡ ἐπιφάνεια τοῦ προσώπου ἔχει ὑποστει φθορὲς καὶ ἡ κόμη, κάτω ἀπὸ τὴ στεφάνη πού φορεῖ ἡ μορφῆ, εἶναι ἀποκρουσμένη. Ἀπὸ τὸ σῶμα, πού διατηρεῖται σὲ σχετικὰ καλὴ κατάσταση, ἔχει ἀποσπασθεῖ στὴ μέση τῆς ἀριστερῆς πλευρᾶς ἓνα μεγάλο τμήμα.

Ἀπὸ τὴν ἀνδρική μορφῆ λείπει ὅλο τὸ κάτω μέρος τοῦ κορμοῦ μὲ τὰ σκέλη, καθὼς καὶ ὁ δεξιὸς βραχίονας πού ἦταν πιθανότατα πρόσθετος, ὅπως φαίνεται ἀπὸ τὴν κατεργασία πάνω στὸ δεξιὸ ὤμο. Ὁ ἀριστερὸς βραχίονας, πού περιβάλλει τὴ γυναικεία μορφῆ ἀπὸ τὴ μέση, εἶναι συνοπτικὰ δουλεμένος. Πληρέστερα διαμορφωμένο εἶναι τὸ ἀριστερὸ χέρι, ἀλλὰ οἱ ἄκρες τῶν δακτύλων καὶ τὰ νύχια ἔχουν ὑποστει φθορὲς. Ἡ κεφαλὴ, ἐκτὸς ἀπὸ τὴν ἄκρη τῆς μύτης καὶ κάποιες ἄλλες μικροφθορὲς στὴ μύτη, στὸ μέτωπο, τὸ βλέφαρο τοῦ ἀριστεροῦ ματιοῦ καὶ τὰ μαλλιά πάνω ἀπὸ τὸ μέτωπο, διατηρεῖται σὲ καλὴ κατάσταση.

Ἡ γυναικεία μορφῆ φορεῖ χιτωνίσκο πού φθάνει ἔως τὸ μέσον περίπου τῶν μηρῶν καὶ ἀπὸ πάνω ἓνα μακρὺ, προφανῶς δερμάτινο, ἔνδυμα πού καλύπτει ὁλόκληρο τὸν κορμὸ καὶ φθάνει ἔως τὴν ἀρχὴ τῶν μηρῶν. Πρόκειται γιὰ ἓνα εἶδος δερμάτινου ἐφαρμοστοῦ θώρακα πάνω ἀπὸ τὸ χιτωνίσκο, δημιουργώντας μεγάλες ἐνιαῖες πλαστικὲς ἐπιφάνειες. Ἀπὸ τὰ ἴχνη πού σώζονται, βλέπουμε ὅτι ἦταν διακοσμημένος μὲ γραπτὸ κόσμημα σύνθετου μαιάνδρου καὶ μὲ ἀστερίσκους στὰ τετράγωνα διάκενα (πίν. 77). Ἀντίθετα πρὸς τὴν κάτω ἀπόληξή του πού δηλωνόταν πλαστικά, τὸ ἄνοιγμα στὸ λαιμὸ ἀποδίδεται σχεδὸν ἐγγάρκτο. Εἶναι τριγωνικὸ καὶ ἄρκετὰ μεγάλο καὶ ἀφήνει νὰ φαίνεται ἓνα τμήμα τοῦ χιτωνίσκου, πού στὸ σημεῖο αὐτό, σὲ ἀντίθεση μὲ τὸ κάτω τμήμα του, παρουσιάζεται ἀπτύχωτο. Ἡ παρυφὴ τοῦ χιτωνίσκου στὸ ἄνοιγμα τοῦ λαιμοῦ ἀποδίδεται ἐλαφρῶς ἀνάγλυφη. Τὸ δερμάτινο ἔνδυμα πού φορεῖ ἡ μορφῆ πάνω ἀπὸ τὸ χιτωνίσκο, εἶχε προφανῶς χειρίδες. Σώζεται ἡ ἀπόληξη μιᾶς χειρίδας στὴν ἀρχὴ τοῦ δεξιοῦ πήχεως, ἡ ὁποία διαγράφεται ἀνάγλυφα στὴ γυμνὴ πλάτη τῆς ἀνδρικής μορφῆς.

Ἀξιοσημείωτη λεπτομέρεια τοῦ χιτωνίσκου εἶναι ἡ πτύχωση στὸ κάτω μέρος τῆς πρόσθιας πλευρᾶς καὶ στὸ τμήμα ὅπου τὸ ἔνδυμα ἦταν ὄρατὸ ἀπὸ τὸ θεατὴ τοῦ συμπλέγματος. Οἱ κάθετες πτυχὲς ἀναπτύσσονται συμμετρικὰ ἀπὸ τὶς δύο πλευρὲς μιᾶς κεντρικῆς πτυχῆς, τρεῖς πρὸς τὰ ἀριστερὰ καὶ ἕξι πρὸς τὰ δεξιὰ, ἐπικαλύπτοντας ἢ μία μέρος τῆς ἄλλης. Οἱ ἀπολήξεις τους διαμορφώνονται μὲ ἐλεύθερα κινημένα περιγράμματα καὶ εἶναι «ξεκουφωμένες» μὲ τὸ τρυπάνι.

Ἡ μορφῆ κλίνει ἔντονα τὴν κεφαλὴ πρὸς τὰ δεξιὰ καὶ κάτω. Ἡ κόμμωση εἶναι σύνθετη καὶ περίτεχνη. Τὰ μαλλιά ἀναλύονται σὲ λεπτὲς δέσμες πού μὲ κυματιστὴ διάταξη καλύπτουν τὸ κρανίον, ἐκτὸς ἀπὸ τὴν πίσω πλευρὰ, ἡ ὁποία ἔμεινε ἀδιάρθρωτη. Στὴ βάση τοῦ κρανίου τὰ μαλλιά συγκρατοῦνται ἀπὸ μιὰ σχετικὰ ψηλὴ στεφάνη, κάτω ἀπὸ τὴν

οποία προβάλλουν στο μέτωπο και στους κροτάφους και, περνώντας πάνω από τα άφτια, αναδιπλώνονται στον αυχένα σε κρωβύλο. Αντίθετα, τα μαλλιά πάνω από το μέτωπο και τους κροτάφους αναλύονται σε λεπτούς βοστρύχους, που διατάσσονται κλιμακωτά από κάτω προς τα πάνω σε συνεχείς πυκνούς πριονωτούς σχηματισμούς. Παρόμοια, αλλά λιγότερο αναλυτικά και προσεγγμένα, αποδίδονται οι βόστρυχοι έκαστέρωθεν του κρωβύλου. Η πίσω πλευρά του κρωβύλου είναι, όπως και η πίσω πλευρά του κρανίου, ένιαία, χωρίς πλαστική δίπλωση της κόμης.

Το στόμα της μορφής αποδίδεται με τις άκρες των χειλιών τραβηγμένες προς τα πάνω, παρόμοια όπως και στην ανδρική μορφή του συμπλέγματος. Η διαμόρφωση των χειλιών γίνεται σαφέστερη στις πλάγιες όψεις. Τα μάτια είναι αμυγδαλωτά, με έντονα διογκωμένους βολβούς, με κάπως μεγάλα και βαριά τα πάνω βλέφαρα και με ιδιαίτερα μεγάλους κανθούς. Στη βάση του λαιμού δηλώνεται πλαστικά ταινιωτό περιδέραιο, υπολείμματα του οποίου σώζονται καλύτερα στην άριστερή πλευρά. Πρόσθετο, από ξεχωριστό κομμάτι μαρμάρου, ήταν το άκρο δεξιό χέρι από το κάτω μέρος του πήχους. Στο σπάσιμο σώζονται υπολείμματα τόρμου, βάθους 5 εκ., για την υποδοχή μετάλλινου γόμφου που μολυβδοχοούνταν από μια μικρή όπλη, μέρος της οποίας σώζεται κάθετα στον τόρμο.

Η ανδρική μορφή, που με το σωζόμενο τμήμα του σώματός της κολλά πάνω στον κορμό της γυναίκας, φορεί κοντό ιμάτιο. Το ένα του άκρο περνά πάνω από το δεξιό ώμο και την αρχή του βραχίονα. Ένα τμήμα του ενδύματος στην πλάτη αναδιπλώνεται, σχηματίζοντας απόπτυγμα που πέφτει σε πλατιές πτυχές, ελεύθερα κινημένες δεξιά και άριστερα από μια κεντρική πτυχή που σχηματίζεται σε βαθύτερο επίπεδο. Στο κάτω τμήμα του το μαζεμένο ιμάτιο πτυχώνεται σε επάλληλες ήμικυκλικές αναδιπλώσεις.

Το γυμνό τμήμα του κορμού δείχνει εξαιρετικά λεπτή και διαφοροποιημένη πλαστική απόδοση των ανατομικών λεπτομερειών, ιδιαίτερα στην περιοχή της κοιλιάς, όπως τραβιέται προς τα μέσα, στην προσιθάθεια της μορφής να σκώσει και να συγκρατήσει τη γυναικεία μορφή. Μαλακές είναι οι μεταβάσεις των μυών της κοιλιάς και της βουβωνικής καμπύλης και η ίδια ευαισθησία διακρίνεται και στο πλάσιμο του άριστερου γνάτου της γυναικείας μορφής.

Εξαιρετικό σε ποιότητα και διατήρηση είναι το κεφάλι της ανδρικής μορφής. Είναι άγνειο, με σχήμα ωοειδές και τις λεπτομέρειες των ματιών και του στόματος ως προς το σχήμα και την πλαστική απόδοση παρόμοιες με τις αντίστοιχες του προσώπου της γυναικείας μορφής. Οι σφαιρικοί βολβοί των ματιών εξέχουν λίγο από τα βλέφαρα που επεκτείνονται έως τους δακρυγόνους αδένες. Τα φρύδια δηλώνονται με τοξωτές άκμες, που συνδέονται με τις πλαϊνές άκμες της μύτης. Τα ρουθούνια διακρίνονται κάτω από τα σπασμένα περύγια. Το πάνω χείλος είναι κανονικό, το κάτω περισσότερο τονισμένο από τη λαξευμένη γύρω του επιφάνεια. Οι ελάχιστες ανασκωμένες άκρες των χειλιών περιορίζονται από μια κάθετη πτυχή του δέρματος. Το πηγούνι είναι πλατύ και προεταμμένο. Ο φηλός κυλινδρικός λαιμός αφήνει να διακρίνονται ελαφρώς οι κάθετοι τένοντες κάτω από τα άφτια.

Πάνω από το μέτωπο κοχλιωτοί βόστρυχοι σε τέσσερις σειρές, που διατάσσονται από τους κροτάφους προς το μέσον του μετώπου, είναι η κατάληξη των λεπτών κυματιστών βοστρύχων που καλύπτουν το κρανίο, ξεκινώντας από την κορυφή του. Στο πίσω μέρος της κεφαλής τα μαλλιά είναι πλεγμένα σε δώδεκα χοντρούς πλοκάμους, από περιελισσόμενες δέσμες, που περιβάλλουν τον αυχένα κολλητά ο ένας δίπλα στον

Άλλον από το δεξιό έως το αριστερό άφτί. Στεφάνι από μέταλλο κοσμοῦσε τήν κεφαλή. Από τίσ άκρες του ή μία στερεωνόταν στήν όπή που βρίσκειται στο δεξιό μαστό τής γυναικείας μορφής, δεξιά και πίσω από το κεφάλι του άνδρα, ένω ή άλλη σέ μία παρόμοια μικρή όπή πάνω στον άριστερό μαστό (δίπλα της σώζεται ή αρχή μιάς άλλης όπής, τήν όποία όμως δέν ολοκλήρωσε ό τεχνίτης). Μία τρίτη όπή, πάνω άκριβώς από τήν πρώτη σειρά τών έλικοειδών βοστρύχων, στο πρόσθιο μέρος του κρανίου, υποδεχόταν ένα τρίτο στήριγμα για τή στερέωση του στεφανιου (σώζονται ύπολείμματα από χάλκινο καρφί).

Ή πίσω όψη του συμπλέγματος είναι συνοπτικά δουλεμένη, αλλά οί όγκοι, όπως π.χ. ό άριστερός βραχίονας τής άνδρικής μορφής, διαγράφονται ευδιάκριτοι. Άλλά και όρισμένες άλλες λεπτομέρειες είναι όρατές, π.χ. ή παρυφή του χιτωνίσκου τής γυναίκας. Πάνω από το άριστερό ισχίον άνοίγεται ένας μεγάλος τετράγωνος τóρμος, διαστάσεων 6x6,5 εκ. και βάθους 13 εκ., που άνοίγει έλαφρώς προς τά μέσα. Ή μολυβδοχόηση του τένοντα γινόταν από δύο όπές που άνοίγονταν στα πλάγια τοιχώματα και σώζονται έν μέρος. Ή προς τά δεξιά έχει μέγ. μήκος 6 εκ. και διάμετρο περίπου 2 εκ. Ή προς τά άριστερά, στήν όποία σώζονται ύπολείμματα από μολύβι, είναι ίδιου μήκους αλλά μικρότερης διαμέτρου.

Ή παρουσία του τóρμου άποτελεί άποδεικτικό στοιχείο για τήν προέλευση του γλυπτου από άέτωμα, συγχρόνως όμως καθορίζει και τήν κύρια όψη του συμπλέγματος. Ό τóρμος υποδεχόταν έναν τένοντα που στερέωνε το σύμπλεγμα στο τύμπανο. Ή κύρια λοιπόν όψη του συμπλέγματος είναι αυτή που μας δίνει το άναδιπλούμενο σχέδιο 1.

Σύμφωνα με νέες παρατηρήσεις, θεωρώ πιθανό να άνήκουν στήν άνδρική μορφή τά τμήματα από δεξιό χέρι I. 7 και I. 10, καθώς και το τμήμα ύφάσματος I. 20· στή γυναικεία μορφή άνήκει πιθανότατα το δεξιό χέρι I. 11 και τά θραύσματα από άριστερό χέρι I. 9 και I. 18, στήν όποία πιστεύω ότι άνήκουν και οί κνήμες I. 27 και I. 28.

Βιβλιογραφία (σημειώνονται οί περιπτώσεις, όπου οί σχετικές άναφορές συνοδεύονται και από άπεικονίσεις): *Aegina*, 321 κέ. εικ. 259, 260. *AntDenk*, 29 κέ. πίν. 27-28. PICARD, *Manuel* II, 42 εικ. 20-21. H. v. BUTTLAR, *Griechische Köpfe*, 1948, πίν. 26-27. LECHAT, ό.π. (ύποσημ. 44) πίν. XI. RICHTER, *AGArt*, 162 πίν. 250. BUSCHOR, *FfJ*, 135 εικ. 154. LANGLOTZ, *BSch*, πίν. 94e. LIPPOLD, 73 πίν. 20, 3. FLOREN, 319 πίν. 27, 5. LULLIES - HIRMER, 66-69 εικ. 53-54. *Amazons*, 124 πίν. 67, 1. SCHEFFOLD, *Götter-Heldensagen*, 159 εικ. 212. DEYHLE, 41 κέ. πίν. 10, 3. FR. GERKE, *Griechische Plastik*, 1938, πίν. 63. A. STEWART, *AAA IX* (1976) 259 κέ. εικ. 2, 3, 6. BOARDMAN, 185 πίν. 205, 2. BROMMER, *Th*, 113 πίν. 19. *LIMC* I.1 και II.2. ROBERTSON, 163-164 πίν. 50b. ROLLEY, 202 εικ. 185. *National Gallery of Art, The Human Figure in Early Greek Art*, Κατάλογος έκθεσης, 1988, 180, 181. *Φωτογραφίες*: DAI Athen, Chalkis 17-21, 115. Hege 1442-1452, 2194-2199, 2200-2205. Foto Marburg 135069-70 (μόνο τά κεφάλια) και Götte.

2. Κορμός άγάλματος τής Αθηνᾶς (εικ. 10-14)

M.E. 18054. *Υψ. 0,73 εκ.

Ό άκέφαλος κορμός σώζεται έως πάνω από τή μέση. Λείπουν οί βραχίονες -ό δεξιός από τή γένεση του πήχεως, ό άριστερός λίγο πάνω από τον άγκώνα. Ό κορμός στο κάτω μέρος είναι άκανόνιστα θραυσμένος με πολλές γωνίες. Από τήν αιγίδα που φορούσε ή θεά λείπει ένα τμήμα κάτω δεξιά. Λείπουν επίσης τμήματα από το σώμα και τά κεφάλια τών έλισσόμενων φιδιών που διακοσμοῦν τήν αιγίδα. Άποκρούσεις παρατηροῦνται σε

διάφορα σημεία τῶν πτυχῶν τῶν ἐνδυμάτων, τῶν φιδιῶν, τοῦ γοργονείου (πιγούνι, μύτη, πάνω βλέφαρα, φρύδια) καὶ τῶν πλοκάμων ποὺ πέφτουν στὸ στήθος.

Ἡ θεὰ εἰκονίζεται σὲ μετωπικὴ στάση καὶ ἦταν ντυμένη μὲ μακρὺ χειριδωτὸ χιτῶνα, κοντὸ λοξὸ ἱμάτιο καὶ μακριὰ αἰγίδα, ποὺ στὴν πίσω ὄψη τοῦ ἀγάλματος φαίνεται ὅτι ἔφθανε ἕως τοὺς γοφούς. Ἀπὸ τὸ χιτῶνα διακρίνονται τμήματα στὸ ἄνοιγμα τοῦ λαιμοῦ, στὸν ἀριστερὸ βραχίονα καὶ γύρω ἀπὸ τὴ σωζόμενη γένεση τοῦ δεξιοῦ πήχεως. Στὸ ἄνοιγμα τοῦ λαιμοῦ ἡ πύχωση τοῦ χιτῶνα εἶναι λεπτὴ μὲ συρμάτινες πτυχές ποὺ ξεκινοῦν κατὰ ζεύγη ἀπὸ τὴ λαϊμόκοψη, ἀνοίγοντας ἀκτινωτὰ πρὸς τὰ κάτω. Στους βραχίονες οἱ πτυχές εἶναι περισσότερο πλαστικὲς καὶ ἐλεύθερες. Στὸ λοξὸ ἱμάτιο ἀνήκουν οἱ ὁμάδες τῶν πτυχῶν στὸ δεξιὸ βραχίονα καὶ στὴν πρόσθια πλευρὰ τοῦ κορμοῦ, κάτω ἀπὸ τὴν αἰγίδα. Ἡ λοξὴ ἀναδίπλωση, ποὺ διατρέχει διαγώνια τὸ στήθος ἀπὸ τὸ δεξιὸ ὦμο ἕως τὴν ἀριστερὴν μασχάλη, εἶναι ὀρατὴ σὲ ἓνα τμήμα της, στὸ ἄνοιγμα τῆς αἰγίδας στὸ λαιμὸ πάνω ἀπὸ τὸ χιτῶνα. Σὲ ἀντίθεση μὲ τὶς πτυχές τοῦ χιτῶνα, οἱ πτυχές τοῦ ἱματίου πέφτουν βαριές καὶ ὀγκώδεις. Ἡ παρυφὴ τοῦ ἐνδύματος σχηματίζει, στὴ μέση τῆς δέσμης τῶν πτυχῶν στὸ σωζόμενο τμήμα τῆς πρόσθιας ὄψης, πλατιές ἀναδιπλώσεις.

Ἡ μεγάλῃ αἰγίδα τῆς θεᾶς ποὺ σκεπάζει τὰ νῶτα, τοὺς ὤμους μέχρι τὴν ἀρχὴ τῶν βραχιόνων καὶ τὸ στήθος, διακοσμοῦνταν στὴν πρόσθια πλευρὰ, στὴν περίμετρό της, μὲ μικρὰ κολουριασμένα φίδια. Πληρέστερα σώζονται τὰ τέσσερα φίδια ποὺ βρίσκονται πάνω ἀπὸ τὸν ἀριστερὸ βραχίονα. Τὰ ὑπόλοιπα εἶναι ἀκρωτηριασμένα ἢ λείπουν ἐντελῶς. Ὅρισμένα, ὅπως π.χ. δύο ποὺ βρίσκονται δεξιὰ καὶ κάτω ἀπὸ τὸ γοργόνειο, ἦταν δουλεμένα σὲ ξεχωριστὰ κομμάτια μαρμάρου καὶ στερεώνονταν πρόσθετα μὲ δύο γόμφους πάνω σὲ ἐπίπεδα δουλεμένες ἐπιφάνειες. Οἱ τὸρμοι τους ἔχουν διάμετρο 0,6 ἐκ. καὶ βάθος 2 ἐκ. Τὰ κεφάλια τους ἦταν ἴσως ἀπὸ μέταλλο, ὅπως δείχνουν οἱ μικρὲς ὀπές ποὺ διακρίνονται στὰ φίδια ποὺ σώζονται πληρέστερα. Στὸ μέσον τῆς αἰγίδας εἰκονίζεται σὲ ἔξεργο ἀνάγλυφο μεγάλο γοργόνειο μὲ πλατὺ πρόσωπο καὶ τονισμένες ὄλες τὶς χαρακτηριστικὲς ἀνατομικὲς του λεπτομέρειες. Τὸ μέτωπό του πλαισιώνουν ἕξι κολουριασμένα φίδια σὲ συμμετρικὴ διάταξη, τῶν ὁποίων τὰ κεφάλια ἦταν πρόσθετα ἀπὸ χαλκὸ, ὅπως δείχνουν μικρὲς ὀπές ὑποδοχῆς. Φίδια πλαισιώναν πιθανότατα καὶ τὸ πρόσωπο. Δύο μεγάλες ὀπές, βάθ. περ. 2,5 ἐκ., διαμ. περ. 1 ἐκ., ποὺ βρίσκονται κάτω ἀπὸ τὰ ἄφτια, ἀπὸ τὴ μία καὶ τὴν ἄλλη πλευρὰ τοῦ προσώπου, πρέπει νὰ σχετίζονται μὲ τὴν στερέωση τῶν φιδιῶν. Τὸ στόμα τοῦ γοργονείου ἀνοίγει σὲ πλάτος καὶ βάθος καί, ἀνάμεσα στὶς λεπτομερειακὰ ἀποδοσμένες ὀδοντοστοιχίες, προβάλλει ἡ σχετικὰ μικρὴ γλῶσσα. Οἱ πτυχώσεις τοῦ δέρματος ἐκατέρωθεν τοῦ στόματος καὶ τῆς μύτης εἶναι ἀρκετὰ τονισμένες καὶ συντείνουν στὸν ἀποτροπαϊκὸ χαρακτῆρα τῆς μορφῆς. Τὰ μάτια εἶναι ἀμυδαλωτά, μὲ προεξέχοντες βολβούς, κάπως βαριὰ τὰ πάνω βλέφαρα καὶ μεγάλους σχετικὰ κανθούς. Στὸ σχῆμα καὶ στὴν ἀπόδοση τῶν λεπτομερειῶν εἶναι πολὺ κοντὰ στὰ μάτια τῶν μορφῶν τοῦ συμπλέγματος Κατ. I. 1. Οἱ κοιλότητες στὴν κόγχη τῶν ἄφτιῶν δηλώνονται μὲ ὀπές, παρόμοιες μὲ τὶς ὀπές στὸ ἀριστερὸ ἄφτι τῆς γυναικείας μορφῆς τοῦ συμπλέγματος I. 1.

Στους ὤμους καὶ τὸ στήθος τῆς θεᾶς σώζονται ἀνὰ τρεῖς πλόκαμοι μὲ ἐλικοειδεῖς ἐγγάραιες λεπτομέρειες. Στὶς ἀπολήξεις τῶν πλοκάμων σώζονται μικρὲς ὀπές βάθ. περ. 2 ἐκ., ποὺ χρησιμοῦσαν γιὰ τὴν στερέωση τῶν πρόσθετων ἄκρων τους. Στὴν πίσω ὄψη τοῦ ἀγάλματος διαγράφεται, δουλεμένο μὲ τὸ βελόνι, ὀρθογώνιο σχῆμα, τὸ ὁποῖο ὑποδηλώνει ὅτι ἡ μάζα τῶν μαλλιῶν ἔπεφτε στὴν πλάτη. Στὴ βάση τοῦ λαιμοῦ ὠζεῖται ἀνάγλυφο τὸ περιδέραιο ποὺ φοροῦσε ἡ θεὰ. Ἀποτελεῖται ἀπὸ ἐπιμήκεις ψήφους ποὺ λεπταίνουν πρὸς τὰ κάτω, καὶ διαμορφώνονται σὲ στρογγυλεμένες ἀπολήξεις (βλ. παρακάτω κεφ. 5, σελ. 72).

Πρόσθετα, από ξεχωριστά κομμάτια μαρμάρου, ήταν τὰ τμήματα τῶν χειρῶν πού λείπουν. Τὸ δεξιὸ χέρι πού, λυγισμένο στὸν ἀγκώνα, κατευθυνόταν λοξὰ πρὸς τὰ κάτω, εἶχε πρόσθετο τὸν πῆχυ, ὁ ὁποῖος στερεωνόταν μὲ σιδερένιο γόμφο στὸ στρογγυλὸ τὸρμιο, βάθ. 5,5 ἐκ. καὶ διαμ. 2,5 ἐκ., πού ἀνοίγεται στὴν κάθετα κομμένη ἐπιφάνεια προσαρμολογῆς τοῦ πρόσθετου τμήματος τοῦ βραχίονα. Στὸ μέσον αὐτῆς τῆς ἐπιφάνειας ἀνοίγεται στρογγυλὸς τὸρμιος πού σώζεται ἐπίσης ἐν μέρει (βάθ. 8 ἐκ. καὶ διαμ. περ. 2 ἐκ.). Ἡ μολυβδοχόηση ἐγίνε ἀπὸ κάθετη ὀπὴ ἀνοιγμένη στὸ πάνω μέρος τοῦ βραχίονα (σωζ. βάθ. 7,5 ἐκ. καὶ διαμ. περ. 0,9 ἐκ.). Στὸ κάτω μέρος τῆς ὀπῆς καὶ μέσα στὸν τὸρμιο τοῦ γόμφου σώζονται ὑπολείμματα ἀπὸ μολύβι.

Ἡ προσαρμολογῆ στὸ σημεῖο αὐτὸ τοῦ ὑπόλοιπου τμήματος τοῦ ἀριστεροῦ χειροῦ, καθὼς καὶ ὁ σχετικὰ μεγάλος τὸρμιος γιὰ τὸ γόμφο στερέωσης, δικαιολογοῦνται πειστικότερα ἂν συνδυασθοῦν μὲ ἀσπίδα. Τὸ θραῦσμα τοῦ χειροῦ I. 19 ἦταν ἴσως συνδεδεμένο μὲ τὸ ὄχανο ἀπὸ τὸ ὁποῖο ἀποσπασθῆκε. Στὸ δεξιὸ χέρι ἡ θεὰ θὰ κρατοῦσε δόρυ.

Ἡ πίσω ὄψη τοῦ ἀγάλματος εἶναι συνοπτικὰ δουλεμένη μὲ βελονάκι καὶ ὀδοντωτὴ ξοῖδα στὶς μεταβάσεις πρὸς τὶς πλάγιες ὄψεις. Στὴν πλάτη τῆς μορφῆς ἀνοίγεται ἕνας ἐλαφρῶς τραπεζιόσχημος τὸρμιος μὲ τοιχώματα καθαρὸδουλεμένα καὶ διαστάσεις περίπου 10x9,2 ἐκ. καὶ βάθος 9,5 ἐκ. πού προοριζόταν γιὰ στερέωση τοῦ ἀγάλματος στὸ τύμπανο, ὅπως ἀκριβῶς σημειώθηκε καὶ γιὰ τὸν ἀντίστοιχο τὸρμιο στὴν πίσω πλευρὰ τοῦ συμπλέγματος Κατ. I. 1.

Βιβλιογραφία: Κ. ΚΟΥΡΟΥΝΙΩΤΗΣ, ΠΑΕ 1900, 54. *AntDenk*, 31 πίν. 29. *Aegina*, 324 κέ. εἰκ. 261. PICARD, *Manuel I*, εἰκ. 97 καὶ *Manuel II*, 43. LIPPOLD, 73 πίν. 20, 4. FLOREN, 319 πίν. 27, 6. RICHTER, *ScSc*, 38, 96, 97 εἰκ. 295. RIDGWAY, 107, 118, 316. SCHEFOLD, *Götter-Heldensagen*, 160 εἰκ. 213. S. ADAM, *The Technique of Greek Sculpture in the Archaic and Classical Periods*, 1966, 81 πίν. 35c. BOARDMAN, 185 πίν. 205, 3. ROLLEY, εἰκ. 184.

Εἰδικὰ γιὰ τὸ γοργόνειο βλ. H. BESIG, *Gorgo und Gorgoneion in der archaischen griechischen Kunst*, 1937, 64 κέ. ἀρ. 151. Θ. ΚΑΡΑΓΙΩΡΓΑ, *Γοργεῖν κεφαλῆ*, 1970, 19. J. FLOREN, *Studien zur Typologie des Gorgoneion*, 1977, 93, 95.

Φωτογραφίες: DAI Athen, Chalkis 22, 100-104. Hege 1438-1440-2206 καὶ Götte.

3. Θραῦσμα γενειοφόρου κεφαλῆς (εἰκ. 15-17)

M.X. 124 κδ'. Ὕψ. 18,5 ἐκ.

Σώζεται μόνο ἡ ἀριστερὴ παρεῖα, τμήμα ἀπὸ τὸ στόμα καὶ τὴ μύτη καὶ τμήμα τοῦ λαιμοῦ. Λείπουν τὸ ἄκρο ἀπὸ τὸ γένιο καὶ τὸ ἀριστερὸ ἀφτί. Τὸ στόμα πλαισιώνεται ἀπὸ τὸ μουστάκι, οἱ σφηνοειδεῖς ἄκρες τοῦ ὁποῖου καταλήγουν στὴ γενειάδα, καὶ ἀπὸ ἕνα τραπεζιόσχημο ὑπογένειο πού συνδέει τὸ χεῖλος μὲ τὴ γενειάδα. Τὰ γένια ἀποδίδονται μὲ κάθετους διπλοὺς βοστρύχους σὲ πυκνὴ διάταξη. Ἀπὸ τοὺς βοστρύχους πού ἀποδίδονται σὰν σχοινάκια, ὁ ἕνας βρίσκεται σὲ βαθύτερο ἐπίπεδο, ἐνῶ ὁ διπλανὸς πρὸς τὰ ἀριστερὰ ἐξέχει πλαστικά. Μὲ λεπτοὺς κυματιστοὺς βοστρύχους ἀποδίδονται τὸ ὑπογένειο καὶ τὸ μουστάκι. Τὰ χεῖλη, τραβηγμένα, προσδίδουν στὸ στόμα ἐλαφρὸ χαμόγελο καὶ λεπταίνουν στὰ ἄκρα σχηματίζοντας κοίλωμα. Στὸ πάνω μέρος τῆς ἀριστερῆς παρεῖας μικρὸς ὄγκος μαρμάρου ἀποτελεῖ ὑπόλειμμα ἀπὸ τὴν κόμη.

Ἀδημοσίευτο.

Φωτογραφίες: DAI Athen, Chalkis 29-30.

4. Κορμός ανδρικής θωρακοφόρου μορφής (είκ. 18, 20-23)

M.X. 41. "Υψ. 48 εκ.

Σώζεται από το λαιμό έως τη μέση. Λείπουν τμήμα της δεξιάς πλευράς με τον ώμο, καθώς και ο αριστερός ώμος. Ο κορμός καλύπτεται από δερμάτινο θώρακα με πλαστικά δλωμένες τις επωμίδες. Η αριστερή σώζεται ολόκληρη, ή δεξιά μόνο σε μικρό τμήμα και, σε αντίθεση με την αριστερή, παρουσιάζει στην πλάγια πλευρά περιθώριο που ορίζεται με έγχαρακτη γραμμή. Από τις πτέρυγες του θώρακα, που διαμορφώνονταν πλαστικά στο κάτω μέρος, σώζεται ή γένεση της μιάς μόνο, στο κατώτατο σωζόμενο τμήμα της δεξιάς πλευράς του κορμού. Στη βάση του λαιμού υπάρχει πλατιά πλαστική ταινία. Πιθανώς πρόκειται για την παρυφή του χιτωνίσκου που φορούσε ή μορφή κάτω από το θώρακα. Από τα μαλλιά, που πέφτουν ως ακατέργαστη μάζα στην πλάτη, σώζονται δουλεμένοι μερικοί λεπτοί κυματιστοί βόστρυχοι στην αριστερή πλευρά του λαιμού. Η πίσω όψη είναι άδρα δουλεμένη με όδοντωτή ξοίδα, ενώ η μάζα των μαλλιών με βελονάκι.

Τα χέρια της μορφής ήταν πρόσθετα από τους ώμους, όπως δείχνουν οι σωζόμενοι μεγάλοι ὀρθογώνιοι τόρμοι. Ο αριστερός, με διαστάσεις 4x2,3 εκ. και βάθος 5 εκ., βρίσκεται 6 εκ. περίπου χαμηλότερα από τον τμηματικά σωζόμενο τόρμο της δεξιάς πλευράς (διαστ. 4x2,2 εκ.). Πλάγια και πάνω από τον αριστερό ὀρθογώνιο τόρμο υπάρχουν υπολείμματα από τρεις άλλους ὀρθογώνιους, μικρότερους. Στους δύο πλάγιους, βάθ. 3,5 εκ., σώζονται σιδερένια ελάσματα μολυβδοχοπημένα, στον πάνω μόνο υπολείμματα από μολύβι. Η μολυβδοχόσή του γινόταν από κάθετη ὀπή που κατεβαίνει από τον ώμο.

Σημαντική για την αναπαράσταση της μορφής είναι η διαφορετική, ως προς το ύψος, θέση όπου ανοίγονται οι τόρμοι προσαρμογής των βραχιόνων. Ο αριστερός, που είναι χαμηλότερα, μπορεί να συνδυασθεί με άσπίδα στο αριστερό χέρι. Για το λόγο αυτό ίσως στην αριστερή επωμίδα δεν δλωίνεται περιθώριο. Στο δεξιό χέρι ο πολεμιστής θα κρατούσε επίθετικό ὄπλο. Στην έκθεση ο πολεμιστής παρουσιάζεται με το δεξιό ώμο, που περιγράφεται παρακάτω (Κατ. I. 5), συναρμοσμένο στον κορμό με μεταλλικό σύνδεσμο. Αν και δεν υπάρχει σημείο επαφής ή απόδοση είναι πειστική. Πιθανώς να του ανήκει το δεξιό χέρι I. 13.

Βιβλιογραφία: Aegina, 324. Πρβ. και J. DÖRIG, *A.P. Lief.* 22 (1993) 70 σμ. 4.

Φωτογραφίες: DAI Athen, Chalkis 23-24, 106-109 και Götte.

5. Δεξιός ώμος και τμήμα βραχίονα θωρακοφόρου μορφής (είκ. 18-20)

M.X. 124 μ'. "Υψ. 16,5 εκ.

Ο βραχίονας καλύπτεται από κοντή χειρίδα χιτωνίσκου με άραιες και λεπτές πτυχές. Πάνω από το χιτώνα σώζεται τμήμα από την επωμίδα δερμάτινου θώρακα. Στην εσωτερική πλευρά του που είναι επίπεδη, δουλεμένη με το βελονάκι και έχει αναθύρωση στην περιφέρεια, σώζονται τέσσερις τόρμοι γόμφων: ένας ὀρθογώνιος στο κέντρο (διαστ. 3,5x2,5 εκ. και βάθ. 3-3,9 εκ.). Οι διαστάσεις και τα υπολείμματα ενός ὀρθογώνιου τόρμου για τη στερέωση πρόσθετου βραχίονα συνηγορούν ότι ανήκει στον κορμό I. 4. Παρόλο που λείπουν σημεία επαφής για τη συγκόλλησή τους, ή συναρμολόγηση ή όποια έγινε με τη βοήθεια μεταλλικού συνδέσμου συνηγορεί στο ότι ο ώμος συνανήκει στον κορμό.

Στὸ βραχίονα αὐτὸ ἔχει προστεθεῖ ἓνα ἀκόμη τμήμα, ὕψ. 8-10 ἐκ., πιθανῶς ἀπὸ τὸν Στ. Τριάντη, ὁ ὁποῖος εἶχε ἀναλάβει τὴν ἀνασύνθεση.

Βιβλιογραφία: *Aegina*, 324, 325. *BCH* 76 (1952) 273.

Φωτογραφίες: DAI Athen, Chalkis 63 A, 63 B καὶ ESAG.

6. Κορμὸς καθιστῆς ἀμαζόνας (εἰκ. 24-27)

Μ.Χ. 74 + 124 π'. Μῆκ. μέγ. 54 ἐκ.

Σώζεται τὸ κάτω τμήμα τοῦ κορμοῦ ἀπὸ τῆ μέση, μὲ τὸ δεξιὸ σκέλος ἕως τὸ γόνατο καὶ τὸ ἀριστερὸ ἕως τῆ γένεση τοῦ μηροῦ. Ὁ δεξιὸς μηρὸς συγκολλήθηκε στὸν κορμὸ μὲ μικρὴ συμπλήρωση ἀπὸ γύψο. Τὸ θραῦσμα ἀνήκει σὲ μορφὴ καθισμένη μὲ τὸ δεξιὸ γλουτὸ πάνω σὲ πλίνθο, παχύτερη στὴν ἀριστερὴ καὶ λεπτότερη στὴ δεξιὰ πλευρά. Τὸ σῶμα τῆς μορφῆς γέρνει ἔντονα πρὸς τὰ δεξιὰ τῆς. Φορεῖ ἐφαρμοστὸ ἔνδυμα, ποῦ ἡ παρυφὴ του ἀναδιπλώνεται πάνω στὸ δεξιὸ μηρὸ καὶ ἀνεβαίνει σχηματίζοντας ἓνα μεγάλο S ἕως τὸ ὑπογάστριο. Ἀπὸ τὰ σκέλη, τὸ δεξιό, ἐλαφρῶς λυγισμένο στὸ γόνατο, ἐκτεινόταν πρὸς τὰ ἔμπρός, ἐνῶ τὸ ἀριστερὸ ἦταν ἔντονα λυγισμένο στὸ γόνατο. Στὸ πάνω μέρος, γύρω ἀπὸ τῆ μέση τῆς μορφῆς, σώζονται ὑπολείμματα ἀπὸ ἀνάγλυψη ἐπιφάνεια, ποῦ σχετίζεται ἴσως μὲ ζώνη.

Ὅτι τὸ γλυπτὸ προέρχεται ἀπὸ μορφὴ ἀμαζόνας συνάγεται ἀπὸ τὸ ἔνδυμα, γιὰ τὸ ὁποῖο συγγενέστερο εἰκονογραφικὸ παράλληλο εἶναι ἡ ἀμαζόνα τοῦ Καπιτωλίου (βλ. παρακάτω Κατ. I. 58). Πρόκειται γιὰ πληγωμένη ἴσως ἀμαζόνα, ποῦ ἡ θέση τῆς στὴν ἀετώματικὴ σύνθεση μπορεῖ νὰ προσδιορισθεῖ μὲ ἀρκετὴ ἀκρίβεια στὸ δεξιὸ ἄκρο τοῦ ἀετώματος. Κατὰ μῆκος τῆς δεξιᾶς πλευρᾶς τῆς μορφῆς σώζονται πάνω στὸ ἔνδυμα ὑπολείμματα ἀπὸ παράλληλα διευθετημένες συνεχεῖς τεθλασμένες γραμμές (εἰκ. 204, 205)⁷⁹. Πιθανῶς τῆς ἀνήκει τὸ χέρι I. 15.

Βιβλιογραφία: I. ΚΟΝΣΤΑΝΤΙΝΟΥ, *AM* 69-70 (1954-55) Beil. 22.1-2, 23.2. *BCH* 76 (1952) 223.

Φωτογραφίες: DAI Athen, Chalkis 98 B, 99, 118 (τὸ θραῦσμα 74) 67, 124 (τὸ θραῦσμα 124 π') καὶ Götte.

7. Τμήμα δεξιοῦ χεριοῦ (εἰκ. 31)

Μ.Χ. 124 ια'. Μέγ. διάστ. 20,5 ἐκ.

Σώζεται τὸ κάτω τμήμα τοῦ βραχίονα μὲ τὸν ἀγκῶνα καὶ τῆ γένεση τοῦ πήχεως λυγισμένου χεριοῦ. (Κρίνοντας ἀπὸ τοὺς μαλακοὺς ὄγκους τοῦ βραχίονα τὸ εἶχαμε ἀποδώσει σὲ γυναικεῖα μορφή.) Ἡ ἐσωτερικὴ πλευρὰ τοῦ χεριοῦ εἶναι ἐπίπεδη καὶ τοῦτο ὑποδηλώνει ὅτι ἦταν κοντὰ στὸ σῶμα. Μπορεῖ νὰ ἀποδοθεῖ στὴν ἀνδρική μορφὴ τοῦ συμπλέγματος I. 1.

Ἀδηροσίευτο.

Φωτογραφίες: DAI Athen, Chalkis 45 (ἀριστερὰ) καὶ ESAG.

79. Εὐχαριστῶ τὸν Β. Πετράκο γιὰ τὴν παραχώρηση τῶν φωτογραφιῶν στὶς εἰκόνες 201 καὶ 205. Ἡ ἐπιζωγράφηση εἶχε ἐκπονηθεῖ ἀπὸ τὸν Ἄλ. Παπαλιόπουλο, ὅσο τὰ χρώματα ἦταν ἀκόμη ὀρατά.

8. Τμήμα δεξιού χεριού (είκ. 32)

Μ.Χ. 124 ιβ'. Μέγ. διάστ. 17 εκ.

Σώζεται τμήμα του βραχίονα, ο άγκώνας και μέρος του πήχεως. Το χέρι λυγίζει στον άγκώνα σχεδόν σε όρθη γωνία. Διακρίνεται το όστουν του ύπαγκωνίου. Το θραύσμα προέρχεται από χέρι λεπτότερο από εκείνο, από το οποίο προέρχεται το θραύσμα Κατ. Ι. 7. Θα μπορούσε να ανήκει σε γυναικεία μορφή, χωρίς να αποκλείεται και το αντίθετο. Τα έντονα λειασμένα επίπεδα στην έσωτερική πλευρά δείχνουν ότι το χέρι βρισκόταν κοντά στο σώμα. Ανήκει πιθανώς στην άμαζόνα Ι. 26.

Αδηροσίευτο.

Φωτογραφίες: DAI Athen, Chalkis 45 (δεξιά) και ESAG.

9. Τμήμα άριστερου χεριού (είκ. 28-30)

Μ.Χ. 124 κε'. Μήκ. 14 εκ.

Σώζεται από τη γένεση του πήχεως έως πάνω από τον καρπό. Είναι συγκολλημένο από δύο κομμάτια και συμπληρωμένο με γύψο. Ο πήχης περισιφίγγεται από ανάγλυφο βραχιόλι σε σχήμα φιδιού με μία κεφαλή σε κάθε άποληξη. Σώζεται μόνο ή μία. Το βραχιόλι μιμείται πραγματικά κοσμήματα αυτού του σχήματος (βλ. κεφ. 5). Ο καρπός με το άκρο χέρι ήταν πρόσθετα. Στην επίπεδα κομμένη επιφάνεια στο κάτω άκρο του πήχεως υπήρχει στρογγυλός τόρμος διαμ. 1,5 εκ. και βάθ. 5 εκ. για την ύποδοχη μετάλλινου γόμφου. Τα υπολείμματα μικρής όπης (διαμ. 8, βάθ. 3,7 χιλ.) προορίζονταν για τη μολυβδοχόηση του τόρμου. Από τις διαστάσεις του το θραύσμα θα μπορούσε να συσχετισθεί με το θραύσμα Ι. 18. Πιθανώς ανήκουν και τα δύο στη γυναικεία μορφή του συμπλέγματος Κατ. Ι. 1. Ένα μικρό έξαρμα στο πάνω μέρος της έσωτερικής πλευράς του πήχεως δείχνει ότι το χέρι ήταν λυγισμένο στον άγκώνα.

Αδηροσίευτο.

Φωτογραφίες: DAI Athen, Chalkis 56 A, 121 (κάτω άριστερά) και ESAG.

10. Άκρο δεξιό χέρι (είκ. 45-46)

Μ.Χ. 124 κη'. Μήκ. 11,5 εκ.

Το χέρι σώζεται από τον καρπό. Λείπουν ο αντίχειρας και οι δύο άκραιες φάλαγγες από τα άλλα δάκτυλα. Όπως φαίνεται από τις σωζόμενες φάλαγγες, τα δάκτυλα περιέκλειαν κάποιο επίμπκτες αντικείμενο. Στην παλάμη, κάτω από το μικρό δάκτυλο, υπάρχει μικρή όπή από τρυπάνι. Δεν μπορεί να καθορισθεί το φύλο της μορφής ούτε και το είδος του αντικειμένου που κρατούσε. Αποκλείεται πάντως το τόξο, αφού το χέρι είναι δεξιό. Το πιθανότερο είναι, έφόσον αποδοθεί στον Θησέα (Κατ. Ι. 1), να κρατούσε τα ήνια.

Αδηροσίευτο.

Φωτογραφίες: DAI Athen, Chalkis 54 (άκρο δεξιά) και ESAG.

11. Τριῆμα δεξιού χεριού (εἰκ. 33)

Μ.Χ. 124 κθ'. Μῆκ. 12 ἐκ.

Σώζεται τὸ κάτω τριῆμα τοῦ πήχεως μὲ τὸν καρπὸ καὶ ἡ ἀρχὴ τῆς παλάμης. Στὴν ἐξωτερικὴ πλευρὰ τοῦ πήχεως ἡ ἐπιφάνεια εἶναι κοίλη, δουλεμένη μὲ τὸ βελονάκι. Θὰ μπορούσε νὰ προέρχεται ἀπὸ τὴ γυναικεία μορφή τοῦ συμπλέγματος Κατ. Ι. 1.

Αδημοσίευτο.

Φωτογραφίες: DAI Athen, Chalkis 53 (δεύτερο ἀπὸ δεξιά) καὶ ESAG.

12. Τριῆμα δεξιού χεριού (εἰκ. 34)

Μ.Χ. 124 λ'. Μῆκ. 9 ἐκ.

Σώζεται τὸ κάτω μέρος τοῦ πήχεως μὲ τὸν καρπὸ. Ἡ πάνω πλευρὰ εἶναι ἐπίπεδα κομμένη μὲ στρογγυλὸ τὸρμο (διαμ. 2 ἐκ. καὶ βάθ. 3 ἐκ.), στὸν πυθμένα τοῦ ὁποίου ἀνοίγεται στρογγυλὴ ὀπὴ βάθους 1 ἐκ. Γιὰ τὴ μολυβδοχόση τοῦ γόμφου ὑπάρχει μικρὴ αὐλακα. Στὴν κάτω πλευρὰ τοῦ καρποῦ εἶναι χαραγμένες δύο πτυχές τοῦ δέρματος. Τὸ θραῦσμα εἶναι μικρότερης κλίμακας ἀπὸ τὰ χέρια ποῦ ἀποδίδονται στὶς ἄλλες μορφές τοῦ αἰετώματος.

Βιβλιογραφία: Ἀναφέρεται ἀπὸ τὸν Β. ΠΕΤΡΑΚΟ, ΑΔ 17 (1961-62) Χρονικά, 145, μὲ τὴ σημείωση ὅτι ἀνήκει στὴν ἴδια μορφή, ἀπὸ τὴν ὁποία προέρχεται καὶ τὸ χέρι Κατ. Ι. 19.

Φωτογραφίες: DAI Athen, Chalkis 117 (κάτω δεξιά) καὶ ESAG.

13. Ἄκρο δεξιὸ χέρι (εἰκ. 51-52)

Μ.Ε. 580. Μῆκ. 8,5 ἐκ., διάμ. καρποῦ 6 ἐκ.

Σώζεται ἀπὸ τὸν καρπὸ ἕως τὴν πρώτη φάλαγγα τῶν δακτύλων, ποῦ εἶναι κλειστὰ σὲ γροθιά. Τὸ μικρὸ δάκτυλο λείπει ἀπὸ τὴ βάση του. Στὴν ἐσωτερικὴ πλευρὰ τῆς παλάμης σώζεται ἐν μέρει αὐλακα ἀπὸ ὅπου περνοῦσε ἐπίμκηκες ἀντικείμενο (δόρυ ἴσως). Ἄν καὶ ἡ ἀκριβὴς προέλευση τοῦ θραύσματος δὲν εἶναι γνωστή, οἱ ἐξωτερικὲς ἐνδείξεις (μάρμαρο, διατήρησις ἐπιδερμίδας, μέγεθος) καὶ ἡ τεχνοτροπία κάνουν τὴν ἀπόδοσις στὸ αἰετώμα πολὺ πιθανή. Θὰ μπορούσε μάλιστα νὰ ἀνήκει στὸν πολεμιστὴ Κατ. Ι. 4.

Αδημοσίευτο.

Φωτογραφίες: DAI Athen, Neg. 79/139-140.

14. Θραῦσμα ἄκρου δεξιού χεριού (εἰκ. 47-48)

Μ.Χ. 124 λα'. Μῆκ. 6,5 ἐκ., πλ. 5,8 ἐκ.

Τὸ θραῦσμα προέρχεται ἀπὸ χέρι μὲ ἐνωμένα καὶ τεταμένα ὅλα τὰ δάκτυλα –ἐκτὸς ἀπὸ τὸν ἀντίχειρα ποῦ δὲν σώζεται. Ἡ ἐξωτερικὴ πλευρὰ τῶν δακτύλων εἶναι συνοπτικὰ δουλεμένη, ἐνῶ τὰ νύχια δὲν ἔχουν δηλωθεῖ. Προφανῶς ἡ πλευρὰ αὐτὴ δὲν ἦταν ὀρατὴ. Γιὰ ἓνα ὅμοιο παράδειγμα πρβ. Ἄκρ. 341α (AMA, ἀρ. 234 εἰκ. 149).

Αδημοσίευτο.

Φωτογραφίες: DAI Athen, Chalkis 53 (δεύτερο ἀπὸ ἀριστερὰ) καὶ ESAG.

15. Θραύσμα ἄκρου δεξιού χεριού (εἰκ. 49-50)

Μ.Χ. 124 λβ'. Πλάτ. 5 ἐκ.

Σώζονται ὁ μέσος, ὁ παράμεσος καὶ ὁ μικρὸς δάκτυλος σὲ μῆκος δύο φαλάγγων, ἐνωμένοι καὶ λυγισμένοι. Ὁ δείκτης, ὅπως φαίνεται, βρισκόταν σὲ ἀπόσταση. Στὴ βάση τῆς ἀκραίας φάλαγγας καὶ στὴν ἐξωτερικὴ πλευρὰ τῶν δακτύλων σπασμένη ἢ ἐπιφάνεια ἐπαφῆς. Στὸ τμήμα αὐτὸ τὰ δάκτυλα ἐφάπτονταν σὲ κάποιον ἄλλον ὄγκο, πιθανότατα στὴν πλίνθο, πάνω στὴν ὁποία στηριζόταν ἡ ἀμαζόνα I. 6.

Αδημοσίευτο.

Φωτογραφίες: DAI Athen, Chalkis 54 (πρῶτο ἀπὸ ἀριστερὰ) καὶ ESAG.

16. Τμήμα ἀριστεροῦ χεριού (εἰκ. 35-37)

Μ.Χ. 124 κστ'. Μῆκ. 26 ἐκ.

Εἶναι συγκολλημένο ἀπὸ δύο κομμάτια. Λείπουν τμήμα ἀπὸ τὴν ἐξωτερικὴ πλευρὰ τοῦ πήχεως καὶ τὰ ἄκρα τῶν δακτύλων. Ὁ πήχυς, ποῦ σώζεται στὸ μεγαλύτερο τμήμα του, καλύπτεται ἀπὸ χειρίδα ἐφαρμοστοῦ ἐνδύματος, ἢ παρυφῆ τῆς ὁποίας στὸ κάτω μέρος δηλώνεται σχεδὸν ἐγγράχατα. Τὸ ἄκρο χέρι κρατεῖ κυλινδρικό ἀντικείμενο, ποῦ θὰ πρέπει νὰ ἐρμηνευθεῖ ὡς τμήμα τόξου. Πρὸς τὴν πλευρὰ τοῦ μικροῦ δακτύλου σώζεται ὑπόλειμμα χάλκινου γόμφου μολυβδοχοημένου. Μεταξὺ τοῦ ἀντίχειρα καὶ τοῦ δείκτη ὑπάρχει τμήμα μαρμάρινου γόμφου γιὰ τὴν στερέωση τοῦ τόξου ἀπὸ τὴν ἄλλη πλευρά. Τὰ νύχια τοῦ μέσου καὶ τοῦ παράμεσου δὲν δηλώνονται. Τὸ μοτίβο τοῦ χεριοῦ, σὲ συνδυασμὸ μὲ τὸ ἔνδυμα, μᾶς ἐπιτρέπει νὰ ἀποδώσουμε τὸ θραῦσμα στὴ μορφή μιᾶς τοξεύουσας ἀμαζόνας. Θὰ μπορούσε νὰ εἶναι ἡ ἀμαζόνα τοῦ Καπιτωλίου (I. 58).

Αδημοσίευτο.

Φωτογραφίες: DAI Athen, Chalkis 58-60, 55 δεξιὰ (μόνο τὸ ἄκρο χέρι).

17. Τμήμα ἀριστεροῦ χεριού (εἰκ. 38-40)

Μ.Χ. 994. Μῆκ. 19 ἐκ.

Σώζεται τὸ κάτω μέρος τοῦ πήχεως ποῦ καλύπτεται ἀπὸ χειρίδα χιτωνίσκου, τῆς ὁποίας ἢ παρυφῆ διακρίνεται πλαστικά. Μέσα στὴν κλειστὴ παλάμη σώζεται τμήμα ἀπὸ τόξο. Τὰ νύχια δηλώνονται μὲ ἰδιαίτερη ἐπιμέλεια. Ἡ διατήρηση εἶναι ἐξαιρετικὴ καὶ μόνο ἢ ἐπιφάνεια τῆς παλάμης εἶναι διαβρωμένη. Πιθανότατα ἀνήκε σὲ ἀμαζόνα ποῦ βρισκόταν στὴν ἀριστερὴ κερκίδα.

Βιβλιογραφία: I. ΚΩΝΣΤΑΝΤΙΝΟΥ, ΠΑΕ 1952, 157 εἰκ. 2 καὶ ΑΜ 69-70 (1954-55) 41 κέ. Beil. 23, 1.

Φωτογραφίες: Μουσεῖο Χαλκίδος.

18. Τμήμα ἀριστεροῦ χεριού (εἰκ. 41-42)

Μ.Χ. 124 κζ'. Μῆκ. 13,5 ἐκ.

Σώζεται ἀπὸ τὸ κάτω μέρος τοῦ πήχεως ἕως τὸ μετακάρπιο καὶ τὴν ἀρχὴ τοῦ ἀντίχειρα. Στὴν ἐξωτερικὴ πλευρὰ τοῦ πήχεως, λίγο πρὸ πάνω ἀπὸ τὸν καρπὸ, δύο μικρὲς ὀπές, βάθ. 1,4 καὶ 1 ἐκ., δείχνουν ὅτι ἐκεῖ στερεωνόταν μετάλλιο ἀντικείμενο. Ἄν πρόκειται

γιὰ βραχιόλι, ὅπως εἶναι πιθανό, τότε τὸ θραῦσμα προέρχεται ἀπὸ τὴ γυναικεία μορφή τοῦ συμπλέγματος Κατ. I. 1 (ὅπως καὶ τὸ I. 9).

Αδμηροσίευτο.

Φωτογραφίες: DAI Athen, Chalkis 57 A, 57 B.

19. Τμήμα ἀριστεροῦ χεριοῦ (εἰκ. 43-44)

M.X. 994 B'. Μῆκ. 9,5 ἐκ.

Σῶζεται ἀπὸ τὸν καρπὸ ἕως τὴν ἀρχὴ τῶν φαλάγγων. Λείπει ἐντελῶς ὁ ἀντίχειρας μὲ τμήμα τῆς παλάμης. Ἐξωτερικὰ ἡ ἐπιφάνεια διαβρωμένη. Τὸ χέρι ἦταν, ὅπως φαίνεται, ἐλαφρῶς κλειστό, ἀλλὰ δὲν κρατοῦσε τίποτα. Στὴν κάτω πλευρὰ τοῦ καρποῦ καὶ τῆς παλάμης οἱ πτυχῆς τοῦ δέρματος ἀποδίδονται μὲ ἐγγάρακτες κυματιστὲς γραμμῆς.

Αναφέρεται ἀπὸ τὸν Β. Πετράκο⁸⁰, μὲ τὴν παρατήρηση ὅτι τὸ βρῆκε στὰ ἀκατάγραφα ἀντικείμενα τοῦ Μουσείου Χαλκίδος καὶ πρέπει νὰ ἀνήκει στὴν ἴδια μορφή μὲ τὸ χέρι Κατ. I. 12. Προφανῶς ἦταν ἐντοιχισμένο, γιατί διατηροῦσε λείψανα ἀσβεστοκονίας. Στὸν κ. Πετράκο ὀφείλω ἐπίσης τὴν πληροφορία ὅτι τὸ χέρι εἶχε μεταφερθεῖ μὲ ἄλλα εὐρήματα τῆς ἀνασκαφῆς τοῦ 1955 ἀπὸ τὴν Ἰ. Κωνσταντίνου γιὰ καθαρισμό στὸ Ἐθνικὸ Ἀρχαιολογικὸ Μουσεῖο. Θὰ μπορούσε νὰ ἀνήκει στὸ ἄγαλμα τῆς Ἀθηνᾶς (Κατ. I. 2).

Αδμηροσίευτο.

Φωτογραφίες: Μουσεῖο Χαλκίδος.

20. Θραῦσμα γυμνῆς ἐπιφάνειας καὶ ἀναδιπλωμένου ἐνδύματος (εἰκ. 55-56)

M.X. 124 νη'. Μέγ. διάστ. 8 ἐκ.

Σῶζεται καμπύλο τμήμα ἀπὸ γυμνὸ σῶμα, πάνω στὸ ὁποῖο ἀναδιπλώνεται τμήμα ἀπὸ κοντὸ ἱμάτιο. Παρόμοια ἀναδίπλωση ἔχει τὸ ἱμάτιο τῆς ἀνδρικῆς μορφῆς I. 1 καὶ προφανῶς τὸ θραῦσμα προέρχεται ἀπὸ τὸ δεξιὸ τοῦ ὄμο.

Στὸ κάτω μέρος τῆς γλυπτῆς ἐπιφάνειας σῶζεται καμπύλο τμήμα γυμνοῦ σώματος καὶ ἀπὸ πάνω δύο πλατιές, ἐπάλληλες ἀναδιπλώσεις ἀπὸ ἔνδυμα βαρὺ, πιθανότατα μικρὸ ἱμάτιο. Τὸ ἔνδυμα ἀναδιπλώνεται μὲ τὸν ἴδιο τρόπο, ὅπως τὸ ἱμάτιο πάνω στὸ δεξιὸ ὄμο τῆς ἀνδρικῆς μορφῆς τοῦ συμπλέγματος I. 1, ἀπὸ τὸ δεξιὸ βραχίονα τῆς ὁποίας ἐνδεχομένως προέρχεται. Ἡ κάτω πλευρὰ τοῦ θραύσματος εἶναι ἐπίπεδη καὶ λεία μὲ ὑπολείμματα ὀρθογώνιου τόρμου, μέγ. διάστ. 2,3 ἐκ. καὶ βάθ. 9 χιλ., καὶ μὲ ὀπὴ διαμ. 1 ἐκ. γιὰ τὴ μολυβδοχόηση. Ἐνδείξεις ὅτι τὸ δεξιὸ χέρι τῆς ἀνδρικῆς μορφῆς τοῦ συμπλέγματος I. 1 ἦταν πρόσθετο μᾶς δίνει ἡ κατεργασία στὸ σωζόμενο τμήμα τοῦ ὄμου τῆς μορφῆς.

Αδμηροσίευτο.

Φωτογραφίες: DAI Athen, Chalkis 56 B καὶ ESAG.

80. ΑΔ 17 (1961-62) Χρονικά, 145.

21. Θραῦσμα ἀπὸ καρπύλη ἐπιφάνεια (εἰκ. 53)

Μ.Χ. 124 νθ'. Μῆκ. 7 ἐκ.

Τμήμα πιθανῶς ἀπὸ τὸν ἀγκώνα ἔντονα λυγισμένου χεριοῦ.

Ἀδμοσιεύτο.

Φωτογραφίες: DAI Athen, Chalkis 116 (δεξιὰ) καὶ ESAG.

22. Θραῦσμα ἀπὸ καρπύλο σῶμα (εἰκ. 54)

Μ.Χ. 124 μστ'. Μῆκ. 7 ἐκ.

Θραῦσμα ἀπὸ γυμνή καρπύλη ἐπιφάνεια μὲ ἐξεργη πλαστικὴ ταινία στὸ ἓνα ἄκρο, διακοσμημένη μὲ παράλληλες ἐγχάρακτες γραμμὲς ποὺ συγκλίνουν σὲ ἀμβλείες γωνίες, σχηματίζοντας ἓνα βαθύτερο ἐπίπεδο. Στὸ εὐρετήριο τοῦ Μουσείου Χαλκίδος ὑπάρχει σὲ παρένθεση ἢ σημείωση ὅτι μπορεῖ νὰ ἀνήκει σὲ φαρέτρα. Δὲν ἀποκλείεται ὅμως νὰ πρόκειται γιὰ πῆχυ χεριοῦ γυναικείας μορφῆς, μὲ βραχιόλι.

Ἀδμοσιεύτο.

Φωτογραφίες: DAI Athen, Chalkis 54 (μέσον) καὶ ESAG.

23. Θραῦσμα ἱματίου (εἰκ. 59)

Μ.Χ. 124 ιδ'. Ὕψ. 13,3 ἐκ.

Σπασμένο ἀπὸ ὅλες τὶς πλευρὲς, τὸ θραῦσμα σώζει τμήμα πλατιᾶς πτυχῆς μὲ ἐπίπεδη ράχη, ἐκατέρωθεν τῆς ὁποίας διατάσσονται κλιμακωτὰ οἱ ἐπάλληλες ἀναδιπλωμένες λεπτὲς πτυχές. Τὸ οὐστῆμα τῆς πτύχωσης δείχνει ὅτι προέρχεται ἀπὸ λοξὸ ἱμάτιο μεγάλου ἀγάλματος. Ἦδη ὁ Παππαδάκης, ὅπως σημειώνεται στὸ εὐρετήριο, συσχέτισε τὸ θραῦσμα μὲ τὴ μορφή τῆς Ἀθηνᾶς (Κατ. Ι. 2).

Ἀδμοσιεύτο.

Φωτογραφίες: DAI Athen, Chalkis 70 (δεύτερο ἀπὸ δεξιὰ).

24. Θραῦσμα ἱματίου (εἰκ. 57-58)

Μ.Χ. 994. Ὕψ. 13,4 ἐκ.

Τὸ θραῦσμα ἀνήκει σὲ ἐξεργο, ἐλεύθερο τμήμα ἱματίου μὲ πτυχές ποὺ πέφτουν κάθετες. Πρέπει νὰ προέρχεται ἀπὸ τὸ ἄνοιγμα τοῦ ἱματίου στὴ δεξιὰ πλευρὰ γυναικείου ἀγάλματος, γιατί σώζεται τμήμα τῆς παρυφῆς. Ἡ ἐσωτερικὴ ὄψη εἶναι ἀδρὰ δουλεμένη. Στὸ κάτω μέρος τοῦ θραύσματος ὑπάρχει ὀπὴ ἀπὸ τρυπάνι. Καὶ αὐτὸ τὸ θραῦσμα προέρχεται ἴσως ἀπὸ τὴ μορφή τῆς Ἀθηνᾶς (Κατ. Ι. 2).

Βιβλιογραφία: ΑΔ 17 (1961-62) Χρονικά, 145. Στὸ κείμενο ἀναφέρεται ὅτι προέρχεται ἀπὸ τὰ ἀκατάγραφα τοῦ Μουσείου Χαλκίδος. Στὸν πίν. 166γ τοῦ ΑΔ, ὅπου παραπέμπει ὁ Β. Πετράκος, εἰκονίζεται ἄλλο γλυπτὸ μὲ τὴν ἐπεξήγηση ὅτι βρέθηκε στὸ διατείχιμα κοντὰ στὸ Ἴσοιον.

Φωτογραφίες: DAI Athen, Chalkis 70 (πρῶτο ἀπὸ ἀριστερὰ) καὶ ESAG.

25. Θραῦσμα χιτώνα (εἰκ. 60)

Μ.Χ. 124 λζ'. Μῆκ. 9 ἐκ.

Τὸ θραῦσμα φέρει λεπτὲς ἀνάγλυφες κυματιστὲς πτυχῆς κατὰ ἀποστάσεις ἀπὸ λεπτὸ ἔνδυμα (χιτώνα). Ἡ πτύχωση μοιάζει μὲ τὴν πτύχωση τοῦ χιτώνα στὸ θραῦσμα 124 μ' (Κατ. Ι. 5). Τὸ κομμάτι βρέθηκε χωρὶς ἀριθμὸ στὴν ἀποθήκη τοῦ Μουσείου Χαλκίδος. Ἡ ταύτισή του μὲ τὸ θραῦσμα 124 λζ' δὲν εἶναι ἀπόλυτα βέβαιη, γιατί ἡ περιγραφή στὸ εὔρετήριο δὲν εἶναι πολὺ σαφής: «τεμάχιον σώματος ἐν μέρει ἐνδεδυμένον λινοῦν ὀλόπτυχον χιτώνα μικρότατον τριγωνικόν». Ὑπάρχει σημεῖωση στὸ εὔρετήριο ὅτι δὲν εἶχε βρεθεῖ σὲ παλαιότερο ἔλεγχο.

Ἀδηροσίευτο.

Φωτογραφίες: DAI Athen, Chalkis 65 (δεύτερο ἀπὸ δεξιά), 116 (ἀριστερά).

26. Δεξιὸ σκέλος γυναικείας μορφῆς (εἰκ. 61-62)

Μ.Χ. 124 α'. Μέγ. διάστ. 51 ἐκ.

Σώζεται περίπου ἀπὸ τὴ γένεση τοῦ μηροῦ ἕως τὸν ἀστράγαλο. Εἶναι λυγισμένο στὸ γόνατο σὲ ὀρθὴ σχεδὸν γωνία καὶ συγκολλημένο ἀπὸ δύο τμήματα στὴν ἀρχὴ τῆς κνήμης. Οἱ ἐπιφάνειες ἐπαφῆς φαίνονται ἐπίπεδα κομμένες. Τὸ μηρὸ καλύπτει χιτωνίσκος ποὺ δηλώνεται ἐντελῶς συνοπτικά στὴν ἐξωτερικὴ πλευρά, σὲ ἀντίθεση μὲ τὴν ἐσωτερικὴ, ὅπου σχηματίζονται ἀνάγλυφες οἱ πτυχῆς τοῦ ἐνδύματος. Ἡ λεπτομέρεια αὐτὴ δείχνει ὅτι ἡ μορφὴ εἶχε κατεύθυνση πρὸς τὰ ἀριστερά. Ἄν τοποθετήσουμε τὸ θραῦσμα ἔτσι, ὥστε οἱ πτυχῆς νὰ πέφτουν περίπου κάθετες, τότε τὸ σκέλος θὰ μπορούσε νὰ ἀποδοθεῖ στὴ μορφὴ μιᾶς ἀμαζόνας ποὺ εἰκονιζόταν μὲ τὸ ἀριστερὸ σκέλος λυγισμένο πρὸς τὰ πίσω. Τὸ ἐπίπεδο κόψιμο στὸ πᾶν μέρος τῆς κνήμης συμπίπτει μὲ τὴν ἀρχὴ ψηλοῦ ὑποδήματος ποὺ φοροῦσε ἡ ἀμαζόνα. Στὴν ἴδια μορφὴ θὰ μπορούσε νὰ ἀνήκει τὸ χέρι Ι. 8.

Ἀδηροσίευτο.

Φωτογραφίες: DAI Athen, Chalkis 113-114 καὶ ESAG.

27. Δεξιὰ κνήμη (εἰκ. 63)

Μ.Χ. 124 δ'. Ὑψ. 27 ἐκ.

Σώζεται ἀπὸ τὴ γένεσή της ἕως τὸν ἀστράγαλο. Ἀπὸ τὴν ἐξωτερικὴ κάτω πλευρὰ ἔχει ἀποσπασθεῖ μικρὸ τμήμα. Ἡ πίσω πλευρὰ εἶναι σχεδὸν ἐπίπεδη. Ἡ λεπτομέρεια αὐτὴ, σὲ συνδυασμὸ μὲ τὸ μέγεθος, ἀφίνει περιθώρια συσχετισμοῦ μὲ τὴ γυναικεία μορφὴ τοῦ συμπλέγματος Ι. 1.

Ἀδηροσίευτο.

Φωτογραφίες: DAI Athen, Chalkis 43 (δεξιά), 43 Β (δεξιά) καὶ ESAG.

28. Αριστερή κνήμη (είκ. 64-66)

Μ.Χ. 124 γ'. Ύψ. 26 εκ.

Σώζεται από το κάτω μέρος του γονάτου έως πάνω από τον αστράγαλο. Το όστούν της κνήμης τονισμένο έως κάτω. Και τούτο μπορεί να άνηκε στην ίδια μορφή με το Κατ. Ι. 27.

Αδημοσίευτο.

Φωτογραφίες: DAI Athen, Chalkis 43 (άριστερά), 43B (άριστερά).

29. Θραύσμα άριστερής κνήμης (είκ. 67-69)

Μ.Χ. 124 κβ'. Μήκ. 18,5 εκ.

Σώζεται το μισό περίπου κατά το πάχος τμήμα της κνήμης. Πιθανώς άνηκε στην άνδρική μορφή του συμπλέγματος Ι. 1.

Αδημοσίευτο.

Φωτογραφίες: ESAG.

30. Τμήμα δεξιᾶς κνήμης (είκ. 70-72)

Μ.Ε. 19559. Μήκ. 25 εκ.

Σώζεται λίγο κάτω από το γόνατο έως λίγο πάνω από τον αστράγαλο. Λείπει ένα μεγάλο μέρος από την πίσω όψη. Άνηκε επίσης στην άνδρική μορφή του συμπλέγματος Ι. 1. Βρέθηκε κατά την ανασκαφική έρευνα που διεξάγεται στη βορειοδυτική περιοχή του ναού από το Γραμματέα της Έλβετικής Αρχαιολογικής Σχολής κ. St. Schmid, τον όποιο ευχαριστώ για την παραχώρηση.

Αδημοσίευτο.

Φωτογραφίες: ESAG.

31. Τμήμα δεξιού σκέλους (είκ. 73-74)

Μ.Χ. 124 β'. Ύψ. 26 εκ.

Σώζεται τμήμα του δεξιού μηρού με το γόνατο τεντωμένο. Ό μηρός καλύπτεται από κοντό ένδυμα (χιτωνίσκο) με τονισμένες πτυχές που κατευθύνονται λοξά προς τα κάτω άριστερά, περιβάλλοντας το μηρό από την έξωτερική του πλευρά. Ό παρυφή του ένδυματος, που διαμορφώνεται ευθύγραμμη πάνω στο μηρό, αρχίζει να ανεβαίνει με αναδιπλώσεις στα δεξιά, προς την πλευρά δηλαδή του άλλου σκέλους. Το θραύσμα άνηκε σε μορφή που εικονιζόταν σε διασκελισμό προς τα δεξιά. Ό πίσω πλευρά του μηρού είναι συνοπτικά δουλεμένη. Πάνω στο ένδυμα πέφτει κάθετο το πόδι από δορά αίλουροειδοῦς ζώου. Τα νύχια ήταν πρόσθετα από μικρότερα κομμάτια μαρμάρου που στερεώνονταν με μικρούς μαρμαρίνους τένοντες μέσα σε όρθογώνιους τόρμους βάθ. 1,3 εκ. και διαστ. 9x8 χιλ. Στον τελευταίο προς τα δεξιά τόρμο σώζεται σφηνωμένος ό τένων συναρμογής.

Βιβλιογραφία: Aegina, 124.

Φωτογραφίες: DAI Athen, Chalkis 62 (διακρίνονται ύπολειμματα από τρεις τένοντες) και ESAG.

32. Τμήμα δοράς αίλουροειδοῦς (εἰκ. 75)

Μ.Χ. 124 λστ' + λη'. Μῆκ. συνολ. 17 ἐκ.

Συγκολλήθηκε ἀπὸ δύο κομμάτια. Τὸ θραῦσμα πού, ὅπως δείχνει ἡ λεία ἐσωτερικὴ πλευρὰ του, ἦταν πρόσθετο, σώζει μέρος τῆς δοράς ἀπὸ σκέλος ἐνὸς αίλουροειδοῦς μὲ τμήματα δύο δακτύλων, πάνω στὰ ὁποῖα στερεώνονταν πρόσθετα τὰ νύχια δουλεμένα ὅπως καὶ στὸ προηγούμενο θραῦσμα. Ἀπὸ τοὺς τὸρμους πού ὑποδέχονταν τοὺς μαρμάρινους τένοντες στερέωσης σώζεται ὁ ἕνας ὀλόκληρος, ἀριστερά, μὲ τμήμα μάλιστα τοῦ μαρμάρινου τένοντα, καὶ ὁ δεύτερος ἐν μέρει στὸ σπάσιμο. Στὸ πάνω μέρος ἡ δορὰ ἐπικαλύπτεται ἀπὸ διαβρωμένες πτυχές ἐνδύματος. Σώζεται ἐπίσης τμήμα ὀπῆς γιὰ τὸ γόμφο στερέωσης. Ὁ Παππαδάκης, πρὶν ἀπὸ τὴ συγκόλληση τῶν δύο θραυσμάτων, εἶχε ἀποδώσει τὸ κάτω θραῦσμα, τὸ λη', στὴν αἰγίδα τῆς Ἀθηνῶς. Μετὰ τὴ συγκόλληση δὲν μένει καμιὰ ἀμφιβολία ὅτι καὶ τὰ δύο θραύσματα προέρχονται ἀπὸ τὴ μορφὴ μιᾶς ἀμαζόνας.

Βιβλιογραφία: BCH 76 (1952) 223.

Φωτογραφίες: DAI Athen, Chalkis 65 (δεύτερο ἀπὸ ἀριστερὰ καὶ πρῶτο ἀπὸ δεξιὰ) καὶ ESAG.

33. Τμήμα ἐνδύματος καὶ δοράς αίλουροειδοῦς (εἰκ. 76-77)

Μ.Χ. 124 λε'. Μῆκ. 10 ἐκ.

Σώζεται ἡ πτυχωμένη παρυφὴ ἐνδύματος, πιθανότατα χιτωνίσκου (πρβ. τὸ θραῦσμα I. 31) καὶ πάνω του ἕνα δάκτυλο ποδιοῦ δοράς μὲ τὸρμο γιὰ τὴ γόμφωση τοῦ νυχιοῦ. Ἀπὸ τὰ ὑπόλοιπα δάκτυλα τοῦ ποδιοῦ ἔνα εἶχε κατεύθυνση πρὸς τὰ ἀριστερά. Σώζεται τμήμα τῆς κυκλικῆς ἀπόληξης μὲ μέρος ἀπὸ τὸν τὸρμο τοῦ τένοντα. Ἡ πίσω πλευρὰ τοῦ θραύσματος εἶναι ἀδρὰ δουλεμένη. Τὸ τμήμα ἔπεφτε ἐλεύθερο ἀνάμεσα στὰ σκέλη μιᾶς ἀμαζόνας, πού εἰκονιζόταν πιθανῶς σὲ διασκελισμό.

Ἀδημοσίευτο.

Φωτογραφίες: DAI Athen, Chalkis 65 (πρῶτο ἀπὸ ἀριστερὰ) καὶ ESAG.

34. Τμήμα ἐνδύματος (εἰκ. 78)

Μ.Χ. 124 ιγ'. "Υφ. 19 ἐκ.

Στὸ θραῦσμα σώζεται τμήμα στηρίγματος, ἐμπρὸς ἀπὸ τὸ ὁποῖο πτυχώνεται τὸ ἄκρο μικροῦ ἱματίου μὲ πλατύτερη, σὲ βαθύτερο ἐπίπεδο, πτυχή στὸ μέσον, ἀπὸ τὴν ὁποῖα ἀνοίγουν πρὸς τὰ πλάγια ἀναδιπλωμένες πτυχές. Ἡ πίσω πλευρὰ τοῦ θραύσματος δουλεμένη μὲ ὀδοντωτὴ ζοῖδα καὶ βελονάκι. Τὸ θραῦσμα συσχετίστηκε ἀπὸ τὴν C. Isler-Kerényi μὲ φερωτὴ μορφὴ στὸν τύπο τῶν Νικῶν σὲ διασκελισμό, ἀνάμεσα στὰ σκέλη τῶν ὁποίων πέφτουν σὲ παρόμοιο μοτίβο τὰ ἐνδύματα, γιὰ νὰ καλύψουν τὸ ἀπαραίτητο στήριγμα μεταξὺ τῶν σκελῶν. Μὲ βάση αὐτὴ τὴν ὑπόθεση θὰ μπορούσε τὸ θραῦσμα νὰ προέρχεται ἀπὸ κάποιον ἀκρωτήριο τοῦ ναοῦ. Οἱ διαστάσεις του ὥστόσο ταιριάζουν σὲ μορφὴ μικροῦ μεγέθους, ὅπως ἦταν οἱ μορφές στὰ ἀκραῖα τμήματα τοῦ αἵτώματος. Τὸ ἔνδυμα ἐξάλλου εἶναι κοντὸ ἱμάτιο, πού σχετίζεται πειστικότερα μὲ ἀνδρική μορφὴ σὲ διασκελισμό καὶ μὲ λυγισμένα σκέλη, ἀνάμεσα στὰ ὁποῖα κάτω χρειαζόταν στήριγμα. Τὸ κοντὸ ἱμάτιο μπορούσε νὰ πέφτει ἀπὸ τὸ μπρὸ ἔντονα λυγισμένου σκέλους. Πρβ. Ἄκρ. 159 (εἰκ. 165).

Βιβλιογραφία: C. ISLER-KERÉNYI, Nike. *Der Typus der laufenden Flügelfigur in archaischer Zeit*, 1969, 85, 86, 102, 106, 143 άρ. 138. Στη σημείωση 296α η συγγραφεύς διατυπώνει την άποψη ότι και άλλα τρία μέλη, τὸ σκέλος 124 α', μία άριστερὴ κνήμη και ἕνας άριστερός άγκώνας, άνήκουν στην ίδια φτερωτή, κατὰ την άποφή της, μορφή.
Φωτογραφίες: DAI Athen, Chalkis 66 και ESAG.

35. Τμήμα γωρυτοῦ (εἰκ. 80-81)

Μ.Χ. 124 λθ'. Μῆκ. 30 ἐκ., πλ. 15 ἐκ., πάχ. 4 ἐκ.
Σώζεται τὸ μεγαλύτερο τμήμα του με τὴν καμπύλη κάτω άπόληξη και μέρος άπό τὴ συνάφεια που περιέβαλλε τὴ θήκη άπό τὴ μία πλευρά. Ἔχει συγκολληθεῖ άπό τρία κομμάτια. Ἡ έξωτερικὴ λεία πλευρὰ ἔφερε ζωγραφικὴ διακόσμηση. Στη φωτογραφία του Γερμανικοῦ Ἰνστιτούτου διακρίνονται ἴχνη ενός πλοχμοῦ που διακοσμοῦσε τὴν ταινία τῆς περιμέτρου τῆς θήκης. Κάτω άριστερά, πάνω στο περιθώριο, που ἔχει πλάτος 3,5 ἐκ., άνοίγεται όπή διαμ. 1,4 ἐκ. που σχετίζεται μάλλον με τὴ στερέωση του γωρυτοῦ, όπως δείχνει ἡ δουλεμένη με όδοντωτὴ ξοῖδα έξωτερικὴ πλευρὰ του περιθωρίου. Ἐσωτερικὰ ἔχει λαξευθεῖ με βελονάκι ἡ κοιλότητα τῆς θήκης. Ἡ ἔργασία αὐτὴ θὰ μπορούσε νὰ δικαιολογηθεῖ με τὴν προϋπόθεση ότι μέσα στο γωρυτὸ ἦταν τοποθετημένο τὸ σύνθηες περιεχόμενο του, τὸ τόξο και τὰ βέλη. Ἄλλα πιθανότερη εἶναι ἡ άποψη ότι ὁ γωρυτὸς κοιλάνθηκε έξωτερικὰ, γιὰ νὰ γίνει ἑλαφρότερος.

Άπο πληροφορίες γνωρίζω ότι ὁ J. Dörig δοκίμασε τὸ ἔκμαγειο αὐτοῦ του θραύσματος στην άμαζόνα του Museo dei Conservatori, ὑποθέτοντας ότι ὁ γωρυτὸς άνήκει στὴ μορφή αὐτὴ, που παρουσιάζει στὸν άριστερό μηρὸ λάξευμα γιὰ τὴν προσθήκη μιᾶς άνάλογης τοξοθήκης. Τὸ άποτέλεσμα νομίζω ότι ἦταν άρνητικό. Ὅπωςδήποτε ὁ γωρυτὸς του Μουσείου τῆς Ἐρέτριας πρέπει νὰ συσχετισθεῖ με τοξεύουσα μορφή πιθανῶς στην άριστερὴ κερκίδα, μάλλον άμαζόνα, άφου τὸ τόξο άποτελεῖ χαρακτηριστικὸ τῆς πολεμικῆς έξάρτησης αὐτῶν τῶν γυναικῶν.

Βιβλιογραφία: Aegina, 324. BCH 76 (1952) 223.
Φωτογραφίες: DAI Athen, Chalkis 41-42 και ESAG.

36. Τμήματα τόξων (εἰκ. 79)

Μ.Χ. 124 μα'. Μῆκ. α) 22,5 ἐκ., β) 12,3 ἐκ., γ) 5,2 ἐκ.
Τὰ τόξα άποτελοῦνταν άπο ἑπιμέρους τμήματα που ένώνονταν μεταξύ τους με μικροὺς χάλκινους λεπτοὺς γόμφους. α) Συγκολλημένο άπό δύο κομμάτια· στο ἕνα άκρο, τὸ λεπτότερο, ὑπόλειμμα κάθετης όπῆς (γιὰ τὴ χορδή;) και στο ἄλλο κομμάτι, όπή άπό τρυπάνι. β) Σώζεται ὑπόλειμμα στρογγυλῆς όπῆς συνδέσμου, βάθ. 3 ἐκ., διαμ. 7 χιλ. γ) Σώζονται ὑπολείμματα χάλκινων γόμφων μολυβδοχοημένων. Ὑπολογίζεται, ἑφόσον τὰ τμήματα προέρχονται άπό τὸ ίδιο τόξο, ότι αὐτὸ θὰ εἶχε μήκος 70 ἐκ.

Βιβλιογραφία: Αναφέρονται άπό τὸν Β. ΠΕΤΡΑΚΟ, ΑΔ 17 (1961-62) Χρονικά, 145.
Φωτογραφίες: DAI Athen, Chalkis 55 (άριστερὰ) και ESAG.

37. Τμήμα από σύμπλεγμα δύο αλόγων (είκ. 82-84)

Μ.Χ. 73. Σωζ. μῆκ. 93 ἐκ., μέγ. σωζ. πλ. 52 ἐκ.

Ἀπὸ τὰ σώματα σώζονται μόνον οἱ κορμοί, ἀκρωτηριασμένοι σὲ πολλὰ σημεῖα. Τοῦ δεξιοῦ αλόγου σώζονται ἡ κοιλιά, μέρος τῆς ράχης καὶ ἡ ἀρχὴ ἀπὸ τὰ σκέλη. Ἀπὸ τὸ ἀριστερὸ ἄλογο δὲν ὑπάρχει παρὰ ὁ μισὸς κορμὸς κατὰ τὸν ἄξονα. Καὶ οἱ δύο κορμοὶ μαζί με ἓνα τρίτο στὸ βάθος, ἦταν δουλεμένοι σὲ ἓνα κομμάτι μαρμάρου, ἐνῶ τὸ τέταρτο ἄλογο, στὸ πρῶτο πλάνο, ἦταν ἀπὸ ξεχωριστὸ μάρμαρο. Θὰ στερεωνόταν στὸ μεγάλο ὀρθογώνιο τόρμο, διαστ. 5,8×2,6 ἐκ. καὶ βάθ. 10 ἐκ., πού ὑπάρχει στὸ πλευρὸ τοῦ δεξιοῦ αλόγου. Ἴσως τὸν ἴδιο προορισμὸ ἐξυπηρετοῦσε καὶ ἡ μικρὴ ὀπή, διαμ. 1,3 ἐκ. καὶ βάθ. 1,5 ἐκ. πού βρίσκεται στὸ κάτω μέρος τῆς κοιλιᾶς, ἐμπρὸς ἀπὸ τὴ γένεση τοῦ πίσω δεξιοῦ σκέλους τοῦ ἐξωτερικοῦ αλόγου.

Ὅπως δείχνει τμήμα ἀπὸ τὸν ἀνάγλυφο ἱμάντα στὰ νῶτα καὶ ἓνα κόσμημα (μοιάζει με κουμπὶ) ἀπὸ ἵπποσκευὴ γιὰ τὸ δέσιμο τῶν ἱμάντων, τὰ ἄλογα ἦταν ζευγμένα σὲ τέθριππο ἄρμα. Ὁ ρυθμὸς θὰ περνοῦσε χαμηλὰ ἀνάμεσα στὸ ζευγάρι αλόγων πού σώζονται.

Κάτω ἀπὸ τὴν κοιλιά τῶν αλόγων διαγράφονται ἀνάγλυφες οἱ ἀρτηρίες πού διακλαδώνονται σὲ ὅλο τὸ μῆκος. Κοντὰ στίς μασχάλες καὶ στὰ πλάγια τῶν γεννητικῶν ὀργάνων πού λείπουν, δηλώνονται οἱ πτυχές στὸ δέρμα. Στὸ πίσω (ἀριστερὸ) ἄλογο οἱ ὄρχεις ἦταν πρόσθετοι, ὅπως δείχνει ἡ κατεργασία σὲ αὐτὸ τὸ σημεῖο καὶ μία μικρὴ ὀπή. Τὰ ἄλογα εἶναι κοντόσωμα, ἀλλὰ εὐσαρκα. Τὰ θραύσματα ἀπὸ τὰ πόδια τῶν αλόγων πού ἔχουν βρεθεῖ μποροῦν, ὡς πρὸς τὸ μέγεθός τους, νὰ διακριθοῦν σὲ δύο ὁμάδες. Τῆς μίας τὰ θραύσματα προέρχονται ἀπὸ πόδια λίγο μεγαλύτερα ἀπὸ τῆς ἄλλης. Στὰ σώματα αὐτῶν τῶν αλόγων ἀνήκουν τὰ θραύσματα πού εἶναι μικρότερης κλίμακας. Προφανῶς τὸ μέγεθος ἦταν ἀνάλογο μὲ τὴ θέση τους στὸ αέτωμα. Τὰ ἄλογα στὸ πρῶτο πλάνο ἦταν μεγαλύτερα ἀπὸ ἐκεῖνα τοῦ βάθους.

Βιβλιογραφία: Πρβ. LIPPOLD, 73 σημ. 1. L.D. CASKEY, *Museum of Fine Arts Boston. Catalogue of Greek and Roman Sculpture*, 1925, 24.

Φωτογραφίες: DAI Athen, Chalkis 35-37, 110.

38. Τμήμα μηροῦ αλόγου (είκ. 85-86)

Μ.Χ. 124 ζ'. Ὑψ. 16,2 ἐκ.

Στὸ εὐρετήριο τοῦ Μουσείου Χαλκίδος περιγράφεται ὡς δεξιὰ κνήμη ἀμαζόνας. Ὅπως δηλώνουν ὅμως οἱ ἀνατομικὲς λεπτομέρειες προέρχεται πιθανότατα ἀπὸ τὸ κάτω μέρος τοῦ μηροῦ με τὴν ἄρθρωση καὶ τὴν ἀρχὴ τῆς κνήμης δεξιοῦ πρόσθιου σκέλους αλόγου. Ὡς πρὸς τὸ μέγεθός του, κατατάσσεται στὰ μικρότερης κλίμακας θραύσματα σκελῶν.

Ἀδημοσίευτο.

Φωτογραφίες: DAI Athen, Chalkis 44 (ἀριστερά), 123 καὶ ESAG.

39. Τμήμα σκέλους αλόγου (είκ. 87-88)

Μ.Χ. 124 ιθ'. Ὑψ. 10,6 ἐκ.

Σώζεται ἡ ἄρθρωση ἀπὸ τὸ γόνατο. Ἀνήκει σὲ πρόσθιο δεξιὸ σκέλος.

Ἀδημοσίευτο.

Φωτογραφίες: DAI Athen, Chalkis 50 (μέσον) καὶ ESAG.

40. Τμήμα σκέλους αλόγου (είκ. 89-90)

Μ.Χ. μζ'. "Υψ. 17,5 εκ.

Σώζεται η κνήμη από το μέσον περίπου και η άρθρωση στο γόνατο του πίσω άριστερου σκέλους. Καλύτερα δουλεμένα είναι η άριστερη πλευρά. Θα πρέπει να ανήκει σε άλογο που βρίσκεται στην άριστερη κερκίδα.

Αδημοσίευτο.

Φωτογραφίες: DAI Athen, Chalkis 125 (άριστερά) και ESAG.

41. Τμήμα σκέλους αλόγου (είκ. 91-92)

Μ.Χ. 124 κ' + νβ'. "Υψ. 17,5 εκ.

Συγκολλήθηκε από δύο μικρότερα κομμάτια. Στο θραύσμα σώζεται το μεγαλύτερο μέρος της κνήμης του πρόσθιου δεξιού σκέλους.

Βιβλιογραφία: BCH 76 (1952) 223.

Φωτογραφίες: DAI Athen, Chalkis 122 (δεξιά το 124 κ') και 117 (δεξιά επάνω το 124 νβ') και ESAG.

42. Τμήμα σκέλους αλόγου (είκ. 93-94)

Μ.Χ. 124 κα' + νγ'. "Υψ. 19 εκ.

Σώζεται το κάτω μέρος του μηρού, η άρθρωση και η αρχή της κνήμης του πίσω δεξιού σκέλους. Συγκολλημένο από δύο κομμάτια. Ανήκει σε άλογο που ήταν ίσως τρίτο στη σειρά.

Βιβλιογραφία: Πρόκειται πιθανώς για τα δύο κομμάτια που αναφέρονται στο BCH 76 (1952) 223 ότι συγκολλήθηκαν.

Φωτογραφίες: DAI Athen, Chalkis 122 (άριστερά) και 125 (δεξιά) και ESAG.

43. Τμήμα σκέλους αλόγου (είκ. 95)

Μ.Χ. 124 μθ'. "Υψ. 20 εκ.

Σώζεται από το μέσον της κνήμης με την άρθρωση έως λίγο πάνω από την όπλη του πρόσθιου δεξιού σκέλους. Η έσωτερική πλευρά είναι άδρα έπεξεργασμένη.

Αδημοσίευτο.

Φωτογραφίες: DAI Athen, Chalkis 46 (άριστερά) και ESAG.

44. Τμήμα σκέλους αλόγου (είκ. 96)

Μ.Χ. 124 μν'. "Υψ. 18,5 εκ.

Σώζεται από το μέσον της κνήμης έως τον τارسό του πρόσθιου δεξιού σκέλους. Η έσωτερική επιφάνεια δουλεμένη με όδοντωτή ξοίδα. Στο πάνω άκρο του θραύσματος σώζεται όπλη, διαμ. 1,2 εκ. και βάθ. 1,5 εκ., για την ύποδοχη μετάλλινου γόμφου στερέωσης. Ανήκει στο πρώτο ή το δεύτερο άλογο.

Αδημοσίευτο.

Φωτογραφίες: DAI Athen, Chalkis 46 (δεξιά) και ESAG.

45. Τμήμα σκέλους αλόγου (είκ. 97)

M.X. 124 να'. "Υψ. 16,5 εκ.

Σώζεται μέρος από την κνήμη με τον ταρσό του πρόσθιου δεξιού ποδιού. Η έσωτερική πλευρά είναι συνοπτικότερα έπεξεργασμένη. Ανήκει πιθανώς στο τελευταίο, στο βάθος, άλογο.

Αδημοσίευτο.

Φωτογραφίες: DAI Athen, Chalkis 49 (άριστερά) και ESAG.

46. Τμήμα σκέλους αλόγου (είκ. 98)

M.X. 124 ν'. "Υψ. 13 εκ.

Σώζεται μέρος από την κνήμη με τον ταρσό του πρόσθιου δεξιού σκέλους. Η έσωτερική πλευρά στο κατώτερο τμήμα είναι κομμένη επίπεδη και δουλεμένη με το βελονάκι. Ός προς το μέγεθος πιθανώς ανήκει στο τρίτο άλογο.

Αδημοσίευτο.

Φωτογραφίες: DAI Athen, Chalkis 49 (δεξιά) και ESAG.

47. Τμήμα πλίνθου με όπλή αλόγου (είκ. 99)

M.X. 124 ιη'. "Υψ. όπλης 8 εκ., μήκ. πλίνθου 28,5 εκ., πλ. 21,5 εκ., ύψ. 5-5,5 εκ.

Πάνω στην πλίνθο σώζεται η όπλή του πρόσθιου δεξιού σκέλους ενός αλόγου. Η όπλή του άριστερου σκέλους πατούσε πάνω στο τετράγωνο έξαρμα που σώζεται παράλληλα περίπου, σε κάποια απόσταση από τη σωζόμενη όπλή. Η πάνω έπιφάνεια στο πρόσθιο τμήμα της πλίνθου είναι δουλεμένη με όδοντωτή ξοΐδα, η κάτω πλευρά με βελόνι, ενώ η πρόσθια και η έξωτερική με βελονάκι. Η έσωτερική και η πίσω πλευρά είναι σπασμένες. Έπειδή η έσωτερική πλευρά στη σωζόμενη όπλή παρουσιάζει αμελέστερη έργασία, η κατεύθυνση του αλόγου θα ήταν ίσως από άριστερά προς δεξιά. Το μικρό μέγεθος της όπλης δείχνει ότι ανήκει σε άλογο που θα βρισκόταν τοποθετημένο στο βάθος του αετώματος.

Αδημοσίευτο.

Φωτογραφίες: DAI Athen, Chalkis 52 και ESAG.

48. Τμήμα πλίνθου με όπλή αλόγου (είκ. 100-102)

M.X. 994 γ'. "Υψ. τμήματος σκέλους 9 εκ., σωζ. πλ. πλίνθου 18,5 εκ., ύψ. 5 εκ.

Σώζεται η όπλή και μικρό τμήμα του πίσω σκέλους πάνω από την όπλή. Η δεξιά, έσωτερική, πλευρά της είναι συνοπτικά έπεξεργασμένη. Δεξιά της όπλης η πλίνθος παρουσιάζει άνυψωση και το πάχος της φθάνει τα 6 εκ. Όλη αυτή η πλευρά είναι δουλεμένη με το βελονάκι. Την ίδια έργασία, πιο έπιμελημένη, έχει και το τοίχωμα της πλίνθου. Η κίνηση του αλόγου, όπως παρατήρησε και ο Πετράκος, θα ήταν από δεξιά προς άριστερά, αντίθετα δηλαδή από την κίνηση του θραύσματος Κατ. I. 47, και τουτο έπειδή η έξωτερική πλευρά της όπλης είναι καλύτερα διαμορφωμένη. Η άποψη αυτή ενισχύεται και από τη διαμόρφωση της πλίνθου δεξιά της όπλης. Το άλογο έπομένως, από το

όποιο προέρχεται τὸ θραῦσμα, ἀνῆκε σὲ τέθριππο πού βρισκόταν στὸ ἀριστερὸ τμήμα τοῦ αὐτώματος, τὸ δὲ μέγεθος τῆς ὀπλῆς δείχνει ὅτι θὰ βρισκόταν στὸ πρῶτο, τὸ ἐξωτερικὸ ἐπίπεδο.

Βιβλιογραφία: ΑΔ 17 (1961-62) Χρονικά, 144 κέ. πίν. 165β.

Φωτογραφίες: ESAG.

49. Ὀπλή ἀλόγου (εἰκ. 104-105)

Μ.Χ. 124 νδ'. Ὕψ. 11 ἐκ.

Κάτω ἀπὸ τὴν ὀπλὴ σώζεται τμήμα τετράγωνου στηρίγματος (διαστ. 6,5x5 ἐκ.) πού ἔνωσε τὴν ὀπλὴ μὲ τὴν πλίνθο. Ἡ δεξιὰ πλευρὰ παρουσιάζει πιὸ ἐπιμελημένη ἐπεξεργασία. Ἡ ὀπλὴ προέρχεται ἀπὸ πρόσθιο σκέλος καὶ ἀνήκει στὴν ὁμάδα τῶν ἀλόγων μικρότερης κλίμακας, ἀνῆκε δηλαδὴ, ὅπως τὸ I. 47, σὲ ἄλογο πού βρισκόταν στὸ βάθος τοῦ αὐτώματος.

Ἀ δημοσίευτο.

Φωτογραφίες: ΔΑΙ Athen, Chalkis 51 (ἀριστερά).

50. Ὀπλή ἀλόγου (εἰκ. 103)

Μ.Χ. 124 νε'. Ὕψ. 11 ἐκ.

Κάτω ἀπὸ τὴν ὀπλὴ σώζεται μικρὸ τμήμα τετράγωνου στηρίγματος πού ἔνωσε τὴν ὀπλὴ μὲ τὴν πλίνθο. Προέρχεται ἀπὸ πρόσθιο δεξιὸ σκέλος. Τὸ ἄλογο, στὸ ὅποιο ἀνῆκε, ἦταν μεγαλύτερο σὲ κλίμακα ἀπὸ τὸ ἄλογο, στὸ ὅποιο ἀνῆκε τὸ προηγούμενο θραῦσμα, ἡ ἐπεξεργασία ὅμως εἶναι ἐξίσου καλὴ καὶ στὶς δύο πλευρές.

Ἀ δημοσίευτο.

Φωτογραφίες: ΔΑΙ Athen, Chalkis 51 (δεξιά).

51. Θραῦσμα μὲ ὄρχεις ἀλόγου (εἰκ. 112)

Μ.Χ. 124 νοτ'. Ὕψ. 6,5 ἐκ.

Σώζονται οἱ ὄρχεις καὶ ἡ ἀρχὴ τοῦ πέους. Τὸ ὑπόλοιπο τμήμα του ἦταν ἀπὸ ξεχωριστὸ κομμάτι μαρμάρου μὲ γόμφο πού στερεωνόταν σὲ τόρμο, ἀπὸ τὸν ὅποιο σώζεται ἓνα τμήμα.

Ἀ δημοσίευτο.

Φωτογραφίες: ΔΑΙ Athen, Chalkis 48 (ἀριστερά) καὶ ESAG.

52. Τμήμα οὐράς ἀλόγου (εἰκ. 113-114)

Μ.Χ. 124 μδ'. Μῆκ. 16 ἐκ.

Σώζεται τὸ πάνω τμήμα τῆς οὐράς πού ἔχει πρισματικὴ τομή. Τὸ τρίχωμα διαμορφώνεται σὲ δεομίδες πού χωρίζονται σὲ ὁμάδες καὶ συγκλίνουν σχηματίζοντας ὀξείες γωνίες. Ἐλαφροὶ ὀριζόντιοι κυματισμοὶ σὲ ὅλη τὴν ἐπιφάνεια. Στὴν πίσω πλευρὰ τῆς οὐράς ὑπάρχει κοίλη γλυπτὴ ἐπιφάνεια. Στὴ δεξιὰ ἐσωτερικὴ πλευρὰ σχηματίζεται κοίλη αὐλάκα.

Ἀ δημοσίευτο.

Φωτογραφίες: ΔΑΙ Athen, Chalkis 120 καὶ ESAG.

53. Τμήμα ούρας άλόγου (είκ. 115-116)

Μ.Χ. 124 μδ'. Μήκ. 16 έκ.

Ἡ ἐπιφάνεια φέρει ἀποκρούσεις στὴν κύρια ὄψη καὶ στὰ πλάγια. Τὸ τρίχωμα ἀποδίδεται μὲ πυκνὲς κάθετες ἀνάγλυφες ραβδώσεις πού περιορίζονται στὴν κυρτὴ ἐξωτερικὴ πλευρὰ τῆς ούρας (παρόμοια ἀπόδοση τοῦ τριχώματος παρουσιάζει καὶ ἡ οὐρὰ στοῦ Ἄκρ. ἀρ. 1342⁸¹). Τὸ λεῖο πίσω τμήμα, πού ἦταν ἀθέατο, διαμορφωνόταν πιθανότατα σὲ στήριγμα τῆς ούρας.

Ἀδηροσίευτο.

Φωτογραφίες: DAI Athen, Chalkis 47 (ἀριστερὰ) καὶ ESAG.

54. Τμήμα ούρας άλόγου (είκ. 117-118)

Μ.Χ. 124 μγ' + μγ''. Μήκ. 15,5 έκ.

Ἀποτελεῖται ἀπὸ ἓνα μεγάλο καὶ ἓνα μικρὸ τμήμα πού ἔχουν συγκολληθεῖ. Πολύ καλὴ ἡ διατήρηση τῆς ἐπιφάνειας. Οἱ κάθετες τρίχινες δεσμίδες συγκλίνουν ἐλαφρῶς πρὸς τὰ κάτω, δημιουργώντας κυματισμοὺς ὅμοιους μὲ τοῦ θραύσματος I. 52. Στὴν ἐσωτερικὴ πλάγια δεξιὰ πλευρὰ σώζεται ἀβαθὴς κοίλη αὐλακα ἀδρὰ ἐπεξεργασμένη, ἐνῶ στὴν πίσω ὄψη ἡ ἐπιφάνεια εἶναι λεία. Οἱ ἐνδείξεις αὐτές, καθὼς καὶ οἱ λεπτομέρειες στὴν ἀπόδοση τοῦ τριχώματος, ὀδηγοῦν στοῦ συμπέρασμα ὅτι τὸ θραῦσμα προέρχεται ἀπὸ τὴν ἴδια οὐρὰ μὲ τὸ I. 52.

Βιβλιογραφία: BCH 76 (1952) 223.

Φωτογραφίες: DAI Athen, Chalkis 47 (δεξιὰ) καὶ ESAG.

55. Θραῦσμα πρισματικῆς τομῆς (είκ. 106-107)

Μ.Χ. 124 με'. Μήκ. 8,5 έκ., πλ. 4 έκ.

Πρόκειται γιὰ τμήμα ἀπὸ χαιτὴ ἀλόγου μὲ ἀνάγλυφες κάθετες δεσμίδες τριχῶν καὶ μὲ λεία τὴν πάνω πλευρὰ. Ἡ ὑπόλοιπη ἐπιφάνεια σπασμένη.

Ἀδηροσίευτο.

Φωτογραφίες: DAI Athen, Chalkis 48 (μέσον) καὶ ESAG.

56. Θραῦσμα ἀπὸ τὴν κάτω σιαγόνα άλόγου (είκ. 108-111)

Μ.Χ. 124 μξ'. Ὑψ. 6 έκ.

Σώζεται τὸ ἄκρο τῆς κάτω σιαγόνας μὲ τμήμα τῆς γλώσσας. Κάτω ἀπὸ τὸ χεῖλος τονισμένες οἱ ἀναδιπλώσεις τοῦ δέρματος. Ἀπὸ τὴν κάτω ὀδοντοστοιχία ἐλάχιστο τμήμα διακρίνεται. Στὸ πίσω ἄκρο σώζεται τετράγωνος τὸρμος, διαστ. 2,4x3 έκ., πού ὑποδηλώνει

81. PAYNE, AMSA, πίν. 127.

ὅτι τὸ θραῦσμα ἦταν πρόσθετο σὲ ἄλογο πού εἰκονιζόταν μὲ ἀνοικτὸ τὸ στόμα. (Ὁ Παπαδάκης θεώρησε ὅτι τὸ θραῦσμα προέρχεται ἀπὸ ρύγχος ἄγριου ζώου).

Αδηροσίευτο.

Φωτογραφίες: DAI Athen, Chalkis 53 (πρῶτο ἀπὸ ἀριστερά), 65 (πρῶτο ἀπὸ δεξιά), 127 (ἀριστερά).

57. Τμήμα ἐνεπίγραφης ταινίας (εἰκ. 119-121)

Μ.Χ. 124 νζ'. Μῆκ. 12 ἐκ.

Ὅπως συμπεραίνεται ἀπὸ τὰ περιγράμματα καὶ τὴν τομή (βλ. εἰκ. 121), τὸ θραῦσμα προέρχεται ἀπὸ τὴ στεφάνη ἐνὸς τετράκνημου τροχοῦ ἄρματος. Ἡ ἀρχὴ τῆς μιᾶς ἀκτίνας συμπίπτει μὲ τὴν ἔντονη καμπύλη πού διαμορφώνεται στὸ ἀριστερὸ ἄκρο τῆς ταινίας. Στὴν ἐξωτερικὴ πλευρὰ τῆς ταινίας σώζονται τὰ γράμματα *Ε Σ Ε*. Ἡ ἐπιγραφή, ἐφόσον δεχθοῦμε ὡς ἀσφαλὴ τὴν προέλευση τοῦ θραύσματος ἀπὸ τροχὸ ἄρματος, θὰ πρέπει νὰ ἀνίκει εἴτε στὴν ὑπογραφή τοῦ καλλιτέχνη [*Ὁ δεῖνα ἐπό]εσε*, ὅπως ὑπέθεσε ὁ Furtwängler⁸², ἢ [*--]εσ ἐ[ποίη]ε*⁸³. Τὸ ὄνομα τοῦ ἥρωα πρότειναν ὁ Robertson⁸⁴ καὶ ἡ Ridgway⁸⁵ (πού δὲν ἀποκλείει καὶ τὴν πρώτη ἐκδοχή): [*Θ]εσε[ύς]*. Ἄν καὶ ἡ συμπλήρωση αὐτὴ φαίνεται πιὸ πιθανή, δὲν γίνεται εὐκολὰ ἀποδεκτὴ, ἐφόσον ὁ τροχὸς τοῦ ἄρματος βρισκόταν σὲ ἀρκετὴ ἀπόσταση ἀπὸ τὴ μορφή τοῦ Θεσέα. Ἡ ὑπόθεση ὅτι τὸ θραῦσμα θὰ μπορούσε νὰ συνδυασθεῖ μὲ τὴν ἄντυγα τοῦ ἄρματος ἀποκλείεται, κατὰ τὴ γνώμη μου, ἀπὸ τὰ στοιχεῖα τομῆς καὶ ἀπὸ τὰ περιγράμματα, γιὰ τὰ ὁποῖα βρίσκουμε παράλληλα σὲ τροχοῦς καὶ ὄχι σὲ ἄντυγες ἄρματος. Πρβ. τὸ σχῆμα τοῦ τροχοῦ στὸ ἀνάγλυφο Ἄκρ. ἀρ. 1342⁸⁶. Ὅσο γιὰ τὸ τρισκελὲς σίγμα πού εἶναι γραμμένο ἀντίστροφα ἀπὸ τὸ συνηθισμένο, ἀπὸ ἀριστερὰ πρὸς δεξιά, αὐτὸ εἶναι γνωστὸ καὶ ἀπὸ τὸ ἀγαλμα τοῦ Ἀριστοδίκου⁸⁷. Ἡ διάμετρος τοῦ τροχοῦ ὑπολογίζεται ὅτι θὰ ἦταν 64 ἐκ.⁸⁸

Αδηροσίευτο.

Φωτογραφίες: DAI Athen, Chalkis 48 (πρῶτο ἀπὸ δεξιά) καὶ ESAG.

58. Στὸν κατάλογο τῶν βέβαιων θραυσμάτων πού προέρχονται ἀπὸ τὸν ἐναέτιο διάκοσμο τοῦ ναοῦ τοῦ Ἀπόλλωνος στὴν Ερέτρια συγκαταλέγεται καὶ ὁ κορμὸς τῆς ἀμαζόνας τοῦ Museo dei Conservatori (ἀρ. 984), πού ἀποδόθηκε στὸ δυτικὸ ἀέτωμα τοῦ ναοῦ. Ὁ κορμὸς (εἰκ. 122-125), ὕψ. 69 ἐκ., εἶναι ἀπὸ παριανὸ μάρμαρο. Ὅλα τὰ χαρακτηριστι-

82. AEGINA, 325.

83. E. LOEWY, *Inschriften griechischer Bildhauer*, 1885, 16 ἀρ. 14. Βλ. ὁμοιο σίγμα καὶ στίς ἐπιγραφὲς μὲ ἀρ. 12. 13. 14.

84. ROBERTSON, 164 σημ. 17.

85. RIDGWAY, 297 σημ. 17.

86. AMA, πίν. 198 ἀρ. 474.

87. ΚΑΡΟΥΖΟΣ, 9. LULLIES - HIRMER, 61.

88. Εὐχαριστῶ τὸν Κ. Καζαμιάκη πού ἔκανε τὸν ὑπολογισμὸ καὶ τὸ σχέδιο.

κά του ταυτίζονται με τις τεχνικές λεπτομέρειες που παρουσιάζουν τα θραύσματα της Έρετριας, καθώς και με την τεχνοτροπία τους. Οί συγκρίσεις της Κωνσταντίνου δεν αφήνουν καμιά αμφιβολία για την απόδοση (βλ. παρακάτω, σελ. 60-61). Στην ίδια μορφή ανήκει πιθανώς και το χέρι I. 17.

Βιβλιογραφία: I. ΚΩΝΣΤΑΝΤΙΝΟΥ, *AM* 69-70 (1954-55) 41 κέ. πίν. III-VI. SCHEFOLD, *Meisterwerke*, 31 άρ. 169, εικ. στή σελ. 173. HELBIG⁴ II, 1966, άρ. 1508 (W. FUCHS). *Amazons*, 124, 2 πίν. 67.2a, b. BOARDMAN, 185 εικ. 205.1. BOOKIDES, 114, 126· αναφέρει, χωρίς συγκεκριμένα στοιχεία, ότι στον κορμό ανήκει ένα άριστερό χέρι και ότι υπάρχει ένα άλογο προς άριστερά για τον Πειρίθου. *Hesperia* 26 (1957) 306-308 πίν. 65, 66, 74, 75 (S. WEINBERG).

Φωτογραφίες: B. Malter, Ρώμη (προσφορά του E. La Rocca).

ΚΑΤΑΛΟΓΟΣ ΙΙ.
ΘΡΑΥΣΜΑΤΑ ΠΟΥ ΠΙΘΑΝΩΣ ΑΝΗΚΟΥΝ ΣΤΑ ΕΝΑΕΤΙΑ ΓΛΥΠΤΑ

Όπως αναφέρθηκε και στην εισαγωγή του δεύτερου κεφαλαίου (σελ. 10-11), τα θραύσματα 1-7 είναι γνωστά μόνον από φωτογραφίες του Γερμανικού Αρχαιολογικού Ίνστιτούτου, στις όποιες απεικονίζονται μαζί με τα έναετια γλυπτά του ναού που περιγράφονται στον Κατάλογο Ι. Οι φωτογραφίες του Ίνστιτούτου έγιναν τὸ 1913. Τὰ θραύσματα 8-9 εἶναι ἐπίσης γνωστά μόνο ἀπὸ φωτογραφίες τοῦ Ίνστιτούτου, πού τυπώθηκαν ἀπὸ παλαιὰ ἀρνητικά τὸ 1970. Οὔτε αὐτὰ τὰ θραύσματα βρέθηκαν στὰ Μουσεία Χαλκίδος καὶ Ἐρέτριας. Τὰ θραύσματα 10 καὶ 11 εἶναι γνωστά μόνο ἀπὸ τὶς περιγραφές τοῦ Παππαδάκη. Στὸ εὑρετήριο τοῦ Μουσείου Χαλκίδος σημειώ- νεται ὅτι δὲν εἶχαν βρεθεῖ οὔτε σὲ παλαιότερους ἐλέγχους.

Τὰ θραύσματα 12-17 δὲν εἶχαν ἔως τώρα συσχετισθεῖ μετὰ τὰ γλυπτά τῶν ἀετωμάτων καὶ εἶναι ἀδηροσίευτα. Κατὰ τὴ γνώμη μου δὲν ἀποκλείεται νὰ ἀνήκουν στὸ σύνολο πὸ ἐξετάζουμε, γι' αὐτὸ καὶ κατατάσσονται στὸν κατάλογο τῶν πιθανῶν θραυσμάτων.

1. Θραῦσμα με πτυχές, πιθανῶς ἀπὸ μικρὸ ἱμάτιο (εἰκ. 126)

Μῆκ. περ. 15 ἐκ.

Φωτογραφίες: DAI Athen, Chalkis 64 (δεξιὸ ἄκρο).

2. Θραῦσμα ἀπὸ γυμνὸ σῶμα (εἰκ. 127)

Ἡ μεγίστη διάστασή του ὑπολογίζεται στὰ 14 ἐκ. Ἀπροσδιόριστο ἂν προέρχεται ἀπὸ σῶμα ἀνθρώπου ἢ ἀλόγου.

Φωτογραφίες: DAI Athen, Chalkis 68 (ἀριστερά).

3. Τμήμα σκέλους ἀλόγου (εἰκ. 128)

Μέγ. ὕψ., κατὰ προσέγγιση, 11 ἐκ.

Φωτογραφίες: DAI Athen, Chalkis 50 (πρῶτο ἀπὸ ἀριστερά).

4. Θραῦσμα σκέλους(;) ἀλόγου (εἰκ. 129)

Μέγ. ὕψ., κατὰ προσέγγιση, 10 ἐκ.

Φωτογραφίες: DAI Athen, Chalkis 50 (δεξιὸ ἄκρο).

5. Θραῦσμα ἀπροσδιόριστο (εἰκ. 132)

Μέγ. ὕψ., κατὰ προσέγγιση, 15 ἐκ.

Φωτογραφίες: DAI Athen, Chalkis 68 (δεξιὰ) καὶ 44 (δεξιὰ).

6. Θραῦσμα ἀπροσδιόριστο (εἰκ. 130-131)

Μέγ. ὕψ. 9,5 ἐκ.

Φωτογραφίες: DAI Athen, Chalkis 64 (μέσον).

7. Θραῦσμα μὲ ἀνάγλυφα φύλλα (εἰκ. 133)

Τρία ἀνάγλυφα φύλλα ποῦ ἐκφύονται ἀπὸ τριφυλλόσχημο κάλυκα.

Φωτογραφίες: DAI Athen, Chalkis 121 (πάνω ἀριστερά).

8. Τμήμα ἀριστεροῦ χεριοῦ (εἰκ. 135-137)

Μέγεθος ἄγνωστο. Τὸ χέρι ποῦ σῶζεται ἀπὸ τὸ κάτω μέρος τοῦ πήχεως εἰκονίζεται μὲ τὰ δάκτυλα κλειστά. Τὰ νύχια δηλώνονται ἐγγάρκτα ἐκτὸς ἀπὸ τοῦ ἀντίχειρα. Οἱ πλαστικά τονισμένες φλέβες στὴν πάνω πλευρὰ τῆς παλάμης δείχνουν ὅτι τὸ χέρι ἀνῆκε σὲ ἀνδρική μορφή.

Φωτογραφίες: DAI Athen, Chalkis, Neg. 70/1659-1664.

9. Θραῦσμα κεφαλῆς ἀμαζόνας (εἰκ. 134)

Μέγεθος ἄγνωστο. Σῶζονται τὸ κάτω τμήμα ἀπὸ τὸ δεξιὸ ἀφτί, πίσω ἀπὸ τὸ ὁποῖο πέφτουν κάθετοι κυματιστοὶ βόστρυχοι. Τὸ πίσω μέρος τοῦ σωζόμενου τμήματος καλύπτεται ἀπὸ τὸ δερμάτινο πῖλο ποῦ φοροῦσε ἡ μορφή. Γιὰ τὴ συσχέτιση τοῦ θραύσματος μὲ τὰ γλυπτὰ τῆς Ἑρέτριας εἶναι ἐνδεικτικὸ τὸ κάλυμμα τῆς κεφαλῆς, γιὰ τὸ ὁποῖο ὑπάρχει ἓνα παράλληλο στὴν ἀμαζόνα τοῦ Καπιτωλίου (σῶζεται ἡ ἀπόληξη τοῦ πῖλου πάνω στὴ μάζα τῶν μαλλιῶν τῆς στὴν πλάτη, πρβ. πίν. 48). Ἐνισχυτικὴ γιὰ τὴν ἀπόδοση εἶναι ἐπίσης ἡ τεχντροπία, ὅπως διαπιστώνεται στὶς λεπτομέρειες τῶν βοστρύχων (πρβ. τὸν κρῶβύλο τῆς Ἀντιόπης).

Φωτογραφίες: DAI Athen, Chalkis, Neg. 70/1656-1657.

10. «Τεμάχιον στήθους γυμνοῦ μετ' ἐκφύσεως λαιμοῦ, δεξιόθεν πρόσθετον ἦτο τὸ ἀπὸ τοῦ μέσου τοῦ μαστοῦ (ἐκτετριμμένου καὶ τούτου) περὶ τὸν ὄμον κλιπ. μέρος (μικροῦ κορμοῦ)».

M.X. 124 θ'. Μέγ. ὕψ. 19 ἐκ.

11. «Τεμάχιον ὑπογαστρίου καὶ ἀριστερῆς ὀσφύος (;) μικροῦ κορμοῦ γυμνοῦ».

M.X. 124 ι'. Ὑψ. 10 ἐκ.

12. Ἀπροσδιόριστο θραῦσμα (εἰκ. 140)

M.E. 12459. Μῆκ. 5,4 ἐκ.

Κυλινδρικό στέλεχος σπασμένο καὶ στα δύο ἄκρα. Στὴν κάτω πλευρὰ ἐπίπεδη ἀπόληξη

σάν είδος λεπτῆς πλίνθου. Τὸ θραῦσμα παρουσιάζει μείωση πρὸς τὸ ἓνα ἄκρο. Λειασμένη ὄλη ἢ ἐπιφάνεια.

13. Ἀπροσδιόριστο θραῦσμα

Μ.Ε. 12448. Μῆκ. 10 ἐκ.

Ἡ μία πλευρὰ εἶναι ἐπίπεδη, ἀδρὰ ἐπεξεργασμένη, ἐνῶ ἡ ἄλλη κυρτή, μὲ τὸ ἓνα ἥμισυ πρὸ ἐξογκωμένο ἀπὸ τὸ ἄλλο ποῦ διαμορφώνεται ὀμαλότερο.

14. Τμήμα ἀπὸ κυλινδρικό μέλος μὲ γλυπτὴ ἐπιφάνεια καὶ ὀπή

Μ.Ε. 19462. Μέγ. διάστ. 7,4 ἐκ.

Ἴσως ἀπὸ πῆχυ χεριοῦ.

15. Ἀπροσδιόριστο θραῦσμα

Μ.Ε. 19464. Μέγ. διάστ. 11 ἐκ. Μέγ. ὕψ. γλυπτῆς ἐπιφ. 3,5 ἐκ.

Θραῦσμα μὲ λεία κυρτὴ ἐπιφάνεια στὴ μιὰ πλευρὰ. Παλαιότερα εἶχε ταυτισθεῖ μὲ τὸ θραῦσμα ποῦ περιγράφει ὁ Παππαδάκης στὸ εὐρετήριο μὲ ἀρ. 124 λζ', ἀλλὰ ἡ περιγραφὴ αὐτὴ ἀνταποκρίνεται, κατὰ τὴ γνώμη μου, περισσότερο στὸ θραῦσμα I. 34.

16. Θραῦσμα ἀπροσδιόριστο (εἰκ. 142)

Μ.Χ. 19463. Μέγ. ὕψ. 11 ἐκ.

Στήριγμα (;) σπασμένο στὴ μιὰ πλευρὰ.

17. Τμήμα ποδιοῦ πάνω σὲ πλίνθο (εἰκ. 138-139)

Μ.Ε. 594. Ὑψ. 15 ἐκ.

Σώζεται ἀπὸ τὴ φτέρνα ἕως τὸ μέσον περίπου τοῦ πέλματος ἀπὸ τὴν ἐσωτερικὴ πλευρὰ καὶ ἕως τὴν ἀρχὴ τοῦ μικροῦ δακτύλου ἀπὸ τὴν ἐξωτερικὴ. Προέρχεται ἀπὸ ἀριστερὸ πόδι. Ἡ ἐσωτερικὴ ἐπιφάνεια φέρει ἀποκρούσεις. Διακρίνεται τὸ ὄστουν τοῦ ἀστραγάλου. Ἡ πλίνθος ἔχει ὕψος 5 ἐκ. Στὸ πλάγιό τοῦ τοίχωμά της κάτω ἀπὸ τὴν ἐξωτερικὴ πλευρὰ τοῦ ποδιοῦ διακρίνονται ἴχνη ἀπὸ βελόνι. Δὲν ὑπάρχουν πολλὰ στοιχεῖα ὅτι τὸ θραῦσμα προέρχεται ἀπὸ τὰ ἐναετία γλυπτά. Ἐπιφυλάξεις εἶχε διατυπώσει καὶ ἡ Ἰ. Κωνσταντίνου.

Βιβλιογραφία: I. ΚΩΝΣΤΑΝΤΙΝΟΥ, ΠΑΕ 1952, 158 εἰκ. 3.

Φωτογραφίες: DAI Athen, Chalkis, Neg. 79/141-143.

ΚΑΤΑΛΟΓΟΣ ΙΙΙ.
ΘΡΑΥΣΜΑΤΑ ΠΟΥ ΔΕΝ ΑΝΗΚΟΥΝ ΣΤΑ ΕΝΑΕΤΙΑ ΓΛΥΠΤΑ

Ἀπὸ τὸν Παππαδάκη ἔχουν καταγραφεῖ ὡς θραύσματα τῶν ἐναετίων τοῦ ναοῦ καὶ ὀρισμένα ποὺ δὲν ἀνήκουν σὲ αὐτὸ τὸ σύνολο. Τὰ θραύσματα 1-7 καὶ 9 ἀποσυσχετίζονται, γιὰτὶ εἶναι ἀπὸ πεντελικὸ μάρμαρο. Τὰ θραύσματα 6 καὶ 7 δὲν ἀνήκουν στὸ ναὸ γιὰτὶ ἡ ἐργασία τους εἶναι πολὺ μεταγενέστερη. Τὸ θραῦσμα 8 εἶναι ἀπὸ παριανὸ μάρμαρο, ἀλλὰ ἀνήκει σὲ μορφὴ πολὺ μεγαλύτερης κλίμακας ἀπὸ τὶς μορφές τῶν ἀετωμάτων. Ὅλα εἶναι ἀδημοσίευτα.

1. «Τεράχιον κρεμαμένου ἱματίου μετὰ κατακορύφων σχηματικῶν παραλλήλων πτυχῶν»

Μ.Χ. 124 ιε'. Μῆκ. 10 ἐκ.

Μάρμαρο πεντελικό.

2. Θραῦσμα μὲ πτυχές ἐνδύματος

Μ.Χ. 124 ιστ'. Μέγ. διάστ. 10 ἐκ.

Μάρμαρο πεντελικό.

3. Δεξιὸ χέρι παιδικῆς μορφῆς, ποὺ κρατεῖ τμήμα ἐνδύματος

Μ.Χ. 124 λγ'. Μέγ. διάστ. 10 ἐκ.

Μάρμαρο πεντελικό.

4. Θραῦσμα μὲ ἔξερρη ἐλεύθερη πτυχή

Μ.Χ. 124 λδ'. Μῆκ. 10 ἐκ.

Μάρμαρο πεντελικό.

5. Τμήμα ἀριστερῆς κνήμης ἀνδρικῆς μορφῆς (εἰκ. 143)

Μ.Χ. 124 στ'. Ὑψ. 15 ἐκ.

Μάρμαρο πεντελικό.

Φωτογραφίες: DAI Athen, Chalkis.

6. Τμήμα ἀριστερῆς κνήμης ἀνδρικῆς μορφῆς (εἰκ. 144)

Μ.Χ. 124 ε'. Ὑψ. 23 ἐκ.

Μάρμαρο πεντελικό.

Ἔργασία κατὰ πολὺ μεταγενέστερη ἀπὸ τὰ ἀετώματα.

Φωτογραφίες: DAI Athen, Chalkis 121 (δεξιά).

7. Τμήμα από δεξιό πῆχυ ἀνδρικήσ μορφῆσ (εἰκ. 145)

Μ.Χ. 124 κγ'. Ὑψ. 16,5 ἐκ.

Μάρμαρο πεντελικό.

Σώζεται ἔως πάνω ἀπὸ τὸν καρπὸ. Στὴν ἐξωτερικὴ πλευρὰ ἡ ἐπιφάνεια εἶναι λεία κομμένη. Ἡ πλαστικὴ ἐργασία εἶναι μεταγενέστερη ἀπὸ τὰ ἀετώματα.

Φωτογραφίες: DAI Athen, Chalkis.

8. Τμήμα ἀριστεροῦ μηροῦ ἀνδρικήσ μορφῆσ (εἰκ. 146)

Μ.Χ. 124 ιζ'. Ὑψ. 27,5 ἐκ.

Μάρμαρο παριανό.

Τὸ ἐξωτερικὸ τμήμα τοῦ μηροῦ λείπει. Ἡ ἐπιφάνεια εἶναι κάθετα κομμένη, δουλεμένη με βελονάκι. Στὴν ἐσωτερικὴ πλευρὰ πρὸς τὸ γόνατο σώζεται ἡμικυκλικὴ ἐπιφάνεια ἐπαφῆσ (puntello).

Φωτογραφίες: DAI Athen, Chalkis 112.

9. Θραῦσμα με δύο κάθετες γλυφῆσ καὶ ἑλικῆσ (εἰκ. 141)

Μ.Ε. 12449. Μέγ. μήκ. 10,5 ἐκ.

Μάρμαρο πεντελικό.

Φωτογραφίες: DAI Athen, Chalkis, Neg. 79/138. «Haarlocken».

ΤΕΧΝΙΚΑ ΧΑΡΑΚΤΗΡΙΣΤΙΚΑ ΤΩΝ ΓΛΥΠΤΩΝ

Τὰ θραύσματα τῶν ἐναετίων γλυπτῶν τοῦ ναοῦ τοῦ Ἀπόλλωνος στὴν Ἐρέτρια προσφέρουν πολλὰ στοιχεῖα γιὰ τὴ μελέτη τῆς κατασκευῆς τους καὶ τῆς στερέωσής τους στὸ τύμπανο τοῦ αἰτώματος.

Χαρακτηριστικὰ στοιχεῖα γιὰ τὴ θέση τῶν μορφῶν καὶ τὴ στερέωσή τους στὸ τύμπανο εἶναι:

α. Ἡ συνοπτικὴ ἐργασία ποὺ παρατηρεῖται στὶς ἀθέατες πλευρὲς τῶν ἀγαλμάτων. Στὴν πίσω ὄψη τῆς Ἀθηνᾶς π.χ. παρατηροῦμε ἀδρῆ ἐπεξεργασία μὲ βελονάκι στὸ μέσον καὶ λάμα στὰ πλάγια⁸⁹. Ἀδρὰ δουλεμένος εἶναι ὁ ὄγκος τῶν μαλλιῶν στὴν πλάτη τῆς Ἀθηνᾶς. Παρόμοια λεπτομέρεια ἔχουμε καὶ στὴν πίσω ὄψη τοῦ κορμοῦ τοῦ θωρακοφόρου πολεμιστῆ Κατ. I. 4, ἐνῶ τὸ ὑπόλοιπο τμήμα εἶναι δουλεμένο μὲ ὀδοντωτὸ ἐργαλεῖο (ὀδοντωτὴ ξοῖδα) μὲ λείες τὶς μεταβάσεις πρὸς τὶς πλάγιες πλευρὲς.

Σὲ μία παρόμοια φάση ἐπεξεργασίας ἔχει προχωρήσει ὁ καλλιτέχνης καὶ στὴν πίσω ὄψη τοῦ συμπλέγματος τῆς ἀρπαγῆς Κατ. I. 1. Ἡ ἐπιφάνεια εἶναι διαβρωμένη, ἀλλὰ, ὅπως διαπιστώνεται, δὲν ὑπάρχουν ἴχνη χοντροῦ ἐργαλείου. Στὸν κορμὸ τῆς γυναίκας καὶ στὸ τμήμα τοῦ σώματος τοῦ ἀνδρα ἔχουν διαμορφωθεῖ οἱ κύριοι μόνο πλαστικοὶ ὄγκοι. Ἀντίθετα, χονδρική ἐπεξεργασία, ἀνάλογη μὲ τοὺς κορμούς τῆς Ἀθηνᾶς καὶ τοῦ πολεμιστῆ Κατ. I. 4, ἔχουμε καὶ στὴν ἐξωτερικὴ πλευρὰ τοῦ σκέλους τῆς γυναικείας μορφῆς Κατ. I. 26.

β. Ἐκτὸς ἀπὸ τὴν ἐργασία ποὺ ἀναφέρθηκε καὶ ἡ ὁποία εἶναι χαρακτηριστικὴ γιὰ αἰτωματικὰ γλυπτά, τοποθετημένα παράλληλα στὸ τύμπανο τοῦ αἰτώματος (πρβ. τὰ σχετικὰ παραδείγματα τῶν ἐναετίων τοῦ ναοῦ τοῦ Ἀπόλλωνος στοὺς Δελφοὺς⁹⁰ ἢ τοῦ ναοῦ τοῦ Διὸς στὴν Ὀλυμπία⁹¹), τὰ θραύσματα τῶν γλυπτῶν τῆς Ἐρέτριας παρουσιάζουν καὶ μιὰ δευτέρη χαρακτηριστικὴ λεπτομέρεια. Στὴν πίσω πλευρὰ ὀρισμένων ἀπὸ αὐτὰ ὑπάρχει ἓνας μεγάλος τετράγωνος τὸρμος γιὰ τὴν ὑποδοχὴ τοῦ τένοντα ποὺ ἔνωσε τὶς μορφὲς μὲ τὸ τύμπανο. Ἡ λεπτομέρεια αὐτὴ σώζεται στὴν πίσω πλευρὰ τῆς Ἀθηνᾶς καὶ τοῦ συμπλέγματος τῆς ἀρπαγῆς, καθὼς καὶ στὴν πλάτη τῆς ἀμαζόνας τοῦ Καπιτωλίου.

Οἱ τένοντες στερέωσης, ποὺ σφηνώνονταν κάθετοι στοὺς ὀρθοστάτες τοῦ τυμπάνου, μᾶς δίνουν μὲ ἀρκετὴ ἀκρίβεια τὴ θέση τῶν ἀγαλμάτων σὲ σχέση μὲ τὸ τύμπανο τοῦ αἰτώματος. Οἱ τένοντες μολυβδοχοοῦνταν, ὅπως δείχνουν τὰ σωζόμενα ὑπολείμματα ἀπὸ μολύβι στὸν τὸρμο τοῦ συμπλέγματος καὶ στὸν τὸρμο τῆς Ἀθηνᾶς. Μὲ

89. K. BLÜMEL, *Griechische Bildhauerarbeit*, 1927, 5-6. S. CASSON, *The Technique of Early Sculpture*, 1973, 129, 133, 175.

90. *FdD* IV 3, πίν. XI (ἐκτὸς κειμένου), ἀρ. 10 καὶ 11.

91. G. TREU, *Olympia* III (1897) 45 εἰκ. 55.49, 62.52, 71.54, 74.

βάση τὸ παράλληλο τοῦ ἀετώματος τῶν Ἀλκμεωνιδῶν στοὺς Δελφούς⁹², θὰ μπορούσαμε νὰ ὑποθέσουμε ὅτι καὶ οἱ τένοντες στὰ αετωματικά γλυπτὰ τῆς Ἐρέτριας ἦταν ἀπὸ μάρμαρο⁹³. Πιθανότερο ὅμως εἶναι νὰ ἦταν ξύλινοι. Τὴν ἀποψη αὐτὴ φαίνεται νὰ ἐνισχύουν ὀρισμένες λεπτομέρειες, ὅπως π.χ. τὸ γεγονός ὅτι ὁ τόρμος στὴν πλάτη τῆς Ἀθηνᾶς εἶναι τραπεζιόσχημος μὲ καλὰ δουλεμένα τοιχώματα, ποὺ διευρύνονται πρὸς τὸν πυθμένα τοῦ τόρμου, καὶ ἐπιπλέον οἱ δύο πλάγιες ὀπές γιὰ τὴν πρόσθετη στερέωση τοῦ τένοντα. Ξύλινους τένοντες θὰ μπορούσε νὰ ὑποθέσει κανεὶς καὶ γιὰ τὸ σύμπλεγμα Κατ. I. 1, καθὼς καὶ γιὰ τὴν ἀμαζόνα τοῦ Καπιτωλίου.

Ἐνα ἄλλο χαρακτηριστικὸ τῶν γλυπτῶν τῆς Ἐρέτριας εἶναι τὰ πολλὰ πρόσθετα τμήματα τῶν μορφῶν ἀπὸ χωριστὰ κομμάτια μαρμάρου. Πρόσθετα τοποθετοῦνται τὰ χέρια ἀπὸ τὸν ὦμο ἢ τὸ πάνω μέρος τοῦ βραχίονα (πρβ. τὰ θραύσματα Κατ. I. 1, I. 4, I. 5), ἀπὸ τὸν πῆχυ (πρβ. τὸ θραῦσμα Κατ. I. 2) ἢ ἀπὸ τὸν καρπὸ, ὅπως συμβαίνει καὶ στὰ θραύσματα Κατ. I. 9 καὶ I. 11.

Προσθῆκες παρατηροῦνται καὶ στὰ σκέλη, στὶς περιπτώσεις κατὰ τὶς ὁποῖες ἡ προσθῆκη δὲν ἐπηρέαζε τὴ στατικότητα τοῦ ἀγάλματος. Ἔτσι π.χ. ἡ πρόσθετη κνήμη στὸ σκέλος Κατ. I. 26 ὁδηγεῖ στὸ συμπέρασμα ὅτι τὸ βάρος τοῦ κορμοῦ τοῦ ἀγάλματος δεχόταν κυρίως τὸ ἄλλο σκέλος.

Ἀπὸ ξεχωριστὰ κομμάτια μαρμάρου ἦταν ἐπίσης μικρὲς ἢ μεγαλύτερες λεπτομέρειες τῶν ἐνδυμάτων, ὅπως π.χ. τὰ νύχια στὰ πόδια τῶν δορῶν ἀπὸ αἰλουροειδῆ στὰ θραύσματα Κατ. I. 31-33. Στὶς περιπτώσεις αὐτὲς ἡ στερέωση γινόταν μὲ μικροὺς μαρμαρίνους τένοντες, ὅπως δείχνουν τὰ σωζόμενα ὑπολείμματα στὰ θραύσματα Κατ. I. 26 καὶ I. 31.

Πρόσθετα ἦταν καὶ διάφορα ἐξαρτήματα, ὅπως π.χ. οἱ γωρυτοί. Τὸ θραῦσμα Κατ. I. 35 εἶναι χαρακτηριστικὸ. Μὲ τὸν ἴδιο τρόπο στερεωνόταν καὶ ὁ γωρυτὸς στὴν ἀμαζόνα τοῦ Καπιτωλίου, ὅπως δείχνει ἡ κατεργασία στὸν ἀριστερὸ μηρὸ καὶ ἡ σωζόμενη ὀπὴ μολυβδοχόησης.

Προσθῆκες ὑπῆρχαν ἀσφαλῶς καὶ στὰ ἄλογα. Οἱ οὐρὲς τῶν ζώων, π.χ. Κατ. I. 52, εἶναι βέβαιο ὅτι ἦταν ἀπὸ χωριστὰ κομμάτια ποὺ σφηνώθηκαν μέσα σὲ τόρμους στὴν πίσω ὄψη τῶν σωμάτων τῶν ζώων. Προεξέχοντα στοιχεῖα, ὅπως π.χ. τὸ τμήμα ἀπὸ τὸ σαγόνι ἀλόγου Κατ. I. 56, ἦταν ἐπίσης πρόσθετα. Τὰ ἄλογα, ἢ ἔστω κάποια ἀπὸ αὐτά, εἰκονίζονταν μὲ ἀνοιχτὸ τὸ στόμα. Πρόσθετα ἦταν καὶ τὰ γεννητικὰ ὄργανα, ὅπως δείχνει ἡ κατεργασία στὸ ἀντίστοιχο τμήμα τοῦ ἐνὸς ἀπὸ τὰ δύο ἄλογα τοῦ συμπλέγματος Κατ. I. 37 καὶ Κατ. I. 51.

Ἀναφορικὰ μὲ τὶς προσθῆκες μετὰλλινων ἀντικειμένων, θὰ πρέπει νὰ ἀναφέρουμε τὰ ὄπλα ποὺ κρατοῦσαν οἱ μορφές (πρβ. Κατ. I. 13), καὶ ἄλλα διακοσμητικὰ στοιχεῖα, ὅπως τὸ στεφάνι στὴν κεφαλὴ τῆς ἀνδρικήῃς μορφῆς τοῦ συμπλέγματος

92. *FdD* IV 3, 45 εἰκ. 15.

93. BOOKIDES, 407-408.

Κατ. I. 1. Μετάλλινα ἦταν καὶ τὰ κεφάλια τῶν φιδιῶν στὸ γοργόνειο τῆς Ἀθηνᾶς, καθὼς καὶ λεπτομέρειες σὲ τμήματα τῶν ἀρμάτων.

Οἱ μαρμάρινες προσθῆκες μελῶν ἢ ἐξαρτημάτων στὶς μορφές εἶναι πολλές. Τὸ φαινόμενο ὅμως δὲν εἶναι μοναδικό. Στὴν πλαστικὴ τῶν ἀρχαϊκῶν χρόνων μπορούμε νὰ βροῦμε πολλὰ ἀνάλογα. Ἀλλὰ καὶ σὲ ἐναέτια γλυπτὰ ὑπάρχουν ἐπίσης παράλληλα, ὅπως π.χ. στὸ ναὸ τῆς Ἀφαιίας στὴν Αἴγινα⁹⁴ καὶ στὸ πώρινο ἀέτωμα τοῦ ναοῦ τῆς Προναίας στοὺς Δελφοὺς⁹⁵.

Ἴσως στὴν Ἐρέτρια οἱ περιπτώσεις νὰ φαίνονται περισσότερες ἀλλὰ αὐτὸ δὲν ἔχει ιδιαίτερη σημασία καὶ δὲν θὰ πρέπει νὰ βασισθεῖ κανεὶς σὲ αὐτὲς γιὰ νὰ ὑποστηρίξει ὅτι οἱ προσθῆκες σχετίζονται μὲ κάποια μεταγενέστερη ἐπισκευή. Τοῦτο θὰ ἦταν ἀποδεκτὸ ἐὰν ὑπῆρχαν καὶ ἄλλες συμπληρωματικὲς ἐνδείξεις, π.χ. στὴν ἀπόδοση τῶν πτυχῶν. Καταστροφές, ἐξῆλλου, οἱ ὁποῖες θὰ δικαιολογοῦσαν τὶς ὑποτιθέμενες ἐπισκευές πού ἀναφέραμε, δὲν φαίνεται νὰ ἔγιναν στὰ πληρέστερα σωζόμενα γλυπτὰ. Δὲν ἔχουμε συμπληρώσεις σὲ πτυχές ἢ σὲ πρόσωπα, στὰ ὁποῖα μία καταστροφὴ ἀφήνει συνήθως κάποια σημάδια. Οἱ μαρμάρινες προσθῆκες πού διαπιστώνονται στὰ γλυπτὰ τῆς Ἐρέτριας σχετίζονται μὲ τὴν ἀρχικὴ ἐργασία καὶ δικαιολογοῦνται ἀνεπιφύλακτα.

94. OHLY, *Aegineten*, 16 πίν. 11c, 27 πίν. 10b-c, 38 πίν. 12-13, 57 σην. 24.

95. *FdD* IV 3, 11.

ΤΑ ΧΡΩΜΑΤΑ

Ὁ Κουρουινιώτης περιγράφοντας τὸ σύμπλεγμα τῆς ἀρπαγῆς ἀναφέρει στὴν παρυφή τοῦ δερμάτινου θώρακα τῆς Ἀντιόπης «ein kompliziertes Mäandermuster», ἐνῶ στὸ ὑπόλοιπο τμήμα τοῦ θώρακα «Reste anderer Ornamente»⁹⁶. Ἡ περιγραφή ὅμως αὐτὴ δὲν φαίνεται ἀπόλυτα ἀκριβής. Ὁ Furtwängler εἶναι σαφέστερος. Ἀναφέρει «ein grosses Ornament von in schräg fortlaufenden Linien sich folgenden eckigen Zacken gemalt; die Brustwarze ist von strahlenförmig von ihr ausgehenden Linien umgeben»⁹⁷.

Στὸ εὐρετήριο τοῦ Μουσείου Χαλκίδος ὁ Παππαδάκης σημειώνει ὑπολείμματα χρωμάτων στοὺς βολβοὺς τῶν ματιῶν τῶν δύο μορφῶν τοῦ συμπλέγματος, στὸ διάδημα καὶ στὸ θώρακα τῆς Ἀντιόπης. Τὸ 1981 κάλεσα τὸν κ. V. Brinkmann⁹⁸, γνωστὸ ἤδη ἀπὸ τὴν ἐργασία του στὰ Μουσεία Ἀκροπόλεως, Κορίνθου καὶ Δελφῶν, νὰ φωτογραφήσει τὸ θώρακα τῆς Ἀντιόπης μὲ ὑπεριώδεις ἀκτίνες. Στὴν εἰκ. 203 εἰκονίζεται τὸ βέβαιο σχέδιο τῶν κοσμημάτων. Πρόκειται γιὰ ἓνα σύνθετο ραϊάνδρο μὲ ἐπίσης σύνθετα ἀστέρια⁹⁹ στὰ τετράγωνα ποὺ διατάσσονται σταυρωτὰ στὴν ἐπιφάνεια. Γιὰ τὰ χρώματά τους δὲν μπορεῖ νὰ εἶναι κανεὶς βέβαιος. Στὸ ὑπόμνημα τῆς εἰκ. 202 σημειώνονται τὰ πιθανὰ χρώματα ὄλων τῶν λεπτομερειῶν τῆς διακόσμησης.

Σὲ ἀντίθεση μὲ τὸν Κουρουινιώτη, ποὺ μιλώντας γιὰ τὴν αἰγίδα τῆς Ἀθηνᾶς σημειώνει ὅτι δὲν σῶζονται χρώματα, ὁ Furtwängler¹⁰⁰ καὶ ὁ Παππαδάκης (στὸ εὐρετήριο τοῦ Μουσείου Χαλκίδος) ἀναφέρουν χρωματιστὲς φολίδες.

Τὰ κοσμήματα τοῦ ἐνδύματος τῆς ἀμαζώνας I. 6 εἶχαν ἀποτυπωθεῖ καὶ παλαιότερα ἀπὸ τὸ ζωγράφο Α. Παπαλιόπουλο (εἰκ. 205). Πρόκειται γιὰ τεθλασμένες γραμμὲς ποὺ τρέχουν παράλληλες καὶ σὲ κάποια ἀπόσταση ἢ μία ἀπὸ τὴν ἄλλη γύρω ἀπὸ τὸ σῶμα τῆς μορφῆς, ὅπως ἐπιβεβαιώνεται καὶ ἀπὸ τὴ νεότερη φωτογράφηση τοῦ Brinkmann (εἰκ. 204).

Ὑπολείμματα ἀπὸ χρώματα διακρίνονται ἀκόμη καὶ στὸ γωρυτὸ Κατ. I. 35. Παρατηρήθηκαν ἤδη ἀπὸ τὸν Furtwängler¹⁰² καὶ διακρίνονται καλύτερα στὴ φωτογρα-

96. *AntDenk*, 39 πίν. 27-30.

97. *Aegina*, 322.

98. Σήμερα ἐπιμελητὴς στὴ Γλυπτοθήκη τοῦ Μονάχου, τότε ἐργαζόταν μὲ χρηματοδότηση τοῦ Γερμανικοῦ Ἰδρύματος Ἐρευνῶν γιὰ τὸ πρόγραμμα «Archaische Marmorpolychromie». Τοῦ εἶμαι πάντα εὐγνώμων γιὰ τὴν εὐγενική του προσφορά.

99. Πρβ. Th. Wiegand, *Die archaische Porosarchitektur der Akropolis zu Athen*, 1904, πίν. VI 5, 6 καὶ *Hesperia* 26 (1957) πίν. 68 ἄρ. 21.

100. *Aegina*, 324.

101. Ἡ φωτογραφία τῆς εἰκ. 205 μοῦ παραχωρήθηκε ἀπὸ τὸν κ. Β. Πετράκο.

102. Ὁ.π.

φία τοῦ Γερμανικοῦ Ἰνστιτούτου (εἰκ. 80). Ὁ Furtwängler¹⁰³ ἀναφέρει καὶ ἓνα δεξιὸ πῆχυ μὲ ζωγραφικὰ ὑπολείμματα (Rautenmuster). Ἴσως πρόκειται γιὰ τὸν ἀριστερὸ πῆχυ Κατ. I. 16.

Συμπληρωμένες μὲ τὰ χρώματά τους οἱ μορφές, ἰδίως οἱ γυναικεῖες, θὰ ἔδιναν διαφορετικὴ ἐντύπωση ἀπὸ αὐτὴ πού δίνουν σήμερα. Ἀπὸ αὐτὴ τὴν ἄποψη ἐξακολουθοῦν νὰ παραμένουν διδακτικὲς οἱ χρωματικὲς ἀναπαραστάσεις πού δίνει ὁ Furtwängler γιὰ τὰ ἀετώματα τῆς Ἀφαιᾶς στὴν Αἴγινα¹⁰⁴.

103. *Aegina*, «Wellenband aufgemalt».

104. Ὁ.π., πίν. 104, 105.

3. ΤΟ ΔΥΤΙΚΟ ΑΕΤΩΜΑ

ΟΙ ΕΝΔΕΙΞΕΙΣ ΑΠΟ ΤΑ ΘΡΑΥΣΜΑΤΑ

Ὁ Κουρουινιώτης στις ἀνασκαφικὲς ἐκθέσεις του ἀναφέρει ρητὰ ὅτι τρία γλυπτά, ἀπὸ τὰ σημαντικότερα (Κατ. I. 1, I. 2 καὶ I. 34), βρέθηκαν στὴ δυτικὴ πλευρὰ τοῦ ναοῦ. Τὶς ἴδιες πληροφορίες δίνει καὶ ὁ Παππαδάκης στὸ εὐρετήριο τοῦ Μουσείου Χαλκίδος. Ἡ θέση ποὺ βρέθηκαν αὐτὰ τὰ θραύσματα, καθὼς καὶ πολλὰ ἄλλα ποὺ ἀναφέρονται σύντομα, μᾶς ἐπιβάλλει νὰ ἀποδώσουμε τὸ μεγαλύτερο μέρος τοῦ ὕλικου στὸ δυτικὸ ἀέτωμα τοῦ ναοῦ.

Δὲν ὑπάρχει ἀμφιβολία σήμερα ὅτι τὸ θέμα ποὺ εἰκονίζοταν σὲ αὐτὸ τὸ ἀέτωμα ἦταν μιὰ ἀμαζονομαχία. Ἡ παλαιότερη ἄποψη τοῦ Picard ὅτι στὸ σύμπλεγμα τῆς ἀρπαγῆς εἰκονίζεται ὁ Πηλέας καὶ ἡ Θέτις¹⁰⁵, ἄποψη ποὺ στηρίχθηκε ἴσως στὸ ἐρετριακὸ χρυσοῦ κόσμημα μὲ αὐτὸ τὸ θέμα¹⁰⁶ (εἰκ. 152), ἀναιρεῖται ἀπὸ τὰ ἴδια τὰ θραύσματα τῶν γυναικείων μορφῶν. Τὰ ἐνδυματολογικὰ στοιχεῖα, ὅπως οἱ δερμάτινοι θώρακες, οἱ ἀναξυρίδες καὶ οἱ «σκυθικοὶ» πῖλοι, καθὼς καὶ ὄπλα, ὅπως τὰ τόξα καὶ οἱ γωρυτοὶ, βεβαιώνουν ὅτι πρόκειται γιὰ ἀμαζόνες. Ἡ γυναικεῖα μορφή τοῦ συμπλέγματος Κατ. I. 1 μὲ τὸ δερμάτινο θώρακα καὶ τὴ στεφάνη στὸ κεφάλι μπορεῖ νὰ ταυτισθεῖ μὲ τὴ βασίλισσα τῶν ἀμαζόνων.

Στὴ σύνθεση τῆς ἀμαζονομαχίας ἐντάσσεται καὶ ἡ σκηνὴ τῆς ἀρπαγῆς τῆς βασίλισσας ἀπὸ ἕναν ἀγένειο ἄνδρα, ντυμένο μὲ κοντὸ ἱμάτιο καὶ στεφάνη στὸ κεφάλι, ποὺ δὲν μπορεῖ παρὰ νὰ εἶναι ὁ Θησέας.

Πρόβλημα ἀποτελεῖ ἡ παρουσία τῆς Ἀθηνᾶς σὲ αὐτὴ τὴ σύνθεση. Ἡ λύση ποὺ προτάθηκε, νὰ μετατεθεῖ ἡ θεὰ στὸ ἀνατολικὸ ἀέτωμα¹⁰⁷, θὰ εὐσταθοῦσε ἂν δὲν ὑπῆρχε ἡ σαφὴς πληροφορία ὅτι καὶ αὐτὸς ὁ κορμὸς βρέθηκε στὴ δυτικὴ πλευρὰ τοῦ ναοῦ. Ἡ θεὰ θὰ ἔστεκε κατενώπιον στὸ ἀέτωμα, ὅπως μᾶς δείχνει ἡ ἐπεξεργασία καὶ ὁ τὸρμος στὴν πίσω πλευρὰ τοῦ ἀγάλματος. Ἡ θέση της δὲν μπορεῖ νὰ ἦταν ἄλλη παρὰ στὸν ἄξονα τοῦ αετώματος, ἀφοῦ τὸ μέγεθος τοῦ ἀγάλματος ἀποκλείει κάθε ἄλλο σημεῖο.

Ἀπὸ τὴν ἔρευνα τῶν θραυσμάτων προέκυψαν ἐπίσης ἐνδείξεις ὅτι στὸ ἀέτωμα

105. Βλ. ὑποσημ. 28.

106. CASSON, ὁ.π. (ὑποσημ. 28).

107. DELIVORRIAS, 180.

εικονίζονταν δύο τέθριππα, αφού οί όπλές αλόγων πού σώζονται διαφέρουν μεταξύ τους ως πρός τó μέγεθος. Δύο τέθριππα έξάλλου επιβάλλουν οί κανόνες τής συμμετρίας πού χαρακτηρίζουν τις άρχαϊκές, αλλά και τις κλασικές συνθέσεις, όταν τά άρματα εικονίζονται σέ κατατομή. "Αν άπορρίψουμε τις ένδείξεις πού μās δίνουν οί όπλές για δύο άρματα, τότε εϊμαστε άναγκασμένοι νά τοποθετήσουμε ένα μόνο τέθριππο στο μεσαίο τμήμα του αετώματος. Αύτ ή τοποθέτηση, όμως, όχι μόνο δέν έχει κανένα παράλληλο στις αετωματικές συνθέσεις των ύστεροαρχαϊκών και των κλασικών χρόνων, αλλά έκτοπίζει από τó μέσον του αετώματος και τή μορφή τής Αθηνᾶς, ή όποία δέν είναι δυνατό, εξαιτίας του μεγέθους της, νά τοποθετηθεϊ πίσω από τή σκηνή τής άρπαγής ή έμπρός από τά άλογα του τεθρίππου. Αδύνατον είναι, επίσης, νά βρισκόταν στόν άξονα του αετώματος και νά κάλυπτε ή νά καλυπτόταν από τó τέθριππο, και για τó λόγο ότι δέν μπορεί τó γείσο του αετώματος νά εϊχε τόσο βάθος. Κατ' άνάγκη λοιπόν καταλήγουμε στο συμπέρασμα ότι ή Αθηνᾶ ήταν στημένη κατενώπιον στόν άξονα του αετώματος. "Ενα άρμα, αυτό του Θησεία με τή βασίλισσα των άμαζόνων, ήταν τοποθετημένο δεξιά από τήν Αθηνᾶ, στο νότιο τμήμα του αετώματος, ενώ ένα άλλο θα υπήρχε από τήν άλλη πλευρά τής θεᾶς, στο βόρειο τμήμα. Πέρα από τά άρματα υπήρχαν μορφές μαχόμενων πολεμιστών και άμαζόνων.

Με βάση τους παραπάνω συλλογισμούς θεωρούμε βέβαιη τήν παρουσία τής Αθηνᾶς στο μέσον τής άμαζονομαχίας του δυτικού αετώματος του ναού. Η θεά εικονίζεται ως θεατής και συνάμα ως προστάτης του ήρωα ή των ήρώων πού μάχονται τις άμαζόνες. Με αυτά τά επιχειρήματα και με βάση ανάλογα παραδείγματα, όπως είναι οί αετωματικές συνθέσεις των ναών τής Αφείας στην Αϊγινα και του Διός στην Όλυμπία, θα μπορούσε κανείς νά δικαιολογήσει τή θέση τής θεᾶς. "Ενα άλλο εικονογραφικό παράλληλο, σύγχρονο του ναού τής Ερέτριας, είναι ή άμαζονομαχία στο αέτωμα του ναού τής Αθηνᾶς στην Καρθαία τής Κέας. Σώζεται ένας κορμός τής θεᾶς¹⁰⁸, πού πρέπει νά ήταν τοποθετημένος στο κέντρο, ενώ οί κύριες μορφές, ό Θησείας και ή Αντιόπη, εικονίζονταν πιθανότατα στο κεντρικό άκρωτήριο του ναού¹⁰⁹.

"Ενα άλλο παράδειγμα έχουμε από τά κλασικά χρόνια. Ό Ε. La Rocca άναγνώρισε σέ όρισμένες γνωστές αετωματικές μορφές, καθώς και σέ μερικές άλλες, άγνωστες έως τώρα, μορφές πολεμιστών και άμαζόνων από τή Ρώμη, άγάλματα ενός αετώματος των χρόνων 447-438 π.Χ. με σκηνή άμαζονομαχίας. Με τά γλυπτά αυτά συνδέεται ως πρός τήν τεχνοτροπία και ό κορμός ενός άγάλματος Αθηνᾶς, πού, όπως υποθέτει ό La Rocca, με βάση τó μέγεθος τής μορφής, ήταν στημένο στο μέσον τής αετωματικής σύνθεσης¹¹⁰. Η άποψη του La Rocca ότι οί αετωματικές μορ-

108. ΤΟΥΛΟΥΠΙΑ, 609 εικ. 1.

109. "Ο.Π., εικ. 2 και 3.

110. LA ROCCA, 11, 59, 76 κέ.

φές που κοσμοῦσαν τὸ ναὸ τοῦ Ἀπόλλωνος Σωσιανοῦ στὴ Ρώμη ἦταν αὐτὲς που ἀντικατέστησαν τὶς ἀποξηλωμένες μετὰ τὴν καταστροφὴ τοῦ 490 π.Χ. μορφὲς τῆς Ἑρέτριας, δὲν μπορεῖ νὰ ὑποστηριχθεῖ μὲ βεβαιότητα, ὅμως τὸ κοινὸ θέμα, χωρὶς βέβαια τὴν ἀρπαγὴ, καὶ οἱ ὅμοιες διαστάσεις τῶν δύο ἀετωματικῶν συνθέσεων καθιστοῦν αὐτὴ τὴ θεωρία ἀρκετὰ ἐλκυστικὴ. Ἡ ἄποψη αὐτὴ ἐνισχύεται καὶ ἀπὸ τὸ γεγονὸς ὅτι μιὰ ἀμαζόνα που ἀνήκει στὸ δυτικὸ ἀέτωμα τοῦ ναοῦ τῆς Ἑρέτριας βρέθηκε στὴ Villa Ludovisi στὴ Ρώμη.

ΕΙΚΟΝΟΓΡΑΦΙΚΑ ΠΑΡΑΛΛΗΛΑ

Τὸ θέμα τῆς ἀμαζονομαχίας ἔχει ἀναγνωρισθεῖ ἕως τώρα στὰ ἀετώματα ὀρισμένων ὑστεροαρχαϊκῶν ναῶν καὶ κτηρίων, ἀλλὰ στὶς περισσότερες περιπτώσεις οἱ συνθέσεις σώζονται τόσο ἀποσπασματικά, ὥστε ἡ ἔρμηνεῖα τῶν παραστάσεων παραμένει ἀβέβαιη.

Τὸ ἀρχαιότερο, ἀετωματικὸ ὅπως πιστεύεται, μνημεῖο εἶναι τὸ πῆλινο σύμπλεγμα ἀπὸ ἄγνωστο κτήριο στὴν Κόρινθο. (Πρόκειται μᾶλλον γιὰ θραύσματα ἀπὸ δύο συμπλέγματα)¹¹¹. Σώζονται ὁ κορμὸς μιᾶς πεομένης στὸ ἔδαφος ἀμαζόνας καὶ τὰ κάτω ἄκρα ἀπὸ δύο πολεμιστῆς πάνω σὲ πλίνθο (εἰκ. 147). Σώζονται ἀκόμη ἕνα κεφάλι, τμήματα ἀπὸ πρόσωπο, στήθος μὲ τελαμώνα, ἕνας βραχίονας καὶ πτυχῆς ἀπὸ ἔνδυμα.

Ἀπὸ μικρὸ κτήριο στὰ Τοπόλια τῆς Κωπαΐδας (τὰ Τοπόλια ποὺ ἔχουν μετονομασθεῖ σὲ Κάστρο εἶναι ἴσως ἡ ἀρχαία πόλη Κῶπαι) προέρχεται τὸ ἀριστερὸ ἀκραῖο τμήμα τοῦ τυμπάνου ἀπὸ ἕνα ἀρχαῖο μαρμαρίνο ἀέτωμα (Μουσεῖο Θεβῶν, ἀρ. εὐρ. 10)¹¹². Σώζεται ἡ μορφή μιᾶς πεομένης ἀμαζόνας ποὺ στηρίζεται στὸν ἀριστερὸ τῆς ἀγκώνα, ἐνῶ μὲ τὸ δεξιὸ προσπαθεῖ νὰ τραβήξει ἕνα βέλος ἀπὸ τὸ γωρυτό. Δεξιότερα διακρίνεται τὸ σκέλος μιᾶς ἄλλης μορφῆς ποὺ φεύγει (εἰκ. 148).

Ἀμαζονομαχία ἦταν τὸ θέμα στὸ ἀέτωμα τοῦ ναοῦ τοῦ Ἀπόλλωνος στὴν Κολώνα τῆς Αἰγίνας¹¹³. Σώζονται τμήματα ἀλόγων ἀπὸ τέθριππο, κορμοὶ ἀμαζόνων καὶ ἀνδρικές μορφές πολεμιστῶν, ὅλα ἀπὸ μάρμαρο. Τελευταῖα ἀποδόθηκαν στὸ ἴδιο ἀέτωμα μιὰ ξαπλωμένη ἀνδρική μορφή καὶ θραῦσμα πολεμιστῆ μὲ θώρακα καὶ χιτωνίσκο ποὺ βρίσκονται στὸ Ἐθνικὸ Ἀρχαιολογικὸ Μουσεῖο¹¹⁴.

Στὸ ἀνατολικὸ ἀέτωμα τοῦ ναοῦ τῆς Ἀφαιίας στὴν Αἰγίνα εἰκονίζεται ἡ πρώτη ἐκστρατεία στὴν Τροία μὲ πρωταγωνιστῆς τὸν Ἡρακλῆ καὶ τὸν Τελαμώνα, ἐνῶ στὸ δευτικὸ ἡ δευτέρη ἐκστρατεία γιὰ τὴν κατάκτηση τῆς Τροίας μὲ τὸν Αἴαντα καὶ τοὺς ἄλλους γνωστοὺς ἀπὸ τὴν Ἰλιάδα ἥρωες (βρίσκονται στὴ Γλυπτοθήκη τοῦ Μονάχου). Ὁ D. Ohly ὑποστηρίζει ὅτι οἱ μορφές τοῦ ἀνατολικοῦ ἀετώματος ἀντικατέστησαν μορφές ποὺ συνέθεταν ἄλλο θέμα, τὴν ἀρπαγὴ τῆς νύμφης Αἰγίνας ἀπὸ τὸν Δία. Οἱ μορφές

111. R. STILLWELL, A Terracotta Group at Corinth, *Classical Studies presented to Edward Capps*, 1936, 318-322 εἰκ. 1-4. S. WEINBERG, Amazonomachy Pedimental Group, *Hesperia* 26 (1957) 306-308 πίν. 65, 66, 74, 75. G. RICHTER, *AJA* 52 (1948) 333-334. *Amazons*, 116 πίν. 65, 66, 74. K. WALLENSTEIN, *Korinthische Plastik des 7. u. 6. Jhts.v.Chr.*, 1971, 161. VIII, 3-6. Εὐχαριστῶ τὴν Ἀμερικανικὴ Σχολὴ Κλασικῶν Σπουδῶν γιὰ τὴν ἄδεια δημοσιεύσεως.

112. *AM* XXX (1905) 375-377 εἰκ. 1, πίν. 13 (L. CURTIUS). LAPALUS, 132, 355, 390, 459. *Amazons*, 117. Χρ. ΚΑΡΟΥΖΟΣ, *Τὸ Μουσεῖο τῆς Θήβας*, 1934, 13-14 ἀρ. 10. Κ. ΔΗΜΑΚΟΠΟΥΛΟΥ - ΝΤ. ΚΟΝΣΟΛΑ, *Ἀρχαιολογικὸ Μουσεῖο τῆς Θήβας*, 1981, 36-37 εἰκ. 4.

113. BOOKIDES, P 32, 117-120.

114. WALTER-KARYDI, 132 κέ.

που αποξηλώθηκαν τοποθετήθηκαν κοντά στο βωμό. Σὲ μιὰν ἄλλη ὁμάδα, τοποθετημένα καὶ αὐτὴ κοντὰ στο βωμό, ἀνήκουν κεφάλια, ἀνδρικὰ καὶ γυναικεῖα, καὶ χέρια ποὺ κρατοῦν τόξα. Πιθανὸν νὰ προέρχονται ἀπὸ ἀμαζονομαχία ποὺ κοσμοῦσε τὸ δυτικὸ ἀέτωμα καὶ ποὺ ἀντικαταστάθηκε γύρω στο 500 π.Χ. Τὰ θραύσματα ἀπὸ τὶς δυὸ αὐτὲς ὁμάδες βρίσκονται στο Μόναχο, στὴν Αθῆνα καὶ τὴν Αἴγινα¹¹⁵.

Ὁ μύθος τῆς ἀμαζονομαχίας υπέθεσε ὁ Adamesteanu ὅτι εἰκονίζονταν στο δυτικὸ ἀέτωμα τοῦ ναοῦ τοῦ Ἀπόλλωνος Λυκείου στο Μεταπόντιο τῆς Ἰταλίας, ἀπὸ τὸ ὁποῖο προέρχονται θραύσματα γλυπτῶν ἀπὸ πωρόλιθο καὶ μάρμαρο¹¹⁶. Ὅμως ἕνας κορμός, ποὺ εἶχε ὑποτεθεῖ ὅτι ἀνῆκε σὲ τοξεύουσα ἀμαζόνα, ἐρμηνεύεται τώρα ὡς πολεμιστῆς ποὺ σκύβει νὰ σπκώσει κάποιον πληγωμένο συμπολεμιστῆ του¹¹⁷. Τὰ γλυπτὰ αὐτὰ χρονολογοῦνται στο 500-480 π.Χ.

Ὁ ναὸς τῆς Ἀθηνᾶς στὴν Καρθαία τῆς Κέας εἶχε, ὅπως ἀναφέρθηκε ἥδη, ἀμαζονομαχία στο μεσημβρινὸ ἀέτωμα τοῦ ναοῦ, ποὺ ἐξαιτίας τοῦ πλατώματος τοῦ βράχου ὅπου εἶχε οἰκοδομηθεῖ εἶχε προσανατολισμὸ ἀπὸ Β. πρὸς Ν. Τὰ θραύσματα ποὺ σώθηκαν ἀνήκουν σὲ ἀνδρικές καὶ γυναικεῖες μορφές καὶ σὲ μέλη ἀλόγων. Ἡ Ἀθηνᾶ κατεῖχε τὸν ἄξονα τοῦ τυμπάνου. Ὁ Θησέας καὶ ἡ Ἀντιόπη ἀποτελοῦσαν τὸ κεντρικὸ ἀκρωτήριο στὴν ἴδια πλευρὰ τοῦ ναοῦ, ὅπως ἀποδεικνύεται ἀπὸ τὶς πλίνθους, πάνω στὶς ὁποῖες στηρίζονταν, μὲ τὶς ἐγγήρακτες ἐπιγραφές¹¹⁸.

Τὸ ἴδιο θέμα ὑποστηρίζουν μερικοὶ ἀρχαιολόγοι ὅτι κοσμοῦσε τὸ δυτικὸ ἀέτωμα τοῦ θησαυροῦ τῶν Ἀθηναίων στοὺς Δελφούς, ἀλλὰ ὅπως μὲ τὸ πρόβλημα τῆς χρονολόγησής, ἔτσι καὶ γιὰ τὰ θέματα τῶν ἀετωμάτων ὑπάρχουν διάφορες ἀπόψεις¹¹⁹. Ὁ Schefold ὑποστηρίζει ὅτι σὲ ἕνα ἀπὸ τὰ ἀετώματα τὸ θέμα ἦταν ἡ ἄρπαγὴ τῆς Ἀντιόπης καὶ ὅτι σὲ αὐτὴ ἀνήκει ἕνα συγκεκριμένο κεφάλι¹²⁰. Ὁ Robertson δὲν ἀποκλείει τὴν ἀμαζονομαχία καὶ τὴν ἄρπαγὴ τῆς Ἀντιόπης στο ἀνατολικὸ ἀέτωμα, ἐφόσον ὑπάρχουν στοιχεῖα ἀπὸ δύο ἄρματα¹²¹. Ὁ Langlotz¹²², ποὺ ὑποστηρίζει ὅτι οἱ γλύπτες στὴ διακόσμηση τῶν θησαυρῶν ἐπαναλάμβαναν τὰ θέματα τῶν μεγάλων ναῶν, ἔχει τὴν ἐντύπωση ὅτι πρόκειται μᾶλλον γιὰ ἀμαζονομαχία καὶ ὄχι γιὰ γιγαντομαχία.

Ἡ ἀμαζονομαχία ἦταν ἴσως τὸ θέμα τῆς ζωφόρου καὶ ἐνὸς ἀετώματος στο θησαυρὸ

115. ONLY, *Tempel*, 43 κέ. παρ. 32 καὶ κυρίως σελ. 46.

116. D. ADAMESTEANU, *Il santuario di Apollo e urbanistica generale*, NSc, Suppl. 29, 1975, 69 εἰκ. 55.

117. Πρβ. W. HERMANN, AA 1966, 318 κέ. εἰκ. 91-92.

118. BCH 29 (1905) 337-339 καὶ 342-351 (P. GRAINDOR). BCH 89 (1965) 858-861 εἰκ. 7. Χρ. ΝΤΟΥΜΑΣ, AD 18 (1963) Χρονικά, 281 κέ. πίν. 327γ. WALTER-KARYDI, 112-113 εἰκ. 177-179. ΤΟΥΛΟΥΠΑ, 609-623.

119. P. DE LA COSTE-MESSELIÈRE, BCH 47 (1923) 388-396 πίν. XIV-XVIII. AEHEG II (1938) 116 κέ. FdD IV 4, 178 κέ. Ὁ ἴδιος ἀποκλείει νὰ εἰκονίζεται ἀμαζονομαχία. FLOREN, 348 σημ. 14. Βλ. ἀκόμη Amazons, 119 καὶ DELIVORRIAS, 181 κέ.

120. SCHEFOLD, *Götter-Heldensagen*, 158-159 εἰκ. 211. K. SCHEFOLD, *Wort und Bild*, 1975, 79.

121. ROBERTSON, 170.

122. NOgrK, 45 κέ., 56.

τῶν Μασσαλιωτῶν στοῦ ἱεροῦ τῆς Προναίας στοὺς Δελφοὺς, ἀλλὰ καὶ ἐδῶ ἡ ἔρμηνεία τῶν θραυσμάτων δὲν στηρίζεται σὲ ἀρκετὲς ἐνδείξεις. Κατὰ τὸν De la Coste εἶναι ἀπίθανο τὸ 525 π.Χ., ὅπου χρονολογεῖ τὸ θησαυρὸ, νὰ εἰκονίζεται τὸ θέμα καὶ ὑποστηρίζει ὅτι πρόκειται ἴσως γιὰ τὴν ἀπεικόνιση κάποιου τοπικοῦ μύθου ἀπαγωγῆς. Ὅμως ὁ θησαυρὸς ἔχει χρονολογηθεῖ ἀπὸ ἄλλους ἐρευνητὲς στὸ 510 π.Χ.¹²³. Ἀντίθετα, ὁ Schefold ὑποστηρίζει ὅτι ἤδη ἀπὸ τὸ 530 π.Χ. ἡ ἀπαγωγή τῆς Ἀντιόπης ἀπὸ τὸν Θησέα ἐμφανίζεται στὸ ναὸ τῆς Λάρισας στὸν Ἔρμο καὶ μάλιστα παρουσίᾳ τοῦ Ἡρακλῆ¹²⁴ καὶ ὅτι αὐτὸ εἶναι τὸ θέμα στὸ ἀέτωμα τοῦ θησαυροῦ τῶν Ἀθηναίων.

Ἀνεξάρτητα ἀπὸ τὸ πόσο βέβαιο εἶναι τὸ θέμα σὲ μερικὲς ἀπὸ τὶς ἀετωματικὲς συνθέσεις πού ἀναφέραμε, καμιά ἀπὸ αὐτὲς δὲν σώζεται πλήρως γιὰ νὰ βοηθήσει στὴν ἀναπαράσταση τῆς σύνθεσης τοῦ ἀετώματος τῆς Ἐρέτριας. Ἄγνωστο ἐπίσης παραμένει ποιά ἀκριβῶς ἀμαζονομαχία εἰκονίζεται στὴν καθερία. Ὁ Boardman ἔχει ἐξαντλητικὰ ἀναλύσει τὸ θέμα¹²⁵ ἐξετάζοντας κυρίως τὸ θησαυρὸ τῶν Ἀθηναίων στοὺς Δελφοὺς. Στὸ ἀέτωμα τῆς Ἐρέτριας ἡ παρουσία τῆς ἀνδρική μορφῆς πού ἀρπάζει τὴ βασίλισσα τῶν ἀμαζόνων ὑποδηλώνει ὅτι πρόκειται γιὰ τὴν ἐκστρατεία πού ἐπιχείρησε ὁ Θησέας μαζὶ μὲ τὸν Πειρίθου γιὰ τὴν ἀρπαγὴ τῆς Ἀντιόπης, χωρὶς νὰ ἀποκλείεται ἡ ἀπὸ κοινοῦ μὲ τὸν Ἡρακλῆ ἐκστρατεία ἐναντίον τῶν ἀμαζόνων. Ἡ δευτέρη περίπτωσις μᾶς εἶναι γνωστὴ κυρίως ἀπὸ τὸν Πausanias¹²⁶, ἐφόσον στὸ θησαυρὸ τῶν Ἀθηναίων δὲν εἶναι βέβαιον ἡ σύμπραξις τῶν δύο ἡρώων στὸ ἀέτωμα καὶ μόνο στὶς μετόπες ἐμφανίζεται ὁ καθένας χωριστὰ σὲ ἀγῶνα μὲ ἀντίπαλο μία ἀμαζόνα. Θησέας καὶ Ἡρακλῆς ἐμφανίζονται μαζὶ καὶ στὸ θρόνο τοῦ Διὸς στὴν Ὀλυμπία, ἔργο τοῦ 440 π.Χ., σύμφωνα μὲ τὴν περιγραφή τοῦ Πausanias¹²⁷.

Στὴν ἀγγειογραφία, ἀντίθετα, ὑπάρχει μιὰ σειρά παραστάσεων μὲ τὴν ἀρπαγὴ τῆς Ἀντιόπης ἀπὸ τὸν Θησέα¹²⁸, πού ὅλες χρονολογοῦνται μεταξὺ 520 καὶ 500 π.Χ.¹²⁹:

1. Μελανόμορφος ἀμφορεὺς στὸ Μόναχο¹³⁰ (Antikensammlung 1414). Ὁ Θησέας ἀνεβαίνει στὸ ἄρμα, ὅπου στέκονται ἤδη ὁ ἡνίοχος καὶ ἡ Ἀντιόπη. Μία μορφή πολεμιστῆ τρέχει δίπλα στὸ ἄρμα, ἐνῶ ἀπὸ τὴν ἀντίθετη κατεύθυνση ἔρχεται ὁ Ποσειδῶνας. Ἀποδίδεται στὸ ζωγράφο τῆς ὀμάδας τοῦ Λεάγρου (εἰκ. 149).

123. *FdD* IV 2, 52. *Le sanctuaire d'Athéna à Delphes, Sites et monuments* XVI, EFA, 54 εἰκ. 40-43.

124. K. SCHEFOLD, *Larisa am Hermos*, 1940, 117-125 πίν. 62-67. *Larisa* I, 158, II, 117 κέ. *Proceedings of the Xth International Congress of Classical Archaeology* I, 1973, 559 σημ. 35, 560.

125. J. BOARDMAN, *Herakles, Theseus and Amazons, The Eye of Greece*, 1982, 1 κέ.

126. I 2, 1.

127. V 11, 4.

128. BROMMER, *Th*, 110-119.

129. *Amazons*, 124 κέ. κεφ. 8. Πρβ. E. ROHDE, *Theseusdarstellungen in der griechischen Vasenmalerei von den Anfängen bis zum 4. Jht*, 1945, 98, 288 κέ. καὶ S. DROUGOU, *Der attische Psykter*, 1975, 75-77.

130. BEAZLEY, *ABV* 367, 93. *Amazons*, 124, 3. *LIMC* I, 1981, λ. *Antiope*, σ. 858, ἀρ. 4. Εὐχαριστῶ τὴν Διεύθυνση τοῦ Μουσείου γιὰ τὴν εὐγενική τους παραχώρησι.

2. Μελανόμορφος άμφορεύς στη Νεάπολη (Museo Archeologico Nazionale)¹³¹. 'Ο Θπσέας σπκώνει στην άγκαλιά του την Άντιόπη και ό ήνίοχος έτοιμάζεται να άνεβεί στο άρμα. Στο άριστερό άκρο ό Ποσειδώνας.

3. Μελανόμορφη ύδρία στο Μπτροπολιτικό Μουσείο της Νέας Υόρκης¹³² (NY 12.198.3). Πάνω στο άρμα (συνωρίδα) στέκεται ό Θπσέας, ή Αντιόπη και ό ήνίοχος. Άκολουθούν ό Πειρίθους και πιθανότατα ό Φόρβας (σώζεται τό όνομά του).

4. Μελανόμορφη λήκυθος από τη Ριτώνα στο Μουσείο της Θήβας¹³³. 'Ο Θπσέας σκύβει στην προσπάθειά του να σπκώσει ψηλά την Άντιόπη (είκ. 151).

5. Έρυθρόμορφη κύλιξ στο Βρετανικό Μουσείο (άρ. εύρ. Ε41)¹³⁴. 'Ο Θπσέας έχει άνεβάσει στο άρμα την Άντιόπη και τοξεύει προς τὰ πίσω. Άκολουθούν ό Πειρίθους και ό Φόρβας. (Επιγραφή: *Καχυλίων έποίησε*) (είκ. 150).

6. Έρυθρόμορφη κύλιξ στην Όξφόρδη¹³⁵ (Ashm. M. 1927.4065). 'Ο Θπσέας σπκώνει στην άγκαλιά του την Άντιόπη και πλησιάζει τό άρμα που ξεκινά με τόν ήνίοχο. Άκολουθούν τρέχοντας οι δύο σύντροφοί του, ένω από τό άλλο άκρο τούς χαιρετά ό Ποσειδώνας. Άποδίδεται στον Όλτο.

7. Έρυθρόμορφος άμφορεύς στο Μουσείο του Λούβρου, γνωστός ως «άγγείο του Κροίσου»¹³⁶. 'Ο Θπσέας κρατεί στην άγκαλιά του την Άντιόπη τρυφερά. Τους ακολουθεϊ ό Πειρίθους. Τό άγγείο άποδίδεται στον Μύσωνα και χρονολογείται στην πρώτη δεκαετία του 5ου αι. π.Χ.

8. Έρυθρόμορφος ψυκτήρ στο Μουσείο του Βατικανού¹³⁷ (άρ. εύρ. I 862). Εικονίζεται ό Θπσέας να κρατεί την Άντιόπη κοντά τους ό Πειρίθους. Άκολουθούν Έλληνες και άμαζόνες με τὰ όνόματά τους (Άντιόπη, Άνδρομάδεια, Εύρύκλεια). Άποδίδεται στον Μύσωνα.

Άπό όστρακα που σώζουν σκηνές με τό ίδιο θέμα αναφέρουμε τὰ εξής:

- Θραύσμα έρυθρόμορφης κύλικος στην Όξφόρδη¹³⁸ (Ashm. M. 1966.471). Διακρίνεται τμήμα άρματος με χέρια ήνίοχου, άσπίδα πολεμιστή και έπιγραφή [*Αντιό*]Πεα. Άποδίδεται στον Όνήσιμο.

- Όστρακο στο Erlangen. Χρονολογείται στα μέσα του 5ου αι. π.Χ.¹³⁹.

131. BEAZLEY, *ABV* 367, 93. *Amazons*, 124, 4 πίν. 68, 1.

132. *Amazons*, 124, 5 πίν. 67, 3. ΔΡΟΥΓΟΥ, ό.π., 75 και σημ. 210-220.

133. P. URE, *Vith and Vth Century Pottery from Rhitsona*, 1913, 48 άρ. 18, 62, πίν. 16. *Amazons*, 124, 6 πίν. 68, 2.

134. BEAZLEY, *ARV*² 58, 51. *Amazons*, 124, 7 πίν. 68, 4. ΔΡΟΥΓΟΥ, ό.π., 75. *LIMC* I, σ. 858, άρ. 8 πίν. 683.

Εύχαριστώ τη Διεύθυνση του Βρετανικού Μουσείου για την εύγενή παραχώρηση.

135. BEAZLEY, *ARV*² 62, 77. *Amazons*, 124, 8 πίν. 68, 6. *LIMC* I, σ. 858 άρ. 8.

136. BEAZLEY, *ARV*² 238, 1. *Amazons*, 125, 9 πίν. 68, 5. T. HÖLSCHER, *Griechische Historienbilder des 5. und 6. Jhts*, 1973, 233 σημ. 63. ARIAS - HIRMER, πίν. 130.

137. BEAZLEY, *ARV*² 242, 77. *Amazons*, 125, 10. ΔΡΟΥΓΟΥ, ό.π., 75 πίν. 16, 1. Τό άγγείο άνήκε στη Συλλογή Astarita (Νεάπολη) και περιήλθε τό 1968 στο Μουσείο του Βατικανού.

138. BEAZLEY, *ARV*² 319, 2bis. *LIMC* I, σ. 859 άρ. 13.

139. *Amazons*, 125, 11 πίν. 68, 3.

– Άγγειο στη Bibliothèque Nationale, στο Παρίσι¹⁴⁰. Εικονίζεται ο Θησέας ενώ ανεβαίνει στο ἄρμα και δίπλα ο Φόρβας και ἡ Ἀντιόπη.

Παραπλήσιο θέμα εικονίζεται και σὲ κατωιταλιωτικὴ ὑδρία στὸ Μουσεῖο Ermitage, στὴν Ἁγία Πετρούπολη (ἀρ. εὐρ. 1842)¹⁴¹. Ἡ Ἀντιόπη, ὁ Φόρβας και ἕνας ἄλλος νέος πάνω σὲ ἄρμα. Ὁ Θησέας μάχεται τὶς ἀμαζόνες, ἀπὸ τὶς ὁποῖες ἡ μία φέρει τὸ ὄνομα Ἀνδρο[μάχη].

Εἰκονογραφικὰ οἱ παραπάνω ἀγγειογραφίες δὲν ἔχουν μεγάλη σχέση μετὰ τὸ ἀέτωμα τῆς Ἐρέτριας. Ἀντὶ τῆς Ἀθηνᾶς, προστάτης τοῦ Θησέα ἐμφανίζεται ὁ Ποσειδῶνας¹⁴². Σὲ κανένα ἀγγεῖο ἀπὸ τὰ παραπάνω δὲν εἰκονίζονται δύο ἄρματα, ἀν καὶ σὲ σκηνὲς μάχης παριστάνονται συχνὰ δύο ἄρματα μετὰ ἀντίθετη κατεύθυνση, ὅπως π.χ. στὸν κρατήρα τῆς Villa Giulia στὴ Ρώμη μετὰ παράσταση στὸν ὄμο τοῦ Ἡρακλῆ και τοῦ Κύκνου¹⁴³.

Ὁ Θησέας στὰ περισσότερα ἀγγεῖα ἔχει γενειάδα, σὲ δύο παραδείγματα εἶναι ἀγένειος και φορεῖ τὴν πανοπλία του. Χωρὶς κρᾶνος εἰκονίζεται μόνο στὴν κύλικα τοῦ Βρετανικοῦ Μουσείου. Ἡ Ἀντιόπη ἐμφανίζεται μετὰ τὴν ἀνατολική της ἐνδυμασία, μετὰ ἐξαιρέση τὰ ἀγγεῖα τῆς Νεαπόλεως και τῆς Νέας Ὑόρκης, ὅπου δὲν φορεῖ πῖλο. Τείνει συνήθως τὸ δεξιὸ της χέρι πρὸς τὰ πίσω και τοῦτο ἔχει ἐρμηνευθεῖ ὡς ἐπὶκλση για βοήθεια. Δὲν ἀποκλείεται ὅμως νὰ σημαίνει προτροπὴ στοὺς Ἕλληνας για φυγὴ ἢ, ἀκόμη, ταραχὴ για τὴν καταδίωξη τῶν ἀμαζόνων. Πάντως, ἀντίσταση στὸν Θησέα δὲν δείχνει και ἐκεῖνος τὴν κρατεῖ προστατευτικὰ. Στὴν κύλικα τοῦ Βρετανικοῦ Μουσείου ἡ Ἀντιόπη τοξεύει ἀπὸ τὸ ἄρμα γυρισμένη πρὸς τὰ πίσω, ἀλλὰ οἱ σύντροφοι τοῦ Θησέα δὲν ἀντιδρῶν και πιθανὸν νὰ στρέφεται ἐναντίον τῶν ἀμαζόνων. Ὁ Πειρίθους, γενειοφόρος και ὀπλισμένος, ἀκολουθεῖ τὸν Θησέα σὲ τέσσερις παραστάσεις. Σὲ τρία ἀγγεῖα ἡ ἀσπίδα του ἔχει ὡς ἐπίσημα ταῦρο, ἴσως γιατί θεωροῦνταν πρόγονος τῶν Ἐτεοβουταδῶν¹⁴⁴, και σὲ ἕνα ἄλλο ἔχει ἀετό.

Ὁ Φόρβας ἐμφανίζεται σὲ δύο ἀγγεῖα και ἡ ἀσπίδα του ἔχει ὡς ἐπίσημα τρισκελές. Σύμφωνα μετὰ τὴν παράδοση ἦταν ὁ ἡνίοχος τοῦ Θησέα και δάσκαλός του στὴ γυμναστική. Ὁ ἴδιος εἰσήγαγε τὴν τέχνη τῆς πάλης. Στὶς *Ἰκέτιδες* τοῦ Εὐριπίδου (στ.

140. RÖHDE (βλ. παραπάνω ὑπόσημ. 129), 291. CV Bibliothèque Nationale, 38.7, πίν. 61.4. Στὴν περιγραφή ἀναφέρεται ὡς ἀπαγωγή τῆς Ἑλένης.

141. *Amazons*, 130. A. TRENDALL, *Frühitaliotische Vasen*, 1938, 38 ἀρ. 9. *Jdl* 73 (1938) 59 εἰκ. 7 (K. SCHAUBURG).

142. H. HERTER, *Die Antike* 17 (1941) 221. *RE Suppl.* 13, 1053. C. ISLER-KERENYI, *Lieblinge der Meeremädchen*, *Zürcher Archäologische Hefte* 3 (1977) 22. G. BECKEL, *Götterbestand in der Bildüberlieferung griechischer Heldensagen*, 1961, 70-71.

143. BEAZLEY, *ARV*² 206, 131.

144. SCHEFOLD, *Götter-Heldensagen*, 158.

680), οδηγεί τὸ ἀθηναϊκὸ ἱππικὸ καὶ στὴν ἐρυθρόμορφη κύλικα τοῦ Κόδρου εἰκονίζεται νὰ ἐκστρατεύει μὲ τὸν Θησέα¹⁴⁵.

Ὁ Ἡρακλῆς λείπει ἀπὸ ὅλες τὶς παραστάσεις τῆς ἀπαγωγῆς, ἀλλὰ, ὅπως ἤδη ἀναφέραμε, ἡ κοινὴ ἐκστρατεία τοῦ Ἡρακλῆ καὶ τοῦ Θησέα ἐναντίον τῶν ἀμαζόνων δὲν ἔχει ἔως τῶρα ἀναγνωρισθεῖ μὲ βεβαιότητα σὲ κανένα μνημεῖο.

Κοινοὶ ἀγῶνες τοῦ Θησέα καὶ τοῦ Ἡρακλῆ δὲν ἐμφανίζονται σὲ ἀγγεῖα¹⁴⁶. Ὁ Ἡρακλῆς μόνος σὲ ἀγῶνα μὲ τὶς ἀμαζόνες ἐμφανίζεται ἀπὸ τὸ δεῦτερο τέταρτο τοῦ βου αἰ. σὲ πλῆθος μελανόμορφων ἀγγείων καὶ σὲ πολὺ λίγα ἐρυθρόμορφα. Μετὰ τὰ μέσα τοῦ 5ου αἰ. δὲν συναντᾶται ἀμαζονομαχία μὲ τὸν Ἡρακλῆ. Ὁ Θησέας λείπει στὶς παραστάσεις τῶν παλαιότερων μελανόμορφων ἀγγείων μὲ ἀμαζόνες καὶ ἡ πρώτη ἐμφάνισή του γίνεται στὴν ἀπαγωγή τῆς Ἀντιόπης. Πρὶν ἀπὸ τὴν κλασικὴ ἐποχὴ ὁ Θησέας δὲν εἰκονίζεται σὲ μάχη μὲ τὶς ἀμαζόνες. Τότε ἐμφανίζεται νὰ πολεμᾷ συνήθως μὲ τὴν Ἀνδρομάχη ἢ τὴν Ἀντιάνειρα, ἐνῶ δὲν εἶναι βέβαιο ὅτι ἀγωνίζεται ἐναντίον τῆς Ἀντιόπης, ὅπως, σύμφωνα μὲ τὸν v. Bothmer, συμβαίνει σὲ καλυκοειδῆ κρατῆρα τοῦ Cabinet des Médailles στὸ Παρίσι, ἀρ. εὐρ. 421, καὶ σὲ ἀγγεῖο στὸ Museo Archeologico Nazionale τῆς Ferrara, ἀρ. εὐρ. T 1052¹⁴⁷. Ἐξάλλου, πρόκειται γιὰ ἀγγεῖα τῶν μέσων τοῦ 5ου αἰ. π.Χ., ὅταν ἡ ἀμαζονομαχία εἶχε πάρει, μετὰ τὶς νίκες ἐναντίον τῶν Περωῶν, ἄλλο νόημα. Ἀντίθετα, σὲ ἄλλα μνημεῖα ἔχει ἀναγνωρισθεῖ ὁ Θησέας νὰ ἀποκρούει τὶς ἀμαζόνες στὴν Ἀττικὴ, ἔχοντας τὴν Ἀντιόπη μὲ τὸ μέρος του, ἢ, ἀκόμη, νὰ ἐκδικεῖται τὸ θάνατό της¹⁴⁸.

Σύμφωνα μὲ τὰ παραπάνω δὲν ὑπάρχει εἰκονογραφικὸ παράλληλο ποῦ νὰ βοηθᾷ στὴν ἀναπαράσταση τῆς σύνθεσης τοῦ ἀετώματος τῆς Ἐρέτριας. Ὑπάρχουν ὁμως παράλληλα γιὰ τὸ σύμπλεγμα τῆς ἀρπαγῆς, τὰ ἄρματα, καθὼς καὶ τὶς μορφές τῶν ἀμαζόνων ποῦ σώζονται.

Ἡ ἀρπαγὴ γυναίκα ἀπὸ ἄνδρα ἦταν πολὺ ἀγαπητὸ θέμα στὰ τελευταῖα χρόνια τοῦ βου καὶ στὶς ἀρχές τοῦ 5ου αἰ. π.Χ.¹⁴⁹. Ἐνδεικτικὰ ἀναφέρονται: Πηλέας καὶ Θέτις¹⁵⁰ (εἰκ. 152) (βλ. ὑπόσημ. 28), Τίτυος καὶ Λητώ¹⁵¹, Βορέας καὶ Ὀρείθυια¹⁵², Διό-

145. Φερεκύδης ἀπ. 108. UTA KRON, *Die zehn attischen Phylenheroen*, AM 5. Beih., 1976, 137-138 πίν. 16 καὶ σημ. 632.

146. BROMMER, *Th*, 115 κέ. BR. SHEFTON, *Hesperia* 31 (1962) 335 εἰκ. 2. A. GREIFENHAGEN, *Sitzungsbericht der Akademie der Wissenschaften, Heidelberg*, 1972, Abh. 30-31.

147. *Amazons*, X 57 καὶ X 4. BEAZLEY, *ARV*² 679, 27 καὶ 637, 42.

148. CH. HOFKES-BRUKKER, *Die Liebe von Antiope und Theseus*, *BABesch* 41 (1966) 16 κέ. εἰκ. 2-5. *LIMC* I, λ. *Antiope*, σ. 859.

149. BROMMER, *VL*, 11, 22, 37, 45. R. DEMANGEL, *La frise ionique*, 1933, 413 κέ. CH. PICARD, *Genava* XIII (1935) 70 κέ. L. GHALI-KAHIL, *Les enlèvements et le retour d'Hélène*, 1965, 3, 218 κέ.

150. Κύλιξ Πειθίνου, Βερολίνο, Altes Museum, ἀρ. εὐρ. F 2279. Θραῦσμα τυρρηνικοῦ ἀμφορέως τοῦ ζωγράφου Castellani, Φλωρεντία, Museo Archeologico. BEAZLEY, *ARV*² 115-116. SCHEFOLD, *Götter-Heldensagen*, 240 εἰκ. 257. *LIMC* I, ὁ.π., ἀρ. 12.

151. Ἀμφορεὺς τοῦ Φιντία στὸ Μουσεῖο τοῦ Λούβρου, SCHEFOLD, *Götter-Heldensagen*, 69, εἰκ. 82.

152. Ἀμφορεὺς Μονάχου, ἀρ. εὐρ. 2345, ARIAS - HIRMER, πίν. 159.

σκουροι καὶ Λευκιπίδες¹⁵³, Θησέας καὶ Κορώνη¹⁵⁴ κ.ἄ. Ὁ εἰκονογραφικὸς τύπος δὲν διαφέρει πολὺ ἀπὸ παλαιότερα συμπλέγματα σατύρων καὶ μαινάδων, γνωστὰ ὄχι μόνον ἀπὸ τὴν ἀγγειογραφία¹⁵⁵, ἀλλὰ καὶ ἀπὸ πύλινα¹⁵⁶ καὶ χάλκινα¹⁵⁷ ἔργα, καθὼς καὶ ἀπὸ νομίσματα¹⁵⁸.

153. Πῶμα χαλκιδικοῦ ἀγγείου, στὸ Reggio di Calabria, SCHEFOLD, ὁ.π., 172, εἰκ. 225.

154. Ἀμφορεὺς Μονάχου, ἀρ. εὐρ. 2309, SCHEFOLD, ὁ.π., 157, εἰκ. 209.

155. ARIAS - HIRMER, πίν. 94 καὶ 99.

156. Α. ΜΟΥΣΤΑΚΑ, *Olforsch* XXII (1993) πίν. 33. Πρβ. καὶ Ε. LA ROCCA, *L'auriga dell'Esquilino*, 1987, 34-35.

157. Κ.Α. NEUGEBAUER, *Antike Bronzestatuetten*, 1921, εἰκ. 463.

158. Ρ. FRANKE - Μ. HIRMER, *Die griechische Münze*, 1972, εἰκ. 140.

Η ΣΥΝΘΕΣΗ ΤΟΥ ΑΕΤΩΜΑΤΟΣ

Οί διαστάσεις του αετώματος υπολογίσθηκαν με βάση την κάτοψη του ναού, εφόσον δὲν υπάρχουν ακριβέστερα στοιχεία ἀπὸ τὴν ἀνωδομή. Ἔτσι τὸ μῆκος τοῦ αετώματος υπολογίζεται σὲ 17,5 καὶ τὸ ὕψος του σὲ 2,20 μ., ἂν ἡ σχέση 1:8 εἶναι ἡ σωστή¹⁵⁹.

Ἡ ἀναπαράσταση τῆς σύνθεσης εἶχε σχεδιασθεῖ τὸ 1983 ἀπὸ τὸ ζωγράφο Κωστῆ Ἡλιάκη (ἀναδιπλούμενο σχέδιο 1) καὶ δημοσιευθεῖ στὸ τεῦχος ποὺ παρουσίασα γιὰ τὴν ὑποστήριξη τῆς διδακτορικῆς διατριβῆς μου. Ἀναδημοσιεύθηκε στὰ *Πρακτικὰ τοῦ Διεθνoῦς Συνεδρίου γιὰ τὴν Ἀρχαϊκὴ καὶ Κλασικὴ Πλαστικὴ*, ποὺ ὀργανώθηκε στὴν Ἀθήνα ἀπὸ τὸ Γερμανικὸ Ἀρχαιολογικὸ Ἰνστιτοῦτο τὸ 1985. Μιὰ πρόσφατη μελέτη τῶν θραυσμάτων στὸ Μουσεῖο τῆς Ἐρέτριας ἐπέφερε κάποιες ἀλλαγές στὴ συμπλήρωση καὶ τὴ στάση τῶν μορφῶν. Αὐτὴ τὴ φορά συνεργάστηκα μὲ τὸν ἀρχιτέκτονα Sandro Tufano, ὁ ὁποῖος καὶ σχεδίασε τὴ νέα ἀναπαράσταση (ἀναδιπλούμενα σχέδια 2-3). Δέχθηκα κάποιες προτάσεις του γιὰ νέες ταυτίσεις καὶ γενικὰ τοῦ εἶμαι ἐξαιρετικὰ εὐγνώμων γιὰ τὶς ὑποδείξεις του.

Γιὰ τὴ θέση τῆς θεᾶς στὸ μέσον τοῦ αετώματος ἀναφερθήκαμε προηγουμένως. Ἡ συμπλήρωσή της στηρίχθηκε κυρίως στὴν Ἀθηνᾶ τοῦ δυτικοῦ αετώματος στὸ ναὸ τῆς Ἀφάιας, ἀλλὰ ὡς πρὸς τὶς λεπτομέρειες τοῦ χιτώνα καὶ τοῦ ἱματίου ἐλήφθησαν ὑπόψη ὀρισμένα συγγενέστερα τεχνοτροπικὰ παράλληλα, ἂν καὶ προηγῶνται χρονικὰ ἀπὸ τὰ ἐναέτια τῆς Ἐρέτριας: εἶναι οἱ Κόρες τοῦ ἀνατολικοῦ αετώματος τοῦ ναοῦ τῶν Ἀλκμεωνιδῶν στοὺς Δελφούς¹⁶⁰ καὶ ἡ Κόρη τοῦ Ἀντήνορος (Ακρ. 681)¹⁶¹. Στὸ αέτωμα τῆς Ἐρέτριας, ὅπως καὶ στὴν Καρθαία τῆς Κέας, πιθανότατα ἡ θεὰ νοεῖται ὡς συμπαραστάτις καὶ βοηθὸς τοῦ ἥρωα, τοῦ κύριου προσώπου τοῦ ἐπεισοδίου ποὺ εἰκονίζεται δίπλα της. Τὸ ἄκρο ἀριστερὸ χέρι Κατ. I. 19 θὰ μπορούσε νὰ εἶναι τμῆμα τοῦ χεριοῦ μὲ τὸ ὁποῖο κρατοῦσε τὴν ἀσπίδα ἀπὸ τὸ ὄχανο.

Ἀριστερὰ τῆς Ἀθηνᾶς τοποθετήθηκε ὁ Θησέας μὲ τὸ δεξιό του πόδι ἤδη πάνω στὸ ἄρμα. Τὰ εἰκονογραφικὰ παράλληλα εἶναι πολλὰ καὶ στὴν πλαστικὴ καὶ στὴν ἀγγειογραφία. Ἐνδεικτικὰ ἀναφέρω τὴν παράσταση στὴν predella τῆς ἐπιτύμβιας στήλης στὸ Μетроπολιτικὸ Μουσεῖο τῆς Νέας Ὑόρκης¹⁶², στὴν πλάκα τοῦ Μουσείου Ἀκροπόλεως 1342¹⁶³ καὶ στὴ βάση Πουλοπούλου στὸ Ἐθνικὸ Ἀρχαιολογικὸ Μουσεῖο ΕΑΜ 3477¹⁶⁴. Στὴ μορφή τοῦ Θησέα πρέπει νὰ ἀποδοθεῖ τὸ θραῦσμα Κατ. I.

159. W.H. SCHUCHHARDT, *Archaische Giebel-Kompositionen*, *Freiburger Wissenschaftliche Gesellschaft* 29 (1940) 3 κέ. Τὸ βάθος τοῦ αετώματος υπολογίζεται σὲ 0,80 μ. σύμφωνα μὲ παρατήρηση τοῦ Μ. Κορρέ.

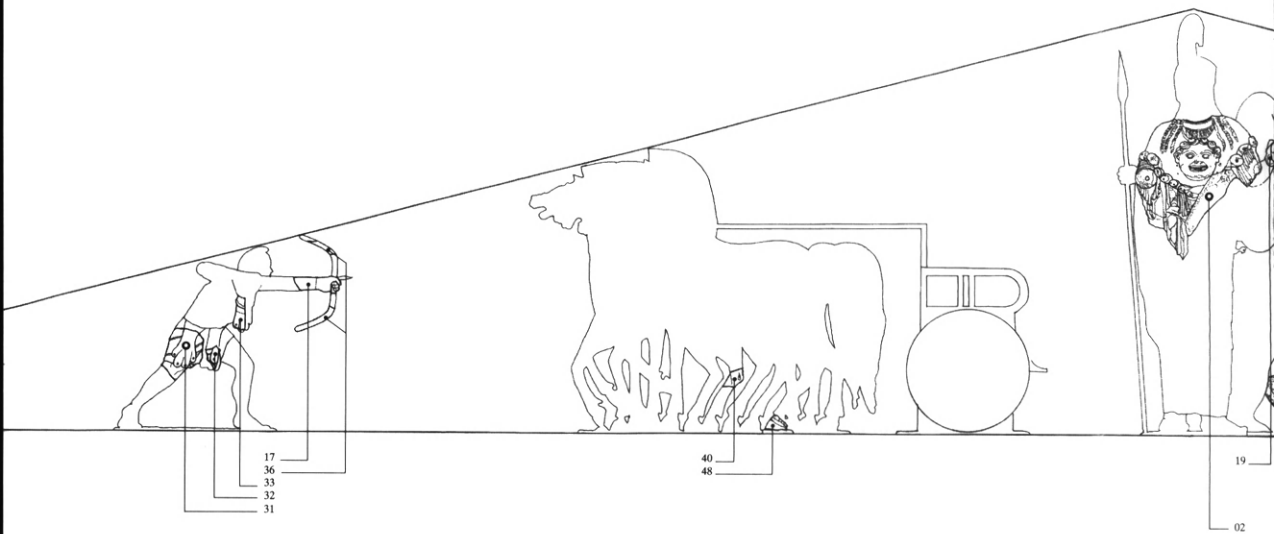
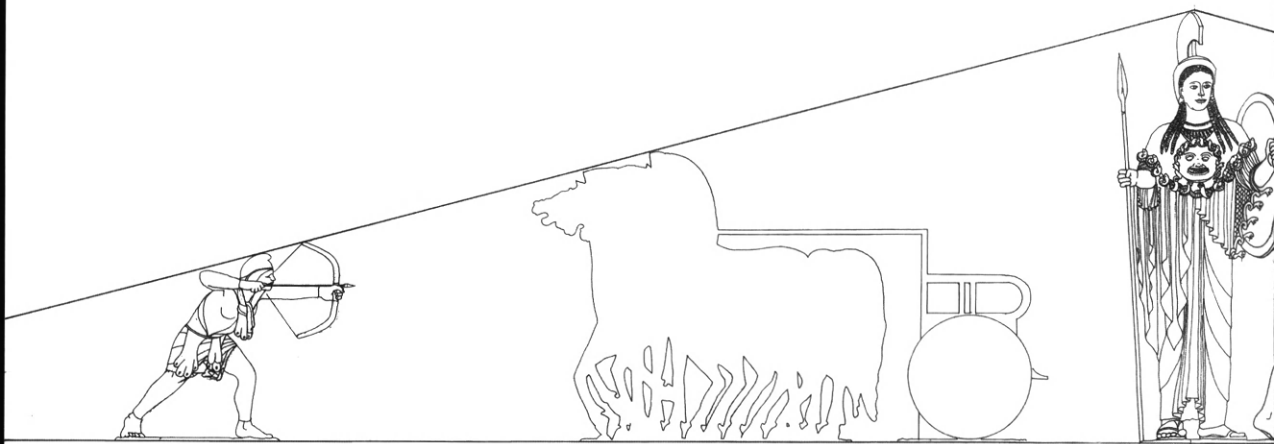
160. RICHTER, *AGA*, ἀρ. 45 εἰκ. 126. LANGLOTZ, *BSch*, 190.

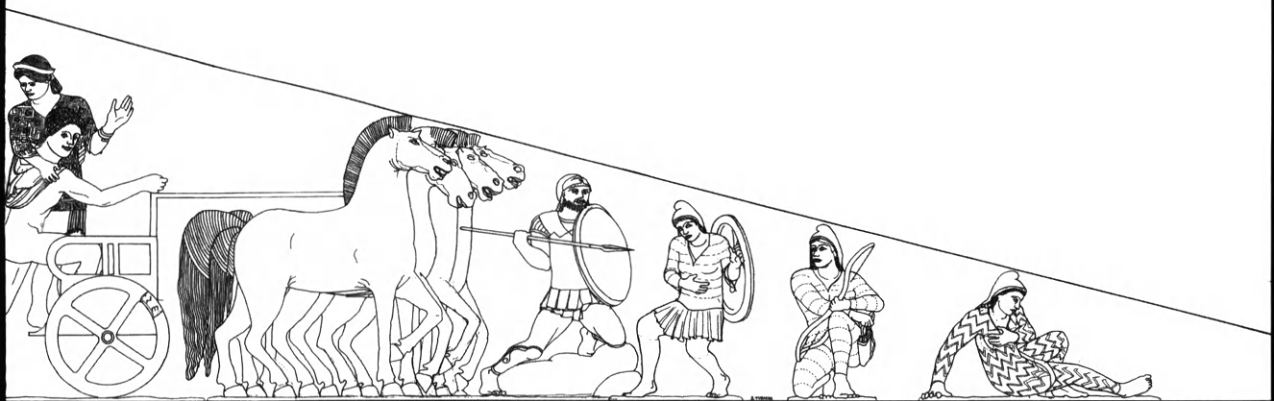
161. RICHTER, *Korai*, ἀρ. 110 εἰκ. 340. *AMA*, ἀρ. 38 πίν. 50-52, 109.

162. RICHTER, *AGA*, ἀρ. 45 εἰκ. 126.

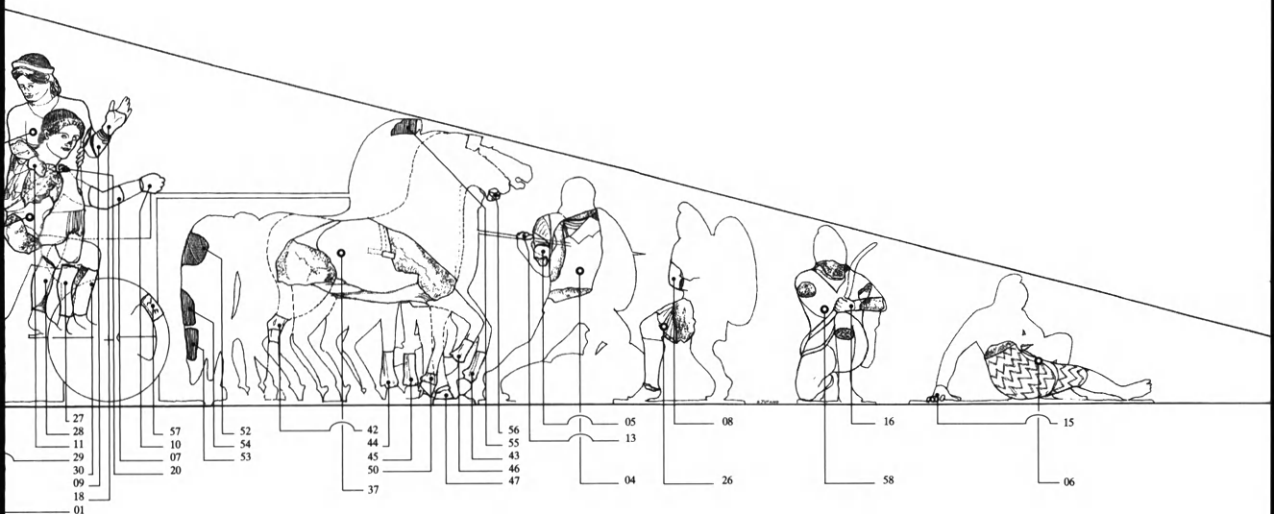
163. ΜΠΡΟΥΣΚΑΡΗ, εἰκ. 127.

164. SCHEFOLD, *GrPII*, εἰκ. 82-83.

Αναπαράσταση του δυτικού αετώματος (σχέδιο Sandro Tufano, 2001).

Αναπαράσταση του δυτικού αετώματος. Τα σωζόμενα θραύσματα με τους αριθμούς του καταλόγου I (σχέδιο Sandro Tufano, 2001).

20 που προσαρμόζεται με βεβαιότητα στην αρχή του δεξιού βραχίονα. Του ανήκουν πιθανότατα ο βραχίονας I. 7 και το άκρο χέρι I. 10.

Για την αναπαράσταση του συμπλέγματος της άρπαγής και τη θέση των δύο μορφών σε σχέση με το δίφρο του άρματος, καθοριστικό στοιχείο αποτελεί η συμπλήρωση των σκελών της Αντιόπης. Με βάση τη λίκυθο του πίν. 56 θα μπορούσαμε να αναπαραστήσουμε την Αντιόπη μετέωρη, με τα πόδια της δηλαδή έξω από το δίφρο, δίνοντας στη μορφή του Θησέα ένα μεγαλύτερο διασκελισμό. Από τεχνική όμως άποψη η αναπαράσταση αυτή παρουσιάζει πολλές δυσκολίες. Έφ'όσον την δεχθούμε, πρέπει να συμπληρώσουμε όποσδήποτε κάτω και πίσω από τα πόδια της Αντιόπης ένα μεγάλο στήριγμα, απαραίτητο για τη στατικότητα του συμπλέγματος. Το στήριγμα όμως αυτό υπάρχει αν τοποθετήσουμε την Αντιόπη μέσα στο δίφρο του άρματος. Το σύμπλεγμα λοιπόν της άρπαγής μπορούμε με μεγάλη πιθανότητα να υποθέσουμε ότι λαξεύθηκε στον ίδιο όγκο μαρμάρου με το δίφρο, κάτω από τον οποίο παρέμενε όγκος που εξασφάλιζε τη σταθερή έδραση του συνόλου πάνω στο γέισο. Το στήριγμα αυτό, λίγο πιο μέσα από το πλάγιο τοίχωμα του δίφρου, κρυβόταν πίσω από τον πρόσθετο τροχό του άρματος, μένοντας έτσι ουσιαστικά ούδέτερο στοιχείο. Με την τοποθέτηση της Αντιόπης έξω από το δίφρο, δηλαδή με τη μετάθεση του συμπλέγματος άριστερότερα, θα μεγάλωνε το κενό ανάμεσα στο ζευγος και τα άλογα, κενό που θα μπορούσε βέβαια να πληρωθεί με την παρουσία ενός ήνιόχου, ή μορφή του οποίου όμως θα δημιουργούσε άλλα προβλήματα. Πιστεύω λοιπόν ότι η λύση που προτείνεται στα αναδιπλούμενα σχέδια 2-3 είναι η πιο ικανοποιητική. Για τα θραύσματα I. 27 και I. 28 (κνήμες δεξιά και αριστερή), καθώς και για το θραύσμα I. 9 (πῆχυς αριστερού χεριού) υποστηρίχθηκε ήδη στις περιγραφές ότι προέρχονται από τη μορφή της Αντιόπης. Θα μπορούσαν να προστεθούν και τα θραύσματα από το δεξιό χέρι I. 7 και I. 11. Από το άρμα δεν έχουμε ασφαλή στοιχεία εκτός από το θραύσμα I. 57, που είναι τμήμα τροχού με εγγάρακτα τρία στοιχεία, ίσως από επιγραφή που δήλωνε το όνομα του καλλιτέχνη. Η αναπαράσταση του άρματος είναι έντελως συμβατική. Για δύο, ωστόσο, λεπτομέρειες υπάρχουν αρκετές πιθανότητες, όπως δείχνουν τα εικονογραφικά παράλληλα από την άγγειογραφία: ο Θησέας είχε το δεξιό σκέλος πάνω στο δίφρο και κρατούσε πιθανώς τα ήνία με το δεξιό του χέρι, του οποίου τμήμα είναι ίσως το I. 10.

Περισσότερα προβλήματα δημιουργεί η αναπαράσταση των αλόγων, αν και υπάρχουν αρκετά κομμάτια. Το σύμπλεγμα των δύο αλόγων I. 37 αποδίδεται σχεδιαστικά στην εικ. 84. Πρόκειται πιθανώς για τα έσωτερικά άλογα ενός τεθρίππου, γιατί ο μεγάλος βαθύς τόρμος που σώζεται στη δεξιά πλευρά της κοιτιάς, κάτω από τους ήμάντες του ρυμού (εικ. 82), δεν μπορεί να ερμηνευθεί διαφορετικά, παρά ως τόρμος ενός άλλου συνδέσμου των αλόγων αυτού του συμπλέγματος, που βρισκόταν σε πρώτο επίπεδο. Υπάρχει βέβαια μία δυσκολία για τη συμπλήρωση αυτή. Το μέγιστο σωζόμενο πάχος του συμπλέγματος I. 37 είναι 52 εκ. Ένα δεύτερο σύμπλεγμα μπροστά από τα άλογα αυτά θα αύξαινε αυτή τη διάσταση σε 1 μ. περίπου. Είναι όμως δύσκολο να φαντασθεί κανείς ότι το βάθος του τυμπάνου του αετώματος ήταν τόσο μεγάλο. Μια λύση θα ήταν η ύπαρξη μιας συνωρίδος, αλλά στην περίπτωση αυτή δεν

μπορεί να δικαιολογηθεί ικανοποιητικά ο τόρμος στα πλευρά του πρώτου αλόγου του συμπλέγματος I. 37. Έξάλλου, στις σκηνές της άρπαγής το τέθριππο είναι συννηθέστερο. Τα τέσσερα άλογα του τεθρίππου θα πρέπει να τα φαντασθούμε σε κλιμακωτή διάταξη, έτσι ώστε να περιορίζεται κάπως το μεγάλο πλάτος του συμπλέγματος. Άλλα για τη δημιουργία ικανού χώρου θα μπορούσαμε να δεχθούμε και μιὰ μετάθεση του τοίχου του τυμπάνου αρκετά πιό μέσα από το επίπεδο του διαζώματος.

Πόσα από τα θραύσματα των έννεα σκελών και των τεσσάρων όπλων του Κατάλογου I μπορούν να συσχετισθούν με αυτά τα άλογα είναι δύσκολο να αποφανθούμε. Με βάση, ωστόσο, την κατεργασία της πλίνθου και την επιμελημένη εργασία στην έξωτερική πλευρά της όπλης των θραυσμάτων I. 47, I. 49 και I. 50 θα μπορούσαμε με βεβαιότητα να τα αποδώσουμε στα άλογα του άρματος με κατεύθυνση προς δεξιά, όπως σχεδιάζεται στην αναπαράσταση (εικ. 84). Το θραύσμα I. 48 που έχει περισσότερο επιμελημένη την άριστερή πλευρά της όπλης δείχνει ότι ανήκει σε άλογο με κατεύθυνση προς τα άριστερά. Το άρμα αυτό έχει σχεδιασθεί στην αναπαράσταση κυρίως για να γίνει κατανοητή ή συμμετρία, απαραίτητη για την ισορροπία της σύνθεσης. Μιὰ άλλη ένδειξη είναι η διαφορά μεγέθους στα σκέλη και στις όπλες, που ήδη επισημάνθηκε στον Κατάλογο I. Προφανώς τα άλογα που βρίσκονταν σε πρώτο επίπεδο είχαν σκέλη και όπλες μεγαλύτερης κλίμακας από των άλλων που βρίσκονταν στο βάθος.

Οι ούρες των άλλων στο προς τα δεξιά άρμα σχεδιάσθηκαν με βάση τα θραύσματα I. 52-54. Η κάτω σιαγόνα I. 56 θα μπορούσε να ανήκει σε ένα από τα άλογα του ίδιου τεθρίππου.

Με την τοποθέτηση των δύο τεθρίππων σε αντίστοιχες θέσεις εκατέρωθεν της Αθηνᾶς και μιᾶς ἢ δύο μορφῶν αντίστοιχα στο σύμπλεγμα της άρπαγής, καλύπτεται το μεγαλύτερο τμήμα του αετώματος, ένα τμήμα που θα είχε μήκος 6 μ. περίπου και αντιστοιχεί στα 2/4 περίπου του συνολικού μήκους του τυμπάνου του αετώματος, ενώ απομένει προς τις γωνίες χώρος κενός μήκους 5,70 μ. Στο χώρο αυτό θα πρέπει να υποθέσουμε ότι υπήρχαν ομάδες άμαζόνων και πολεμιστών.

Με βάση τα θραύσματα βεβαιώνονται τέσσερις τουλάχιστον μορφές άμαζόνων (I. 6, I. 23, I. 27, I. 58) και μία ανδρική (I. 4). Οι ένδειξεις από τα σωζόμενα θραύσματα χεριῶν και ποδιῶν δὲν μπορούν να διαβεβαιώσουν για περισσότερες μορφές, χωρίς να σημαίνει ότι δὲν υπήρχαν.

Στην αναπαράσταση που επιχειρείται μόνο για τρεις άμαζόνες μπορεί να γίνει λόγος. Άλλα στα άκραία τμήματα του αετώματος υπάρχει θέση όπωσδήποτε για όκτώ μορφές, τέσσερις στο δεξιό τέταρτο και τέσσερις στο άριστερό. Οι μορφές αυτές μπορούσαν να είναι δύο ζεύγη πολεμιστῶν-άμαζόνων ἢ ομάδες τριῶν άμαζόνων και μιᾶς ανδρικής μορφῆς.

Ὁ θωρακοφόρος I. 4 μπορεί να αναπαρασταθῆ με μεγάλη πιθανότητα, για τους λόγους που αναφέρονται στον Κατάλογο I, με άσπίδα στο άριστερό χέρι που κάλυπτε το αντίστοιχο τμήμα του κορμού και με δόρυ (ἢ ξίφος) στο δεξιό χέρι. Η συνοπτικά δουλεμένη πίσω ὄψη του δείχνει ότι ἦταν τοποθετημένος παράλληλα με το τυμπανο του αετώματος. Το ὕψος του σε σχέση με τις άλλες μορφές δηλώνει ότι ἡ θέση του ἦταν κοντά στο κέντρο του αετώματος, πιθανότατα μπροστά από τα άλογα του

δεξιού τεθρίππου. Τόρμος δὲν διακρίνεται στὸ τμήμα τοῦ κορμοῦ ποῦ σώζεται καὶ εἶναι μᾶλλον ἀπίθανο νὰ βρισκόταν σὲ πιὸ χαμηλὸ σημεῖο. Ἡ στερέωσή του στὸ ἀέτωμα ἐξασφαλιζόταν μὲ τὸ στήριγμα τοῦ λυγισμένου ἀριστεροῦ ποδιοῦ σὲ βράχο, ὅπως ἡ γονατιστὴ μορφή στὸ ἀέτωμα τοῦ Σωσιανοῦ (βλ. La Rocca), ἢ μὲ ἄλλο ἀντικείμενο. Δὲν ἀποκλείεται νὰ ὑπῆρχε στὴ θέση αὐτὴ πάνω στὸ ἔδαφος τὸ σῶμα μιᾶς ἄλλης μορφῆς, ὅπως στὸ ἀέτωμα τῆς Κορίνθου (βλ. εἰκ. 147).

Ἡ ἀμαζόνα I. 6 εἶναι καθισμένη στὸ ἔδαφος μὲ ἐκτεταμένο τὸ δεξιὸ σκέλος καὶ μὲ λυγισμένο ἔντονα στὸ γόνατο τὸ ἀριστερό, ταιριάζει δηλαδὴ στὸ χαμηλὸ χῶρο στὴ δεξιὰ γωνία τοῦ ἀετώματος, ὅπως εἶναι γνωστὸ ἀπὸ ἄλλα ἀρχαῖκα ἀετώματα. Μιὰ περισσότερο πιθανὴ στάση θὰ ἦταν νὰ στηρίζεται ἡ μορφή στὸ ἔδαφος μὲ τὸ δεξιὸ τῆς χέρι, τοῦ ὁποῖου θραῦσμα μπορεῖ νὰ εἶναι τὸ I. 15.

Ἀνάμεσα στὶς δύο μορφές I. 4 καὶ I. 6 θὰ μπορούσαν ἄνετα νὰ ὑπῆρχαν ἄλλες δύο μορφές ἢ ἴσως καὶ τρεῖς. Ἀπὸ τὶς βεβαιωμένες μορφές ἀμαζόνων, μία (I. 26) ἴσως ἀνήκει σὲ αὐτὴ τὴν ομάδα. Ἡ ἀμαζόνα θὰ εἰκονιζόταν νὰ βαδίζει, μὲ λυγισμένα σχεδὸν σὲ ὀρθὴ γωνία γόνατα, πρὸς ἀριστερά. Ἡ κατεύθυνση τῶν πτυχῶν μὲ ὀδήγησε στὴν ἀλλαγὴ τῆς στάσης τῆς μορφῆς στὴ νέα ἀναπαράσταση. Ἡ κίνηση τῶν χειρῶν εἶναι δύσκολο νὰ ὑποθεθεῖ· στὸ ἀριστερὸ κρατοῦσε ἀσπίδα, ἐνῶ στὸ δεξιὸ θὰ μπορούσε νὰ κρατεῖ ξίφος ἢ δόρυ· στὴν ἀναπαράσταση ἀποδίδεται ἀπλὰ ὑψωμένο.

Ἡ ἀμαζόνα τοῦ Καπιτωλίου (εἰκ. 122-125), ποῦ στὸ παλαιότερο σχέδιο ἦταν τοποθετημένη στὴν ἀριστερὴ κερκίδα, στὴ νέα σχεδίαση τοποθετήθηκε στὴ δεξιὰ. Τὸ σπάσιμο στὸ λαιμὸ καὶ οἱ λεπτομέρειες τῆς κόμης ὑποδηλώνουν ὅτι τὸ κεφάλι ἦταν ἐλαφρῶς γυρισμένο πρὸς ἀριστερά. Ὁ τόρμος στὴν πλάτη βεβαιώνει ὅτι ὁ κορμὸς ἦταν σχεδὸν κατενώπιον μὲ ἐλαφρὰ στροφὴ πρὸς δεξιὰ, ἔτσι ὥστε νὰ εἶναι ὀρατὸς ὁ γωρυτὸς στὸν ἀριστερὸ τῆς μπρῶ. Ἀπὸ τὸ σωζόμενο πάνω τμήμα τοῦ ἀριστεροῦ βραχίονα εἶναι βέβαιο ὅτι δὲν κρατοῦσε τὸ τόξο τεντωμένο, ἀλλὰ ἐτοιμαζόταν νὰ τοξεύσει τραβώντας ἴσως κάποιον βέλος ἀπὸ τὸ γωρυτὸ¹⁶⁵. Τὸ θραῦσμα I. 16 εἶναι πιθανότατα τμήμα αὐτοῦ τοῦ βραχίονα. Μιὰ μικρὴ ὀπὴ στὸ δεξιὸ μπρῶ καὶ ἓνα ἴχνος καρφιοῦ στὸν ἀριστερὸ χροσμίμευαν προφανῶς γιὰ τὴ στερέωση τοῦ τόξου. Ἐνα μικρὸ ἔξαρμα στὸ γόνατο δείχνει τὸ σημεῖο ποῦ ἀκουμποῦσε τὸ ἀριστερὸ χέρι.

Ἡ ἀμαζόνα ἀπὸ τὴν ὁποία προέρχεται τὸ θραῦσμα I. 27 κατευθυνόταν πρὸς δεξιὰ, ὅπως δείχνει τὸ τεντωμένο γόνατο τοῦ σωζόμενου δεξιοῦ σκέλους. Ἐπομένως θὰ πρέπει νὰ τοποθετηθεῖ στὴν ἀριστερὴ κερκίδα τοῦ ἀετώματος. Εἶναι ἡ μόνη ποῦ φορεῖ πάνω ἀπὸ τὸ χιτωνίσκο δορὰ αἰλουροειδοῦς. Τμήματα τῆς ἴδιας μορφῆς

165. Πρβ. SCHEFOLD, *Meisterwerke*, 31 ἀρ. 169 πίν. στὴ σελ. 173. Τοποθετεῖ τὴν ἀμαζόνα στὴν ἀριστερὴ κερκίδα, ἀλλὰ στραμμένη τελείως δεξιὰ. Ἐκτὸς τοῦ ὅτι ἔτσι δὲν θὰ ἦταν ὀρατὸς ὁ γωρυτὸς, ὁ τόρμος στὴν πλάτη δείχνει μὲ ποιὸ τρόπο ἦταν στερεωμένη στὸ τύμπανο. Ἴσως δὲν εἶχε προσέξει τοὺς ἀντίστοιχους τόρμους στὴν Ἀθηνὰ καὶ στὴν Ἀντιόπη. Στὴ νέα ἀναπαράσταση ἡ ἀμαζόνα ἔχει τὴ θέση τῆς στὴ δεξιὰ κερκίδα, ὅπως προτείνει καὶ ἡ WALTER-KARYDI, βλ. ὑπόσημ. 114, 139.

εἶναι τὰ θραύσματα I. 28 καὶ I. 29· τὸ πρῶτο μοιάζει νὰ ἀνήκει στὰ πίσω πόδια τοῦ ζώου, τὰ ὁποῖα δένονταν γύρω ἀπὸ τὸ λαιμὸ τῆς σχηματίζοντας κόμβο. Ἔς σημειωθεῖ ὅτι οἱ ἀμαζόνες καὶ οἱ μαινάδες φοροῦν τὴ δορὰ τοῦ ζώου μὲ τὸ κεφάλι πρὸς τὰ κάτω, ἀντίθετα ἀπὸ τὸν Ἡρακλῆ πού ἔχει δεμένα κάτω ἀπὸ τὸ λαιμὸ του τὰ μπροστινὰ πόδια τῆς λεοντῆς. Στὴν ἴδια ἀριστερὴ κερκίδα, πιθανότατα καὶ στὴν ἴδια ἀμαζόνα, ἀνήκει τὸ χέρι I. 17 πού κρατεῖ τόξο. Ἴσως καὶ ὁ γωρυτὸς I. 35 νὰ ἦταν προσκολλημένος σὲ μιὰ μορφή τῆς ἀριστερῆς κερκίδας, ἀντίστοιχη πρὸς τὴν ἀμαζόνα τοῦ Καπιτωλίου. Ὅσο γιὰ τὸ πτυχωμένο μπροστὰ ἀπὸ τὸ στήριγμα ὕψωμα I. 31 δὲν εἶναι ἀπίθανο νὰ προέρχεται ἀπὸ μιὰ ἀνδρική ἢ γυναικεία μορφή σὲ διασκελισμὸ, ἀντίστοιχη μὲ τὴ μορφή Ἀκρ. 159 (εἰκ. 165).

ΤΟ ΘΕΜΑ

Ἄν στο δυτικό ἀέτωμα τῆς Ἐρέτριας εἰκονίζονταν μόνο τὸ ἐπεισόδιο τῆς ἀρπαγῆς τῆς Ἀντιόπης ἀπὸ τὸν Θησέα καὶ ἡ μάχη τῶν ἀμαζόνων μὲ τὸν ἀπαγωγέα καὶ τὰ πρόσωπα πού τὸν συνόδευαν, ἀνάμεσα στὰ ὁποῖα πρέπει νὰ ἦταν καὶ ὁ ἄμεσος βοηθός του στὶς ἀπαγωγές, ὁ Πειρίθους, ἢ ἂν ὁ μύθος αὐτὸς γιὰ τὸν ἀττικὸ ἥρωα συνδυάζονταν μὲ τὸ μῦθο τῆς κοινῆς ἐκστρατείας του μὲ τὸν Ἡρακλῆ ἐναντίον τῶν ἀμαζόνων στὴ Θεμισκυρα, παραμένει ἄλυτο πρόβλημα¹⁶⁶. Τὰ ζητήματα τὰ σχετικὰ μὲ τὴν κοινὴ ἐκστρατεία Θησέα καὶ Ἡρακλῆ συζητήθηκαν διεξοδικὰ ἀπὸ τὸν F. Brommer στὸ βιβλίο του *Theseus*, 115 κέ., ὅπου συγκεντρώνονται καὶ ἀναλύονται οἱ γραπτές πηγές, καθὼς καὶ ὅσα μνημεῖα συνδέονται μὲ αὐτὸ τὸ μῦθο, ὅπως μᾶς παραδίδεται ἀπὸ τὸν Εὐριπίδην¹⁶⁷, τὸν Ἰσοκράτη¹⁶⁸ ἀλλὰ καὶ ἄλλους νεότερους. Ὁ Ἀπολλόδωρος¹⁶⁹ ἀναφέρεται στὸν Ὑγίνο καὶ στὸν Φιλόχορο, σύμφωνα μὲ τοὺς ὁποῖους οἱ δύο ἥρωες συνέπραξαν στὴν ἐκστρατεία, ἀλλὰ τὴν Ἀντιόπη τὴν κατέκτησε ὁ Θησέας. Ὁ Πλούταρχος¹⁷⁰ γνωρίζει καὶ τὴν παράδοση τοῦ Φιλοχόρου, ἀλλὰ καὶ ὅσα ἀναφέρουν ὁ Φερεκύδης, ὁ Ἑλλάνικος καὶ ὁ Ἡροδότος, ὅτι δηλαδὴ μόνος ὁ Θησέας ἐπλευσε στὸν Εὐξεῖνο καὶ πῆρε μαζί του αἰχμάλωτη τὴν ἀμαζόνα. Ὁ Πausanias¹⁷¹ ἀναφέρει τὸν ποιητὴ Ἡγία ἀπὸ τὴν Τροιζῆνα πού περιγράφει τὴν ἐκστρατεία τοῦ Θησέα στὴ Θεμισκυρα (χωρὶς τὸν Ἡρακλῆ) μὲ συντρόφους τὸν Πειρίθου καὶ τὸν Φόρβαντα. Ἡ βασίλισσα τῶν ἀμαζόνων τὸν ἐρωτεύθηκε καὶ τοῦ παρέδωσε τὴν πόλη.

Ἀπὸ τὰ μνημεῖα ἡ ἀρχαιότερη, γνωστὴ καὶ ἀπὸ τὸν Pausanias, παράσταση ὑπῆρχε στὸ θρόνο τοῦ ἀγάλματος τοῦ Διὸς στὴν Ὀλυμπία, ὅπου στὴν ἀμαζονομαχία μὲ τὸν Ἡρακλῆ εἰκονίζονταν καὶ ὁ Θησέας¹⁷². Ἄλλα μνημεῖα παλαιότερα καὶ νεότερα ἀπὸ τὸ ἀγαλμα τῆς Ὀλυμπίας, πού ὑποδείχθηκαν κατὰ καιροὺς ἀπὸ διάφορους ἐρευνητὲς ὡς μαρτυρίες τῆς κοινῆς ἐκστρατείας Ἡρακλῆ καὶ Θησέα ἐναντίον τῶν ἀμαζόνων, ἐξετάζονται ἀπὸ τὸν Brommer¹⁷³ καὶ δικαιολογημένα ἀντιμετωπίζονται μὲ ἐπιφύλαξη. Στὴν ἀγγειογραφία δὲν ἔχει ἔως τώρα ἀναγνωρισθεῖ τὸ θέμα. Μία πληροφoρία, ὥστόσο, τῆς γραπτῆς παράδοσης θὰ μπορούσε ἴσως νὰ ἀναχθεῖ, ἀντίθετα ἀπὸ τὴν ἀποψη τοῦ Brommer, σὲ ἀρκετὰ παλαιότερη ἐποχὴ, περίπου στὴν ἐποχὴ χρονολόγησης τοῦ ἀετώματος τῆς Ἐρέτριας. Πρόκειται γιὰ τὸ χωρίο τοῦ Ἀπολλο-

166. Σχετικὰ μὲ τὸ μῦθο βλ. *RE Suppl.*, 13, 1973, 1149 κέ. λ. *Theseus, Raubzug an den Thermodon*.

167. *Ἡρακλεῖδαι* 210, ὅπου ὁ Ἴδαος, ὁ ἠνίοχος τοῦ Ἡρακλῆ, διηγεῖται στὸ γιὸ τοῦ Θησέα Δημοφῶντα τὴ φιλία πού ἔνωσε τοὺς δύο ἥρωες.

168. *Παναθ.* 193.

169. *Βιβλ.* II 5, 9 καὶ *Ἐπιτομή* I, 16.

170. *Θησ.* 26, 1 (ἀναφέρεται ὁ Φιλόχορος)· 28, 1-2 (ἀναφέρεται ὁ τῆς Θησονίδος ποιητής).

171. I 2, 1.

172. V 11, 4. Βλ. καὶ J. FINK, *Der Thron des Zeus*, 1968, 29.

173. Brommer, *Th*, 118.

δώρου¹⁷⁴: *συστρατευσάμενος (ὁ Θησεύς) ἐπὶ Ἀμαζόνας Ἡρακλεῖ ἤρπασεν Ἀντιόπην, ὡς δέ τινες Μελανίππην, Σιμωνίδης δὲ Ἴππολύτην, διὸ ἐστράτευσαν ἐπὶ Ἀθήνας Ἀμαζόνες.* Ἡ ἀναφορά τοῦ ὀνόματος τοῦ Σιμωνίδη στὴν ἴδια πρόταση πού ἀναφέρει τὴν κοινὴ ἐκστρατεία, εἶναι ἕνα ἐπιχείρημα κατὰ τὴν Hofkes Brukker¹⁷⁵, ὅτι ἡ παράδοση ἀνάγεται ἔως τὰ ὑστεροαρχαϊκὰ χρόνια, ἂν καὶ τὰ μνημεῖα αὐτῆς τῆς ἐποχῆς δὲν τὴν ἐπιβεβαιώνουν.

Ἀφετηρία γιὰ τὴ διερεύνηση τοῦ μυθολογικοῦ περιεχομένου τῆς ἀμαζονομαχίας στὸ ναὸ τοῦ Δαφνηφόρου Ἀπόλλωνος δὲν μπορεῖ νὰ εἶναι παρὰ τὰ θραύσματα τῶν γλυπτῶν πού σώθηκαν. Ἀπὸ αὐτὰ συμπεραίνουμε ὅτι στὸ αἴτωμα ὑπῆρχαν δύο τέθριππα ἄρματα ἀπὸ κάθε πλευρὰ τῆς Ἀθηνᾶς. Τὸ ἕνα ἦταν τὸ ἄρμα τοῦ Θησέα. Τὸ ἄλλο μποροῦν θεωρητικὰ νὰ τὸ διεκδικήσουν τρεῖς μορφές:

α. Ἐνας ἀπὸ τοὺς συντρόφους τοῦ Θησέα, ὁ Πειρίθους ἢ ὁ Φόρβας, ὁ ὁποῖος θὰ ἀπεικονιζόταν νὰ ἀνεβαίνει στὸ (ἢ νὰ κατεβαίνει ἀπὸ τὸ) ἄρμα καὶ νὰ ἀποτελεῖ ἔτσι τὴν ἀντίστοιχη ἰσορροπία ὡς πρὸς τὸν Θησέα μορφῆ, ὁ ὁποῖος εἰκονιζόταν στὴν ἄλλη πλευρὰ τῆς σύνθεσης. Ἀλλὰ στὴν ὑπόθεση αὐτὴ θὰ μπορούσε νὰ προβληθεῖ εὐλογος ἀντίλογος, ὅτι μὲ τὴν τοποθέτηση αὐτῆς τῆς μορφῆς δίπλα στὴν Ἀθηνᾶ ἐξαιρεται ὁ σύντροφος τοῦ Θησέα καὶ ἀποβαίνει μαζὶ μὲ τὸν ἥρωα ἰσότιμη μορφῆ τῆς παράστασης.

β. Ἡ Ἀντιόπη, μὲ τὴν προϋπόθεση ὅτι τὸ ἄρμα ἀπὸ τὸ ὁποῖο τὴν ἄρπαξε ὁ Θησέας εἰκονιζόταν κενὸ ἢ μόνο μὲ μία ἀμαζόνα-ἡνίοχο. Ἄν καὶ οἱ ἀμαζόνες εἰκονίζονται συνήθως πάνω σὲ ἄλογα, ὑπάρχουν καὶ παραστάσεις μὲ ἄρματα¹⁷⁶. Ἄν ὅμως ὑπολογίσουμε τὶς δεσμεύσεις πού ἐπιβάλλει ἡ συμμετρία στὶς ἀρχαϊκὲς συνθέσεις, ἡ ὑπόθεση αὐτὴ ἐξασθενεῖ ἀρκετά. Εἶναι δύσκολο νὰ ἀποδεχθοῦμε ὅτι στὴ μιὰ κερκίδα τοῦ αἰτώματος ἔχουμε σύμπλεγμα ἑνὸς ἥρωα καὶ μιᾶς βασίλισσας καὶ στὴν ἄλλη μιὰ μορφῆ δευτερεύουσας σπουδαιότητας.

γ. Ὁ Ἡρακλῆς, ἐφόσον ἀποδεχθοῦμε ὅτι ἡ παράδοση πού τὸν ἀναφέρει ὡς συμπλεκτιστὴ τοῦ Θησέα ἐναντίον τῶν ἀμαζόνων ἀνάγεται, ὅπως ἦδη ἀναφέρθηκε, στὴν ὑστεροαρχαϊκὴ ἐποχὴ. Ὁ ἥρωας θὰ μπορούσε νὰ εἰκονίζεται δίπλα στὴν Ἀθηνᾶ καὶ νὰ μάχεται μὲ τὸ τόξο ἐναντίον τῶν ἀμαζόνων. Ἀμαζονομαχίες μὲ Ἡρακλῆ εἶναι βεβαίως γνωστὲς κυρίως ἀπὸ τὴν ἀγγειογραφία ἀπὸ τὰ ἀρχιτεκτονικὰ γλυπτὰ ἀναφέρω τὶς σχετικὰ σύγχρονες μετόπες τοῦ θησαυροῦ τῶν Ἀθηναίων στοὺς Δελφούς. Χαρακτηριστικὸ εἶναι καὶ ἕνα ἐτρουσκικὸ χάλκινο ἔλασμα ἀπὸ τὴν Perugia χρονολογημένο στὰ τέλη τοῦ βου αἰ. π.Χ., μὲ παράσταση πού μοιάζει νὰ ἀντιγράφει αἴτωμα: ἀριστερὰ ὁ Ἡρακλῆς μάχεται τὶς ἀμαζόνες, σὲ ἕνα τέθριππο πιθανῶς ἢ Ἡρα, δεξιὰ τέσσερις ἔφιππες ἀμαζόνες. Ὁ Hampe (βλ. ὑπόσημ. 176) τὸ συγκρίνει μὲ τὸ αἴτωμα ἀπὸ τὰ Τοπόλια (εἰκ. 148).

174. *Ἐπιτομὴ* I, 16.

175. *BaBesch* 41 (1966) 14-27.

176. *Amazons*, πίν. 58 I, 3 καὶ 64 I. R. HAMPE - E. SIMON, *Griechische Sagen in der frühen etruskischen Kunst*, 1964, 11 πίν. 20-21.

Από τὰ θραύσματα τῆς Ἐρέτριας δὲν ὑπάρχουν στοιχεῖα πού νά μπορούν νά αποδοθοῦν στή μορφή τοῦ Ἡρακλῆ. Ἔγινε κάποια σκέψη μήπως τὰ θραύσματα ἀπὸ δορὰ ζῶου (I. 31-33) δὲν ἀνήκουν σὲ παρδαλὴ ἀλλὰ σὲ λεοντή. Τελικῶς ἡ ὑπόθεσις ἀπορρίφθηκε γιατί τὸ σκέλος μὲ τὴ δορὰ I. 31 εἶναι πολὺ λεπτὸ γιὰ νά ἀποδοθεῖ στὸν ἦρωα. Ἐὰν παρ' ὅλα αὐτὰ δεχόμεσταν ὅτι ἦταν αὐτὸς πού ἀνέβαινε στὸ ἄρμα, θὰ μπορούσαν ἀκόμη νά τοῦ ἀνήκουν τὸ στήριγμα μὲ τὶς πτυχές I. 34 καὶ ὁ γωρυτὸς I. 35, γιατί ὄχι καὶ τὸ κεφάλι I. 3. Τὸ ἀέτωμα τοῦ Σωσιανοῦ, ὅπου εἰκονίζονται οἱ δύο ἦρωες στὴν κοινὴ ἐκστρατεία κατὰ τῶν ἀμαζόνων, συνηγορεῖ στὴν παρουσία τοῦ Ἡρακλῆ στὸ ἀέτωμα τῆς Ἐρέτριας, ἂν βέβαια ἀποδεχθοῦμε ὅτι στὰ ἐναετία γλυπτὰ τοῦ 4ου αἰ. π.Χ. ἐπαναλαμβανόταν τὸ θέμα τοῦ ὑστεροαρχαϊκοῦ αἰτώματος. Γιὰ κάποια παλαιότερη λατρεία τοῦ Ἡρακλῆ στὸ χῶρο συνηγορεῖ ὡς ἕνα βαθμὸ ἡ ἀνεύρεσις μέσα στὴν ἐπίχωση τοῦ ναοῦ τοῦ Ἀπόλλωνος, ἐνὸς θραύσματος ἀπὸ πῆλινο ἀγγεῖο μὲ ἀνάγλυφο ὄφι καὶ ἐπιγραφή: [---]δρος τοῖ ἡρακλεῖ ποι[έσας] πού χρονολογεῖται στὰ μέσα τοῦ 6ου αἰ. π.Χ.¹⁷⁷ (εἰκ. 153). Λατρεία τοῦ Ἡρακλῆ στὴν Ἐρέτρια εἶναι γνωστὴ καὶ ἀπὸ ἕναν ἐνεπίγραφο χάλκινο λέβητα (ὄστεοδόχο κάλλιπ) ἀπὸ τὴν Ἐρέτρια πού σώζει τὴν ἐπιγραφή: Ἐρετριάθεν ἄθλον: παρ' ἡρακλέος· βρίσκεται στὸ Ἐθνικὸ Ἀρχαιολογικὸ Μουσεῖο (ἀρ. 7922) καὶ χρονολογεῖται στὸ πρῶτο τέταρτο τοῦ 5ου αἰ. π.Χ.¹⁷⁸ (εἰκ. 154). Ἡ παρουσία τοῦ Ἡρακλῆ στὴν ἀμαζονομαχία τοῦ ναοῦ τοῦ Ἀπόλλωνος Σωσιανοῦ ἐνισχύει τὴν ἀποψη ὅτι στὸ ἀέτωμα τῆς Ἐρέτριας συνυπῆρχαν οἱ δύο ἦρωες¹⁷⁹.

Γιὰ τὸ θέμα τῆς ἀμαζονομαχίας στὸ δυτικὸ ἀέτωμα τοῦ ναοῦ τῆς Ἐρέτριας θὰ μπορούσε νά ἐπικαλεσθεῖ κανεὶς, ὅπως σημείωσε ὁ Brommer, τὴν πληροφορία τοῦ Πλουτάρχου, ὅτι πληγωμένες ἀμαζόνες μεταφέρθηκαν ἀπὸ τὴν Ἀντιόπη στὴ Χαλκίδα, ὅπου ὑπῆρχαν καὶ τάφοι ἀμαζόνων. Σύμφωνα μὲ τὴν παράδοσις οἱ ἀμαζόνες νικήθηκαν στὴν ἐπίθεσί τους ἐναντίον τῶν Ἀθηναίων καὶ ὅσες σκοτώθηκαν ἐτάφησαν σὲ διάφορα σημεῖα τῆς Ἀττικῆς¹⁸⁰. Οἱ τάφοι αὐτοὶ μπορεῖ νά ἦταν τύμβοι σὲ σχῆμα ρομβοειδές (σὰν ἀσπίδα ἀμαζόνας;), ὅπως τὸ μνημεῖο τῆς Ἰππολύτης πού ἀναφέρει ὁ Πausanias¹⁸¹. Ὁ Πλούταρχος¹⁸² ἀναφέρει ὅτι καὶ στὴ Χαλκίδα ἐτάφησαν οἱ ἀμαζόνες πού μεταφέρθηκαν ἀπὸ τὴν Ἀντιόπη. Ἴσως ὑπῆρχε λατρεία τῆς Ἀντιόπης στὴν Εὐβοία. Ὁ μῦθος συνδέεται προφανῶς μὲ προϊστορικοὺς τάφους, ὅπου συνεχιζόταν ἴσως καὶ στὰ ἱστορικὰ χρόνια κάποια λατρεία¹⁸³. Μπορεῖ ἀκόμη ὁ μῦθος τῆς

177. *AE* 1911, 35 εἰκ. 25. *IG* XII 9. 257. JEFFERY, 87 ἀρ. 10 πίν. 5.

178. *ΠΑΕ* 1890, 95. *IG* XII 9. 272. JEFFERY, 88 ἀρ. 16.

179. LA ROCCA, βλ. ὑπόσημ. 156, 77.

180. H. HERTER, *RhM* 85 (1936) 220.

181. Πaus. I 41, 7.

182. *Θησ.* 27, 5.

183. Κ.Α. ΡΩΜΑΙΟΣ, Ἀπόλλων Θέρμιος, Ἐπετηρὶς Φιλοσοφικῆς Σχολῆς Πανεπιστημίου Θεσσαλονίκης, 1932, 10-11 καὶ 13-15.

είσβολῆς τῶν ἀμαζόνων νὰ ἀποτελεῖ ἀπόηχο ἐπιθέσεων ἐχθρῶν ἀπὸ τὴ θάλασσα, ποὺ ἀπείλησαν τοὺς κατοίκους τῶν ἀκτῶν τοῦ Σαρωνικοῦ καὶ τοῦ Εὐβοϊκοῦ¹⁸⁴. Δὲν ἀποκλείεται τὸ θέμα τῶν ἀμαζόνων νὰ ἀναβίωσε καὶ νὰ ξανάγινε ἐπίκαιρο μετὰ ἀπὸ τὴν ἐνίσχυση τῶν ἐμπορικῶν καὶ πολιτικῶν σχέσεων μὲ τὴ Μαύρη Θάλασσα¹⁸⁵.

184. U. v. WILLAMOWITZ-MOELENDORF, *Eur. Her. Einleitung in die griechische Tragödie*, 1895, σχόλιο στὸ στίχο 408 τοῦ κειμένου.

185. SCHEFOLD, *Götter-Heldensagen*, 158. K. SCHEFOLD, *Wort und Bild*, 1975, 74 κέ.

4. ΤΟ ΠΡΟΒΛΗΜΑ ΤΟΥ ΑΝΑΤΟΛΙΚΟΥ ΑΕΤΩΜΑΤΟΣ

Στή βιβλιογραφία πολλές φορές αναφέρεται ότι ο ναός του Δαφνηφόρου Απόλλωνος στην Έρέτρια είχε διακοσμημένο μόνο το δυτικό αέτωμα και ότι το ανατολικό δεν διακοσμήθηκε ποτέ εξαιτίας της καταστροφής του ναού από τους Πέρσες. Με την άποψη αυτή όμως δημιουργείται ένα πρόβλημα, το οποίο δικαιολογημένα επισημαίνει ο Δελνβορριάς¹⁸⁶. Η περίπτωση του ναού της Έρέτριας θα ήταν η μοναδική, στην οποία δεν ακολουθήθηκε η γνωστή σειρά στη διακόσμηση των αετωμάτων των ναών, σύμφωνα με την οποία τα εναέτια της ανατολικής πλευράς, της πρόσοψης δηλαδή του μνημείου, κατασκευάζονται πριν από τα εναέτια της δυτικής, της πίσω όψης, ή τουλάχιστον συγχρόνως. Είναι άπιθανο να κατασκευάσθηκε πρώτα το δυτικό και να παρέμεινε αδιακόσμητο το ανατολικό. Για το λόγο ακριβώς αυτό υποστηρίχθηκε ότι ο κορμός της Αθηνάς πιθανόν να προέρχεται από το ανατολικό αέτωμα, στο οποίο ο Δελνβορριάς υποθέτει ότι ίσως ανήκουν και άλλα θραύσματα.

Η άποψη ότι και το ανατολικό αέτωμα ήταν διακοσμημένο είναι σχεδόν βέβαιη, εστω και αν δεν υπάρχουν πολλές ενδείξεις, εκτός από τη μαρτυρία του Κουρουνώτη ότι το θραύσμα της γενειοφόρου κεφαλής I. 3 βρέθηκε στην ανατολική πλευρά του ναού. Το θραύσμα όμως αυτό δεν είναι αρκετό για να προχωρήσει κανείς στην αναζήτηση του θέματος. Θα μπορούσε ίσως να συνδέεται με κάποιο μύθο σχετικό με τη θεότητα που λατρευόταν στο ναό, αλλά αυτό δεν είναι κανόνας. Ούτε και η αντίστοιχία με το θέμα του δυτικού αετώματος είναι απαραίτητη αυτή την εποχή, σε αντίθεση με την κλασική, κατά την οποία σε αρκετές περιπτώσεις η αμαζονομαχία αντιπαράκειται στον πόλεμο των θεών έναντι των γιγάντων¹⁸⁷.

Όπωςδήποτε, αν το θραύσμα I. 3 προέρχεται πράγματι από τη διακόσμηση του ανατολικού αετώματος, μπορούμε να συμπεράνουμε ότι τα εναέτια αυτής της πλευράς δεν διέφεραν χρονικά από τα αγάλματα της δυτικής και, επιπλέον, ότι τεχνολογικά και τα δύο ήταν έργα του ίδιου εργαστηρίου.

Θραύσματα αρχαϊκών γλυπτών από τις αποθήκες του Μουσείου της Χαλκίδος και της Έρέτριας, που θα μπορούσαν να συσχετισθούν με αυτό το αέτωμα, δεν υπάρχουν. Ένα τμήμα δεξιού βραχίονα γυναικείας μορφής με χειριδωτό χιτώνα (ME 11910, Κατ. IV. 11) θα μπορούσε να αποδοθεί στη σύνθεση του ανατολικού ή

186. DELIVORRIAS, 179 κέ.

187. Γ. ΔΕΣΠΙΝΗΣ, ΑΔ 29 (1974) Μελέται, 22 κέ.

τοῦ δυτικοῦ αἰτώματος, δὲν ἀποκλείεται ὁμῶς νὰ προέρχεται καὶ ἀπὸ ἐλεύθερο ἄγαλμα κόρης ποῦ χρονολογεῖται στὴν ἴδια ἐποχὴ. Τέλος, τρία ἄλλα θραύσματα –τμήμα οὐρᾶς ἐνὸς ζώου (ME 12468, Κατ. IV. 10) καὶ δύο τμήματα ἀπὸ φίδι (ME 608 καὶ 12484), στὸ ἓνα ἀπὸ τὰ ὁποῖα σώζεται ἡ κεφαλὴ τοῦ ἔρπετοῦ (Κατ. IV. 8 καὶ 9)– εἶναι μικρὰ σὲ μέγεθος γιὰ νὰ θεωρηθοῦν θραύσματα ἀπὸ αἰτωματικά γλυπτά. Θὰ μπορούσε βέβαια εἰδικὰ γι' αὐτὰ νὰ ὑποθεθεῖ ὅτι ἀποτελοῦσαν συμπληρωματικὲς λεπτομέρειες τῶν μορφῶν τῆς σύνθεσης. Θὰ ἦταν παρακινδυνευμένο ὁμῶς νὰ προχωρήσω σὲ ὑποθετικὲς προεκτάσεις, ἐφόσον καὶ ἡ προέλευση τῶν θραυσμάτων εἶναι ἄγνωστη καὶ τὸ θέμα τοῦ αἰτώματος δὲν εἶναι δυνατὸ νὰ προσδιορισθεῖ.

Πέρα ἀπὸ τὰ προβλήματα ποῦ ἐπισημάνθηκαν, μπορούμε νὰ καταλήξουμε σὲ δύο πιθανὰ συμπεράσματα. Ἡ σύνθεση τοῦ ἀνατολικοῦ αἰτώματος, ὅπως συμβαίνει καὶ σὲ ἄλλα σχετικὰ παραδείγματα, σὲ ἀντίθεση μὲ τὴ ζωηρὴ σύνθεση τοῦ δυτικοῦ, θὰ εἶχε ἴσως περισσότερο στατικὸ χαρακτήρα. Ἄν μάλιστα ἀνατρέξουμε στὴν παράσταση τοῦ ἀνατολικοῦ αἰτώματος τοῦ ναοῦ τοῦ Ἀπόλλωνος στοὺς Δελφούς¹⁸⁸, θὰ μπορούσαμε ἴσως νὰ ὑποθέσουμε καὶ γιὰ τὴν Ἑρέτρια κάποια ἀνάλογη σύνθεση, μὲ κυρίαρχη μορφὴ τὴ λατρευόμενῃ θεότητῃ τοῦ ναοῦ, τὸν Ἀπόλλωνα «ἐπιφαινόμενον».

188. LAPALUS, 142 κέ. εἰκ. 22. *FdD* IV 3, 32 εἰκ. 7, 8. SCHEFOLD, *GrPl*, εἰκ. VIII.

5. ΤΥΠΟΛΟΓΙΚΑ, ΕΙΚΟΝΟΓΡΑΦΙΚΑ ΚΑΙ ΤΕΧΝΟΤΡΟΠΙΚΑ ΧΑΡΑΚΤΗΡΙΣΤΙΚΑ ΤΩΝ ΓΛΥΠΤΩΝ

ΤΟ ΕΡΓΑΣΤΗΡΙΟ ΚΑΙ Η ΧΡΟΝΟΛΟΓΗΣΗ

Για την τεχνοτροπία, τὸ ἐργαστήριο καὶ τὴ χρονολόγησιν τῶν ἐναετίων τῆς Ἐρέτριας εἶναι ἐνδεικτικὰς ὀρισμέναις χαρακτηριστικαῖς λεπτομέρειαις.

Στὸ σύμπλεγμα I. 1 ἰδιαιτέρο ἐνδιαφέρον παρουσιάζουν οἱ κομμώσεις. Για τὰ μαλλιά ποῦ καλύπτουν τὸ κρανίον σὲ ἀκτινωτὴ διάταξιν καὶ ποῦ καταλήγουν πάνω ἀπὸ τὸ μέτωπον σὲ σειρὰς ἀπὸ κοχλιωτοὺς βοστρύχους ὑπάρχουν παράλληλα στὰ κεφάλια Sk 536¹⁸⁹ στὸ Altes Museum τοῦ Βερολίνου, στὸ Μουσεῖο Barracco¹⁹⁰, τοῦ Κούρου ἀπὸ τὸ Πτώσιν στὸ Ἐθνικὸ Ἀρχαιολογικὸ Μουσεῖον ΕΑΜ 20¹⁹¹, τοῦ Ἀριστοδίκου¹⁹² (εἰκ. 155), τοῦ ντυμένου Κούρου τῆς Ἀκροπόλεως¹⁹³ (εἰκ. 164), ὀρισμένων μορφῶν ἀπὸ τὰ αἰετώματα τῆς Ἀφαιίας¹⁹⁴ καὶ ἀπὸ τὰς ἀνάγλυφαις μορφῆς στὴ βάση Πουλοπούλου (ΕΑΜ 3476)¹⁹⁵. Δὲν λείπουν τὰ παράλληλα καὶ σὲ γυναικεῖαι κεφαλῆς, ὅπως π.χ. τῆς Κόρης τοῦ Ἀντήνορος¹⁹⁶ (εἰκ. 167), τῆς Κόρης Ἀκρ. 660¹⁹⁷, τῆς πώρινης κεφαλῆς τῆς Ἀθηνᾶς Προναίας στοὺς Δελφοὺς¹⁹⁸ (εἰκ. 166), τῆς κεφαλῆς τῆς Ἀθηνᾶς ἀπὸ τὴν Ὀλυμπίαν¹⁹⁹. Κοχλιωτοὺς βοστρύχους ἔχει ἐπίσης καὶ τὸ κεφάλιν Webb²⁰⁰, ἔργον ρωμαϊκῶν χρόνων, τὸ ὁποῖον θεωρήθηκε ἀντίγραφον τῆς κεφαλῆς τοῦ Ἀρμοδίου ἀπὸ τὸ πρῶτον σύνταγμα τῶν Τυραννοκτόνων, ἔργον τοῦ Ἀντήνορος.

189. BLÜMEL, 27-29. LANGLOTZ, *BSch*, πίν. 72a. RICHTER, *Kouroi*, ἀρ. 170 εἰκ. 507, 508. ΚΑΡΟΥΖΟΣ, 94 σημ. 34.

190. RICHTER, *Kouroi*, ἀρ. 188 εἰκ. 560-563.

191. Ὁ.Π., ἀρ. 155 εἰκ. 450-457.

192. ΕΑΜ 3938. ΚΑΡΟΥΖΟΣ, πίν. 7-10.

193. Ἀκρ. 633. *AMA*, ἀρ. 308 πίν. 128-129.

194. *Aegina*, πίν. 96 ἀρ. 1 καὶ 33.

195. LULLIES - HIRMER, εἰκ. 57.

196. Ἀκρ. 681. *AMA*, ἀρ. 38 πίν. 50-52.

197. *AMA*, ἀρ. 87 πίν. 50-52.

198. Π. ΘΕΜΕΛΗΣ, Neues über die Giebel des Athena-Tempels II in Delphi, *Akten des Internationalen Kolloquiums I*, DAI Athen 1985, πίν. 68, 69.

199. E. KUNZE, *OIBer VI* (1958), 173-174 πίν. 66-70, πρῶθ. εἰκ. 117, πίν. 72 R. Πρῶθ. καὶ R. HAMPE, VI. Bericht über die Ausgrabungen in Olympia, *Gymnasium* 68 (1961) 555.

200. J. DÖRIG, La tête Webb, l'Harmodios d'Anténor et le problème des copies romaines d'après des chefs d'œuvres archaïques, *AntK* 12 (1969) 41-50.

Λιγότερο συνθισιμένη είναι η διάταξη της κόμης στον αυχένα του Θυσία. Τα πλησιέστερα παράλληλα της αποτελεί η κόμη σε κεφάλια από το ναό της Αφαιάς²⁰¹, στο Μουσείο της Volterra²⁰² (είκ. 156) και σχετικά διαφοροποιημένη στο κεφάλι του Κούρου της Ανάφης²⁰³ στο Βρετανικό Μουσείο και στο κεφάλι της συλλογής Biscari²⁰⁴ από τους Λεοντίνους στο Μουσείο της Κατάνης.

Η κόμη της Αντιόπης, χωρισμένη στη μέση, πλαισιώνει το μέτωπο σε κλιμακωτή διάταξη από κάτω προς τα πάνω, ενώ στο πίσω μέρος δένεται σε κρωβύλο. Η τελευταία λεπτομέρεια συναντάται τόσο σε ανδρικές όσο και σε γυναικείες μορφές αυτής της εποχής²⁰⁵. Για τους συνεχόμενους προνωτούς σχηματισμούς των βοστρύχων, που διατάσσονται κλιμακωτά πάνω στο μέτωπο, το πλησιέστερο παράλληλο αποτελεί η κεφαλή της Κόρης Άκρ. 674 «με τα μάτια της σφίγγας»²⁰⁶ (είκ. 158), της οποίας οι βόστρυχοι, όχι τόσο «προνωτοί», κατεβαίνουν αρκετά χαμηλότερα στους κροτάφους, σκεπάζοντας την άκρη των φρυδιών. Η άκτινωτή διάταξη των μαλλιών στο κεφάλι της Αντιόπης έχει το αντίστοιχό της στην Κόρη Άκρ. 684²⁰⁷ (είκ. 159-160). Περισσότερο εξελιγμένη η κόμμωση με τους προνωτούς βοστρύχους συναντάται στην καθιστή θεά του Βερολίνου²⁰⁸ και στο κεφάλι της Fasanerie στη Fulda²⁰⁹, έργα ταραντινά των ετών 470-460 π.Χ.

Ελάχιστες ενδείξεις έχουμε δυστυχώς για την κόμμωση της Αθηνάς. Σώζονται μόνο οι στριφτοί πλόκαμοι που πέφτουν στους ώμους και στο στήθος. Οι βαθιές σαν κύλινδροι κοιλότητες που σχηματίζονται από την περιέλιξη των πλοκάμων και η λεπτομερής ανάγλυφη δήλωση των τρίχινων δεσμίδων δίνουν στους πλοκάμους μεταλλική ύφή. Είναι βέβαιο ότι ο γλύπτης προσπαθεί να μιμηθεί αντίστοιχους πλοκάμους από χαλκό, όπως π.χ. τους σωζόμενους στην Όλυμπία²¹⁰ (είκ. 163). Παρόμοιους πλοκάμους αλλά πιο άτεχνους βλέπουμε στις Κόρες Άκρ. 682²¹¹ (είκ. 161) και 598²¹². Όμοιους πλοκάμους είχε ίσως και το άγαλμα της Αθηνάς στη Δήλο²¹³.

Όλοκληρώνοντας τις παρατηρήσεις για τις κομμώσεις των μορφών στα γλυπτά

201. Aegina, πίν. 77, πρβ. OHLY, *Aegineten*, πίν. 16.

202. E. FUMI, *Volterra, Il Museo etrusco e i monumenti*, 1976, 38, αρ. 5 είκ. 32. Ευχαριστώ την Έφορεία Αρχαιοτήτων Φλωρεντίας για την άδεια δημοσίευσής.

203. RICHTER, *Kouroi*, αρ. 159 είκ. 461-463.

204. Ό.π., αρ. 184 είκ. 556-558.

205. FR. STUDNICZKA, AA 1921, 323 κέ. J. DÖRIG, ό.π. (ύποσημ. 200), 41 κέ., πίν. 25.1-2, 26.1-2.

206. AMA, αρ. 44 πίν. 62-67.

207. AMA, αρ. 55 πίν. 78.

208. BLÜMEL, πίν. 57.

209. SCHEFOLD, *Meisterwerke*, 218 αρ. 244.

210. P.C. BOL, *Grossplastik aus Bronze in Olympia*, *OlForsch* 9 (1978) πίν. 13, 53 (αρ. B 6375 και B 6376).

211. AMA, αρ. 41 πίν. 53-56. H. WALTER-KARYDI, *Äolische Kunst*, *AntK* 7 (1970) πίν. 10 αρ. 2.

212. AMA, αρ. 40 πίν. 58.

213. MARCADÉ, 191 είκ. 8.

τῆς Ἐρέτριας, θὰ πρέπει νὰ ἀναφερθοῦμε καὶ στὰ ὑπολείμματα τῆς κόμης ποὺ σώζονται στὴν πλάτη τῆς ἀμαζόνας τοῦ Museo dei Conservatori (εἰκ. 125) καὶ στὸ μικρὸ θραῦσμα ποὺ εἰκονίζεται στὴν εἰκ. 134. Πέρα ὁμως ἀπὸ τὴν ἐπισήμανση ὅτι οἱ ἀμαζόνες εἶχαν μακριὰ μαλλιά ριγμένα στὴν πλάτη καὶ φοροῦσαν φρυγικοὺς πῖλους, ἀδυνατοῦμε νὰ προχωρήσουμε σὲ ἄλλες λεπτομέρειες. Τὶς ἴδιες δυσκολίες ἔχουμε καὶ γιὰ τὶς κομμώσεις τῶν ἀνδρικῶν μορφῶν στὶς περιπτώσεις ποὺ σώζονται ἐλάχιστα ὑπολείμματα, ὅπως στὸ θωρακοφόρο I. 4.

Τὸ θραῦσμα I. 3 (εἰκ. 15-17) εἶναι τὸ μόνο ἀπὸ τὸ κεφάλι γενειοφόρου μορφῆς ποὺ σώζεται. Ἀξίζει νὰ σημειωθεῖ ὅτι ἡ γενειάδα ἀποδίδεται μὲ παράλληλα κυματιστὰ «νήματα» σὲ ζεύγη, ἀπὸ τὰ ὁποῖα τὸ καθένα ἐξέχει περισσότερο. Αὐτὴ ἡ λεπτομέρεια, ποὺ ἀποτελεῖ βέβαια καὶ τεχνοτροπικὸ χαρακτηριστικὸ, ἀνευρίσκεται ὅμοια στὴν κεφαλὴ Ἄκρ. 3694²¹⁴. Ἀνάλογη ἐπεξεργασία ἔχουν καὶ τὰ μαλλιά τῆς Κόρης ἀπὸ τὸ ἀριστερὸ ἀκρωτήριο τοῦ δυτικοῦ αἰτώματος στὸ ναὸ τῆς Ἀφαιίας²¹⁵.

Ἄν καὶ τὰ γλυπτὰ τῆς Ἐρέτριας σώζονται ἀποσπασματικά, μποροῦμε νὰ ἀποκαταστήσουμε τὴν ἐνδυμασίαν ὀρισμένων μορφῶν στὸ σύνολό τους. Γιὰ τὸ χιτῶνα καὶ τὸ λοξὸ ἱμάτιο τῆς Ἀθηνᾶς ὑπάρχουν πολλὰ παράλληλα στὴν ὑστεροαρχαϊκὴ πλαστικὴ καὶ σὲ μορφῆς τῆς ἴδιας τῆς θεᾶς, ὅπως π.χ. στὰ ἀγάλματα ἀπὸ τὰ αἰτώματα τοῦ ναοῦ τῆς Ἀφαιίας. Λεπτομέρειες τῶν ἐνδυμάτων, ὅπως π.χ. οἱ πτυχῆς τῆς χειρίδας ποὺ προβάλλουν κάτω ἀπὸ τὸ δεξιὸ ἀγκῶνα, βρίσκονται σὲ σειρὰ ἀγαλμάτων (Κόρη Μουσείου Ἀκροπόλεως ἀρ. 615²¹⁶, Κόρη ἀπὸ τὸ αἶτωμα τοῦ ναοῦ τῶν Ἀλκμεωνιδῶν²¹⁷ στοὺς Δελφούς, Ἀθηνᾶ δυτικοῦ αἰτώματος ναοῦ Ἀφαιίας²¹⁸, Κόρες ἀπὸ τὰ κεντρικὰ ἀκρωτήρια τοῦ ἴδιου ναοῦ²¹⁹). Γιὰ τὸν τρόπο ποὺ εἶναι διπλωμένο τὸ λοξὸ ἱμάτιο στὸ τρῆμα ποὺ διακρίνεται κάτω ἀπὸ τὸ λαιμὸ, πρβ. τὴν ἀντίστοιχὴ λεπτομέρεια στὴν Κόρη Ἄκρ. 598²²⁰ καὶ στὴν καθιστὴ θεὰ τοῦ Βερολίνου²²¹. Ἡ μεγάλη αἰγίδα ποὺ καλύπτει τὸ στήθος, τοὺς ὤμους καὶ τὴν πλάτη τῆς θεᾶς ἔχει ἐπίσης παράλληλα στὴν πλαστικὴ (π.χ. Ἀθηνᾶ δυτικοῦ αἰτώματος Ἀφαιίας²²², Ἀθηνᾶ τῆς Δήλου²²³, μετόπη 5 ἀπὸ τὸ θησαυρὸ τῶν Ἀθηναίων²²⁴), στὴ μικροπλαστικὴ (ὀρει-

214. AMA, ἀρ. 56 πίν. 82-83. K. STÄHLER, *Boreas* 1 (1978) 28 κέ., πίν. 4.

215. Ὅπως διαπίστωσα σὲ φωτογραφία ἀπὸ θραῦσματα τῶν ἀκρωτηρίων ποὺ ἔθεσε στὴ διάθεσή μου ἡ Martha Ohly καὶ ποὺ θὰ δημοσιευθοῦν στὸ *Aegineten* II ἢ III.

216. AMA, ἀρ. 56 πίν. 82-83. FR. GERKE, *Griechische Plastik in archaischer und klassischer Zeit*, 1938, XXXIV.

217. *FdD* IV 3, εἰκ. ἐκτὸς κειμένου VIII.

218. *Aegina*, πίν. 90, 93 ἀρ. 181.

219. Ὁ.π., πίν. 49, 98, 107.

220. AMA, ἀρ. 40 πίν. 58.

221. BLÜMEL, πίν. 56. H. HERDEJÜRGEN, *Untersuchungen zur thronenden Göttin aus Tarent in Berlin*, 1968, 57 πίν. 1-2.

222. SCHEFOLD, *Götter-Heldensagen*, 211 εἰκ. 288.

223. *BCH* 74 (1950) 184 εἰκ. 2-3.

224. *FdD* IV 4, πίν. 16.

χάλκινα ἀγαλμάτια Ἀθηνᾶς²²⁵) καὶ στὴν ἀγγειογραφία²²⁶. Τὸ γοργόνειο ἔχει περίπου τὸ ἴδιο μέγεθος μὲ τῆς Ἀθηνᾶς τοῦ Ἐνδοίου στὴν Ἀκρόπολη ἀρ. 625²²⁷.

Μεγαλύτερο ἐνδιαφέρον παρουσιάζουν τὰ στοιχεῖα γιὰ τὴν ἐνδυμασία τῶν ἀμαζόνων. Εἶναι χαρακτηριστικὴ ἡ ποικιλία τῶν ἐνδυμάτων. Καθένα ἀπὸ αὐτὰ εἶναι γνωστό τοιοῦτο στοιχεῖο τῆς ἀμφίεσης τῶν ἀμαζόνων, ἀλλὰ κάθε φορά συνδυάζεται διαφορετικά. Ὁ χιτωνίσκος τῆς Ἀντιόπης συνδυάζεται μὲ τὸ μακρὸ χειριδωτὸ δερμάτινο θώρακα ποὺ περισφίγγει τὸ πᾶν μέρος τοῦ κορμοῦ τῆς μορφῆς. Χιτωνίσκο φορεῖ καὶ ἡ ἀμαζόνα ἀπὸ τὴν ὁποία προέρχεται τὸ θραῦσμα I. 31. Ἐδῶ ὅμως ὁ χιτωνίσκος καλυπτόταν μὲ δορά, ἀπὸ τὴν ὁποία σώζεται τὸ ἓνα σκέλος τοῦ ζώου. Τὰ θραύσματα ἀπὸ δορὲς αἰλουροειδῶν (Κατ. I. 32, I. 33) δείχνουν ὅτι ἴσως καὶ ἄλλες μορφὲς ἀμαζόνων φοροῦσαν αὐτὸ τὸ ἐνδύμα. Παρόμοια δορὰ φορεῖ ὁ Ἡρακλῆς σὲ ἀγῶνα τοῦ μὲ ἀμαζόνες, ὅπως εἰκονίζεται στὸ χάλκινο ἔλασμα ἀπὸ ἄρμα στὴν Perugia²²⁸.

Ἐνα ἄλλο χαρακτηριστικὸ στοιχεῖο τῶν ἀμαζόνων, ὅπως εἶναι γνωστὸ ἀπὸ τὴν ἀγγειογραφία καὶ τὴν πλαστικὴ, εἶναι οἱ ἀναξυρίδες. Ἀναξυρίδες φορεῖ π.χ. ἡ καθιστὴ στὸ ἔδαφος ἀμαζόνα (Κατ. I. 6). Ἐνα σφιχτὸ, ἀπτύχτω ἐνδύμα, ποὺ φθάνει ἔως τοὺς μηρούς, σκεπάζει τὸ πᾶν μέρος τοῦ σώματός της. Θὰ πρέπει νὰ τὸ φανταστοῦμε μᾶλλον δερμάτινο, ἀπὸ τὸν τρόπο ποὺ ἀναδιπλώνεται στὸν ἀριστερὸ μηρὸ καὶ ἀπὸ τὰ ἴχνη τῆς ἔγχρωμης διακόσμησης. Τὸ ἐνδύμα αὐτὸ θὰ εἶχε ἴσως μακριᾶς χειρῖδες καὶ τὰ θραύσματα I. 16 καὶ I. 17, ποὺ σώζουν τὴν ἀπόληξη χειρῖδας στὸ κάτω μέρος τοῦ πήχεως, θὰ πρέπει μᾶλλον νὰ συνδυασθοῦν μὲ ἓνα τέτοιο ἐνδύμα. Ὅμοιο ἐνδύμα, συνδυασμένον μὲ ἀναξυρίδες, φορεῖ καὶ ἡ ἀμαζόνα τοῦ Καπιτωλίου. Παράλληλα βρίσκονται στὶς ἀγγειογραφίες ποὺ εἰκονίζονται ἀπὸ τὸν ν. Bothmer (*Amazons*, πίν. 61, 5 ἀριστερά, 64, 1-5, 74, 1-4, 75, 1). Τὴν ἀμφίεση τῶν ἀμαζόνων τῆς Ἐρέτριας συμπληρώνουν οἱ ἐνδείξεις τοῦ θραύματος I. 26, ποὺ δείχνει ὅτι ὀρισμένες μορφὲς φοροῦσαν ἴσως ψηλὰ ὑποδήματα, ἐνῶ τὸ θραῦσμα II. 9 καὶ ἡ ἀμαζόνα τοῦ Καπιτωλίου δηλώνουν ὅτι στὶς κεφαλὰς τοὺς φοροῦσαν φρυγικοὺς πῖλους, ὅπως εἶναι γνωστὸ καὶ ἀπὸ ἄλλες παραστάσεις²²⁹. Ἡ Ἀντιόπη, ἀντίθετα, μὲ τὸ διάδημα ποὺ φορεῖ χαρακτηρίζεται ὡς βασίλισσα.

Ὁ κορμὸς I. 4 εἶναι χαρακτηριστικὸ παράδειγμα πολεμιστῆ μὲ δερμάτινο θώρακα. Τὰ σχετικὰ παράλληλα εἶναι πολλὰ καὶ δὲν θὰ γίνῃ ἐδῶ ἰδιαίτερη μνεία²³⁰.

Χωρὶς ὅπλα καὶ γυμνὸς εἰκονίζεται ὁ Θησέας. Ἐνα μικρὸ ἱμάτιο μόνον, ποὺ πέφτει ἀπὸ τοὺς ὤμους ἀριστοτεχνικὰ πτυχωμένο, σκεπάζει τὴν πλάτη τοῦ. Τονίζεται ἔτσι

225. H.G. NIEMEYER, *Promachos*, 1960, εἰκ. 6, 7, 8, 11, 12, 13.

226. ARIAS - HIRMER, πίν. 84 καὶ 88. BEAZLEY, *ABV* 254, I. ARV¹, I. ARV², 6.

227. ΜΠΡΟΥΣΚΑΡΗ, εἰκ. 134, 135.

228. R. HAMPE - E. SIMON, ὀ.π. (ὑπόσημ. 176), 11 κέ. Beil. 11. Βλ. καὶ σελ. 61.

229. *Amazons*, πίν. LXXII.

230. OHLY, *Aegineten*, 67 κέ. πίν. 30, 34, 75 εἰκ. 52, 57, 62. Πρβ. καὶ στήλη τοῦ Ἀριστίωνος στὸ Ἐθνικὸ Ἀρχαιολογικὸ Μουσεῖο, ἀρ. εὐρ. 29.

ὁ νεανικὸς χαρακτήρας τῆς μορφῆς, ὁ τύπος δηλαδὴ τοῦ ἥρωα, ὅπως ἔχει ἐπικρατήσει στὴν ὑστεροαρχαϊκὴ ἐποχὴ καὶ ἐμφανίζεται στὴν ἀγγειογραφία καὶ στὶς μετόπες τοῦ θησαυροῦ τῶν Ἀθηναίων.

Θὰ πρέπει ἀκόμη νὰ γίνει σύντομη ἀναφορὰ στὰ κοσμήματα καὶ τὰ ἐξαρτήματα ποὺ χαρακτηρίζουν ὀρισμένες μορφές. Γιὰ τὸ περιδέριο τῆς Ἀθηνᾶς²³¹ μὲ τὰ ἀμυγδαλόσχημα σὲ δύο σειρὲς ἐξαρτήματα, μπορεῖ νὰ παραπέμψει κανεὶς στὶς Κόρες ἀπὸ τὸ ἀνατολικὸ ἀέτωμα τοῦ ναοῦ τοῦ Ἀπόλλωνος στοὺς Δελφοὺς²³² καὶ στὴν Κόρη τοῦ Ἐθνικοῦ Ἀρχαιολογικοῦ Μουσείου, ἀρ. 27 ἀπὸ τὴ Δῆλο²³³. Παρόμοιο εἶναι καὶ τὸ περιδέριο τῆς Κόρης Ἀκρ. 595²³⁴. Γιὰ τὸ ἀνάγλυφο βραχιόλι ποὺ σώζεται στὸ θραῦσμα I. 9 ἔγινε ἤδη λόγος στὸν Κατάλογο I.

Γιὰ τὰ τόξα ποὺ σώζονται, δὲν χρειάζεται εἰδικὴ μνεία. Ἕνα χαρακτηριστικὸ ὄπλο τῶν ἀμαζόνων, ὁ γωρυτός (I. 35), ἔχει παράλληλα στὴν ἀγγειογραφία²³⁵, ἀλλὰ καὶ σὲ ὀρισμένα μνημεῖα πλαστικῆς, ὅπως π.χ. σὲ μετόπη τοῦ θησαυροῦ τῶν Ἀθηναίων²³⁶ καὶ στὸν Ἡρακλῆ ἀπὸ τὸ ἀνατολικὸ ἀέτωμα τοῦ ναοῦ τῆς Ἀφαιᾶς²³⁷.

Ἡ ἀπαρίθμηση τῶν στοιχείων ποὺ ἀναφέρθηκαν βοηθεῖ στὴ συμπλήρωση καὶ τὴν ἐρμηνεία τῶν μορφῶν, ἀλλὰ δὲν παρέχει στοιχεῖα γιὰ τὴν ἀκριβέστερη χρονολόγηση τῶν γλυπτῶν καὶ τὴν ἀπόδοσή τους σὲ κάποιο συγκεκριμένο ἐργαστήριο. Αὐτὰ τὰ προβλήματα θὰ διερευνηθοῦν μὲ ὀρισμένες ἀναφορὲς σὲ τεχντροπικὰ χαρακτηριστικὰ τῶν γλυπτῶν.

Ὅπως τονίσθηκε καὶ στὴν περιγραφή τῶν θραυμάτων (βλ. Κατ. I), αὐτὸ ποὺ χαρακτηρίζει τὶς μορφές εἶναι οἱ πλούσιοι πλαστικοὶ ὄγκοι, οἱ μεγάλες ἐπιφάνειες, ἡ ἐπιμονὴ στὴ λεπτομέρεια καί, τέλος, ἡ τελειότητα στὴν ἐπεξεργασία, ποὺ κάνει τὰ γλυπτὰ αὐτὰ νὰ ξεχωρίζουν ὡς πρὸς τὴν ποιότητά τους ἀνάμεσα στὰ ἔργα τῆς ὑστεροαρχαϊκῆς πλαστικῆς ποὺ ἔχουν διασωθεῖ. Τὰ γενικὰ αὐτὰ χαρακτηριστικὰ παρατηροῦνται σὲ ἔργα ποὺ ἀποδίδονται στὰ ἰωνικονησιωτικὰ ἐργαστήρια, ἀνάμεσα στὰ ὅποια τὸ σημαντικότερο στὰ ὑστεροαρχαϊκὰ χρόνια ἦταν τὸ ἐργαστήριο τῆς Πάρου. Πολλοὶ ἐρευνητὲς ἕως τώρα, ὅπως ἀναφέρθηκε ἤδη στὴν Εἰσαγωγὴ, ὑποστηρίζουν τὴν ἄποψη ὅτι τὰ γλυπτὰ τῆς Ἐρέτριας σχετίζονται μὲ κάποιο ἰωνικονησιωτικὸ ἐργαστήριο. Οἱ ἀναφορὲς ὅμως αὐτὲς γίνονται μὲ γενικὲς διατυπώσεις καὶ δὲν ὑποδεικνύονται συγκεκριμένα ἔργα γιὰ σύγκριση· ὅστόσο, ὀρισμένα ἐπιμέρους στοιχεῖα εἶναι ὄντως ἐνδεικτικὰ γιὰ τὴν ὑποστήριξη αὐτῆς τῆς ἄποψης.

231. I. BLANCK, *Studien zum griechischen Halsschmuck der archaischen und klassischen Zeit* (διδακτ. διατρ.) Mainz 1974, 67, 82 εἰκ. 7 καὶ 8.

232. *FdD* IV 3, 70, πίν. IX (ἐκτὸς κειμένου) σμ. 8.

233. MARCADÉ, 202 εἰκ. 15. RICHTER, *Korai*, εἰκ. 475.

234. *AMA*, ἀρ. 32 πίν. 44.

235. ARIAS - HIRMER, εἰκ. 98.

236. SCHEFOLD, *Götter-Heldensagen*, 101 εἰκ. 125. *FdD* IV 4, πίν. 52.

237. OHLY, *Aegineten*, Beil. C.

Οί πτυχές τῶν ἐνδυμάτων τῆς Ἀθηνᾶς θὰ μπορούσαν νὰ συγκριθοῦν μὲ ὀρισμένα ἔργα τοῦ παριανοῦ ἐργαστηρίου, ὅπως π.χ. τὰ ἀγάλματα ἀπὸ τὸ σύνταγμα τῶν θεῶν στὴ Δῆλο²³⁸ ἢ, ἀκόμη, καὶ τὸ ἄγαλμα τῆς Ἄρτεμης Δηλίας²³⁹. Ὁ Buschor ὑπέδειξε καὶ τὴν κεφαλὴ τοῦ Μουσείου τῆς Πάρου ἀρ. 228²⁴⁰, ὡς παράλληλο τῆς κόμμωσης τοῦ Θησέα στὸν αὐχένα. Στὸ βιβλίο τοῦ *Frühgriechische Jünglinge*²⁴¹ χαρακτηρίζει τὸ σύμπλεγμα τῆς Ἐρέτριας «westkykladisch», χωρὶς ὅμως νὰ καθορίζει τὸ κέντρο. Μὲ τὴν ἄποψη αὐτὴ φαίνεται νὰ συμφωνεῖ περισσότερο ὁ Homann-Wedeking²⁴². Τὰ γλυπτὰ ποὺ ἐντάσσει ὁ Buschor στὸ δυτικοκυκλαδικὸ ἐργαστήριον χαρακτηρίζονται ἀπὸ τὶς σχέσεις τους μὲ τὴν Ἀττικὴ, σχέσεις ποὺ εἶναι ἐμφανεῖς καὶ στὰ γλυπτὰ τοῦ Δαφνηφόρου Ἀπόλλωνος. Πολλοὶ ἐρευνητές, ὅπως ἀναφέρθηκε καὶ στὴν Εἰσαγωγή, θεωροῦν ὅτι ἔχουν περισσότερη συγγένεια μὲ ἄττικὰ ἔργα. Ἔτσι ὁ Langlotz καὶ ὁ Lippold συγκρίνουν τὰ γλυπτὰ τῆς Ἐρέτριας μὲ τὴν Κόρνη Ἀκρ. 671²⁴³ (εἰκ. 162). Οἱ σχέσεις ὅμως περιορίζονται, κατὰ τὴ γνώμη μου, σὲ λεπτομέρειες, ὅπως εἶναι τὸ περίγραμμα καὶ τὸ πλατὺ πηγούνι τῆς Κόρνης, ἀκόμη καὶ οἱ κάθετες πτυχές τοῦ δέρματος στὰ ἄκρα τῶν χιλιῶν, χαρακτηριστικὰ ποὺ ὑπάρχουν καὶ στὸ κεφάλι τοῦ Θησέα. Ἄλλα ὅμως στοιχεῖα, ὅπως εἶναι ἡ πτύχωση τῶν ἐνδυμάτων τῆς Κόρνης, δὲν μαρτυροῦν συγγένεια. Γενικὰ ἡ σύγκριση τῆς Ἀντιόπης μὲ τὴν Κόρνη Ἀκρ. 671 εἶναι ἀτυχής, γιατί ὑπάρχει ποιοτικὴ διαφορὰ ἀνάμεσα στὰ δύο ἔργα, οὔτε καὶ εἶναι πειστικὴ, ἀφοῦ καὶ ὁ Langlotz, ποὺ πρῶτος τὴν ὑπέδειξε, φαίνεται νὰ τὴν ἐγκαταλείπει στὸ τελευταῖο ἔργο του²⁴⁴. Γενικοὶ συσχετισμοὶ μὲ ἄττικὰ γλυπτὰ ἔγιναν καὶ ἀπὸ ἄλλους ἐρευνητές (π.χ. ἔχει τονισθεῖ ἡ συγγένεια τῶν γλυπτῶν τῆς Ἐρέτριας μὲ τὰ γλυπτὰ τοῦ θησαυροῦ τῶν Ἀθηναίων)²⁴⁵. Ὑπάρχουν ὅμως καὶ συγκεκριμένες παρατηρήσεις, ὅπως γιὰ παράδειγμα ὁ Κροῖσος τοῦ Ἐθνικοῦ Ἀρχαιολογικοῦ Μουσείου ποὺ, παρὰ τὴ χρονικὴ διαφορὰ, ἐπισημάνθηκε ἀπὸ τὸν Α. Stewart ὡς συγγενικὸ παράλληλο τῆς κεφαλῆς τοῦ Θησέα, τόσο γιὰ τὴν πλαστικὴ ἀπόδοση τῶν χιλιῶν, ὅσο καὶ γιὰ τὴν ἔκφραση τοῦ προσώπου²⁴⁶ (εἰκ. 157). Ἐνα ἄλλο ἄττικὸ ἔργο, ποὺ θὰ μπορούσε νὰ συγκριθεῖ σὲ περισσότερες λεπτομέρειες μὲ τὰ γλυπτὰ τῆς Ἐρέτριας, εἶναι ἡ Κόρνη Ἀκρ. 681²⁴⁷, ἔργο τοῦ Ἀντήνορος. Τὴ συγγένεια ὡς πρὸς τὴν ἀπόδοση τῶν «κούφιων»-κοίλων πτυχῶν τοῦ ἱματίου της (εἰκ. 168-169) μὲ τὶς πτυχές τοῦ ἱματίου τῆς Ἀθηνᾶς καὶ τὶς πτυχές τοῦ χιτῶνα τῆς Ἀντιόπης καὶ τοῦ

238. MARCADE, 181 κέ.

239. ΑΙΚ. ΚΩΣΤΟΓΛΟΥ-ΔΕΣΠΟΙΝΗ, *Προβλήματα τῆς παριανῆς πλαστικῆς τοῦ 5ου αἰ. π.Χ.*, 1979, 1 πίν. 1-6.

240. AM 54 (1929) 152. Βλ. καὶ PAYNE, AMSA, 55 σημ. 3.

241. BUSCHOR, *FfJ*, 153 καὶ AM 54 (1929) 152.

242. AM 60-61 (1935-36) 200-217.

243. AMA, ἀρ. 14 πίν. 25-26. LIPPOLD, 78 σημ. 4, πίν. 20.2. FLOREN, 273 σημ. 52.

244. LANGLOTZ, *NOgrK*, 168 κέ. Πρβ. LANGLOTZ, *BSch*, 190.

245. SCHEFOLD, *Götter-Heldensagen*, 158-159 εἰκ. 211 καὶ 212. KLEINE, 46 κέ.

246. AAA IX (1976) 257 κέ.

247. AMA, ἀρ. 38 πίν. 50-52, 109.

ίματιού του Θησέα τόνισαν ό Deyhle²⁴⁸ και ή Ridgway²⁴⁹. Αύτὴ τὴ συγγένεια ἐνισχύουν ἐπίσης συγκρίσεις ὡς πρὸς τὴ δομὴ τῶν σωμάτων μὲ τὴς Κόρες ἀπὸ τὸ ἀνατολικὸ ἀέτωμα τοῦ ναοῦ τοῦ Ἀπόλλωνος στοὺς Δελφούς, ἔργο πού, ὅπως πιστεύεται γενικὰ σήμερα, πραγματοποιήθηκε ἀπὸ ἀττικὸ ἐργαστήριον, ἐπικεφαλῆς τοῦ ὁποίου ἦταν πιθανότατα ὁ Ἀντήνωρ²⁵⁰. Ἐνδεικτικὴ ἐπίσης πρέπει νὰ θεωρηθεῖ ἡ ἀπόδοση τῶν φλεβῶν στὴν κοιλιά τῶν ἀλόγων ἀπὸ τὸ ἀνατολικὸ ἀέτωμα τοῦ ναοῦ τῶν Ἀλκρεωνιδῶν²⁵¹, λεπτομέρεια πού ἐπαναλαμβάνεται τονισμένη στὰ ἄλογα τοῦ συμπλέγματος τῆς Ἐρέτριας (Κατ. I. 37). Ἀνάγλυφες φλέβες παρατηροῦνται ἐπίσης στὸ σῶμα τοῦ κενταύρου στὴ μετόπη 13 ἀπὸ τὴ βόρεια πλευρὰ τοῦ θησαυροῦ τῶν Ἀθηναίων²⁵², καθὼς καὶ στὸ κεφάλι τοῦ ἀλόγου Ἀκρ. 1340²⁵³. Τὸ ἀνατομικὸ αὐτὸ χαρακτηριστικὸ δὲν βοηθεῖ βέβαια στὴ χρονολόγησιν, ἀφοῦ ἄλογα μὲ τονισμένες τὴς φλέβες στὴν κοιλιά ὑπάρχουν καὶ παλαιότερα, ὅπως στὸ ἄλογο τοῦ Μουσείου τῆς Πάρου ἀρ. 778 πού χρονολογεῖται στὴς ἀρχὲς τοῦ βου αἰ.

Ἐνα ἄλλο κεφάλι, πού συγγενεῦει μὲ τοῦ Θησέα τῆς Ἐρέτριας, εἶναι τὸ κεφάλι Webb²⁵⁴, πιθανῶς τῆς ἐποχῆς τῶν Φλαβίων, πού ἀντιγράφει ἔργο τοῦ Ἀντήνωρος (ἀν καὶ ὁ Langlotz διατύπωσε τὴν ἄποψιν ὅτι πρόκειται γιὰ ἔργο τῶν ἀρχῶν τοῦ 5ου αἰ. π.Χ. πού ἔχει ὑποστῆ ἐπεξεργασία ἀπὸ ἕνα καλλιτέχνη τοῦ 19ου αἰ.)²⁵⁵ καὶ συγκεκριμένα στὴ διαμόρφωσιν τῶν κοχλιωτῶν βοστρύχων πάνω ἀπὸ τὸ μέτωπον. Μιὰ ἄλλη λεπτομέρεια, ἡ ἀπόδοση τῶν μαλλίων, συνδέει τὴν κεφαλὴ Webb μὲ ἕνα ἄλλο ἔργο ἀπὸ τὴν Εὐβοία, τὴν κεφαλὴ τῆς Κόρης ἀπὸ τὴν Ἀράρυνθο στὸ Ἐθνικὸ Ἀρχαιολογικὸ Μουσεῖο, ἀρ. 1972 (βλ. Κατ. IV. 16) (εἰκ. 170-172).

Οἱ σχέσεις τῶν γλυπτῶν τῆς Ἐρέτριας μὲ τὸ ἔργο τοῦ Ἀντήνωρος δὲν εἶναι τόσο πολλῆς, ὥστε νὰ ὀδηγήσουν στὸ ἀσφαλὲς συμπέρασμα ὅτι τὰ γλυπτὰ τοῦ ναοῦ τῆς Ἐρέτριας εἶναι ἔργο τοῦ ἐργαστηρίου του. Παρατηρήθηκε ἀπὸ ἐρευνητὲς πού τονίζουν τὴς σχέσεις τῶν γλυπτῶν τῆς Ἐρέτριας μὲ τὴν Ἀττικὴν, ὅπως ὁ Rumpf, ὅτι στὰ ἐρετριακὰ ὑπάρχουν στοιχεῖα πού τὰ διαφοροποιοῦν ἀπὸ τὰ ἀττικά²⁵⁶.

Τίποτα δὲν ἀποκλείει τὴν ὑπαρξὴ ἐνὸς τοπικοῦ ἐργαστηρίου πού κατασκεύασε τὰ γλυπτὰ τῶν ἀετωμάτων τοῦ ναοῦ τῆς Ἐρέτριας, στὸ ὁποῖο εἶναι δυνατόν νὰ ἀποδοθοῦν ὀρισμένα ἔργα πού θὰ ἀναφερθοῦν στὸ ἐπόμενο κεφάλαιο, ἀλλὰ τὰ ἔργα αὐτὰ εἶναι πολὺ λίγα. Βασιζόμενοι στὴς περιορισμένες ἀλλά, κατὰ τὴ γνώμην μου, ἀρκετὰ ἀπτὲς διασυνδέσεις μὲ τὸ ἔργο τοῦ Ἀντήνωρος, δὲν ἀποκλείεται σὲ αὐτὸ τὸ

248. DEYHLE, 40-44.

249. RIDGWAY, 207.

250. *FdD* IV 3, 67 σημ. 6. DEYHLE, 44 καὶ σημ. 186.

251. *FdD* IV 4, πίν. 46-48.

252. *FdD* IV 4, πίν. 46.

253. ΜΠΡΟΥΣΚΑΡΗ, εἰκ. 92.

254. DÖRIG, 41 πίν. 25 (1-2). DEYHLE, 39, 43 κέ.

255. LANGLOTZ, *NOgrK*, 144 κέ., πίν. 51.7-9.

256. A. RUMPF, *Griechische und römische Kunst. Einleitung in die Altertumswissenschaft* II.3, 1931, 25.

γλυπτή να οφείλεται ή σύλληψη τών αετωματικῶν συνθέσεων και ή έποπτεία τῆς εκτέλεσης, για τήν όποία συνεργάσθηκαν καλλιτέχνες που προέρχονταν από ένα έξωαπτικό περιβάλλον. Με αυτή τήν προϋπόθεση έρμηνεύονται τόσο όρισμένα βασικά ίωνικονοιωτικά τεχνοτροπικά στοιχεία στα έναείτια τῆς Έρέτριας, όσο και οι άπτικές επιδράσεις. Ύπέρ τῆς άποψης ότι ό Αντήνωρ ήταν ό καλλιτέχνης του αετώματος τῆς Έρέτριας συνηγορούν και διάφορες άλλες ένδειξεις, που άντλούμε από τήν ιστορία τῆς Έρέτριας και τις ιδιαίτερες σχέσεις της με τήν Άθήνα αυτή τήν έποχή, όπως θα γίνει λόγος στο έπόμενο κεφάλαιο.

Τά παράλληλα που αναφέρθηκαν στις συγκρίσεις που προηγήθηκαν όρίζουν περίπου τόν χρόνο κατασκευῆς του αετώματος. Όπως αναφέραμε, τά πλησιέστερα στις μορφές του αετώματος έργα είναι γλυπτά τῆς τελευταίας δεκαετίας του βου αι. που συγκέντρωσε ό Χ. Καρούζος²⁵⁷ στη μελέτη του για τόν Άριστόδικο²⁵⁸. Έκτός από τόν Άριστόδικο τά πιό ένδεικτικά είναι τά γλυπτά του θησαυρού τών Άθηναίων στους Δελφούς. Η σύγκριση τῆς κόμης τῆς άμαζόνας στο Museo dei Conservatori (είκ. 125) με τά μαλλιά που πέφτουν στην πλάτη τῆς άμαζόνας στη μετόπη 9 του θησαυρού, υποδηλώνει ότι τά δύο έργα είναι περίπου σύγχρονα²⁵⁹. Στην ίδια περίπου έποχή μᾶς όδηγει και ή σύγκριση τῆς σύνθεσης, όπως αναπαραστάθηκε στα αναδιπλούμενα σχέδια, με τή σύνθεση του δυτικού αετώματος τῆς Άφαιάς, χρονολογημένο λίγο πριν από τόν 500 π.Χ., με τή μορφή τῆς Άθηνᾶς στο μέσον και τις υπόλοιπες μορφές σε συμμετρική διάταξη εκατέρωθεν. Οι σωζόμενες μορφές από τόν αέτωμα τῆς Έρέτριας, όπως μπόρεσαν να άποκατασταθοῦν, δείχνουν μιᾶ όρμητική κίνηση και επικαλύπτουν έν μέρος ή μιᾶ τήν άλλη, σε σχήματα περίπου που είναι γνωστά από τόν δυτικό αέτωμα του ναοῦ τῆς Άφαιάς.

Άκριβέστερη χρονολόγηση θα ήταν δυνατή μόνον αν υπήρχε κάποιον σύνολο που να μπορεί να τοποθετηθεῖ σε ακριβή χρονικά όρια. Τόν μόνον από αυτά, για τόν όποιο υπάρχουν στοιχεία έξωτερικῆς χρονολόγησης από τήν αναφορά του Πausania, είναι τά γλυπτά του θησαυρού τών Άθηναίων στους Δελφούς, αλλά ή πληροφορία του περιγητη άμφισβητεῖται από πολλούς έρευνητές²⁶⁰ και ως εκ τούτου τόν πρόβλημα τῆς χρονολόγησης του θησαυρού παραμένει άνοικτό, αν και ή μεταγενέστερη χρονολόγηση που υποστήριξαν οι γάλλοι αρχαιολόγοι φαίνεται πιθανότερη²⁶¹. Συμβιβαστική τών δύο τάσεων είναι ή άποψη τῆς Richter, ότι ή άνοικοδόμηση του θη-

257. ΚΑΡΟΥΖΟΣ, 58.

258. Ό.π., πίν. 1-6.

259. KLEINE, 46 κέ.

260. K. SCHEFOLD, *MusHelv* 3 (1946) 90 κέ. H. KÄHLER, *Das Metopenbild*, 1949, 102 κέ. LIPPOLD, 82. FLOREN, 248 σημ. 2. LANGLOTZ, *Zeitbestimmung*, 72 κέ. AMA, 40 σημ. 4. E. HARRISON, *The Athenian Agora* XI, 1965, 9-10.

261. *FdD* IV 4, 267. HERM. BÜSING, Ein Anthemion in Delphi, *Studies in Classical Art and Archaeology*, 1979, 29 κέ. CH. MORGAN, *Hesperia* 38 (1969) 209. GAUER, *Weihgeschenke*, 64. GAUER, *Athenerschatt-haus*, 527 κέ.

σαυρού ἄρχισε ἀμέσως μετὰ τὸ 506 π.Χ., μὲ τὴν ἐδραίωση τῆς ἀθηναϊκῆς Δημοκρατίας, καὶ περατώθηκε πιθανότατα μετὰ τὴ νίκη στὸν Μαραθῶνα τὸ 490 π.Χ.²⁶².

Γιὰ τὴ χρονολόγηση τῶν γλυπτῶν τῆς Ἑρέτριας στὰ τελευταῖα χρόνια τοῦ βου αἰ. π.Χ., ὑπάρχουν ὀρισμένες ἐξωτερικὲς ἐνδείξεις. Ὁ ναὸς πρέπει νὰ καταστράφηκε ἀπὸ τοὺς Πέρσες τὸ 490 π.Χ., στὴν ἐπιδρομὴ κατὰ τὴν ὁποία, ὅπως λέει ὁ Ἡρόδοτος, τὰ ἱερὰ συλλήσαντες ἐνέπρησαν. Ὅτι ἡ διακόσμηση τοῦ αὐτώματος τοῦ ναοῦ τῆς Ἑρέτριας πραγματοποιήθηκε ὄχι πολλὰ χρόνια πρὶν ἀπὸ τὴν καταστροφὴ τοῦ 490, φαίνεται ἀπὸ τὴν ἐξαιρετικὴ διατήρηση τῆς ἐπιδερμίδας τοῦ μαρμάρου καὶ σὲ ἱκανοποιητικὸ βαθμὸ τῶν χρωμάτων, ὅπως τουλάχιστον ἀναφέρουν ὁ Κουρουνιώτης καὶ ὁ Furtwängler, κατὰ τὴν ἐποχὴ τῆς ἀνεύρεσής τους (βλ. σχετικὰ σελ. 43-44). Τὴν πρόταση αὐτὴ γιὰ τὴ χρονολόγηση τοῦ αὐτώματος λίγο πρὶν ἀπὸ τὸ 500 π.Χ. ὑποστηρίζουν καὶ τὰ ἱστορικὰ στοιχεῖα ποὺ ἀναλύονται στὸ ἐπόμενο κεφάλαιο.

Ἡ θεωρία τῶν Francis καὶ Vickers²⁶³ ὅτι τὰ γλυπτὰ ἀπὸ τὸ αὐτῶμα τῆς Ἑρέτριας ἀνήκουν σὲ ἓνα ναὸ ποὺ οἰκοδομήθηκε τὸ 470 π.Χ., δηλαδὴ μετὰ τὰ περσικά, ἔχει ἤδη ἀπορριφθεῖ ἀπὸ τοὺς R.M. Cook²⁶⁴, W.A.P. Childs²⁶⁵, J. Boardman²⁶⁶, P. Amandry²⁶⁷. Τὸ ὅτι τὰ γλυπτὰ δὲν σώζουν ἴχνη ἀπὸ πυρκαγιὰ εἶναι πολὺ φυσικὸ, ἀφοῦ ἦταν προφυλαγμένα ἀπὸ τὸ μαρμάρينو τύμπανο. Οἱ ἐλάχιστες φθορὲς ποὺ παρατηροῦνται, κυρίως στὸ πρόσωπο τῆς Ἀντιόπης, εἶναι ἀπὸ τὴ μακροχρόνια ταφὴ τους στὸ ἔδαφος.

262. RICHTER, *Korai*, 64 κέ.

263. βλ. *JHS* 103 (1983) 49 κέ.

264. *JHS* 109 (1989) 164 κέ.

265. *JdI* 108 (1993) 403 κέ.

266. *AA* 1988, 423-425.

267. *BCH* LXII (1988) 591-610.

6. ΤΕΧΝΗ ΚΑΙ ΙΣΤΟΡΙΑ ΤΗΣ ΕΡΕΤΡΙΑΣ ΣΤΑ ΥΣΤΕΡΟΑΡΧΑΪΚΑ ΧΡΟΝΙΑ

ΚΑΤΑΛΟΓΟΣ IV

Τὰ εὐρήματα τῶν ἀνασκαφῶν, ἰδιαίτερα τῶν τελευταίων χρόνων, διαφωτίζουν τὴν ἱστορία τῆς Ἐρέτριας, ποὺ ἀπὸ τὰ γεωμετρικὰ χρόνια ἐξελίσσεται σὲ μεγάλη οἰκονομικὴ καὶ πολιτικὴ δύναμη στὸν ἑλληνικὸ χῶρο. Ὅχι λιγότερο σημαντικὴ εἶναι καὶ ἡ καλλιτεχνικὴ παραγωγὴ τῆς, γιὰ τὴν ὁποία ὅμως δὲν μπορεῖ νὰ γίνῃ ἀναλυτικὰ λόγος ἐδῶ. Τὰ εὐρήματα δείχνουν τὴν ἀνθση τῆς πόλης σὲ ὅλους τοὺς τομεῖς τῆς καλλιτεχνικῆς παραγωγῆς, τὴν ἀρχιτεκτονικὴν, τὴν κεραμικὴν, τὴ μικροτεχνία καὶ εἰδικότερα τὴν πλαστικὴν, ὅπως συμπεραίνουμε ἀπὸ τὰ γλυπτὰ ποὺ μᾶς σώθηκαν ἀπὸ τὰ ἀρχαῖκα χρόνια καὶ ποὺ ἔχουν συγκεντρωθεῖ στὸν Κατάλογο ποὺ ἀκολουθεῖ.

1. Ἡμίεργο ἀγαλμα Κόρης (εἰκ. 175)

Μ.Ε. 1809. Ὑψ. 107 ἐκ.

Μάρμαρο χονδρόκοκκο μὲ γαλάζια ἀπόχρωση.

Ἡμιτελές. Ἡ γλυπτικὴ ἐργασία ἔχει διακοπεῖ σὲ ἀρκετὰ πρόωμο στάδιο. Διατηρεῖται ἡ κυβικότητα τοῦ λίθου ἀπὸ τὸν ὁποῖο κόπηκε καὶ σὲ ὅλη τὴν ἐπιφάνεια εἶναι ἐμφανῆ τὰ κτυπήματα τοῦ χονδροῦ βελονιοῦ. Τὸ κεφάλι εἶναι ἀσχημάτιστο καὶ τὸ πρόσωπο σπασμένο πάνω ἀπὸ τὸ μέτωπο. Τὸ ἀριστερὸ χέρι ἀκουμποῦσε λυγισμένο στὸ στήθος, ἐνῶ τὸ δεξιὸ ἐφθανε, ἀλύγιστο καὶ κολλημένο στὸ σῶμα, ἔως τὸ μπρῶ. Τὸ κάτω μέρος τοῦ κορμοῦ καταλήγει σὲ πλίνθο ἀσχημάτιστη.

Βρέθηκε σὲ οἰκόπεδο κοντὰ στὰ Ρωμαϊκὰ Λουτρά ἀπὸ τὸν Κ. Δαβάρα.

Βιβλιογραφία: ΑΔ 20 (1965) Χρονικά, 256 πίν. 316β. FLOREN, 318.

2. Κορμὸς μικροῦ Κούρου (εἰκ. 173-174)

Μ.Ε. 1224. Ὑψ. 11 ἐκ.

Πωρόλιθος.

Σῶζεται τὸ πάνω μέρος τοῦ κορμοῦ ἀπὸ τοὺς ὤμους ἔως τὴ μέση. Λείπει μέρος ἀπὸ τὸ δεξιὸ πλευρό. Οἱ βραχίονες, ποὺ ἦταν ἐνωμένοι μὲ τὸ σῶμα, εἶναι σπασμένοι στὸ ὕψος τοῦ ἔντονα πλασμένου στήθους. Στὴν πλάτη ἡ ἔκτυπη μάζα τῶν μαλλιών καταλήγει σὲ εὐθεία, ὀριζόντια γραμμὴ.

Βιβλιογραφία: ΑΔ 18 (1963) Χρονικά, 125 (Β. ΠΕΤΡΑΚΟΣ). Δὲν εἶναι βέβαιο ἐὰν πρόκειται γιὰ τὸ ἴδιο εἰδῶλιο ποὺ ὁ Κουρουνιώτης βρῆκε «ἐντὸς τῆς λατύπης πώρου», στὸ ἐσωτερικὸ τοῦ ναοῦ καὶ δημοσίευσε στὰ ΠΑΕ 1910, 265.

Φωτογραφίες: ΔΑΙ Athen, Chalkis 72.

3. Τμήμα ἀγάλματος σφίγγας (;) (εἰκ. 184)

Μ.Ε. 1225. Μ.Χ. 126. Ὑψ. 12 ἐκ.

Πωρόλιθος.

Σώζεται τὸ πίσω μέρος τοῦ κορμοῦ λιονταριοῦ ἢ σφίγγας. Ἡ λεπτή οὐρά τυλίγεται γύρω ἀπὸ τὸ δεξιὸ ἰσχύο καὶ ἀπολήγει στὴ ράχη σὲ σχῆμα κεφαλῆς ψιδιοῦ. Σώζεται ἀνδρικό μόριο. Ἡ λεπτή πλίνθος (πάχ. 14 χιλ.) ὅπου στηρίζεται ἔχει σχῆμα ἀκανόνιστο.

Βιβλιογραφία: ΑΔ 18 (1963) Χρονικά, 125. Ἰσχύει ἡ ἴδια παρατήρηση, ὅπως καὶ γιὰ τὸ προηγούμενο. *Φωτογραφίες:* DAI Athen, Chalkis 71.

4. Κεφαλή Κούρου (εἰκ. 177)

Μ.Χ. 44. Ὑψ. 25 ἐκ.

Μάρμαρο.

Σώζεται καὶ ὅλος σχεδὸν ὁ λαιμός. Τὰ μάτια καὶ ἡ μύτη κτυπημένα. Λείπει ὅλο τὸ ἀριστερὸ τμήμα τοῦ κρανίου. Τὰ χεῖλη εἶναι σαρκώδη καὶ τραβηγμένα στὶς ἄκρες, ποὺ τονίζονται μὲ κάθετες αὐλακώσεις. Τὸ μεγάλο πηγούνι ἔχει στὸ κέντρο μικρὴ κοιλότητα. Γύρω ἀπὸ τὸ μέτωπο οἱ βόστρυχοι σχηματίζονται ἐπίπεδοι, κοχλιωτοί. Ἀστραγαλωτοὶ πλόκαμοι πέφτουν στοὺς ὤμους.

Βιβλιογραφία: LIPPOLD, 72. FLOREN, 319. BUSCHOR, *FrJ*, 133 κέ. εἰκ. 152. RICHTER, *Kouroi*, ἀρ. 102 εἰκ. 324, 325. E. HOMANN-WEDEKING, *AM* 60-61 (1935-36) πίν. 82b καὶ 83b. *Φωτογραφίες:* DAI Athen, Chalkis 25, 26.

5. Κεφαλή Κούρου (εἰκ. 178-180)

Μ.Χ. 45. Ὑψ. 30 ἐκ.

Μάρμαρο.

Σώζεται καὶ ὁ λαιμός. Ἡ μύτη καὶ τὸ στόμα κτυπημένα, ὥστε ἡ μορφή παραμορφώνεται. Στὶς ἄκρες τῶν χειλέων κάθετες αὐλακώσεις ποὺ φθάνουν ἕως τὸ πηγούνι. Τὰ ἀφτιά, ἀν καὶ κατεστραμμένα, διατηροῦν τὸ περίγραμμά τους. Ἡ κόμη συγκρατεῖται μὲ ταινία. Μιὰ σειρά ἀπὸ βοστρύχους πλαισιώνει τὸ μέτωπο, ἐνῶ πίσω τὰ μαλλιά πέφτουν σὲ χονδρὸς ἀστραγαλωτοῦς πλοκάμους ποὺ καλύπτουν τὸν αὐχένα.

Βιβλιογραφία: LIPPOLD, 72. FLOREN, 319. RICHTER, *Kouroi*, ἀρ. 148 εἰκ. 416-418. *Φωτογραφίες:* DAI Athen, Chalkis 27, 28.

6. Κεφαλή Κούρου (εἰκ. 176)

Μ.Ε. 596. Ὑψ. 34 ἐκ.

Μάρμαρο ντόπιο μὲ σταχτόχρωμες φλεβώσεις.

Σώζεται ἐπίσης ὁ λαιμός καὶ ὁ δεξιὸς ὤμος. Τὸ πρόσωπο ἔντονα κτυπημένο, ὥστε μόνο τὸ δεξιὸ μάτι διακρίνεται. Τὰ μαλλιά γύρω ἀπὸ τὸ μέτωπο σὰν μάζα μὲ ἀδρὴ ἐπιφάνεια. Τὸ κρανίον πίσω εἶναι ἀδιαμόρφωτο. Τὸ ἔργο ἔμεινε ἡμίεργο ἢ ἐγκαταλείφθηκε. Στὸ εὐρετήριο σημειώνεται ὅτι βρέθηκε κοντὰ στὸ σημερινὸ νεκροταφεῖο τῆς Ἐρέτριας.

Βιβλιογραφία: ΑΔ 17 (1961-62) Χρονικά, 155 πίν. 166δ. FLOREN, 318.

7. Κορμός Κόρης (εικ. 187)

Μ.Ε. 549. Ύψ. 15 εκ.

Μάρμαρο παριανό.

Σώζεται από την αρχή του λαιμού έως τη μέση. Ο άριστερος βραχίονας, που λείπει από τον ώμο, ήταν ελεύθερος προς τα πλάγια. Κάτω από το βραχίονα, στη μέση της μορφής, υπολείμματα από επιφάνεια επαφής (puntello). Ο δεξιός βραχίονας ήταν λυγισμένος σε όρθη γωνία από τον αγκώνα. Ο πήχυς ήταν ένθετος και στερεωνόταν με γόμφο στον τόρμο του βραχίονα. Στο κεντρικό τμήμα του κορμού κάθετες ανάγλυφες κυματιστές γραμμές υποδηλώνουν τις πτυχές του χιτώνα. Το λείο ιμάτιο καλύπτει και τους δύο ώμους. Πίσω η κόμη πέφτει λεία έως την πλάτη, σχηματίζοντας στην κάτω πλευρά καμπύλη απόληξη. Η επιφάνεια της πλάτης φθαρμένη. Στο εύρητήριο περιγράφεται ως Κόρη, αν και δεν δηλώνονται οι μαστοί.

Αδημοσίευτο.

8. Κεφάλι και τμήμα από σῶμα δράκοντα (εικ. 181-182)

Μ.Ε. 12484. Μῆκ. 27 εκ.

Μάρμαρο παριανό.

Η τομή του σώματος πολυγωνική. Στην κάτω επιφάνεια της κεφαλής όπη για τη στερέωση του γενιοῦ. Το μεγάλο στόμα δηλώνεται με εγχάρακτη γραμμή. Τα μάτια μοιάζουν με ωοειδῆ ἐξογκώματα. Πάνω από τα μάτια καταλήγει μιὰ κυματιστὴ γραμμὴ ποὺ ξεκινᾶ ἀπὸ τὸ λαιμό.

Αδημοσίευτο.

9. Τμήμα από σῶμα δράκοντα (εικ. 181)

Μ.Ε. 12484. Μῆκ. 7 εκ.

Μάρμαρο παριανό.

Ἀνήκει ἀσφαλῶς στὸ δράκοντα ἀρ. IV. 8, ὅπως φαίνεται ἀπὸ τὶς διαστάσεις καὶ τὴν τομή.

10. Οὐρὰ ζώου (εικ. 183)

Μ.Ε. 12468. Μέγ. διάστ. 14 εκ.

Μάρμαρο παριανό.

Σπασμένη πάνω και κάτω. Είναι κυλινδρική, ελαφρῶς καμπύλη και καταλήγει σε θύσανο. Θὰ μπορούσε νὰ ἀνήκει σὲ λιοντάρη ἢ ταῦρο.

Αδημοσίευτο.

11. Δεξιὸ χέρι γυναικείας μορφῆς (εικ. 185-186)

Μ.Ε. 11910. Μέγ. διάστ. 17 εκ.

Μάρμαρο παριανό.

Σώζεται από τὸ μέσον τοῦ βραχίονα ἕως τὸ μέσον τοῦ πήχεως. Ἡ ἐξωτερικὴ ἐπιφάνεια εἶναι διαβρωμένη. Ἴζημα καλύπτει τὴν ἐσωτερικὴ ἐπιφάνεια τοῦ βραχίονα καὶ τὸν ἀγκώνα. Τὸ ὕψος ποῦ σκεπάζει τὸ βραχίονα ἀποδίδεται μὲ παράλληλες τεθλασμένες ἀνάγλυφες γραμμές. Ὅπως συνηθίζεται στοὺς ἰωνικοὺς χιτῶνες, συστάδες τῶν πτυχῶν ἀπὸ τὸ πρόσθιο καὶ τὸ πίσω φύλλο τοῦ χιτῶνα ἐνώνονται στὸ κέντρο τοῦ βραχίονα καὶ διατάσσονται ἀκτινωτά. Διατηρεῖται καλύτερα ἢ ἐσωτερικὴ ἐπιφάνεια, ὅπου τὸ ὕψος σκεπάζει τὸν ἀγκώνα, ἐξέχοντας λίγο κάτω ἀπὸ αὐτόν.

Εὔρημα τῆς Ἀ. Ἀνδρειωμένου ἀπὸ ἀνασκαφῆ τῆς τὸ 1977 σὲ οἰκόπεδο τῆς Ἑρέτριας²⁶⁸.

Ἀδημοσίευτο.

12. Κεφαλὴ ἑρμαϊκῆς στήλης (εἰκ. 189)

Μ.Ε. 19495. Ὑψ. 14,5 ἐκ.

Πωρόλιθος.

Πρόσωπο καλὰ διατηρημένο· λείπουν ἡ μύτη καὶ τὸ γένι. Μάτια καὶ χεῖλη τονισμένα. Γύρω ἀπὸ τὸ μέτωπο δύο σειρὲς βοστρύχων ποῦ εἶναι κτυπημένοι στὸ δεξιὸ κρόταφο καὶ πάνω. Δύο πλόκαμοι ἀστραγαλωτοὶ κατεβαίνουν ἀπὸ τὶς δύο πλευρὲς τοῦ προσώπου ἕως τοὺς ὦμους. Ἡ βαριὰ λεία κόμη πέφτει στὴν ὀρθογώνια πλάτη σχηματίζοντας καμπυλωτὴ ἀπόληξη.

Βιβλιογραφία: ΠΑΕ 1910, 268. ΑΔ 17 (1961-62) Χρονικά, 155 κέ. πίν. 167γ (γιὰ τὴν ταύτιση ἰσχύει ὅ,τι καὶ γιὰ τὸ θραῦσμα Κατ. IV. 2). D. WILLERS, *Zu den Anfängen der archaischen Plastik in Griechenland*, AM, Beiheft. 34, 1975, πίν. 14.1-2 καὶ 15.1-2. I. ΤΡΙΑΝΤΗ, ΑΔ 32 (1977) Μελέται, 118 ἀρ. 7.

Φωτογραφίες: ΔΑΙ Neg. 71/1033, 1034, 1035, 1036.

13. Ἑρμαϊκὴ στήλη (εἰκ. 188)

Μ.Ε. 11436β. Ὑψ. 34 ἐκ.

Μάρμαρο πεντελικό (;).

Λείπει τὸ κάτω τμήμα τῆς στήλης καὶ τὸ πάνω τμήμα τῆς κεφαλῆς. Ἡ μύτη καὶ τὸ κεντρικὸ τμήμα τοῦ προσώπου ἀποσπασμένα. Τὰ ἀφτιά σῶζονται στὸ μεγαλύτερο μέρος τους. Ἡ ὀρθογώνια στήλη ἔχει στὴν ἀριστερὴ στενὴ πλευρὰ ἴχνη ἀπὸ ὀρθογώνιο ἀγκώνα (διαστ. 6×10 ἐκ.) ποῦ ἔχει ἀποκοπεῖ. Στὴ δεξιὰ πλευρὰ ὀρθογώνιος τόρμος μὲ τὶς ἴδιες διαστάσεις (βάθ. 4,5 ἐκ.) γιὰ ὑποδοχὴ ἀντίστοιχου ἀγκώνα. Ἀπὸ τὴν πλευρὰ αὐτὴ τῆς στήλης ἔχει ἀποσπασθεῖ ἓνα μεγάλο κομμάτι, ἔτσι ὥστε ὁ τόρμος νὰ εἶναι ὀρατὸς καὶ ἀπὸ τὴν κύρια ὄψη.

Οἱ παρεῖς εἶναι ἔντονα καμπύλες, κάτω δὲ ἀπὸ τὴν καμπύλη τους ξεκινᾷ ἡ γενειάδα ποῦ ἀποδίδεται μὲ κυματιστὲς παράλληλες ἀνάγλυφες γραμμές. Διακρίνεται μόλις τὸ μουστάκι. Τὸ γένι ἦταν ἴσως πρόσθετο, γιὰτὶ ὑπάρχει στρογγυλὸς τόρμος βάθ. 2 ἐκ. καὶ

268. Εὐχαριστῶ τὴ συνάδελφο Ἀγγελικὴ Ἀνδρειωμένου ποῦ μοῦ παραχώρησε τὸ εὔρημα γιὰ δημοσίευση.

διαμ. 0,6 έκ. στὴ θέση τοῦ πηγουνιοῦ. Σὲ κάθε πλευρὰ τοῦ προσώπου πέφτουν τρεῖς πλόκαμοι πίσω ἀπὸ τὰ ἀφτιά, πάνω στὸ στήθος. Ἡ πίσω πλευρὰ δὲν εἶναι ἐπιμελημένη καὶ μόλις διακρίνεται ἡ κόμη ποὺ πέφτει μὲ ὀριζόντιους κυματισμοὺς στὴν πλάτη, σχηματίζοντας καμπυλωτὴ ἀπόληξη.

Βιβλιογραφία: ΠΑΕ 1977, 34 πίν. 15. I. ΤΡΙΑΝΤΗ, *ΑΔ* 32 (1977) Μελέται, 118 ἀρ. 12, 121 κέ. πίν. 54-55.

14. Κορμὸς Κούρου (εἰκ. 190)

Μ.Χ. 3. Ὑψ. 78 έκ.

Μάρμαρο πεντελικό (;).

Ἀπὸ τὸ λαιμὸ σῶζεται μικρὸ τμήμα. Τὰ χέρια λείπουν ἀπὸ τὸ κάτω μέρος τῶν βραχιόλων καὶ τὰ σκέλη ἀπὸ τὸ πάνω μέρος τῶν μηρῶν. Κτυπημένη ἢ ἐπιφάνεια στὸ δεξιὸ μαστό. Ἀπὸ τὶς δύο πλευρὲς τοῦ λαιμοῦ σῶζονται, στὸ στήθος, οἱ ἀπολήξεις δύο πλοκάμων (ὁ δεῦτερος δεξιὸς πλόκαμος θὰ ἦταν πρόσθετος). Οἱ μύες τοῦ σώματος ἔντονα δηλωμένοι. Τὸ ἠθικὸ τρίγωνο διαμορφώνεται σὲ ἐπιμήκη ρόμβο. Στάσιμο σκέλος θὰ ἦταν τὸ δεξιό, ἐνῶ τὸ ἀριστερὸ θὰ πρόβαλλε πιὸ μπροστὰ ἀπὸ τὸ ἄλλο. Τὰ χέρια ἀπέχουν ἄρκετὰ ἀπὸ τὸ σῶμα.

Βιβλιογραφία: *Aegina*, 321. W. AMELUNG, *Festschrift P. Arndt*, 1925, 95. PICARD, *Manuel* II, 60 σημ. 3. E. BUSCHOR, *Die Skulpturen des Zeustempels zu Olympia*, 1924, 37 εἰκ. 2-3. LANGLOTZ, *BSch*, 110 κέ. πίν. 65a. LANGLOTZ, *NOgrK*, πίν. 58.7-8. E. KUNZE, *OlBer* 3 (1938-39) 129.1 καὶ 130.2. H. RIEMANN, *BrBr*, 796-798. LIPPOLD, 71. FLOREN, 318. V.H. POULSEN, *ActaArch* 8 (1937) 141. HOMANN-WEDEKING, 207 κέ., 216. RICHTER, *Kouroi*, ἀρ. 168, 140 εἰκ. 494-496. ΚΑΡΟΥΖΟΣ, 83. RIDGWAY, 57-58 σημ. 17. *Φωτογραφίες:* DAI Athen 23, 24. Hege 1441.

15. Τμήμα πλίνθου μὲ ἄκρα πόδια δύο μορφῶν (εἰκ. 191-194)

Μ.Χ. 77. Μῆκ. 70 έκ., πλ. 52 έκ. (σχέδιο Χ. Μπούρα)

Μάρμαρο παριανό.

Πάνω σὲ μεγάλῃ πλίνθῳ (γιὰ τὶς διαστάσεις καὶ τὸ σχῆμα βλ. *ΑΔ* 17 (1961-62) Χρονικά, 146), σῶζονται τὸ πρόσθιο τμήμα ἄκρου ἀριστεροῦ ποδιοῦ ἀνδρικήσ μορφῆσ πρὸς τὰ δεξιὰ (τὰ νύχια τῶν δακτύλων δὲν δηλώνονται) καὶ τμήμα τοῦ ἄκρου ἀριστεροῦ ποδιοῦ μιᾶσ δεῦτερης μορφῆσ πρὸς τὰ ἀριστερὰ ποὺ εἰκονίζεται ὁμως ἀνεστραμμένο, μὲ τρόπο ὥστε νὰ εἶναι ὀρατὸ τὸ πέλμα. Παράλληλα μὲ τὴν ἐσωτερική πλευρὰ τοῦ πέλματος σῶζεται μέρος ἀπὸ μεγάλῃ στρογγυλὴ ἀσπίδα.

Βιβλιογραφία: FR. STUDNICZKA, *AA* 1921, 323. E.D. VAN BUREN, *Figurative Terracotta Revetments in Etruria and Latium in the Vth and Vth Century*, 1925, 41. K. VOLKERT, *Das Akroter in der Antike*, 1932, 20. E. DYGGVE, *Das Laphrion*, 1948, 309. ROBERTSON, 72, 325. A.TR. HODGE, *The Woodwork of Greek Roofs and Distribution of Archaic Greek Akroteria*, 1980, 89. W.B. DINSMOOR, *The Architecture of Ancient Greece*, 1950, 81 σημ. 3 καὶ 9 σημ. 3. AUBERSON, *Eretria*, 9 σημ. 11. Β. ΠΕΤΡΑΚΟΣ, *ΑΔ* 17 (1961-62) Χρονικά, 146 σχέδ. 1 πίν. 165. RIDGWAY, 217. DANNER, 69, πίν. 17 (146).

Φωτογραφίες: DAI Athen, Chalkis 38, 39.

Στὰ γλυπτὰ πού προέρχονται ἀπὸ τὴν Ἑρέτρια συμπεριλαμβάνεται καὶ μία κεφαλὴ Κόρης πού ἔχει βρεθεῖ στὴν Ἀμάρυνθο, ἀφοῦ καὶ ἡ πόλη αὐτὴ ἀνήκε στοὺς δήμο τῆς Ἑρέτριας:

16. Κεφαλὴ Κόρης (εἰκ. 170-172)

ΕΑΜ ἀρ. 1972. Ὑψ. 25 ἐκ.

Μάρμαρο παριανό.

Πρόσωπο πολὺ φθαρμένο. Ἡ ἐπιδερμίδα σώζεται καλὰ μόνο στὸν ἀριστερὸ κρόταφο, γύρω ἀπὸ τὸν κανθὸ τοῦ ἀριστεροῦ ματιοῦ, κάτω ἀπὸ τὴν ἀριστερὴν παρεῖα καὶ στὶς ἄκρες τῶν χειλέων. Γενικὰ ἡ ἀριστερὴ πλευρὰ διατηρεῖται ἕως τὸ ἀφτί καλύτερα ἀπὸ τὴ δεξιὰ. Λείπει ἀπὸ τὸ πηγούνι τὸ ἀριστερὸ τμήμα. Τρεῖς σειρὲς βοστρύχων πλαισιώνουν τὸ μέτωπο. Ὁ κάθε βόστρυχος σχηματίζει ἔλικα καὶ οἱ βόστρυχοι τῆς πάνω σειρᾶς σχηματίζουν ἕνα εἶδος πλοχμοῦ. Ἡ κόμη διατάσσεται ἀκτινωτὰ ἀπὸ τὴν κορυφὴ ἕως τὴ βάση τοῦ κρανίου σὲ δεσμίδες πού μοιάζουν μὲ κυματιστὲς ταινίες. Συγκρατοῦνται ἀπὸ λεία πλατιὰ ταινία, πλ. 3,5 ἐκ., πού κρύβεται κάτω ἀπὸ τοὺς βοστρύχους. Οἱ δύο ἄκρες τῆς ἔπεφταν στὸν αὐχένα. Στὴ δεξιὰ πλευρὰ, κάτω ἀπὸ τὸ ἀφτί, σώζεται ἡ ἀρχὴ τριῶν μικρῶν κυματιστῶν πλοκάμων πού ἔπεφταν κατὰ μῆκος τοῦ λαιμοῦ καὶ θὰ ἔφθαναν ἕως τὴν ἀρχὴ τοῦ στήθους. Στὴν κορυφὴ τοῦ κρανίου ὑπάρχει μεγάλη στρογγυλὴ ὀπή (βάθ. 4 ἐκ., διαμ. 4 ἐκ.). Στὰ πλάγια τοῦ κρανίου καὶ ἔμπρός, πάνω ἀπὸ τοὺς βοστρύχους, τρεῖς μικρὲς ὀπές, στὴν τελευταία ἀπὸ τίς ὁποῖες σώζονται ὑπολείμματα χάλκινου γόμφου. Στὶς ὀπές θὰ στηριζόταν μετάλλινος στέφανος, ὅπως ἀκριβῶς στὴν κεφαλὴ τοῦ Θεοσεία τοῦ συμπλέγματος I. 1. Οἱ λοβοὶ τῶν ἀφτιῶν τρυπημένοι γιὰ τὴ στερέωση πρόσθετων ἐνωτίων.

Βιβλιογραφία: LIPPOLD, 73 σπμ. 5. FLOREN, 319. LANGLOTZ, *NOgrK*, 144 πίν. 51.1 καὶ 3.

Φωτογραφίες: ΕΑΜ.

Ὁ κατάλογος τῶν ἀρχαϊκῶν γλυπτῶν ἀπὸ τὴν Ἑρέτρια συμπληρώνεται μὲ δύο ἀκόμη κομμάτια, τὰ ὁποῖα ὅμως δὲν ἔχουν ἐντοπισθεῖ στοὺς Μουσεῖο τῆς Χαλκίδος ἢ τῆς Ἑρέτριας καὶ ἀναφέρονται ἀπὸ τὸν Κουρουγιώτη²⁶⁹.

17. «Μικρὸν πώρινον ἀγαλμάτιον ἀνδρὸς ἔχοντος ὀξὺ πώγωνα».

18. «Κεφαλὴ δευτέρου ὁμοίου».

269. ΠΑΕ 1910, 267 κέ. Τὸ «μικρὸν ἀνάγλυφον χαλκοῦν παριστῶν ἄνδρα κρατοῦντα ἐκατέρωθεν μικρὸν ζῶον», πού ἀναφέρει ὁ Κουρουγιώτης, μαζί μὲ τὰ δύο πώρινα ἀγαλμάτια, εἶναι προφανῶς ἡ παραγναθίδα ἵππου πού εἶχε ἐκτεθεῖ στοὺς Ἐθνικὸ Ἀρχαιολογικὸ Μουσεῖο (ἀρ. εὐρ. 15070). Βλ. καὶ H.V. HERRMANN, *Jdl* 81 (1966) 138, εἰκ. 51. U. JANTZEN, *Samos VIII*, 1972, 61 σπμ. 167. Βρίσκεται σήμερον στοὺς Μουσεῖο τῆς Ἑρέτριας μὲ ἀρ. εὐρ. 6006.

The typological, iconographic and stylistic features of the sculptures from Eretria are also discussed in comparison with other sculptural works. The generous modelling of the volumes, the large planes, the insistence on detail and the flawless workmanship are features attributed to works from Cycladic islands in the Ionian sphere of influence, and the possibility that Eretria was the centre of a western Cycladic workshop cannot be ruled out. However, the affinity with Attic works is greater. The figure of Theseus has much in common with the earlier 'Kroisos' and with the virtually contemporary 'Aristodikos'. Antiope is reminiscent of the earlier Athena in the Gigantomachy on the Acropolis and the virtually contemporary female figures from the Athenian Treasury at Delphi. The drapery on the garments of the group is characteristic of sculptures ascribed to the sculptor Antenor, such as the Acropolis kore no. 681 and the korai from the east pediment of the temple of Apollo at Delphi. It is therefore possible that Antenor was, if not the artist who executed the Eretria pediment, at least the one who inspired and designed it. This seems even more likely when we consider the great sculptor's relationship with the Alkmeonid family, for which there is some evidence that it lived in exile in Eretria for many years. It is also possible that the Eretrians helped Kleisthenes substantially in securing his resounding victory over the Chalkidans in 507/6 BC. These hypotheses aside, however, the subject of the Amazonomachy, which in this period perhaps alludes to the danger from the East, and in particular the presence of Athena and the hero Theseus, surely bear witness to Attic influence in the decoration on the pediment of the temple of Apollo Daphnephoros at Eretria, in the final years of the sixth century BC.

SUMMARY

Published here are the sculptures from the west pediment of the temple of Apollo Daphnephoros at Eretria. The majority of the works, and indeed the most important, were discovered in excavations conducted by K. Kourouniotis between 1899 and 1910, on behalf of the Archaeological Society at Athens. A few fragments were found later, in the archaeological site and in the city, by the then Ephors of Antiquities, Ioannis Konstantinou and Vassileios Petrakos. Some further fragments were identified in the storerooms at Eretria and Chalkis by Evi Touloupa. The torso of an Amazon, now in the Palazzo dei Conservatori in Rome, should also be considered as certainly belonging to the composition.

Catalogue I includes descriptions of the Parian marble fragments that can be quite confidently considered as belonging to this pediment. Well-known from numerous publications are: a group of a male and a female figure which have been identified as Theseus and Antiope, a torso of Athena, a torso of a warrior, bodies of two horses, and parts of two Amazons (formerly on display in the Chalkis Museum, presently in the Eretria Museum). The catalogue includes a further 50 fragments.

Catalogue II includes descriptions of 17 fragments that possibly belong to the west pediment, most of which are known only from photographs in the German Archaeological Institute since they have been lost or are of unknown whereabouts, and seven indeterminate pieces in the Eretria Museum.

Catalogue III includes fragments that are recorded in the inventory of the Chalkis Museum, with the indication that they belong to the pediment. They should be disassociated from this, however, because neither the marble nor their size is compatible with assignment to the pediment.

Catalogue IV includes 16 sculptures from the area of Eretria, indicative of the city's art and history in the Late Archaic period, whereas hardly any sculptures are known from the rest of Euboea.

The technical traits of the sculptures and the use of colour on the figures on the pediment are examined in separate chapters. Examined too are other iconographic parallels, pedimental compositions and representations from vase-paintings with the subject of the Amazonomachy and the abduction of the Amazon queen by the Athenian hero, all dated to the last decade of the sixth century BC.

The proposed reconstruction of the composition of the pediment was made on the basis of the pose of the figures and in accordance with the principles of symmetry that applied to pediments of the years around 500 BC. A preliminary reconstruction drawing was made in 1981, by the painter Kostis Iliakis, to support the doctoral thesis on which the present volume is based. After new study of the material, in collaboration with the architect Sandro Tufano, new reconstruction drawings were prepared.

- Lapalus E. Lapalus, *Le fronton sculpté en Grèce dès origines à la fin du IVe siècle*, 1947.
- La Rocca E. La Rocca, *Amazzonomachia. Le sculpture frontali del tempio di Apollo Sosiano*, 1985.
- LIMC *Lexicon Iconographicum Mythologiae Classicae*, I1, 1981 λ. Amazons, Antiope (P. Devambez, A. Kaufmann-Samaras).
- Lippold G. Lippold, *Die griechische Plastik, Handbuch der Archäologie* III.1, 1950.
- Lullies - Hirmer R. Lullies - M. Hirmer, *Griechische Plastik von den Anfängen bis zum Beginn der römischen Kaiserzeit*, 1979.
- Marcadé J. Marcadé, Notes sur trois sculptures archaïques récemment reconstituées à Délos, *BCH* 74 (1950).
- Μπρούσκαρη M. Μπρούσκαρη, *Τὸ Μουσεῖον Ἀκροπόλεως*, 1974.
- Ohly, *Aegineten* D. Ohly, *Die Aegineten I*, 1976.
- Ohly, *Tempel* D. Ohly, *Tempel und Heiligtum der Aphaia auf Ägina*, 1972.
- Payne, *AMSA* H. Payne - G.M. Young, *Archaic Marble Sculpture from the Acropolis*, 1936.
- Picard, *Manuel I* Ch. Picard, *Manuel d'archéologie grecque, I: La sculpture, Période archaïque*, 1935.
- Picard, *Manuel II* Ch. Picard, *Manuel d'archéologie grecque, II: La sculpture, Période classique*, 1939.
- Richter, *AGArt* G.M.A. Richter, *Archaic Greek Art*, 1949.
- Richter, *ScSc* G.M.A. Richter, *The Sculpture and Sculptors of the Greeks*, 1950.
- Richter, *AGA* G.M.A. Richter, *Archaic Gravestones*, 1968.
- Richter, *Korai* G.M.A. Richter, *Korai, Archaic Greek Maidens*, 1968.
- Richter, *Kouroi* G.M.A. Richter, *Kouroi*, 1960².
- Ridgway B.S. Ridgway, *The Archaic Style in Greek Sculpture*, 1977 (νεώτ. 1993).
- Robertson C.M. Robertson, *A History of Greek Art*, 1975.
- Rolley Cl. Rolley, *La sculpture grecque*, 1994.
- Schefold, *GrPI* K. Schefold, *Griechische Plastik*, 1949.
- Schefold, *Meisterwerke* K. Schefold, *Meisterwerke griechischer Kunst*, 1960.
- Schefold, *Götter-Heldensagen* K. Schefold, *Götter und Heldensagen der Griechen in der spätarchaischen Kunst*, 1993.
- Τουλούπα *Ε. Τουλούπα, Ὁ γλυπτός διάκοσμος τοῦ ναοῦ τῆς Ἀθηνᾶς στὴν Καρθαία, Κέντρο Ἑλληνικῆς καὶ Ρωμαϊκῆς Ἀρχαιότητος, *Μελέτηματα* 27, 1998.
- Walter-Karydi H. Walter-Karydi, *Die äginetische Bildhauerschule*, 1987.

ΣΥΝΤΟΜΟΓΡΑΦΙΕΣ

Ἐκτός ἀπό τίς καθιερωμένες συντομογραφίες (Lippold, *Hd Arch.* III.1, 1950 καί *Archäologischer Anzeiger* 1977, 611 κέ. χρησιμοποιούνται καί οἱ ἀκόλουθε:

<i>Aegina</i>	A. Furtwängler, <i>Aegina</i> , 1906.
AMA	H. Schrader, <i>Die archaischen Marmorbildwerke der Akropolis</i> , 1939.
<i>Amazons</i>	D. v. Bothmer, <i>Amazons in Greek Art</i> , 1951.
<i>AntDenk</i>	K. Kuruniotis, <i>Antike Denkmäler</i> III, 1914-1915.
Arias - Hirmer	P.E. Arias - M. Hirmer, <i>Tausend Jahre griechische Vasenkunst</i> , 1960.
Auberson, <i>Eretria</i>	P. Auberson, <i>Le temple d'Apollon Daphnéphoros, Eretria I</i> , 1968.
Auberson - Schefold, <i>Führer</i>	P. Auberson - K. Schefold, <i>Führer durch Eretria</i> , 1972.
Blümel	K. Blümel, <i>Die archaisch-griechischen Skulpturen der Staatlichen Museen zu Berlin</i> , 1963.
Boardman	J. Boardman, <i>Greek Sculpture, The Archaic Period</i> , 1970.
Bookides	N. Bookides, <i>A Study of the Use and Geographical Distribution of Architectural Sculpture in the Archaic Period</i> , 1967.
Brommer, <i>Th</i>	F. Brommer, <i>Theseus</i> , 1982.
Brommer, <i>VL</i>	F. Brommer, <i>Vasenlisten zur griechischen Heldensage</i> , 1973.
Buschor, <i>FrJ</i>	E. Buschor, <i>Frühgriechische Jünglinge</i> , 1950.
Buschor, <i>Pl</i>	E. Buschor, <i>Die Plastik der Griechen</i> , 1936.
Danner	P. Danner, <i>Griechische Akrotere der archaischen und klassischen Zeit, Rivista</i> , Suppl. 5, 1989.
Delivorrias	A. Delivorrias, <i>Attische Giebelskulpturen und Akrotere des fünften Jahrhunderts</i> , 1974.
Deyhle	W. Deyhle, Meisterfragen der archaischen Plastik Attikas, <i>AM</i> 84 (1969).
Floren	J. Floren, Die geometrische und archaische Plastik, εἰς W. Fuchs - J. Floren, <i>Die griechische Plastik I</i> , 1987.
Gauer, Weihgeschenke	W. Gauer, Weihgeschenke aus den Perserkriegen, <i>IstM</i> 2 (1969).
Gauer, Athenerschatzhaus	W. Gauer, Das Athenerschatzhaus und die marathonschen Akrothina, <i>Festschrift B. Neutsch</i> , 1980.
Homann-Wedeking	E. Homann-Wedeking, Torsen, <i>AM</i> 60-61 (1935-1936).
Jeffery	L.H. Jeffery, <i>The Local Scripts of Archaic Greece</i> , 1990.
Καρούζος	Χρ. Καρούζος, <i>Ἀριστόδικος</i> , 1961.
Kleine	J. Kleine, Untersuchungen zur Chronologie der attischen Kunst von Peisistratos bis Themistokles, <i>IstM</i> 8 (1973).
Κοντολέων, Ἀειναῦται	N. Κοντολέων, Ἀειναῦται, <i>AE</i> 1963.
Kontoleon	N. Kontoleon, Archilochos und Paros, <i>Fondation Hardt X</i> , 1965.
La Coste	P. de la Coste-Messelière, Sculptures du trésor des Athéniens, <i>FdD</i> IV 4, 1957.
Langlotz <i>BSch</i>	E. Langlotz, <i>Frühgriechische Bildhauerschulen</i> , 1927.
Langlotz, <i>NOgrK</i>	E. Langlotz, <i>Nordostgriechische Kunst</i> , 1974.
Langlotz, <i>Zeitbestimmung</i>	E. Langlotz, <i>Zur Zeitbestimmung der strengrotfigurigen Vasenmalerei und der gleichzeitigen Plastik</i> , 1920.

Ἑλλήνων καὶ τῶν ἐχθρῶν ἀπὸ τὴν Ἀνατολή³¹⁴. Ὁ ναὸς θὰ ἄρχισε νὰ οἰκοδομεῖται ἀμέσως μετὰ τὴν νίκη τοῦ 508/7. Σὲ σύγκριση μὲ τὰ περὶ τοῦ σύγχρονα ἀετώματα τοῦ ναοῦ τῆς Ἀφαιῆς δίνει τὴν ἐντύπωση ὅτι, ὡς πρὸς τὴν κίνηση τῶν μορφῶν, βρίσκεται πιὸ κοντὰ στὸ παλαιότερο δυτικὸ ἀέτωμα τοῦ ναοῦ, ἐνῶ σὲ σύγκριση μὲ τὰ γλυπτὰ τοῦ θησαυροῦ τῶν Ἀθηναίων, τῆς Ἑρέτριας προηγούνται χρονικὰ.

Μέσα σὲ ἓνα τέτοιο πλαίσιο στενῶν σχέσεων ἀνάμεσα στὶς δύο πόλεις γύρω στὰ 500 π.Χ. θὰ ἦταν πολὺ λογικὸ νὰ ὑποθέσουμε καὶ ἄλλες ἀνταλλαγές καὶ δραστηριότητες, ὅπως αὐτὲς ποὺ εἶχαν οἱ Ἀλκμεωνίδες μὲ τοὺς Δελφοὺς. Ὁ Ἀντήνωρ, ὁ μεγαλύτερος γλύπτης τῶν τελευταίων τριάντα χρόνων τοῦ βου αἰ., ἀφοῦ σὲ αὐτὸν ἀνέθεσε ἡ ἀθηναϊκὴ δημοκρατία τὴν κατασκευὴ τοῦ συντάγματος τῶν Τυραννοκτόνων, εἶναι ὁ δημιουργὸς τοῦ ἀνατολικοῦ μαρμαρίνου ἀετώματος τοῦ ναοῦ τοῦ Ἀπόλλωνος στοὺς Δελφοὺς, ἔργο ποῦ, ἀπὸ ὑστεροβουλία ἢ εὐγνωμοσύνη πρὸς τὸ ἱερατεῖο τῶν Δελφῶν, ἀνέλαβαν μὲ ἔξοδά τους οἱ Ἀλκμεωνίδες. Δὲν ἀποκλείεται καὶ πάλι ὁ Κλεισθένης, κινούμενος ἀπὸ ὅμοια κίνητρα, ὅσο θὰ ζοῦσε ἐκεῖ ἐξόριστος, νὰ ἀνέθεσε στὸν Ἀντήνωρα ἢ στὸ ἐργαστήριό του τὸ διάκοσμο τοῦ ναοῦ τοῦ Δαφνηφόρου Ἀπόλλωνος.

314. T. HÖLSCHER, *Griechische Historienbilder des 5. und 4. Jh. v. Chr.* (Beiträge zur Archäologie, Bd. 6), 40 σελ. 111.

Βαίων και τῶν Χαλκιδέων. Οἱ Ἀθηναῖοι ἀνάγκασαν τοὺς Σπαρτιάτες καὶ τοὺς Θηβαίους νὰ ἐπιστρέψουν στὴν πατρίδα τους καὶ καταδίωξαν τοὺς Χαλκιδεῖς. Τὸ ναυτικὸ τῶν Ἀθηναίων αὐτὴ τὴν ἐποχὴ δὲν ἦταν ἰσχυρὸ καὶ χωρὶς πλοῖα θὰ ἦταν δύσκολη ἡ νίκη τους ἐναντίον τῶν Χαλκιδέων, ἀφοῦ ἔπρεπε νὰ διεκπεραιωθοῦν ἀπὸ τὴν Αὐλίδα στὴν ἀπέναντι ἀκτὴ. Ἡ ἀρχαία Χαλκίδα, ὅπως ἀπέδειξαν οἱ ἀνασκαφές, βρισκόταν ἀπέναντι ἀπὸ τὴν Αὐλίδα καὶ τὸ λιμάνι τῆς ἦταν κάτω ἀπὸ τὴν ἀκρόπολη, στὴ σημερινὴ θέση Ἅγιος Θωμᾶς. ...*διαβάντες ἐς τὴν Εὐβοίαν λέει ὁ Ἡρόδοτος*³⁰⁹. Ἡ διάβαση τοῦ Εὐρίπου προϋπέθετε συνεργασία στόλου καί, παρόλο πὺ δὲν τὸ ἀναφέρουν οἱ πηγές, οἱ Ἑρετριεῖς πιθανότατα συνέπραξαν σὲ αὐτὴ τὴν ἐπιχείρηση. Αὐτὴ εἶναι καὶ ἡ ἄποψη τοῦ Myres³¹⁰. Ἀποτέλεσμα τῆς νίκης τοῦ 507/6 ἦταν ἡ ἐγκατάσταση Ἀθηναίων κληρούχων στὴ Χαλκίδα. Συγχρόνως πρέπει νὰ ἀνατράπηκε τὸ καθεστῶς πὺ εἶχε ἐπιβληθεῖ στὴν Εὐβοία μετὰ τὸ Ἀπλάντιο πόλεμο. Ἡ ἦττα τῶν Χαλκιδέων ἀπέβη ἀσφαλῶς σὲ ὄφελος τῶν παλαιῶν ἀντιπάλων τους Ἑρετριέων πὺ καρπώθηκαν μέρος τῆς λείας, δηλαδὴ ἀγροὺς τῶν Χαλκιδέων. Ἐπιπλέον κέρδισαν τὴν εὐγνωμοσύνη τῶν Ἀθηναίων καὶ ἰδιαίτερα τοῦ Κλεισθένη, πὺ μπόρεσε μετὰ ἀπὸ αὐτὴ τὴ νίκη νὰ ἐδραιώσῃ τὴ δημοκρατία στὴν πόλη τῶν Ἀθηνῶν.

Ἀνεξάρτητα ἀπὸ ὅλες αὐτὲς τὶς ὑποθέσεις, μὲ τὶς ὁποῖες ἐπιχειρεῖται νὰ ἀποδειχθοῦν οἱ δεσμοὶ τῶν δύο πόλεων στὰ τέλη τοῦ βου καὶ τὶς ἀρχές τοῦ 5ου αἰ. π.Χ., ἐκεῖνο πὺ δὲν μπορεῖ νὰ ἀμφισβητηθεῖ εἶναι ἡ ἀθηναϊκὴ ἐπίδραση στὴν ἐπιλογὴ τοῦ θέματος πὺ κόσμησε τὸ δυτικὸ ἀέτωμα στὸ ναὸ τῆς Ἑρέτριας, γεγονός πὺ μαρτυρεῖται ὄχι τόσο ἀπὸ τὴν παρουσία τῆς Ἀθηνᾶς, πὺ ἦταν πανελλήνια θεὰ, οὔτε τῶν ἀμαζόνων, πὺ συνδέονται καὶ μὲ τοπικοὺς μύθους³¹¹, ὅσο τοῦ Θησέα, τοῦ ἀθηναίου ἥρωα, τὸν ὁποῖο ὁ μεταρρυθμιστὴς Κλεισθένης πρόβαλε ὡς μυθικὸ πρόδρομὸ του³¹².

Ὅπως ὑποστηρίχθηκε παραπάνω, ὁ ἐναέτιος διάκοσμος τοῦ ναοῦ τῆς Ἑρέτριας χρονολογεῖται γύρω στὸ 500 π.Χ. Ἀκολούθησε δηλαδὴ χρονικὰ τὴν ἰωνικὴ ἐπανάσταση, τὸν πόλεμο τῶν Ἰώνων τῆς Μικρᾶς Ἀσίας καὶ τῶν συμμάχων τους Ἀθηναίων-Ἑρετριέων ἐναντίον τῶν Περσῶν. Δὲν ἀποκλείεται τὸ θέμα τοῦ ἀγῶνα τοῦ Θησέα ἐναντίον τῶν ἀμαζόνων νὰ ἔλαβε τότε γιὰ πρώτη φορὰ ἓνα στοιχεῖο ἀπὸ τὸ περιεχόμενο πὺ προσλαμβάνει στὰ μεταπερσικὰ χρόνια, νὰ ἀντιπαραβάλλεται, δηλαδὴ, ὡς μυθικὸ παράλληλο στὴν πρώτη σύρραξη τῶν Ἑλλήνων συμμάχων μὲ τοὺς Πέρσες³¹³. Τὸν ἴδιο συμβολισμό θὰ εἶχε καὶ τὸ θέμα τῆς ἀπαγωγῆς τῆς Ἀντιόπης στὴν ἀγγειογραφία, πὺ ἀναφέρθηκε στὶς σελ. 48 κέ. Εἰδικὰ γιὰ τὸ ἀγγεῖο τοῦ Κροίσου ὁ Hölscher ὑποστηρίζει ὅτι εἶναι ἡ παλαιότερη ἀπεικόνιση τῆς σύρραξης μεταξὺ

309. Ἡρόδ. V 77, 2.

310. J. MYRES, *JHS* 26 (1906) 96. A.R. BURN, *Persia and the Greeks*, 1962, 189-190.

311. Στράβ. II, 5, 2. Βλ. καὶ ὑποσημ. 279-280.

312. KLEINE, 57 κέ.

313. GAUER, *Athenerschatzhaus*, 130 κέ. μὲ σχετικὴ βιβλιογραφία.

διαφαίνεται και από τὸ *Ἀλκμαιωνίδαι, γένος ἐόντες Ἀθηναῖοι καὶ φεύγοντες Πεισι-στρατίδας* τοῦ Ἡροδότου³⁰¹. Ὅπως εἶχε χρησιμοποιηθεῖ παλαιότερα ἀπὸ τοὺς Πεισιστρατίδες ἢ Ἐρέτρια ὡς ὄρμητήριο γιὰ τὴν κατάληψη τῆς Ἀθήνας, ἔτσι καὶ πρὶν ἀπὸ τὸ 514 οἱ Ἀλκμαιωνίδες ἀπὸ ἐδῶ ξεκίνησαν καὶ ὀχυρώθηκαν στὸ Λειψύδριον τὸ *ὑπὲρ Παιονίης τειχίσαντες*, κατὰ τὸν Ἡρόδοτο³⁰², τὸ *ὑπὲρ Πάρνηθος*, κατὰ τὸν Ἀριστοτέλη³⁰³. Τὸ Λειψύδριον δὲν εἶναι παρὰ ἓνα ἐπεισόδιο *ἐν τε γὰρ τοῖς ἄλλοις οἷς ἔπραττον*. Φαίνεται πάντως ὅτι ἦταν σταθερὴ βάση ἐπιχειρήσεων³⁰⁴. Οἱ δύο παρατατικοὶ *προσέπαιον* καὶ *οὐ προεχώρει* ἀποδεικνύουν ὅτι δὲν πρόκειται γιὰ μία μάχη, ἀλλὰ γιὰ ἐπανελημμένες ἀπόπειρες μὲ ὄρμητήριο τὸ Λειψύδριον. Ἡ στρατιωτικὴ τους ἀποτυχία ἀποτελεῖ τὴν πρώτη φάση τῶν προσπαθειῶν τους: *πειρώμενοι κατιέναι τε καὶ ἐλευθεροῦν τὰς Ἀθήνας*³⁰⁵. Κατόπιν πέρασαν στὴ φάση τῆ διπλωματικῆ, *πᾶν ἐπὶ τοῖσι Πεισιστρατίδῃσι μηχανώμενοι*, καὶ φυσικὰ σὲ αὐτὴ τῆ φάση τὸ μαντεῖο τῶν Δελφῶν ἔπαιξε τὸ ρόλο του.

Μία σημαντικὴ ἐνδειξη γιὰ τὴν ἐγκατάσταση Ἀθηναίου ποὺ ἴσως ἀκολούθησε τοὺς Ἀλκμαιωνίδες στὴν ἐξορία εἶναι ὁ τάφος τοῦ Χαιρίωνα στὴν Ἐρέτρια. Πάνω σὲ δίσκο ἀπὸ σχιστόλιθο, ποὺ χρησίμευε ὡς πῶμα ταφικοῦ πίθου ἀπὸ τὸ δυτικὸ νεκροταφεῖο, εἶναι χαραγμένη ἡ ἐπιγραφή: *Χαιρίων Ἀθηναῖος Εὐπατριδῶν ἐνθάδε κεῖται*, ποὺ χρονολογεῖται γύρω στὸ 525 π.Χ.³⁰⁶. Ὁ γιὸς του Ἀλκίμαχος ἀφιέρωσε τὸ 520 ἄγαλμα στὴν Ἀκρόπολη στὴ μνήμη τοῦ πατέρα του³⁰⁷. Μὲ τὸ γένος τῶν Εὐπατριδῶν συγγένευε προφανῶς ὁ Ἀλκιβιάδης: *ὁ γὰρ πατὴρ πρὸς μὲν ἀνδρῶν ἦν Εὐπατριδῶν... πρὸς γυναικῶν δ' Ἀλκμαιωνιδῶν*. Ὁ παππούς του, Ἀλκιβιάδης καὶ αὐτός, ἦταν σύγχρονος καὶ συγγενὴς μὲ τὸν Κλεισθένη³⁰⁸. Σχολιάζοντας τὴν παραπάνω ἐπιγραφή ἡ Jeffery ὑποστηρίζει ὅτι δὲν μπορεῖ νὰ μαρτυρεῖ παρὰ «ξενία» καὶ ὅτι γιὰ τοὺς Ἀθηναίους ἢ Ἐρέτρια ἦταν ἡ δίοδος γιὰ τὴν ἐπικοινωνία μὲ τοὺς 4.000 Ἀθηναίους κληρούχους ποὺ εἶχαν ἐγκατασταθεῖ στὰ κτήματα τῶν Χαλκιδιέων. Σύμφωνα μὲ τὴν ἴδια, μετὰ τὸ 500 π.Χ. παρατηρεῖται μεγάλη ἀττική ἐπίδραση σὲ ἐρετριακὲς ἐπιγραφές.

Οἱ σχέσεις Ἀθῆνας καὶ Ἐρέτριας φαίνεται ὅτι ἐνισχύθηκαν ἀπὸ τὰ πρῶτα χρόνια τῆς ἀθηναϊκῆς δημοκρατίας. Ὅπως εἶναι γνωστό, τὸ νέο πολίτευμα ἀντιμετώπισε ἤδη ἀπὸ τὴν ἀρχὴ ἰσχυρὲς ἀντιδράσεις ἀπὸ τὴν πλευρὰ τῶν Σπαρτιατῶν, τῶν Θη-

301. H.FR. BORNITZ, *Herodot Studien*, 1968, 31 κέ. Ἡρόδ. V 62.

302. Ἡρόδ. V 62. 2.

303. *Ἀθ. Πολιτ.* XIX 3, 4. W.W. HOW - J. WELLS, *A Commentary on Herodotus*, 1936, 29. Γιὰ τὴ θεὸν βλ. *BSA* 52 (1957) 154.

304. BORNITZ, ὁ.π.

305. Ἡρόδ. V 62.

306. Βρίσκεται στὸ Μουσεῖο τῆς Ἐρέτριας καὶ ἔχει διάμ. 0,50 μ. *AE* 1899, 144, 10. *IG* XII 9, 296. JEFFERY, 85, 86 καὶ πίν. 1. Βλ. καὶ A. RAUBITSCHKE, *ÖJh* XXXI (1939) Beibl. 46.

307. A. RAUBITSCHKE, *ZJh* XXXI (1938) Beibl. 46 ἀρ. 6.

308. Ἰσοκρ. XVI, 25. J. TOEPFER, *Attische Genealogie*, 1889, 175 κέ. (βλ. καὶ ὑπόσημ. 18).

πέων δὲν εἶναι βέβαιο, ἀλλὰ ὁ Διαγόρας²⁹⁴, μὲ τὸν ὁποῖο συνδέεται αὐτὴ ἡ ἀλλαγὴ, πρέπει νὰ ἔδρασε πρὶν ἀπὸ τὸ 511 π.Χ., γιατί ὅταν ὁ Ἰππίας ἐξορίστηκε τὸ ἔτος αὐτὸ ἀπὸ τὴν Ἀθήνα, δὲν βρῆκε ὑποστήριξη ἀπὸ τοὺς Ἐρετριεῖς, τοὺς ὑποστηρικτὲς τοῦ πατέρα του στὴ μάχη τῆς Παλλήνης, προφανῶς γιατί ἡ Ἐρέτρια εἶχε δημοκρατικὸ πολίτευμα. Ὁ Geyer²⁹⁵ πιστεύει ὅτι ἡ ὀλιγαρχία καταργήθηκε μετὰ τὴ δεύτερη ἐξορία τοῦ Πεισιστράτου. Βρίσκει βέβαια περίεργο ὅτι τὸν βοήθησαν οἱ Ἴππεις καὶ τὸ δικαιολογεῖ ἀπὸ τοὺς συγγενικοὺς δεσμοὺς ποὺ εἶχε ὁ τύραννος μὲ τὴν Ἐρέτρια. Ὁ Ἀριστοτέλης γράφει γιὰ τὸν Πεισίστρατο: *ἔλθων εἰς Ἐρέτριαν ἐνδεκάτῳ πάλιν ἔτει τό<τε> πρῶτον ἀνασώσασθαι βία τὴν ἀρχὴν ἐπεχειρεῖ... ἔτι δὲ τῶν ἱππέων ἐχόντων ἐν Ἐρετρίᾳ τὴν πολιτείαν*²⁹⁶.

Δὲν ἀποκλείεται νὰ ὑπῆρχαν καὶ παλαιότεροι δεσμοὶ τοῦ Κλεισθένη μὲ τὴν Ἐρέτρια. Σύμφωνα μὲ νεότερους ἱστορικοὺς ἡ οἰκογένεια τῶν Ἀλκμεωνιδῶν ἔζησε ἐξοριστὴ στοὺς Δελφούς, χωρὶς τοῦτο νὰ βεβαιώνεται ἀπὸ ἀρχαῖες πηγές. Οἱ Ἀλκμεωνίδες, ἔμποροι μὲ συγκεκριμένες φιλοδοξίες, δὲν εἶναι δυνατὸν νὰ ἐπέλεξαν ὡς τόπο ἐξορίας τοὺς ἕνα ἱερό, ἐνῶ εἶχαν τὴ δυνατότητα νὰ ἐγκατασταθοῦν σὲ μιὰ ὀργανωμένη πόλη κοντὰ στὴν Ἀττικὴ, ἐφόσον μάλιστα δὲν ἐπρόκειτο γιὰ ἐξορία. Πολὺ περισσότερο, ὅταν στὴ δεύτερη ἀναγκαστικὴ ἀπομάκρυνσή τους ἀπὸ τὴν Ἀθήνα μετὰ 520-514 τοὺς ἀκολούθησαν 700 οἰκογένειες²⁹⁷. Ἄν μάλιστα τὸ δημοκρατικὸ πολίτευμα εἶχε καθιερωθεῖ στὴν Ἐρέτρια γύρω στὸ 515, οἱ Ἀλκμεωνίδες θὰ εἶχαν ἐπιδιώξει τὴ συμπάρταση τῶν Ἐρετριέων. Γιὰ τὴν ἀνατροπὴ τῶν Πεισιστρατιδῶν ἀναζητοῦσαν βοήθεια ἀπὸ διάφορες πλευρὲς καὶ ἡ Ἐρέτρια θὰ μπορούσε νὰ εἶναι τὸ καλύτερο ὀρμητήριο γιὰ πολεμικὲς ἐπιχειρήσεις. Ἐξἄλλου, καὶ αὐτοί, ὅπως καὶ οἱ Πεισιστρατιδῆς, εἶχαν συγγενικοὺς δεσμοὺς μὲ τὴν Ἐρέτρια, ἀφοῦ τὸ ἐρετριακὸ γυναικεῖο ὄνομα Κοισύρα ὑπάρχει καὶ στὶς δύο οἰκογένειες²⁹⁸. Χαρακτηριστικὸ εἶναι ὅτι τὰ ὀνόματα Μεγακλῆς καὶ Κλεισθένης ἐμφανίζονται στὴν Ἐρέτρια τουλάχιστον τέσσερις φορές²⁹⁹.

Ἀπὸ ἕνα χωρίο τοῦ Ἀριστοτέλη συνάγεται ὅτι μόνο μετὰ τὸ 480 π.Χ. ὄριστηκε *τοῖς ὀστρακιζομένοις ἐντὸς Γεραιστοῦ καὶ Σκυλλαίου <μῆ> κατοικεῖν...*³⁰⁰. Φαίνεται λοιπὸν ὅτι ἕως τότε ἐπιτρεπόταν στοὺς ἐκτοπιζομένους ἡ παραμονὴ στὴν Εὐβοία καὶ στὴν Κορινθία, πράγμα ποὺ εἶχε ἀποδειχθεῖ ἐπικίνδυνον γιὰ τὴν ἀσφάλεια τῆς Ἀττικῆς. Τὸ ὅτι εἶχαν τὴ δυνατότητα νὰ ἐπιλέγουν τὸν τόπο τῆς ἐγκατάστασής τους

294. Ὁ Διαγόρας δολοφονήθηκε ἐνῶ βρισκόταν στὴν Κόρινθο καὶ οἱ Ἐρετριεῖς τοῦ ἔστησαν ἄγαλμα: *Διαγόρα εἰς Σπάρτην πορευομένῳ καὶ ἐν Κορίνθῳ τελευτήσαντι Ἐρετριεῖς εἰκόνα ἔστησαν* (Ἡρακλείδης Ποντικός, *FHG II* σ. 217, XII), βλ. H.-J. Gehrke, *Stasis*, 1985, 63 κέ.

295. βλ. ὁ.π. (ὑποσημ. 285), 66 κέ. βλ. καὶ H. BERVE, *Die Tyrannis bei den Griechen*, 1967, I, 39.

296. *Αθ. Πολιτ.* XV 2-3.

297. Ἡρόδ. V 73: *τὰ ἐπτακόσια ἐπίστια τὰ διωχθέντα ὑπὸ Κλεομένης*. H. BERVE, ὁ.π., 68.

298. βλ. ὑποσημ. 284.

299. *IG XIII 9*, 191, 240, 424, 645.

300. *Αθ. Πολιτ.* XXII 8.

θώνα και νικηφόρο μάχη στην Παλλήνη τὸ 546²⁸³. Γιὰ τὴ σχέση τοῦ Πεισιστράτου μὲ τὴν Ἐρέτρια δὲν εἶναι χωρὶς σημασία καὶ ἡ πληροφορία ὅτι ἡ δεύτερη γυναίκα του, ἡ Κοισούρα, καταγόταν ἀπὸ αὐτὴ τὴν πόλη²⁸⁴. Κυρίως τὸ καθεστῶς ποῦ ἐπικρατοῦσε ἐκεῖνη τὴν ἐποχὴ στὴν Ἐρέτρια δικαιολογεῖ τὶς στενὲς σχέσεις τοῦ τυράννου μὲ τοὺς Ἐρετριεῖς. Στὰ χρόνια τῆς ἐπανάστασης τῶν ἰωνικῶν πόλεων (500-497 π.Χ.) οἱ σχέσεις τῆς Ἀθήνας καὶ τῆς Ἐρέτριας εἶναι ἰδιαίτερα στενές. Μόνοι οἱ Ἀθηναῖοι καὶ οἱ Ἐρετριεῖς ἀπὸ ὅλο τὸν ἑλληνικὸ κόσμο βοήθησαν οὐσιαστικὰ τὴν ἐπανάσταση τοῦ Ἀρισταγόρα, στέλνοντας εἴκοσι καὶ πέντε πλοῖα ἀντίστοιχα. Γιὰ τὴ ναυτικὴ δύναμη τῆς Ἐρέτριας ἔχουν διατυπωθεῖ διάφορες ἀπόψεις. Ὁ Geyer ὑποστηρίζει ὅτι ἡ πόλη ἦταν σὲ παρακμῆ, ἀφοῦ ἔστειλε μόνο πέντε πλοῖα²⁸⁵, ἐνῶ ἀντίθετα ὁ Burn²⁸⁶ ἰσχυρίζεται ὅτι οἱ Ἐρετριεῖς εἶχαν προπορευθεῖ καὶ συγκρουσθεῖ μὲ Κυπρίους (Φοίνικες) στὴ θάλασσα τῆς Παμφιλίας. Παραπέμπει μάλιστα στὸν Πλούταρχο *περὶ τῆς Ἡροδότου κακοθείας*, ὅπου ἀναφέρεται κάποιος Λυσανίας Μαλλώτης²⁸⁷ ποῦ ἔγραφε τὴν ἱστορία τῆς Ἐρέτριας. Ὡς ναυτικὴ δύναμη τὸ διάστημα 505-490 ἀναφέρει τὴν Ἐρέτρια ὁ Διόδωρος²⁸⁸ καὶ τοῦτο ὑποστηρίζουν ὁ Κοντολέων²⁸⁹ καὶ οἱ E. Vanderpool καὶ W.P. Wallace²⁹⁰, βασιζόμενοι σὲ ἐπιγραφὴ τοῦ βου αἰ. π.Χ. ἀπὸ τὴν Ἐρέτρια.

Ὁ Ἡρόδοτος ἀναφέρει ὅτι οἱ δεσμοὶ τῶν Ἐρετριέων καὶ τῶν Μιλησίων ἦταν παλαιοὶ καὶ ἡ βοήθειά τους ἀποτελοῦσε κατὰ κάποιον τρόπο ἀνταπόδοση, ἀφοῦ *Οἱ γὰρ δὴ Μιλήσιοι πρότερον τοῖσι Ἐρετριεῦσι τὸν πρὸς Χαλκιδέας πόλεμον συνδιήνεικαν*²⁹¹. Ὁ στρατηγὸς τῶν Ἐρετριέων Εὐαλκίδας σκοτώθηκε τὸ 498 π.Χ. κοντὰ στὴν Ἐφεσο καὶ ὑμνήθηκε ἀπὸ τὸν Σιμωνίδη τὸν Κεῖο: *...καὶ πολλοὺς αὐτῶν οἱ Πέρσαι φονεύουσι ἄλλους τε ὀνομαστούς, ἐν δὲ δὴ καὶ Εὐαλκιδέα στρατηγέοντα Ἐρετριέων, στεφανηφόρους τε ἀγῶνας ἀναραιρεκτότα καὶ ὑπὸ Σιμωνίδεω τοῦ Κηίου πολλὰ αἰνεθέντα*²⁹².

Τὰ γεγονότα αὐτά, ἡ συμμετοχὴ δηλαδὴ Ἐρετριέων καὶ Ἀθηναίων σὲ πολεμικὲς ἐπιχειρήσεις, προϋποθέτουν στενοὺς πολιτικούς δεσμοὺς ἀνάμεσα στὶς δύο πόλεις ποῦ αὐτὴ τὴν ἐποχὴ ἔχουν δημοκρατικὸ πολίτευμα. Στὴν Ἀθήνα ἡ ἀλλαγὴ ἔγινε μὲ τὸν Κλεισθένη τὸ 508/7²⁹³. Στὴν Ἐρέτρια τὸ δημοκρατικὸ πολίτευμα εἶχε ἐπικρατήσει πιθανῶς παλαιότερα. Πότε ἀκριβῶς καταργήθηκε ἡ ἀριστοκρατία τῶν Ἰπ-

283. Ἡρόδ. I 62 (στὶς ΝΔ. ὑπώρειες τῆς Πεντέλης).

284. Γιὰ τὶς γυναῖκες μὲ τὸ ὄνομα Κοισούρα βλ. T.L. SHEAR, Jr., *Phoenix* 17 (1913) 105 μὲ σχετικὴ βιβλιογραφία.

285. FR. GEYER, *Topographie und Geschichte der Insel Euboea*, I, 1903, 66 κέ.

286. A.R. BURN, *Persia and the Greeks*, 1962, 199 καὶ σημ. 8.

287. K. MÜLLER, *Frg. hist. Graec.* IV 441 (Λυσανίας Μαλλώτης), Πλουτ. IV 441.

288. Διόδ. VII 11.

289. ΚΟΝΤΟΛΕΩΝ, *Λειναῦται*, 11, 24, 25.

290. *Hesperia* 33 (1964) 381 κέ. πίν. 67-69.

291. Ἡρόδ. V 99.

292. Ὁ.π., V 102.

293. Ὁ.π., V 77. J.B. BURY, *History of Greece*, 1956, 190. H. BENGSTON, *Griechische Geschichte*, 1960, 140 κέ.

4) Τμήμα μαρμάρινου συμπλέγματος λιονταριού που κατασπαράσσει έλάφι, από τόν Πλατανιστό Καρύστου. Μουσείο Χαλκίδος, άρ. 102²⁷⁶ (είκ. 200).

5) Δεξιά κνήμη Κούρου, ύψ. 44 εκ. Μουσείο Χαλκίδος, άρ. 898 (είκ. 198-199).

6) Άκρο δεξιο χέρι Κούρου, μήκ. 18 εκ. Μουσείο Χαλκίδος, άρ. 4774 (είκ. 196-197).

Για τήν άκμή τής Έρέτριας αυτή τήν έποχή σημαντική είναι και ή άναφορά στις γραπτές πηγές (Παυσανίας) του όνόματος ένός Έρετριέως, πιθανότατα γλύπτη, που κατασκεύασε τó χάλκινο ταύρο, άνάθημα τής πόλης του στην Όλυμπία, από τó όποιο σώζεται πλήρης ή βάση και δύο θραύσματα²⁷⁷. Η έπιγραφή στο βάθρο του άναθήματος γράφει: *Φιλέσιος έποίη. Έρετριές τoι Δι*²⁷⁸. Χρονολογείται στην άρχή του 5ου αι. π.Χ.

Τά προβλήματα τής καλλιτεχνικής παραγωγής τής Έρέτριας και ειδικότερα όσα σχετίζονται με τά άετώματα του ναού του Απόλλωνος Δαφνηφόρου, του όποίου οί σχέσεις με τó άττικό έργαστήριο τονίσθηκαν ιδιαίτερα, διαφωτίζονται με μία άναφορά στην ιστορία τής πόλης αυτή τήν έποχή και ειδικότερα στην περίοδο γύρω στο 500 π.Χ. Οί στενές σχέσεις τής Έρέτριας και τής Αθήνας διαπιστώνονται από τά παλαιότερα ήδη χρόνια. Άκόμη και μυθολογικές παραδόσεις συνδέουν τις δύο πόλεις, όπως άναφέρει ο Στράβων. Δήμος Έρετριέων ύπήρχε στην Άττική και μάλιστα μία Έρέτρια ήταν κοντά στην Άγορά. Γράφει άκόμη ο Στράβων ότι ο Άικλος και ο Κόθος *έξ Αθηνών όρμηθέντες ό μεν τήν Έρέτριαν φκισεν, Κόθος δε τήν Χαλκίδα*²⁷⁹. Σύμφωνα με τόν Πλούταρχο, ο Θησεάς έστειλε τούς γιούς του στην Εύβοια κοντά στον *Έλφήνορα τόν Χαλκώδοντος*²⁸⁰. Άλλά οί παραδόσεις αυτές είναι άγνωστο πότε δημιουργήθηκαν. Στο μακροχρόνιο πόλεμο τής Έρέτριας με τή Χαλκίδα για τó Απλάντιο πεδίο, στον όποιο έλαβαν μέρος, ως σύμμαχοι τής μίας ή τής άλλης πόλης, όλες σχεδόν οί μεγάλες δυνάμεις τής έποχής, είναι πολύ πιθανό ή Αθήνα να άποτέλεσε στήριγμα τής Έρέτριας έναντίον τών έχθρών της²⁸¹. Βεβαιωμένες είναι οί σχέσεις τής όλιγαρχικής τάξης τών Ίππέων τής Έρέτριας με τόν Πεισίστρατο, όπως άναφέρει ο Ηρόδοτος²⁸². Ο Πεισίστρατος είχε καταφύγει τó 556 στην Έρέτρια, όπου έξπσε δέκα χρόνια έξόριστος, και προφανώς με τή βοήθεια τών Ίππέων τής Έρέτριας, του τυράννου τής Νάξου Λύγδαμι και τών Θηβαίων και Άργείων κατόρθωσε να έπιστρέψει στην Αθήνα μετά από άπόβαση στον Μαρα-

276. ΠΑΕ 1908, 109 (Γ. ΠΑΠΑΒΑΣΙΛΕΙΟΥ). LIPPOLD, 73 σημ. 5.

277. ΑΕ 1963, 14, 4 (Ν. ΚΟΝΤΟΛΕΟΝ). F. ECKSTEIN, *Anthemata*, 1969, 50 κέ. *Jdl* 84 (1969) 22 (W.D. HELMEYER). ΒΟΛ., ό.π. (ύποσημ. 210) άρ. 134 πίν. 24-26.

278. ΠΑΥΣ. V 27.9. ΛΟΕWY, ό.π. (ύποσημ. 83) 21 κέ. άρ. 26. JEFFERY, 88 άρ. 19 πίν. 6 τó χρονολογεί στο 480.

279. ΣΤΡΑΒ. 10, 8.

280. ΠΛΟΥΤ., *Θνο.*, 35, 5.

281. ΚΟΝΤΟΛΕΟΝ, *Λειναῦται*, 1 σημ. 1. J. BOARDMAN, *BSA* 52 (1957) 27-29. D.W. BRADEEN, *The Lelantine War and Pheidon of Argos*, *TAPA* 78 (1947), 223. Π. ΘΕΜΕΛΗΣ, *ΑΕ* 1969, 143 κέ. Για τις συμμαχίες τών δύο άντιπάλων βλ. κυρίως ΘΟΥΚ. I 15.

282. ΗΡΟΔ. I 61, 62.

των αετώματων. Σὲ ποιο σημεῖο ἀκριβῶς βρέθηκε δὲν εἶναι γνωστό. Ὅπως γράφει ὁ Πετράκος, μόνο ἀπὸ πληροφορία τοῦ Studniczka γνωρίζουμε τὴν προέλευση τοῦ γλυπτῶ ἀπὸ τὴν ἀνασκαφὴν στὸ ναὸ τοῦ Δαφνηφόρου Ἀπόλλωνος. Ὁ Παππαδάκης δὲν ἀναφέρει προέλευση στὸν κατάλογο τοῦ Μουσείου Χαλκίδος. Ὁ Studniczka πρῶτος, καὶ ἄλλοι ἐρευνητὲς ἀργότερα, ὑποστήριξαν ὅτι πρόκειται γιὰ γωνιακὸ ἀκρωτήριο τοῦ ναοῦ. Ὁ Πετράκος ἀπορρίπτει τὴν πρόταση, κυρίως λόγῳ τοῦ ὑπερφυσικοῦ μεγέθους τῶν μαχομένων, ὅπως καὶ ὁ Auberson ἐπειδὴ ἡ πλίνθος στὸ ἀκραιο ἀκρωτήριο δὲν συμβιβάζεται μὲ τὴν διαμόρφωση τῆς στέγης στὴς γωνίες τοῦ αετώματος. Ἡ πλίνθος πιθανότατα προέρχεται ἀπὸ κεντρικὸ ἀκρωτήριο. Τὴν ἀποψη αὕτη ὑποστηρίζει ἡ ἀναπαράσταση τοῦ συμπλέγματος μὲ μία μορφὴ ἐπιτιθεμένου ἀπὸ τὰ ἀριστερὰ καὶ μία μορφὴ ἀμυνομένου μὲ ἀσπίδα ἀπὸ τὰ δεξιὰ. Τὴν ὑποθετικὴ ἀναπαράσταση δίδει τὸ σχέδιο τοῦ γλύπτη Στ. Τριάντη στὴν εἰκ. 194. Ἡ πλίνθος τοῦ συμπλέγματος, ὅπως συμπληρώνεται, θὰ μπορούσε νὰ τοποθετηθεῖ σὲ ἀνάλογη μορφῆς βάση πού διαμορφωνόταν στὴν κορυφὴ τοῦ αετώματος. Ἡ πλίνθος ἀσφαλιζόταν μὲ τὰ «δόντια» πού σώζονται στὴν κάτω πλευρὰ τῆς. Ἐνα ἀνάλογο σύμπλεγμα μὲ μορφὲς μεγάλου μεγέθους στὴ θέση τοῦ κεντρικοῦ ἀκρωτηρίου ἔχουμε, ὅπως ἤδη ἀναφέραμε, στὸ ναὸ τῆς Καρθαίας στὴν Κέα, σύμφωνα μὲ τὴν τελευταίαν ἐρευναν (σελ. 46 καὶ ὑποσημ. 109) καὶ στὴν Ὀλυμπία²⁷². Ὁ Danner ὑπολογίζει ὅτι ἡ ἐπιτιθέμενη μορφὴ θὰ ἔφθανε σὲ ὕψος τὰ 2,30 μ. (Danner, 59).

Μὲ τὴν συγκέντρωση ὄλων τῶν ἀρχαϊκῶν γλυπτῶν πού προέρχονται ἀπὸ τὴν Ἑρέτρια διαπιστώνεται ὅτι ἡ πόλις ἀπὸ παλιὰ, καὶ ἰδιαίτερα κατὰ τὴν ὑστεροαρχαϊκὴ περίοδο, παρουσιάζει μιὰ σημαντικὴ καλλιτεχνικὴ δραστηριότητα. Τὰ ἐναετία γλυπτὰ τοῦ ναοῦ δὲν εἶναι μοναδικὰ δείγματα. Ὑπάρχουν προδρομικὰ ἔργα καὶ σύγχρονα γλυπτὰ πού τὰ πλασιώνουν. Τὸ μέγεθος τῆς παραγωγῆς δείχνει σαφέστερα ἡ ἀριθμητικὴ σύγκριση μὲ τὰ γλυπτὰ τῶν ἀρχαϊκῶν χρόνων πού προέρχονται ἀπὸ ἄλλες περιοχὰς τῆς Εὐβοίας.

Τὰ γλυπτὰ πού σώθηκαν ἀπὸ τὴν ὑπόλοιπη Εὐβοία εἶναι πραγματικὰ ἐλάχιστα:

1) Πώρινο ἀγαλμάτιο καθιστῆς γυναικείας μορφῆς δαιδαλικῶν χρόνων, ὕψ. 19 ἐκ., ἀπὸ τὴ Χαλκίδα (Μουσεῖο τοῦ Λούβρου MA 3100)²⁷³.

2) Χάλκινο ἀρχαϊκὸ ἀγαλμάτιο, ἀκέφαλο, ὕψ. 68 ἐκ.²⁷⁴ ἀπὸ τὴν Κάρυστο (Μουσεῖο τοῦ Λούβρου MNC 653, Br. 142).

3) Κορμὸς Κούρου²⁷⁵ ἀπὸ τὸ Μετόχι, ὕψ. 80 ἐκ. Μουσεῖο Χαλκίδος, ἀρ. 54 (εἰκ. 195).

272. A. MOUSTAKA, Grossplastik aus Ton in Olympia, *OlForsch* XXII (1993), πίν. 39.

273. LIPPOLD, 40 σημ. 10. FLOREN, 319.

274. A. DE RIDDER, *Les bronzes antiques du Louvre*, 1913, 28 πίν. XVI, Catalogue 47.

275. LIPPOLD, 72. FLOREN, 318. RICHTER, *Kouroi*, ἀρ. 167 εἰκ. 504. HOMANN-WEDEKING, 204 πίν. 76, 206 κέ. *BrBr*, 1947, εἰκ. 796-798, 8 σημ. 13, 9 σημ. 13 (H. RIEMANN). L. ALSCHER, *Griechische Plastik* II, 1954, 77 καὶ σημ. στὴ σελ. 250 κέ.

του δίνει την έντύπωση ότι ανήκει σε μορφή μεγαλύτερη από το φυσικό, έχει περισσότερες πιθανότητες. 'Επειδή αποκλείεται να ανήκει στην 'Αθηνά του δυτικού αετώματος, θα μπορούσαμε να υποθέσουμε ότι ανήκει σε μία αντίστοιχη μορφή του ανατολικού. 'Η ποιότητα της εργασίας είναι εξαιρετική και η χρονολόγηση των θραυσμάτων στην ίδια εποχή με το δυτικό αέτωμα πολύ πιθανή. Το χέρι όμως βρέθηκε σε απόσταση από το ναό και τα αετώματα του ναού δεν μπορούν να διεκδικούν κάθε θραύσμα αυτής της εποχής που έχει βρεθεί στην 'Ερέτρια, όταν μάλιστα είναι άγνωστο έντελώς το θέμα του ανατολικού αετώματος και δεν παρέχονται δυνατότητες συσχέτισμού, όπως π.χ. συμβαίνει με το τμήμα της πλίνθου με την όπλη του αλόγου Κατ. Ι. 48, που μπορεί να συγκριθεί πειστικά με τις υπόλοιπες όπλες των αλόγων από το δυτικό αέτωμα. Μελλοντικά εύρηματα ίσως δώσουν λύση στο πρόβλημα.

Οι δύο έρμαϊκές στήλες IV. 12 και IV. 13 εξετάζονται από την 'Ισμήνη Τριάντη σε μελέτη της, όπου συζητείται η χρονολόγησή τους και γίνονται συγκρίσεις με άλλα έργα²⁷⁰.

Ο κορμός του Κούρου IV. 14, που πιθανότατα εικονίζει τον 'Απόλλωνα, χρονολογείται ίσως λίγο πριν από την καταστροφή του 490 π.Χ. Και για τον κορμό αυτό υπάρχουν τα ίδια τεχνοτροπικά προβλήματα που αφορούν και τα γλυπτά των αετωμάτων του ναού. Ο Buschor συσχέτισε τον κορμό με το ιωνικονησιωτικό εργαστήριο της Πάρου, ο Langlotz με την ανατολική ιωνική περιοχή, ενώ ο Homann-Wedeking το θεωρεί ντόπιο και το χρονολογεί στην τρίτη δεκαετία του 5ου αι. π.Χ.

Η κεφαλή της Κόρης από την 'Αμάρυνθο IV. 16 συγκαταλέγεται στον κατάλογο των γλυπτών από την 'Ερέτρια για τους λόγους που αναφέρθηκαν παραπάνω (βλ. σελ. 82), αλλά και γιατί η τεχνοτροπική σχέση του έργου με τα γλυπτά των αετωμάτων είναι πολύ στενή. 'Εγινε και η σκέψη μήπως η κεφαλή ανήκει στο σύνολο των έναετιών, με αφορμή μάλιστα τη σημείωση στο εύρετήριο του 'Εθνικού 'Αρχαιολογικού Μουσείου όπου δίδεται η πληροφορία ότι η κεφαλή «προέρχεται εκ κατασχέσεως το 1900 εκ του εκεί ναού, ένθα τα έν τῷ Μουσείῳ τῆς Χαλκίδος συμπλέγματα». 'Η πληροφορία όμως αυτή δεν συμβιβάζεται με την προέλευση από τη Βάθεια (σημερινή 'Αμάρυνθο), που επίσης αναφέρεται σε άλλη στήλη του εύρετηρίου. Την αρχική υπόθεση να προέρχεται και η κεφαλή αυτή από την 'Ερέτρια διστάζω να υποστηρίξω, αφού η τεχνοτροπία του έργου δεν μπορεί να ταυτισθεί απόλυτα με τις σωζόμενες κεφαλές του συμπλέγματος. Το έργο όμως είναι σημαντικό από άλλη άποψη. Ο τύπος και η διευθέτηση της κόμης είναι, όπως παρατήρησε ο Langlotz²⁷¹, έντελώς ὅμοια με τῆς κεφαλῆς Webb, η οποία, όπως ήδη αναφέραμε, σχετίζεται με τὸν 'Αντήνορα, τὸν πιθανὸ καλλιτέχνη των αετωματικών γλυπτών του ναού της 'Ερέτριας.

Τέλος, θα πρέπει να αναφερθεί η πλίνθος IV. 15, η οποία σχετίζεται με τα γλυπτά

270. AD 32 (1977) Μελέται, 118 ἀρ. 7 καὶ 12.

271. LANGLOTZ, *NOgrK*, 144.

Στόν κατάλογο δὲν περιλαμβάνεται ἡ κεφαλὴ μαρμάρινης ἑρμαϊκῆς στήλης (;) ὕψ. 19,5 ἐκ., ποῦ βρίσκεται στὴν ἀποθήκη τοῦ Μουσείου τῆς Ἑρέτριας. Ἀπεικονίζεται στὸ ΑΔ 16 (1960) Χρονικά, 150 πίν. 130δ καὶ ἀναφέρεται στὸ ΑΔ 18 (1963) Χρονικά, 127. Οἱ κοχλιωτοὶ βόστρυχοι πάνω ἀπὸ τὸ μέτωπο δὲν ἔχουν τὴ χαρακτηριστικὴ διαμόρφωση τῶν ἀρχαϊκῶν ἔργων. Συνδέεται μᾶλλον μὲ κεφαλὴ κλασικῶν ἢ μεταγενέστερων χρόνων. Τὰ μάτια, ἀπὸ τὰ ὁποῖα καλύτερα σῶζεται τὸ ἀριστερό, εἶναι ἐπιμήκη καὶ τὸ πάνω βλέφαρο τοῦ δεξιοῦ ματιοῦ ὀρίζεται μὲ ἐγγάραξιν.

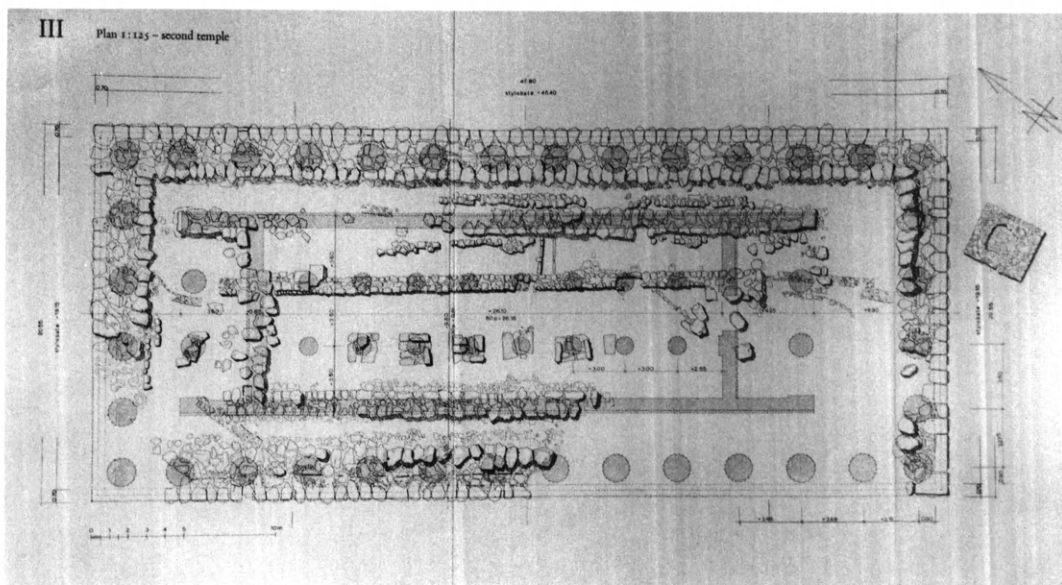
Ἀπὸ τὰ γλυπτὰ τοῦ Καταλόγου IV τὸ ἡμίεργο ἄγαλμα Κόρης ἀρ. 1 εἶναι σημαντικό καὶ γιὰ τὴν ἐποχὴ του (δὲν πρέπει νὰ εἶναι δαιδαλικό, ἀλλὰ μᾶλλον ἀνήκει στὰ πρῶιμα ἀρχαϊκὰ χρόνια) καὶ γιὰ τὸ γεγονὸς ὅτι εἶναι ἡμίεργο. Μαζὶ μὲ τὸ κεφάλι IV. 6, ποῦ ἐπίσης εἶναι ἡμίτελές, ἀποτελοῦν ἐνδείξεις γιὰ τὴν πρῶιμη δραστηριότητα ἐργαστηρίων μαρμαροπλαστικῆς στὴν Ἑρέτρια.

Τὰ πόρινα θραύσματα IV. 2 καὶ IV. 3 δὲν εἶναι ἰδιαίτερα σημαντικά, σὲ ἀντίθεση μὲ τὶς δύο κεφαλὲς Κούρων τοῦ Μουσείου Χαλκίδος, IV. 4 καὶ IV. 5. Καὶ τὰ δύο κεφάλια σημειώνονται στὸν κατάλογο τοῦ Μουσείου χωρὶς προέλευση. Ἡ ἀναφορὰ ὅμως τοῦ Κουρουγιώτη στὰ ΠΑΕ 1900, 54 «δύο ἀνδρικῶν ἀρχαϊκῶν κεφαλῶν» ποῦ βρέθηκαν «παρὰ τὴν ἀνατολικὴν πλευρὰν τοῦ ναοῦ» καὶ οἱ ὁποῖες δὲν ἀνήκουν στὰ γλυπτὰ τῶν ἀετωμάτων (ὁ Κουρουγιώτης τὶς ἀναφέρει ἀνεξάρτητα ἀπὸ αὐτὰ καὶ σὲ συσχετισμὸ μὲ τὸ ἀνάγλυφο τοῦ 4ου αἰ. π.Χ. τοῦ Μουσείου Χαλκίδος ἀρ. 27, ποῦ εἰκονίζει τὸν Ἀπόλλωνα καὶ τὴν Ἄρτεμιν), μᾶς ἐπιτρέπει νὰ ἀναγνωρίσουμε σὲ αὐτές, τὶς κεφαλὲς τῶν Κούρων τοῦ Μουσείου Χαλκίδος ἀρ. 44 καὶ 45, τὶς μοναδικὲς ἄλλωστε ἀρχαϊκὲς κεφαλὲς ποῦ βρίσκονται στὸ Μουσεῖο ἀπὸ τὴν ἐποχὴ τοῦ Κουρουγιώτη. Ἡ μία (Κατ. IV. 4) εἶναι ἰδιαίτερα σημαντικό ἔργο καὶ θεωρήθηκε ἀπὸ τὸν Buschor, ἀλλὰ κυρίως ἀπὸ τὸν Homann-Wedeking, ὡς ἀντιπροσωπευτικὸ ἔργο ἐνὸς εὐβοϊκοῦ ἐργαστηρίου. Ἄν προέρχεται ἀπὸ τὴν Ἑρέτρια, ὅπως φαίνεται πιθανό, ἀποκτᾶ καὶ ἄλλο ἐνδιαφέρον ὡς μακρινὸς πρόδρομος τῶν ἀετωματικῶν γλυπτῶν τοῦ ναοῦ τοῦ Δαφνηφόρου. Ἡ ἄλλη κεφαλὴ (Κατ. IV. 5), ποῦ χρονολογεῖται στὴν ἀρχὴ τῆς ὑστεροαρχαϊκῆς περιόδου, ὑστερεῖ σὲ ποιότητα σὲ σχέση μὲ τὴν προηγουμένη, ἐντάσσεται ὅμως στὴν ἴδια τεχνοτροπία.

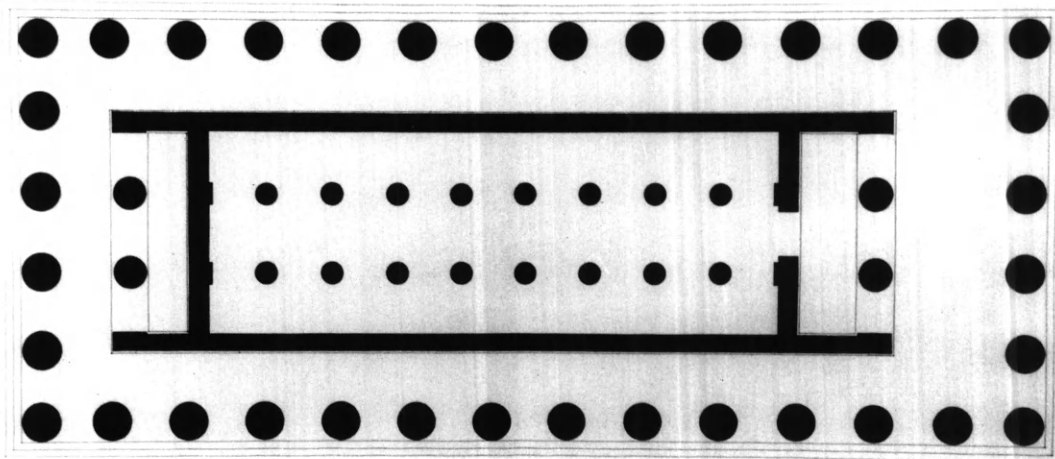
Τὸ κεφάλι τοῦ Κούρου Μ.Ε. 596 (Κατ. IV. 6), ποῦ ἀνήκει ἴσως στὰ ὑστεροαρχαϊκὰ χρόνια, εἶναι σημαντικό καὶ γιὰ ἓνα ἄλλο στοιχεῖο. Εἶναι ἀπὸ μάρμαρο ντόπιο. Μαζὶ μὲ τὴν ἐργασία ποῦ δὲν ἔχει ὀλοκληρωθεῖ, ἔχουμε ἄλλη μία ἐνδειξιν γιὰ τὴν ὑπαρξιν τοπικοῦ ἐργαστηρίου στὴν Ἑρέτρια. Τὸ πρόσωπο μὲ τὰ καμπύλα περιγράμματα καὶ τοὺς πλούσιους ὄγκους θυμίζει τὶς κεφαλὲς τῶν μορφῶν ἀπὸ τὰ ἐναῖτια τοῦ ναοῦ. Γιὰ τὴν ἐρμηνεῖα τοῦ κορμοῦ Μ.Ε. 549 (Κατ. IV. 7) ὑπάρχουν κάποιες δυσκολίες, ἰδίως ὅσον ἀφορᾶ τὴν κίνηση τοῦ ἀριστεροῦ χερσιοῦ.

Ἀξιόλογα γιὰ τὴν ποιότητα τῆς ἐργασίας εἶναι τὰ θραύσματα μὲ τὴν κεφαλὴ καὶ τμήμα ἀπὸ τὸ σῶμα ἐνὸς δράκοντα (Κατ. IV. 8 καὶ 9), κυρίως ὅμως ἡ οὐρὰ ζώου (Κατ. IV. 10) καὶ ὁ δεξιὸς γυναικεῖος βραχίονας (Κατ. IV. 11). Κατὰ τὴν ἐρευνα τῶν γλυπτῶν ἀπὸ τὸ ἀέτωμα τοῦ ναοῦ τοῦ Δαφνηφόρου Ἀπόλλωνος (βλ. παραπάνω κεφ. 4, σελ. 66 κέ.) ἐξῆκε ἢ σκέψη μῆπως τὰ θραύσματα αὐτὰ, ἢ ἔστω μόνο τὸ τελευταῖο, προέρχονται ἀπὸ τὰ γλυπτὰ τῶν ἀετωμάτων. Τὸ χεῖρ IV. 11, ποῦ λόγῳ τοῦ μεγέθους

ΠΙΝΑΚΕΣ

Α. Σχεδιαστική απότύπωση του ύστεροαρχαϊκού ναού με τὰ λείψανα του ἀρχαϊκού στοῦ ἐσωτερικό του.

Β. Κάτοψη του ύστεροαρχαϊκού ναού.

1. Σύμπλεγμα Θησεία και Αντιόπης, κύρια ὄψη (Κατ. Ι. 1).

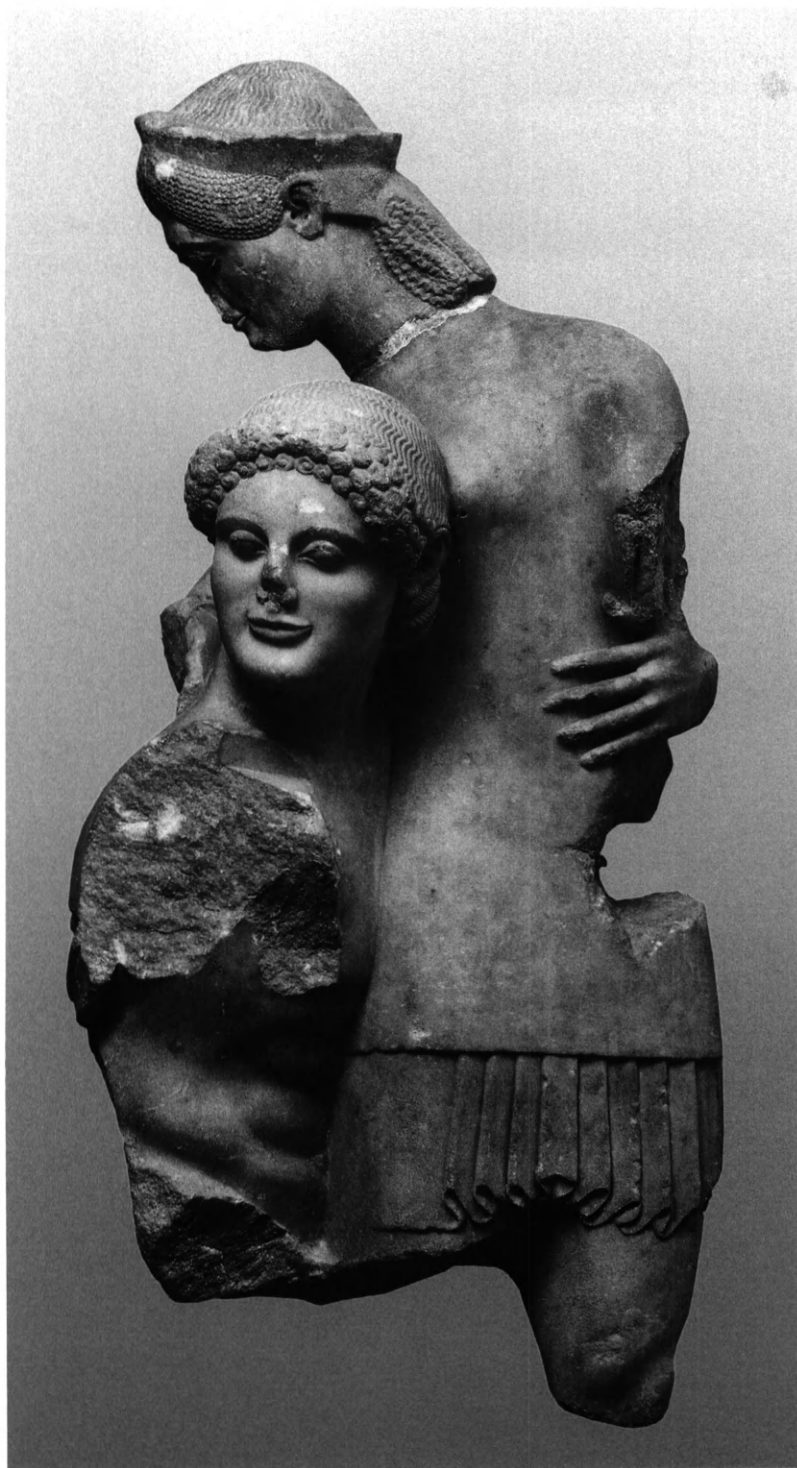
2. Σύμπλεγμα Θεσεία και Αντιόπης, δεξιά πλάγια όψη (Κατ. Ι. 1).

3. Σύμπλεγμα Θησέα και Αντιόπης, άριστερή πλάγια όψη (Κατ. Ι. 1).

4. Σύμπλεγμα Θησεία και Αντιόπης, κύρια ὄψη, λεπτομέρεια (Κατ. Ι. 1).

5. Σύμπλεγμα Θησεία και Ἀντιόπης, ἀριστερὴ ὄψη (Κατ. Ι. 1).

6. Σύμπλεγμα Θησεία και Αντιόπης, πίσω όψη (Κατ. Ι. 1).

7. Κεφαλή τῆς Ἀντιόπης (Κατ. Ι. 1).

8. Κεφαλή τῆς Ἀντιόπης, πλάγια ἀριστερῇ ὄψι (Κατ. Ι. 1).

9. Κεφαλή τοῦ Θησεία (Κατ. Ι. 1).

10. Κορμός αγάλματος τῆς Ἀθηνᾶς (Κατ. Ι. 2).

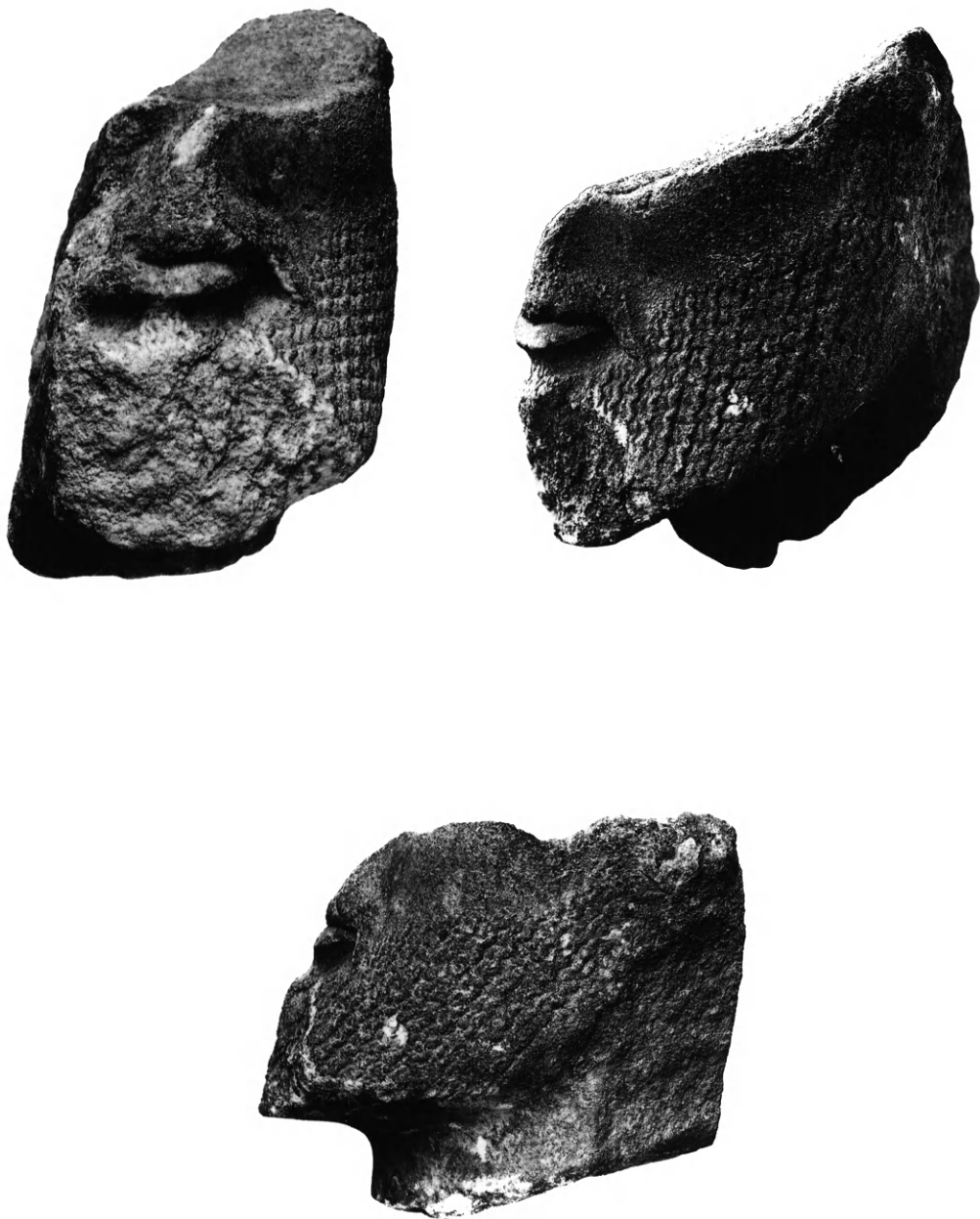
11-12. Κορμὸς ἀγάλματος τῆς Ἀθηνᾶς, πλάγιες ὄψεις (Κατ. Ι. 2).

13. Κορμός αγάλματος τῆς Ἀθηνᾶς. Τὸ γοργόνειο (Κατ. Ι. 2).

14. Κορμός αγάλματος τῆς Ἀθηνᾶς, πίσω ὄψη (Κατ. Ι. 2).

15-17. Θραῦσμα γενειοφόρου κεφαλῆς (Κατ. Ι. 3).

19. Ώμος και βραχίων τῆς
θωρακοφόρου μορφῆς (Κατ. Ι. 5).

18, 20. Κορμός θωρακοφόρου μορφῆς (Κατ. Ι. 4+Ι. 5).

21-23. Κορμός θωρακοφόρου μορφής (Κατ. Ι. 4).

25. Κορμός άμαζόνας έκ τών
έμπροσθεν, μετά τή συμπλήρωση
(Κατ. Ι. 6).

24, 26. Κορμός άμαζόνας, μετά και πριν άπό τή συμπλήρωση
(Κατ. Ι. 6).

27. Κορμός άμαζόνας, πίσω όψη
(Κατ. Ι. 6).

28-30. Τμήμα ἀριστεροῦ χεριοῦ γυναικείας μορφῆς (Κατ. Ι. 9).

31. Τμήμα δεξιού χεριού (Κατ. Ι. 7).

32. Τμήμα δεξιού χεριού (Κατ. Ι. 8).

33. Τμήμα δεξιού χεριού
(Κατ. Ι. 11).

34. Τμήμα δεξιού χεριού (Κατ. Ι. 12).

35-37. Τμήμα ἀριστεροῦ χεριοῦ (Κατ. Ι. 16).

38-40. Τμήμα ἀριστεροῦ χεριοῦ (Κατ. Ι. 17).

41-42. Τμήμα ἀριστεροῦ χεριοῦ (Κατ. Ι. 18).

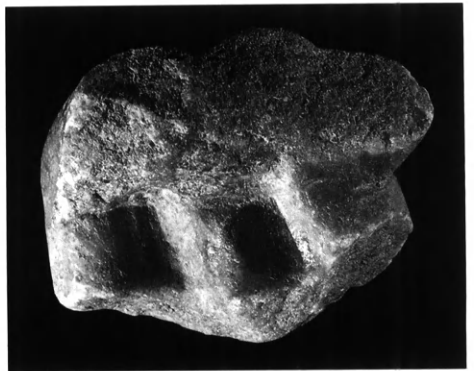
43-44. Τμήμα ἀριστεροῦ χεριοῦ (Κατ. Ι. 19).

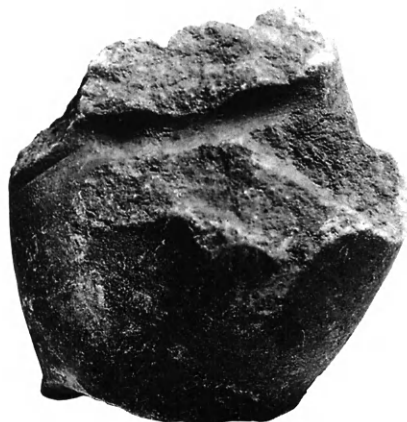
45-46. Άκρο δεξιό χέρι (Κατ. Ι. 10).

47-48. Θραύσμα άκρου δεξιού χεριού (Κατ. Ι. 14).

49-50. Θραύσμα άκρου δεξιού χεριού (Κατ. Ι. 15).

51-52. Θραύσμα άκρου δεξιού χεριού (Κατ. Ι. 13).

53-54. Θραύσμα καρπούλης επιφάνειας (Κατ. Ι. 21).

55-56. Θραύσμα γυμνης επιφάνειας και αναδιπλωμένου ένδύματος (Κατ. Ι. 20).

57-58. Θραύσμα ἱματίου (Κατ. Ι. 24).

59. Θραύσμα ἱματίου (Κατ. Ι. 23).

60. Θραύσμα χιτώνα (Κατ. Ι. 25).

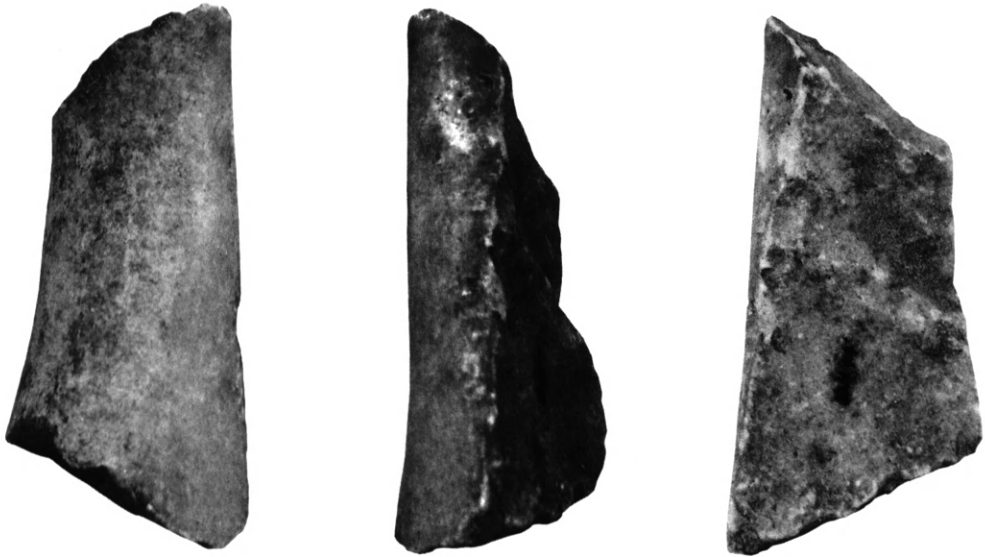
61-62. Δεξιό σκέλος γυναικείας μορφῆς (Κατ. I. 26).

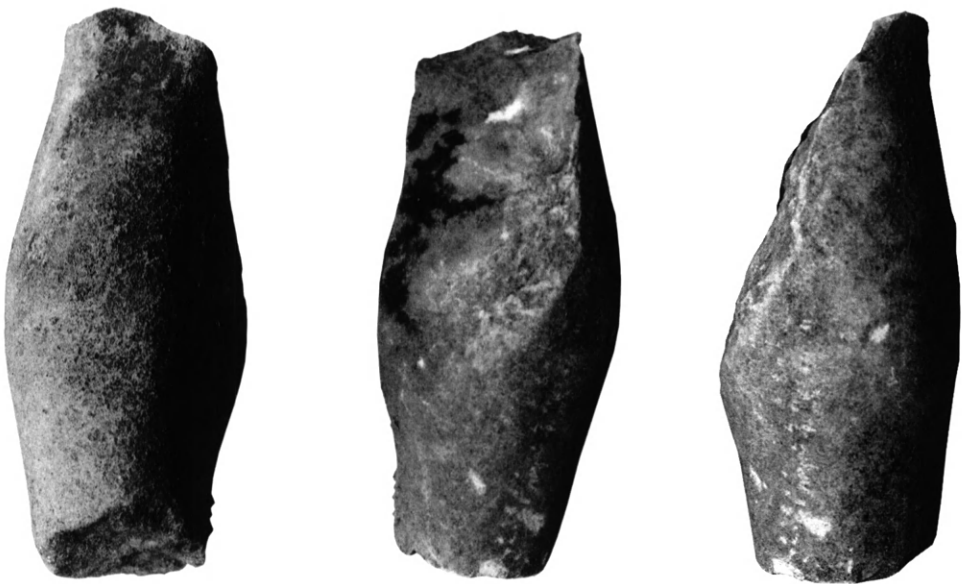
63. Δεξιὰ κνήμη (Κατ. Ι. 27).

64-66. Αριστερή κνήμη (Κατ. Ι. 28).

67-69. Θραύσμα ἀριστερῆς κνήμης (Κατ. Ι. 29).

70-72. Τμήμα δεξιᾶς κνήμης (Κατ. Ι. 30).

73-74. Τμήμα δεξιού σκέλους, κύρια και πλάγια ὄψη (Κατ. Ι. 31).

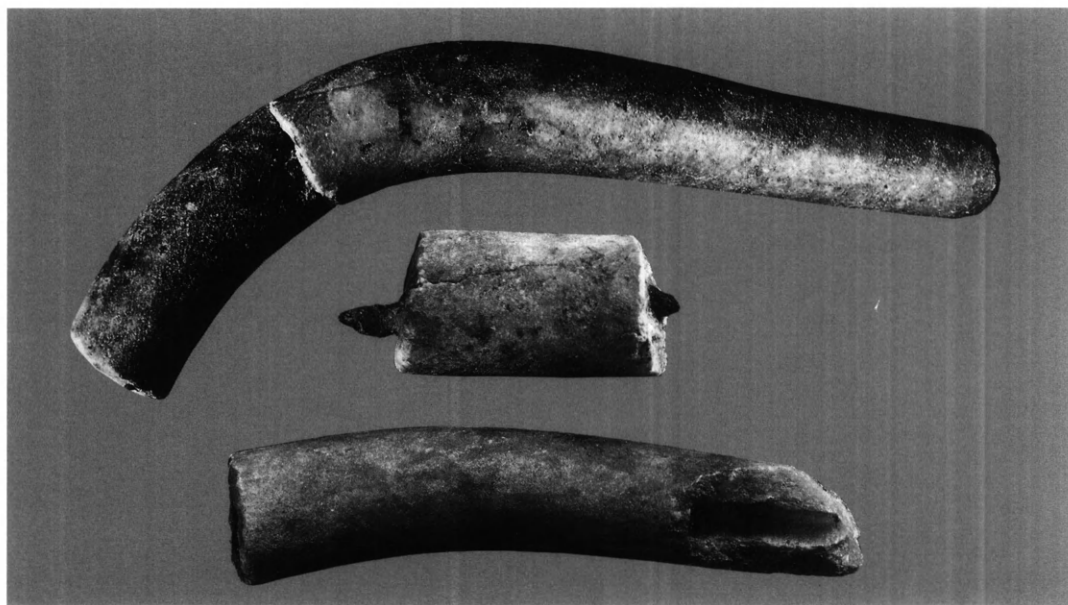
75. Τμήμα δορᾶς αἰλουροειδοῦς (Κατ. I. 32).

76-77. Τμήμα ἐνδύματος καὶ δορᾶς αἰλουροειδοῦς (Κατ. I. 33).

78. Τμήμα ἐνδύματος (Κατ. Ι. 34).

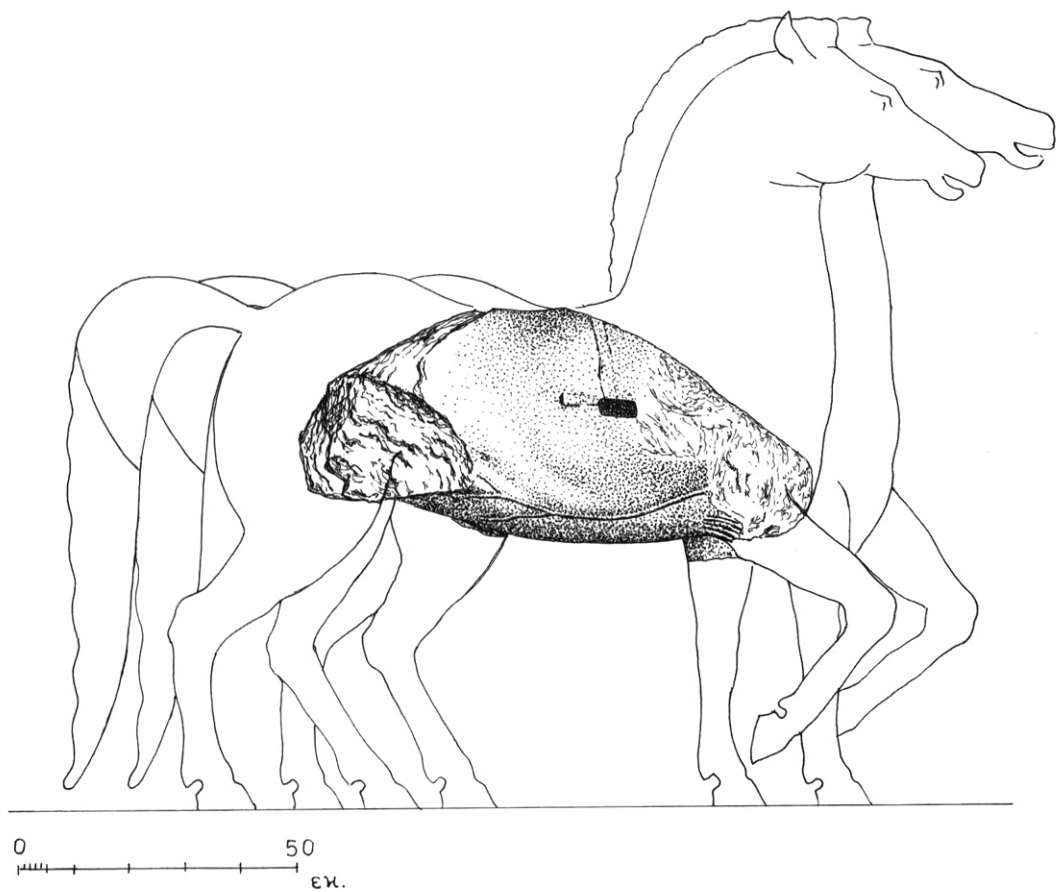
79. Τμήματα τόξων (Κατ. Ι. 36).

80-81. Τμήμα γωρυτού (Κατ. Ι. 35).

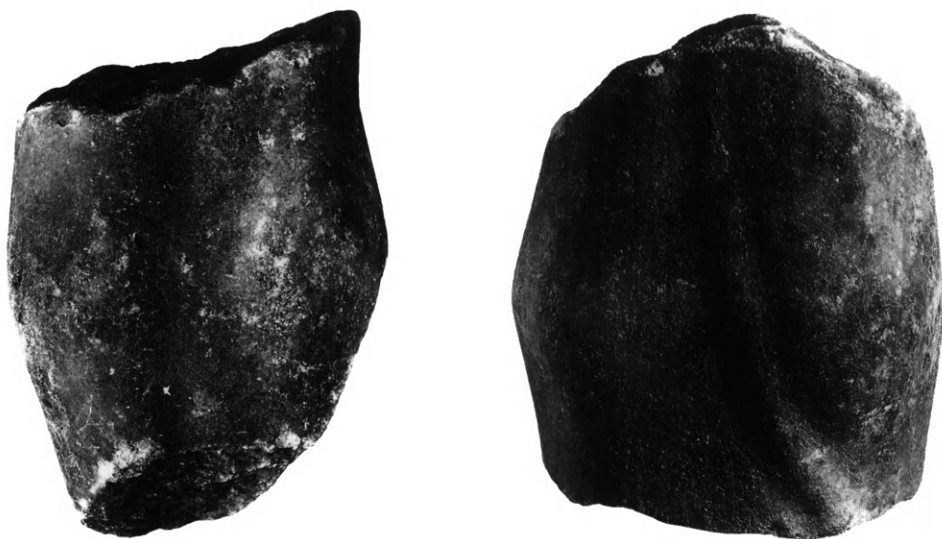
82-83. Τμήμα από σύμπλεγμα δύο άλόγων, πλάγια και κάτω πλευρά (Κατ. Ι. 37).

84. Σχεδιαστική αναπαράσταση των δύο αλόγων (βλ. Κατ. Ι. 37) (Σχέδιο Κ. Ήλιάκη).

85-86. Τμήμα μηρού αλόγου (Κατ. Ι. 38).

87-88. Τμήμα μηρού αλόγου (Κατ. Ι. 39).

89-90. Τμήμα σκέλους αλόγου (Κατ. Ι. 40).

91-92. Τμήμα σκέλους αλόγου (Κατ. Ι. 41).

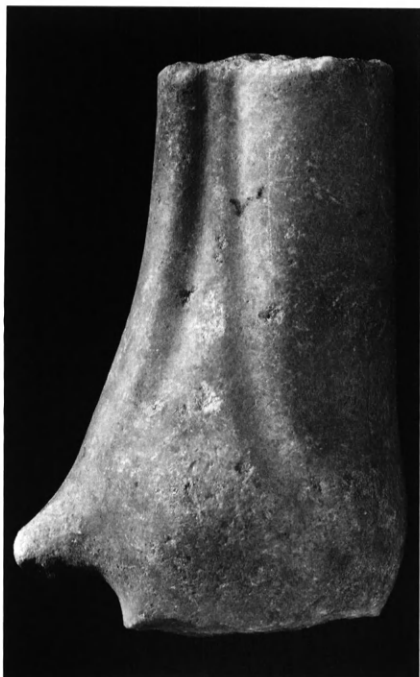
93-94. Τμήμα σκέλους αλόγου (Κατ. Ι. 42).

95. Τμήμα σκέλους αλόγου (Κατ. I. 43).

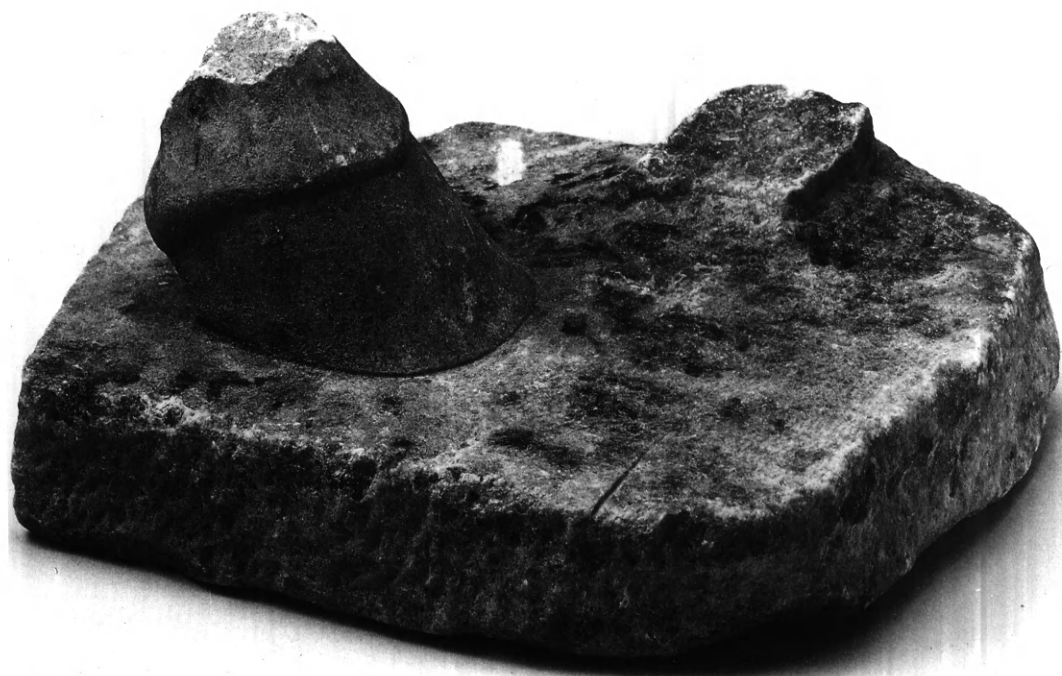
96. Τμήμα σκέλους αλόγου (Κατ. I. 44).

97. Τμήμα σκέλους αλόγου (Κατ. I. 45).

98. Τμήμα σκέλους αλόγου (Κατ. I. 46).

99. Τμήμα πλίνθου με όπλη άλόγου, έσωτερική πλευρά (Κατ. Ι. 47).

100. Τμήμα πλίνθου με όπλη άλόγου, έσωτερική πλευρά (Κατ. Ι. 48).

101-102. Τμήμα πλίνθου με όπλη αλόγου (Κατ. Ι. 48).

103. Όπλη πρόσθιου δεξιού σκέλους αλόγου, έξωτερική πλευρά (Κατ. Ι. 50).

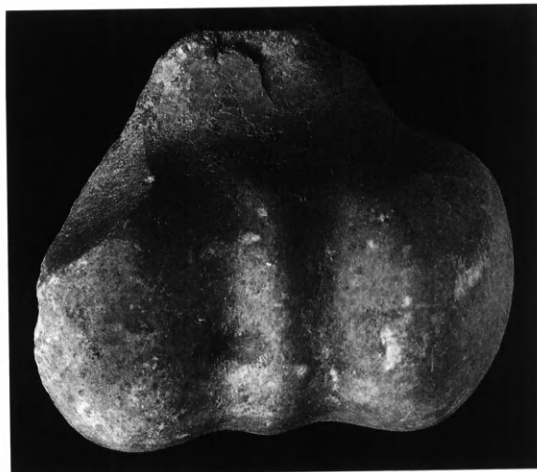
104-105. Όπλι ἀλόγου (Κατ. Ι. 49).

106-107. Θραύσμα πρισματικής τομῆς (Κατ. Ι. 55).

108-111. Θραύσμα από την κάτω σιαγόνα άλογου (Κατ. Ι. 56).

112. Θραύσμα με ὄρχεις ἀλόγου
(Κατ. Ι. 51).

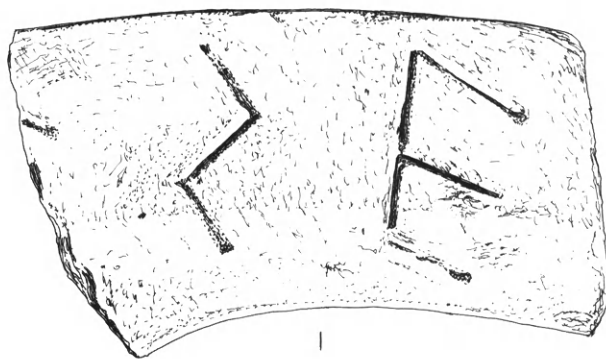
113-114. Τμήμα οὐράς ἀλόγου (Κατ. Ι. 52).

115-116. Τμήμα ούρας αλόγου (Κατ. Ι. 53).

117-118. Τμήμα ούρας αλόγου (Κατ. Ι. 54).

119-121. Τμήμα ἐνεπίγραφης ταινίας (Κατ. Ι. 57).

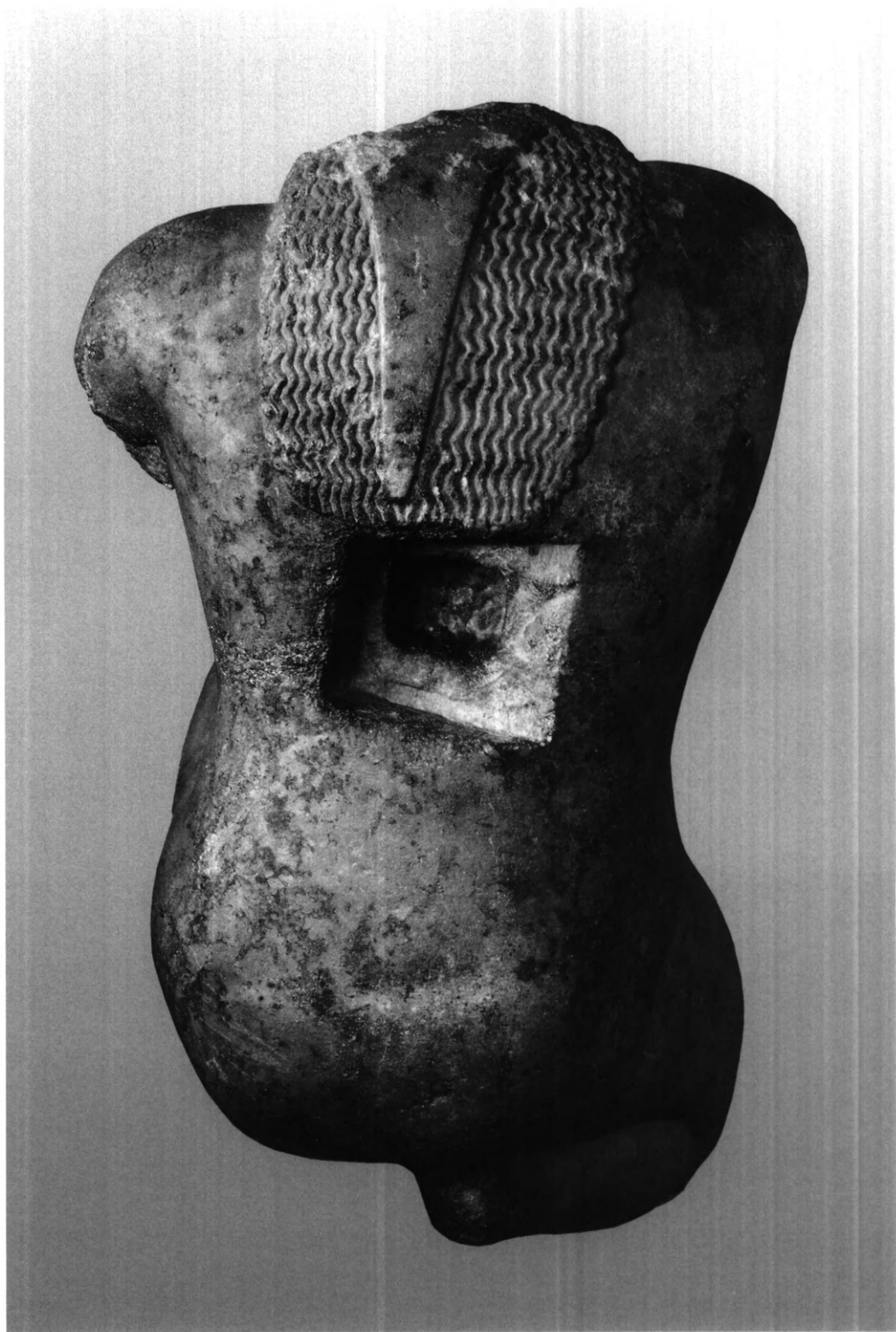
122. Museo dei Conservatori. Αμαζόνα, πρόσθια όψη (Κατ. Ι. 58).

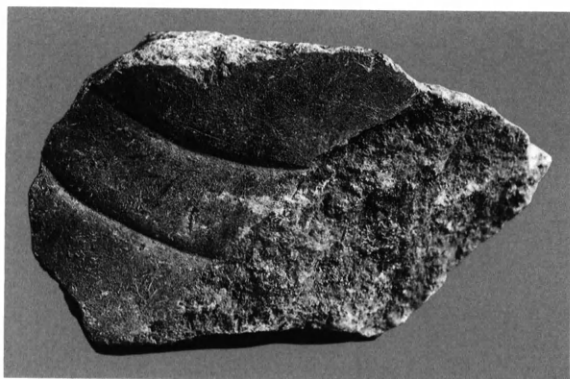
123. Museo dei Conservatori. Αμαζόνα, δεξιά ὄψη (Κατ. Ι. 58).

124. Museo dei Conservatori. Αμαζόνα, ἀριστερή ὄψη (Κατ. Ι. 58).

125. Museo dei Conservatori. Αμαζόνα, πίσω όψη (Κατ. Ι. 58).

126. Θραύσμα με πτυχές (Κατ. Π. 1).

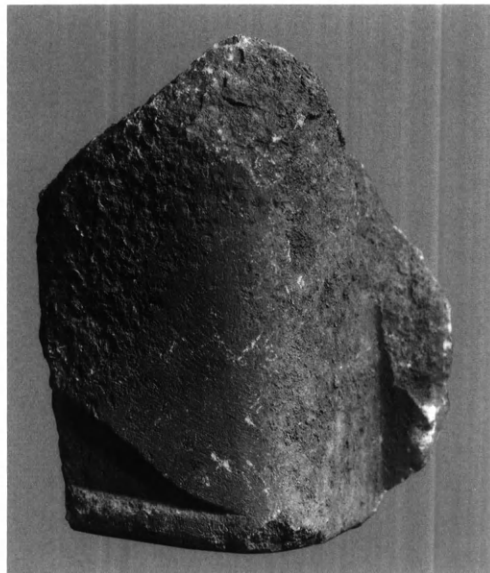
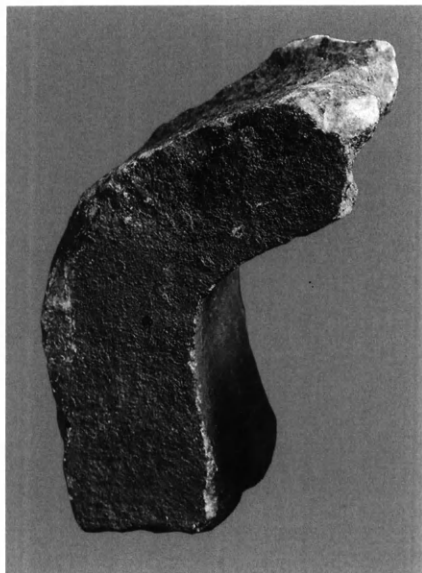
127. Θραύσμα από γυμνό σώμα
(Κατ. Π. 2).

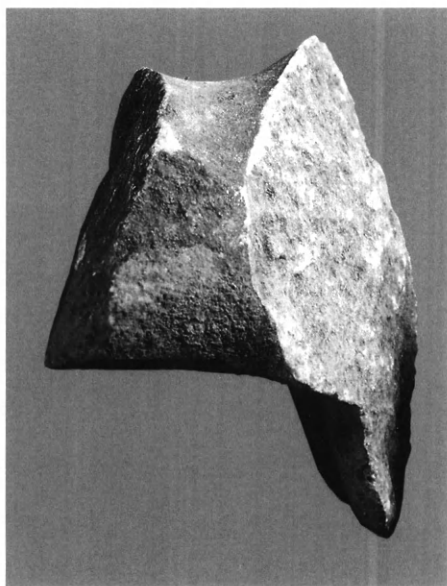
128. Τμήμα σκέλους αλόγου
(Κατ. Π. 3).

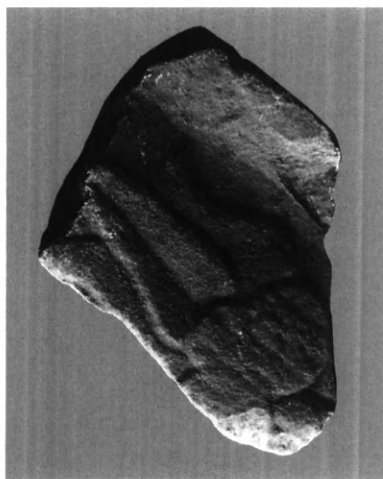
129. Θραύσμα σκέλους (;) αλόγου
(Κατ. Π. 4).

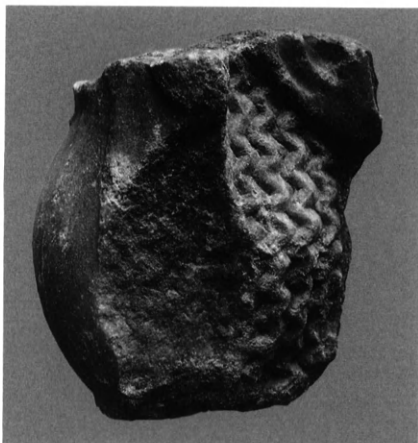
130-131. Θραύσμα άπροσδιόριστο (Κατ. ΙΙ. 6).

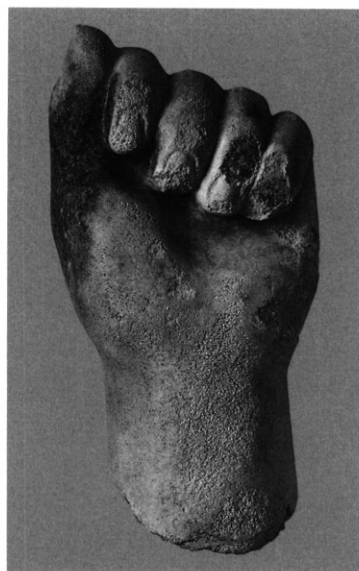
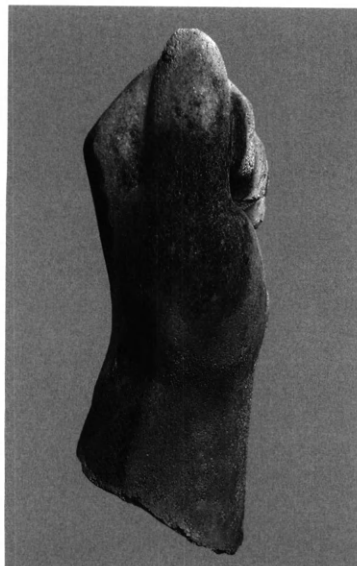
132. Θραύσμα άπροσδιόριστο
(Κατ. ΙΙ. 5).

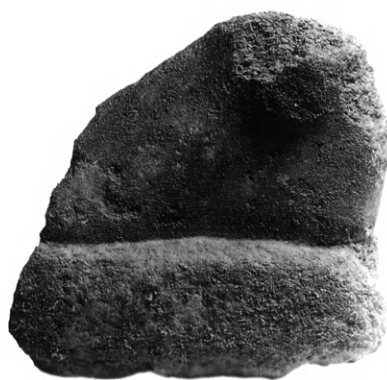
133. Θραύσμα με ανάγλυφα φύλλα
(Κατ. ΙΙ. 7).

134. Θραύσμα κεφαλῆς ἀμαζόνας
(Κατ. II. 9).

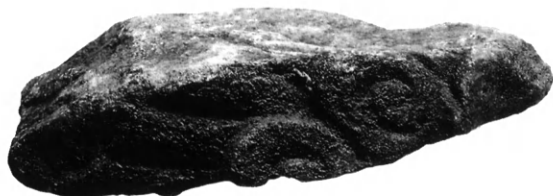
135-137. Τμήμα ἀριστεροῦ χεριοῦ (Κατ. II. 8).

138-139. Τμήμα ποδιού σέ πλίνθο, έσωτερική και έξωτερική πλευρά (Κατ. II. 17).

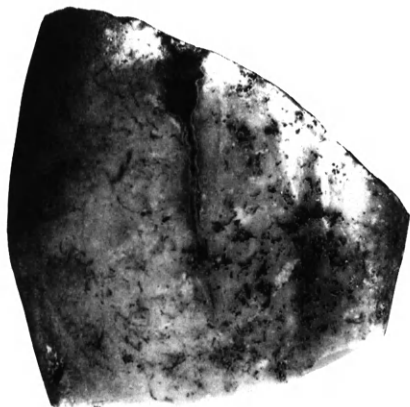
140. Απροσδιόριστο θραύσμα
(Κατ. II. 12).

141. Θραύσμα με δύο κάθετες γλυφές και έλικες
(Κατ. III. 9).

142. Απροσδιόριστο θραύσμα (Κατ. II. 16).

143. Τμήμα ἀριστερῆς κνήμης ἀνδρικής
μορφῆς (Κατ. III. 5).

144. Τμήμα ἀριστερῆς κνήμης
ἀνδρικής μορφῆς (Κατ. III. 6).

145. Τμήμα ἀπὸ δεξιὸ πῆχυ ἀνδρικής
μορφῆς (Κατ. III. 7).

146. Τμήμα ἀριστεροῦ μπροῦ ἀνδρικής μορφῆς
(Κατ. III. 8).

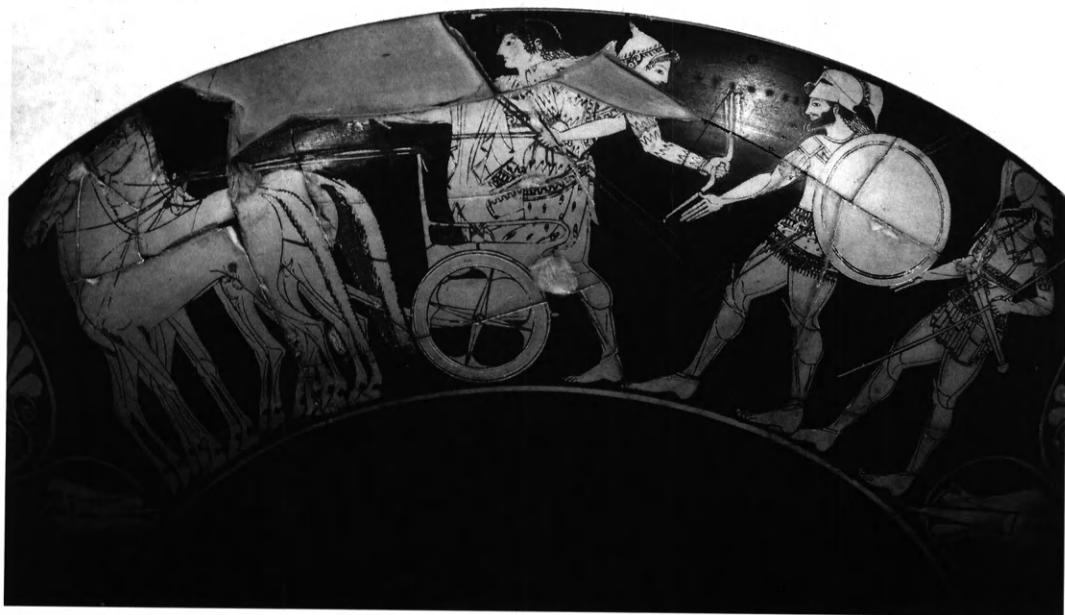
147. Πήλινο αετώματικό σύμπλεγμα από την Κόρινθο.

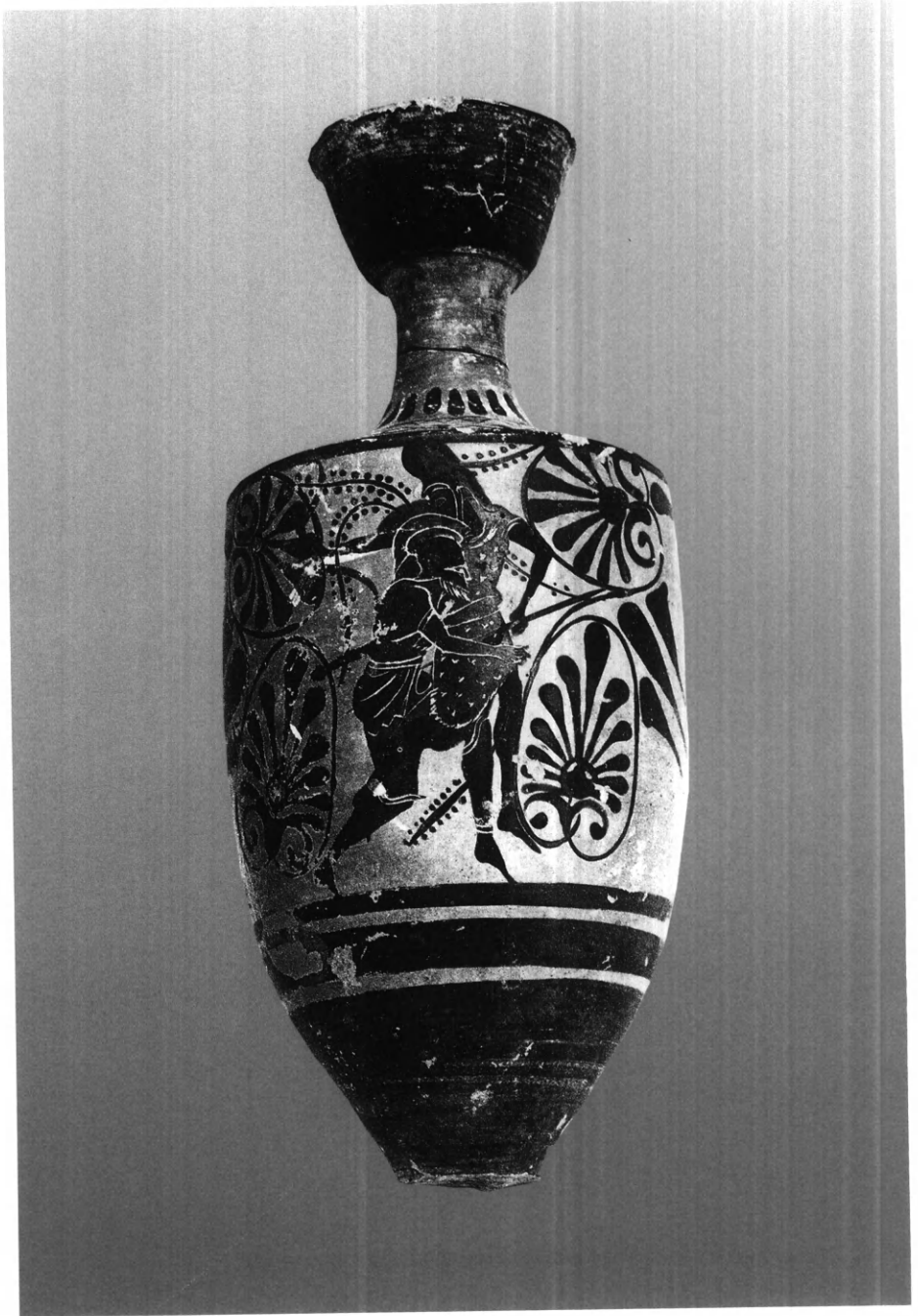
148. Αριστερό άκρο αετώματος από τα Τοπόλια Βοιωτίας.

149. Ἡ ἀρπαγὴ τῆς Ἀντιόπης ἀπὸ τὸν Θησέα. Μελανόμορφος ἀμφορεὺς στὸ Μόναχο (Antikensammlung 1414).

150. Ἡ ἀρπαγὴ τῆς Ἀντιόπης ἀπὸ τὸν Θησέα. Ἐρυθρόμορφη κύλιξ στὸ Βρετανικὸ Μουσεῖο (E41).

151. Ἡ ἀρπαγή τῆς Αντιόπης ἀπὸ τὸν Θησέα. Μελανόμορφη λίκυθος. Μουσεῖο Θηβῶν.

152. Ἡ ἀρπαγὴ τῆς Θέτιδος ἀπὸ τὸν Πηλέα. Χρυσὸ κόσμημα ἀπὸ τὴν Ἐρέτρια.

153. Ἐνεπίγραφο θραῦσμα πύλινου ἀγγείου ἀπὸ τὴν Ἐρέτρια (Μ.Ε.1228).

154. Ἐνεπίγραφο χεῖλος χάλκινης τεφροδόχου κάλπης ἀπὸ τὴν Ἐρέτρια (ΕΑΜ 7922).

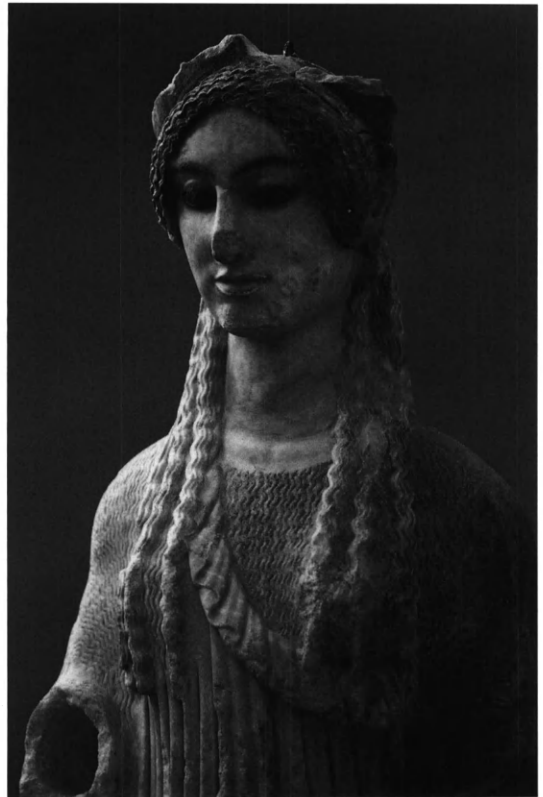
155. Ὁ Ἀριστόδικος. Λεπτομέρεια.

156. Αρχαϊκή κεφαλή ἀπὸ τὴν Ἑτρουρία.
Μουσεῖο τῆς Volterra.

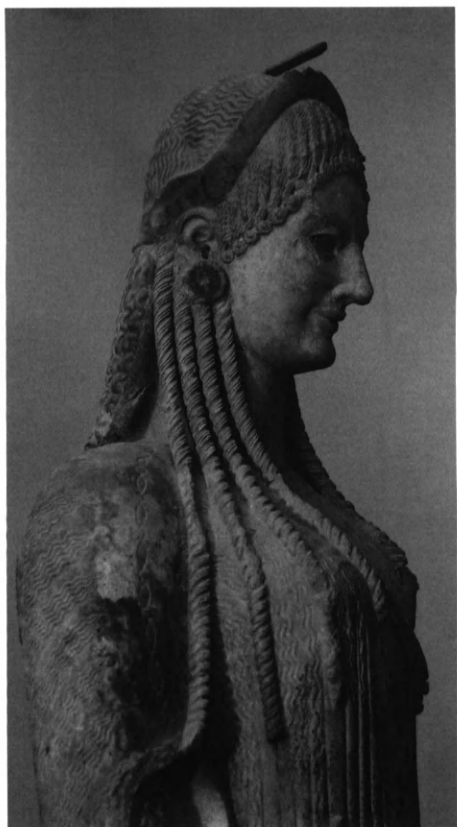
157. Ὁ Κροῖσος. Λεπτομέρεια.

158. Ἡ Κόρη Ἀκρ. 674. Λεπτομέρεια.

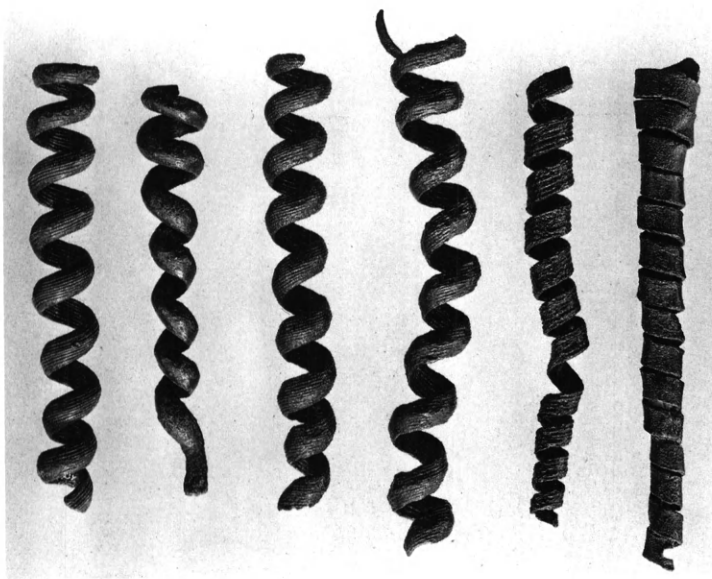
159-160. Η Κόρη Ακρ. 684.

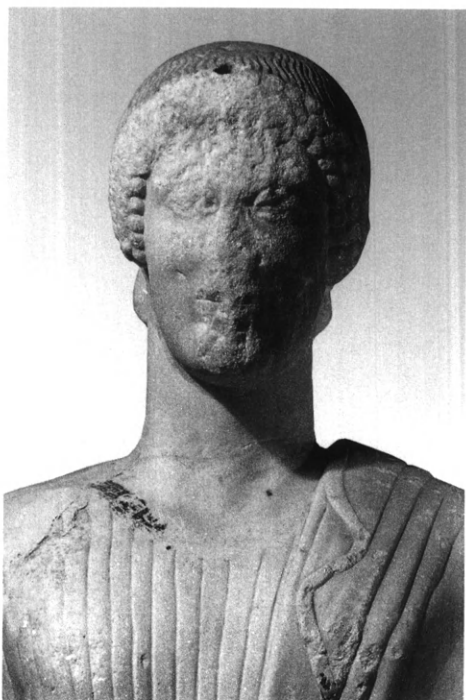
161. Ἡ Κόρη Ἀκρ. 682.

162. Ἡ Κόρη Ἀκρ. 671.

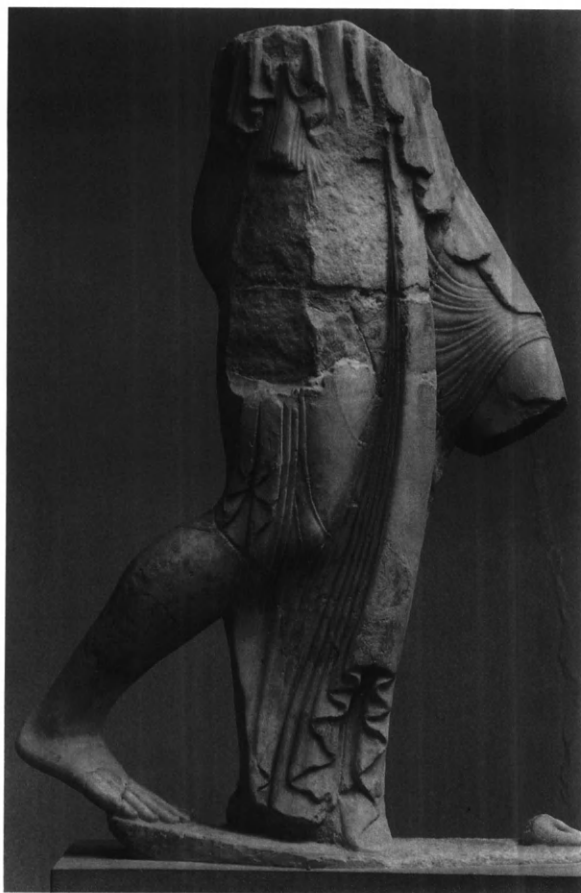
163. Πλόκαρμοι ἀπὸ ὀρείχαλκο. Μουσεῖο Ὀλυμπίας.

164. Ντυμένος Κούρος Ακρ. 633. Λειπτομέρεια.

166. Κεφαλή της Αθηνᾶς Προναίας.
Μουσείο Δελφῶν.

165. Τμήμα ἀγάλματος Κόρης (:) Ακρ. 159.

167-169. Ἡ Κόρη τοῦ Ἀντίνορος, Ἀκρ. 681.

170-172. Κεφαλή Κόρης από την Αμάρυνθο (Κατ. IV. 16).

173-174. Κορμός μικρού Κούρου (Μ.Ε. 1224) (Κατ. ΙV. 2).

176. Κεφαλή Κούρου (Μ.Ε. 596) (Κατ. ΙV. 6).

175. Ήμίεργο άγαλμα Κόρης
(Μ.Ε. 1809) (Κατ. ΙV. 1).

177. Κεφαλή Κούρου (M.X. 44) (Κατ. IV. 4).

178-180. Κεφαλή Κούρου (M.X. 45) (Κατ. IV. 5).

181-182. Κεφάλι και τμήμα από σώμα δράκοντα (Κατ. IV. 8+9).

183. Ουρά ζώου (Κατ. IV. 10).

184. Τμήμα αγάλματος σφίγγας (Κατ. IV. 3).

185-186. Δεξιό χέρι γυναικείας μορφής (Κατ. IV. 11).

187. Κορμός Κόρης (Κατ. IV. 7).

188. Έρμαϊκή στίλη (Κατ. IV. 13).

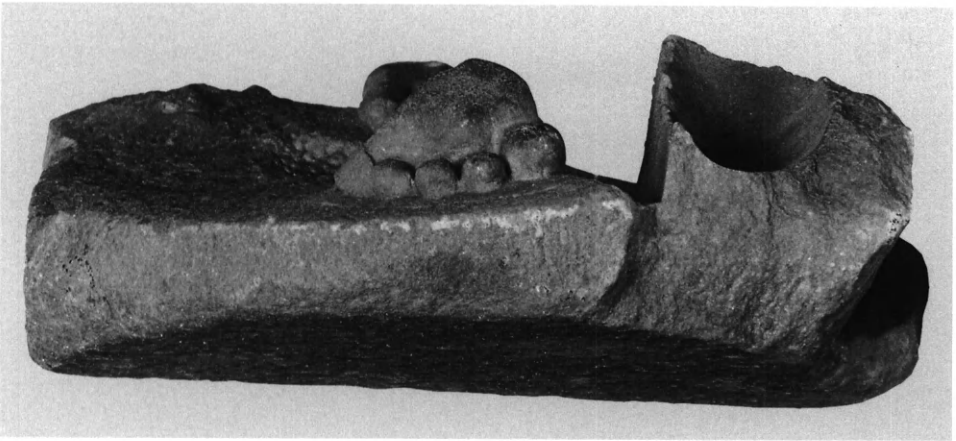
189. Κεφαλή και μέρος κορμού
έρμαικής στήλης (Κατ. IV. 12).

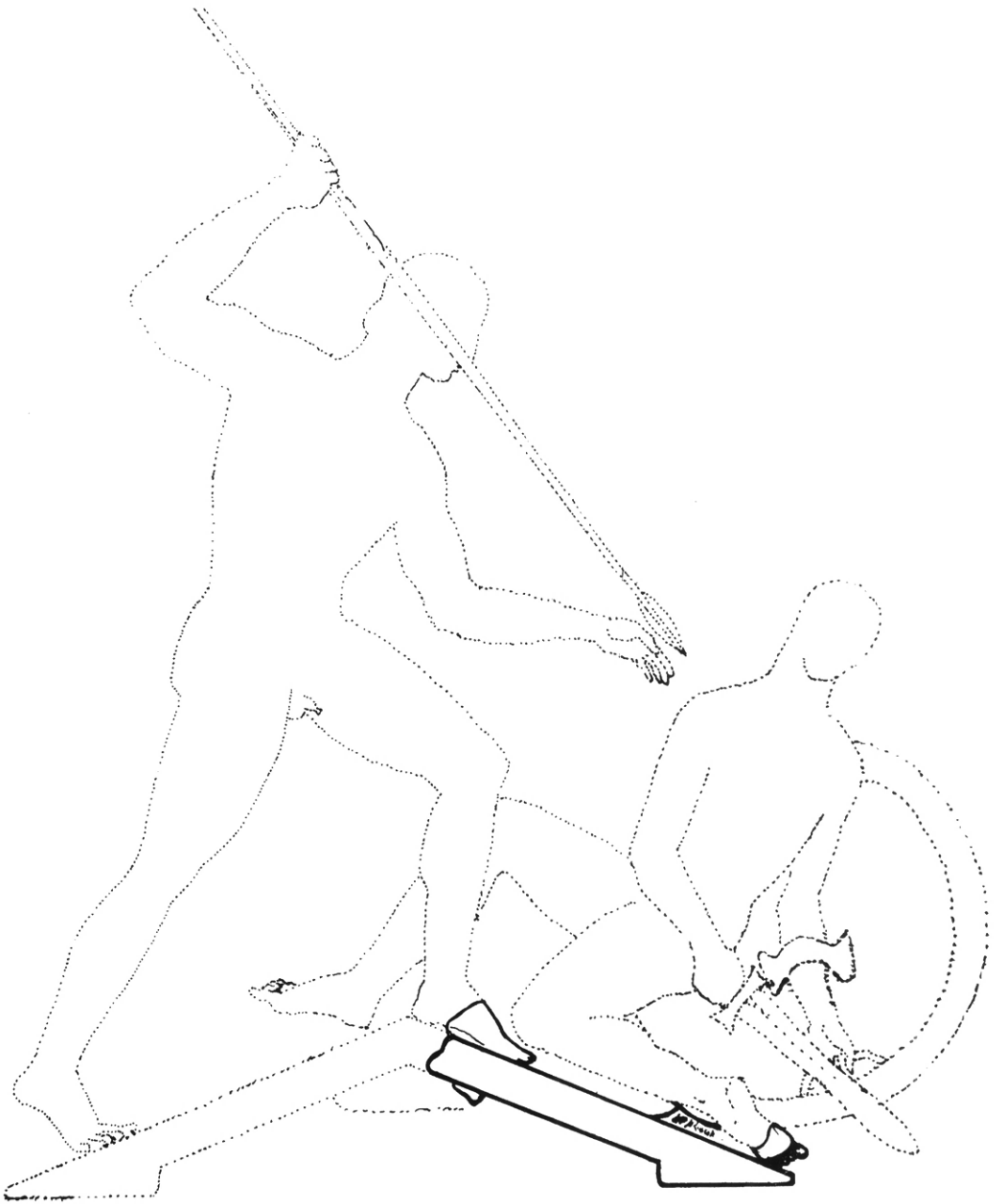
190. Κορμός Κούρου (Κατ. IV. 14).

191-192. Τμήμα πλίνθου με ἄκρα πόδια δύο μορφῶν, ἐπάνω καὶ κάτω ὄψη (Κατ. IV. 15).

193. Πλάγιες όψεις τής πλίνθου τής εικ. 191 (Κατ. IV. 15).

194. Αναπαράσταση συμπλέγματος άκρωτηρίου (Κατ. IV. 15) (Σχέδιο Στ. Τριάντη).

195. Κορμός Κούρου από το Μετόχι (Μ.Χ. 54).

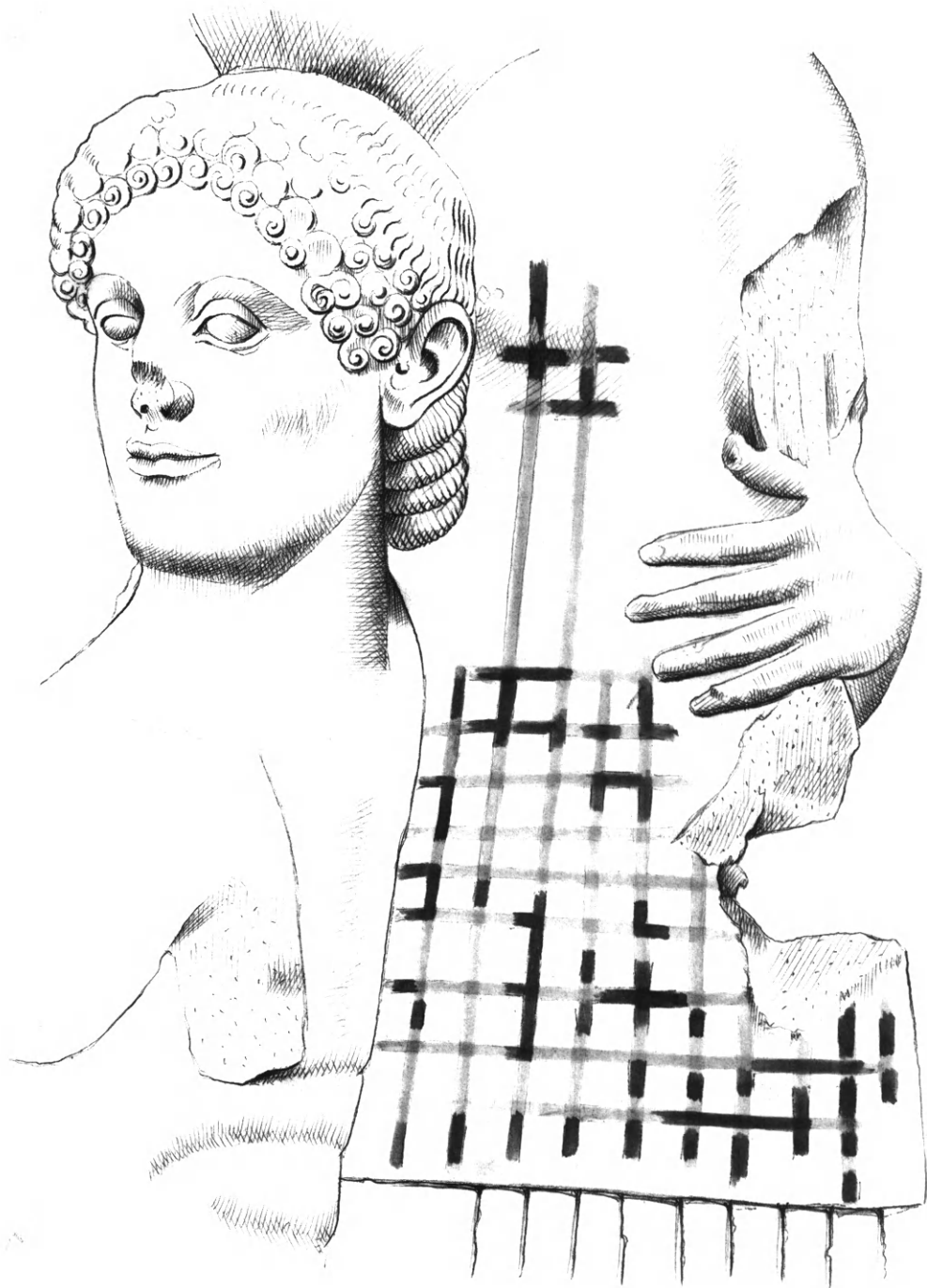
196-197. Άκρο δεξιό χέρι Κούρου (M.X. 4774).

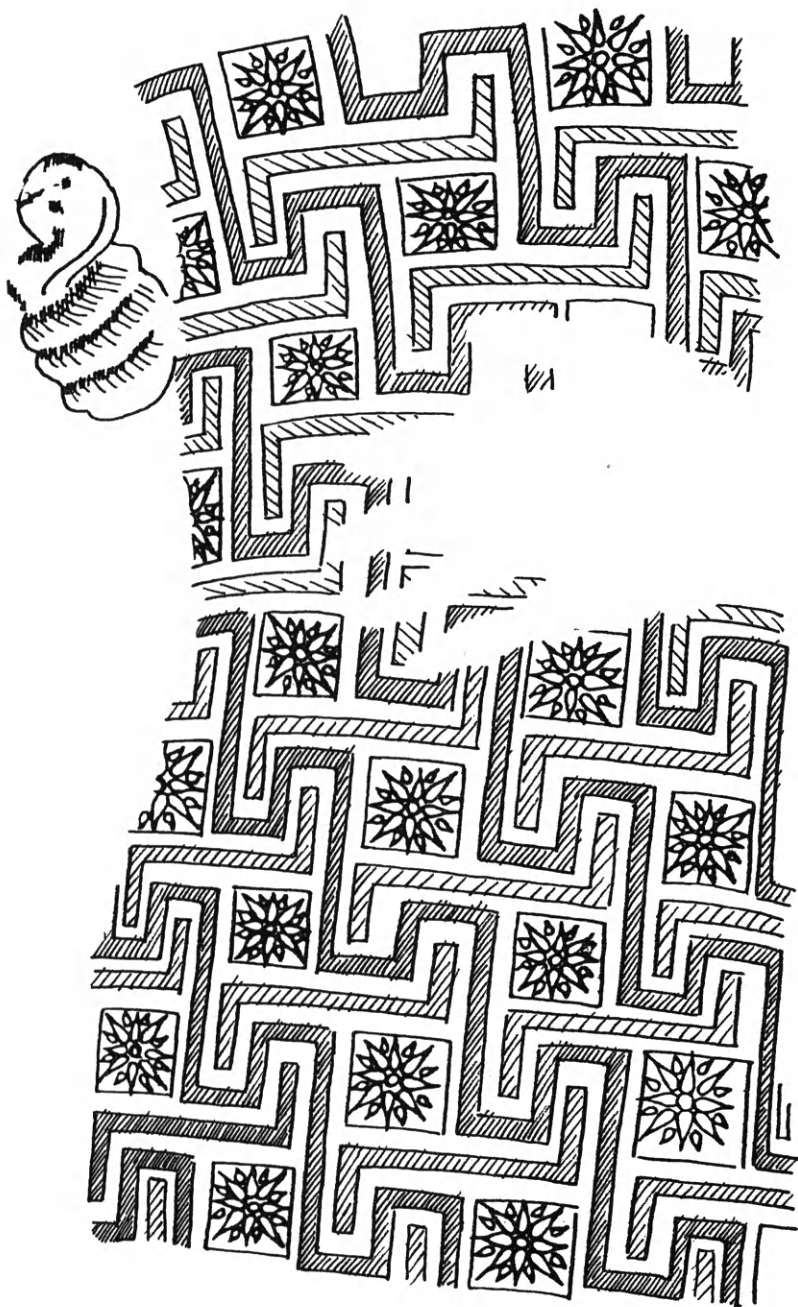
198-199. Δεξιά κνήμη Κούρου (M.X. 898).

200. Σύμπλεγμα Λιονταριού που κατασπαράσσει έλάφι (Μ.Χ. 102).

201. Ο θώρακας της Αντιόπης (Κατ. Ι. 1) με υποθετικό κόσμημα (Σχέδιο Α. Παπαλιόπουλου).

- Κίτρινο ή χρυσαφι
- Κόκκινο
- ▨ Γαλάζιο

VB 22

202. Ὁ θώρακας τῆς Ἀντιόπης (Κατ. I. 1) κατὰ σχεδιαστικὴ ἀπόδοση τῶν χρωμάτων (Σχέδιο V. Brinkmann).

203. Η Αντίοπη φωτογραφημένη με υπεριώδεις ακτίνες (Κατ. Ι. 1) (V. Brinkmann).

204. Ἡ ἀραζόνα (Κατ. Ι. 6) φωτογραφημένη με ὑπεριώδεις ἀκτίνες (V. Brinkmann).

205. Ἡ ἀραζόνα (Κατ. Ι. 6). Φωτογραφία ἐπιζωγραφισμένη (Α. Παπαλιόπουλος).

Ἡ Ἐρέτρια στὶς ἀρχὲς τοῦ 20οῦ αἰ., ἀπὸ τὴν ἀκρόπολη. Στὸ μέσον περίπου ὁ ναὸς τοῦ Ἀπόλλωνος Δαφνηφόρου (Φωτογραφικὸ ἀρχεῖο Ἀρχαιολογικῆς Ἑταιρείας, ἀρ. 730).

*Τὰ ερείπια τοῦ ναοῦ τοῦ Ἀπόλλωνος Δαφνηφόρου
(Φωτογραφικὸ ἀρχεῖο Ἀρχαιολογικῆς Ἑταιρείας, ἀρ. 203, 4007).*

ΤΟ ΒΙΒΛΙΟ «ΤΑ ΕΝΑΕΤΙΑ ΓΛΥΠΤΑ ΤΟΥ
ΝΑΟΥ ΤΟΥ ΑΠΟΛΛΩΝΟΣ ΔΑΦΝΗ
ΦΟΡΟΥ ΣΤΗΝ ΕΡΕΤΡΙΑ» ΤΗΣ ΕΒΗΣ
ΤΟΥΛΟΥΠΑ, ΑΡ. 220 ΤΗΣ ΒΙΒΛΙΟΘΗ
ΚΗΣ ΤΗΣ ΕΝ ΑΘΗΝΑΙΣ ΑΡΧΑΙΟΛΟΓΙ
ΚΗΣ ΕΤΑΙΡΕΙΑΣ ΤΥΠΩΘΗΚΕ ΤΟ ΜΑΡ
ΤΙΟ ΤΟΥ 2002 ΣΕ 1.000 ΑΝΤΙΤΥΠΑ